

1915

1915 iul. aug.-sept
3

TABLA DE MATERIE

a

Volumului XXXVIII

(ANUL X, NUMERELE 7, 8 şi 9)

I. — Literatură

II. — Studii. — Articole. — Scrisori din ţările romine şi din străinătate.

1915. ANUL X   IULIE, AUGUST, SEPTEMBRE No. 7, 8 şi 9.

Viaţa Romînească

REVISTA LITERARA ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Păcurari 6

1915

Viaţa Romînească apare lunar cu cel puţin 150 de pagini.—Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei.—Pentru învăţători, preoţi de sat, studenţi: un an 15 lei; jumătate de an 7.50.—Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h.—Numărul 2 coroane.—Pentru Basarabia: un an 8 rubla; jumătate de an 4 rubla. Numărul 1 rublă.—Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei 50 b.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viaţa Romînească

REVI TĂ LUNARĂ

Condiţiile de abonare

Abonamentul incepe **numai** *cu No. 1 (Ianuar) şi No. 6 (Iulie) ale fiecărui an* şi se plăteşte *întotdeauna* **anticipat.**

Abonaţii cari nu-şi vor achita abonamentul *în mod direct* vor trebui **să suporte cheltuelile de încasare,** *4 lei pe an, 2 lei pe ½ de an.*

Preţul abonamentului este:

IN ŢARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 »
Un număr	2 »

Pentru învăţători, preoţi de sat, funcţionari săteşti, studenţi şi elevi, abonamentul costă 15 lei pe an, 7.50 pe jumătate de an.—(Aceştia pot plăti în trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN UNGARIA ŞI BUCOVINA:

Pe an	18 coroane
Pe jumătate de an	9 coroane
Un număr	2 coroane

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

Pentru Autori

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL XXXVIII

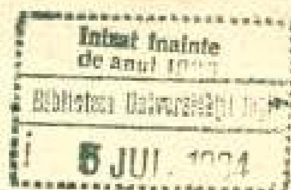
ANUL X

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Păcurari No. 6

1915

Jalnica mea rapsodie

I

Cine-ar putea să-mi spună
Cîți secoli au trecut
De-o lună,
De cînd nu te-am văzut?...

Salcîmii plini de floare
Se uită lung spre sat,
Și 'n soare
Frunzișul nemișcat

Le-atîrnă ca o barbă...
Acolo mi-am găsit
In iarbă
Culcușul favorit.

Acolo, ca 'ntr-un templu,
De-atîtea dimineţi
Contemplu
O tufă de scaeţi,

Pe cînd departe 'n zare
Mirat ca un copil
Răsare
Un astru inutil.

Iubito, fără tine
Incepe-o nouă zi...
Dar cine
Le poate socoti?

Că zilele 'n restrişte
Se 'nalţă şi apun
Ca nişte
Baloane de săpun...

Cu mînile sub tîmplă
Cum stau aşa culcat,
Se 'ntîmplă
Un fenomen ciudat:

Privirea mea distrată,
Prin negre rămurişti,
Mi-arată
Doi ochi adînci şi trişti —

Şi 'n orice strop de rouă,
Văd două braţe, mici
Ca două
Picioare de furnici...

Dar dacă o lăcustă
Din verdele talaz,
Robustă
Imi sare pe obraz, —

Din ochii mei dispare
Mirajul interpus,
Pe care
L-am zugrăvit mai sus,

Şi 'n ochii mei de-odată,
Ca 'n alte dimineţi
S'arată
O tufă de scaeţi...

II

Acum natura 'ncepe
Cu tainicul ei glas
Din stepe
Să cînte 'ncet pe nas.

Prin ierburile ude,
Sub cerul fără fund,
S'aude
Un bizîit profund

Și până la amiază
Pămîntul încropit
Vibrează
Adînc și liniștit...

Sînt gîze și gîngănii
Ce sar și fac mereu
Mătănii,
Cînd trec prin dreptul meu, —

Și 'mpreunîndu-și sborul,
In ierburi își ascund
Amorul
Multiplu și fecund...

Departe, pitpalacul
Se ceartă cînd și cînd
Cu macul
Obraznic și plăpînd.

III

Și 'n timpul ăsta oare,
Cînd eu visez mereu
La soare, —
Ce face dorul meu?

Iubirea mea nebună,
De-abia trezită 'n zori
Adună
Mănunchiuri mari de flori.

Se 'ntreabă, ce să facă?...
Şi, făr' a pregeta
Ea pleacă
Intins, la casa ta.

Şi nici nu bagi de seamă
Cum pasu-i furişat
Cu teamă
S'apropie de pat.

Cum stă nepricepută...
Zimbind îți dă ocol...
Sărută
Un colț de umăr gol

Şi cum se face mică
Ş'aşteaptă tremurînd
De frică
Să n'o ghiceşti curînd...

Atunci tresari de-odată,
Şi parcă 'ți pare rău...
Mirată
Te uiți în jurul tău, —

Dar ea 'ntr-un suflet vine,
Cu părul desfăcut,
La mine
Să-mi spue ce-a făcut...

Aşa, spre zarea largă,
Pe zi de-atîtea ori,
Aleargă
Pe drumuri lungi de flori.

IV

Tîrziu, cînd peste lanuri
Coboară spre cîmpii
Noianuri
De umbre fumurii, —

Cînd luminosul crainic,
Luceafărul stingher
Şi tainic
S'aprinde iar pe cer,

Şi cu lumină nouă
Sclipeşte ca un strop
De rouă
Pe vîrful unui plop...

Iubirea mea fugară
De-abia s'a liniştit, —
Şi-afară,
Ca un copil trudit

Pe-un maldăr de sulfine,
Cu cel din urmă gînd
La tine,
Adoarme suspinînd

G. Topîrceanu

Jorăştii-Putna, 30 Mai.

Din carnetul unui solitar

II

„Puhoiul"...

Caleidoscopul războiului mondial, în fiecare zi, aproape în fiecare oră, ne pune în fața unor complicații noui, astfel încît numai cu cea mai mare încordare putem urmări desfăşurarea evenimentelor dintr'un moment într'altul de pe nenumăratele teatre de războiu. Romînia,—în acest colț al Europei aproape singura țară neintrată încă în foc,—stă cu arma la picior, trebuind să cumpănească împrejurările, cu toată pătrunderea şi băgarea de seamă, pe care ni le impune conştiința că un singur pas greşit poate pune în primejdie de moarte însăşi ființa noastră de stat şi viitorul întregului neam romînesc.

In această situație, pentru fiecare romîn care gîndeşte, e o datorie peremptorie să-şi spue tot gîndul, cu toată sinceritatea, fiindcă numai astfel se poate ajunge la o «opinie publică» luminată care, în momentul hotărîrii, — cînd va înceta dreptul şi datoria discuțiilor, — va face cu putință unirea tuturor cugetelor într'o singură conştiință națională.

Din nenorocire, formarea unei astfel de opinii publice a fost dela început împiedecată, prin faptul că o parte însemnată din lumea noastră politică a crezut de cuviință să aplice la rezolvarea problemelor internaționale aceleaşi procedee cari au fost obişnuite în campaniile noastre electorale, şi care sînt regretabile chiar acolo. Mari națiuni europene, împărați şi regi, sînt tratați ca simpli «candidați ai partidului advers», cari trebuesc «înfundați» cu orice preț şi prin orice mijloace.

Dacă inextricabila complexitate a problemei, prin ea însăşi,

face analiza și discuția ei atît de anevoioase, această atmosferă morală îngreuiază grozav sarcina de a pregăti națiunea noastră pentru ziua cea mare a hotărîrii. Dar datoria e cu atît mai imperioasă pentru toți acei cari pot ținea condeiul și ridica glasul.

Am căutat să-mi fac în conștiință toată datoria de publicist. Am declarat dela început că îmi voiu face și toată datoria cetățenească, în momentul cînd cei chemați de a hotărî în numele Statului și al neamului nostru își vor spune cuvîntul deciziv, — oricare ar fi directiva și lozinca date pentru a determina rolul nostru în drama mondială. Dar până atunci, cîtă vreme stăm încă în expectativă, cîtă vreme este încă loc pentru cumpănire și pentru discuție, ar fi o nemernicie și o lașitate din partea oricăruia din noi, să ne lăsăm intimidați de procedeele «electorale», și să nu căutăm, în limitele puterilor noastre și în cercul în care glasul nostru poate fi auzit, de a aduce prinosul, oricît de modest, al luminilor noastre, cu toată sinceritatea și cu tot cumpătul pe care le dă conștiința datoriei împlinite.

Din vremurile cele mai îndepărtate a ajuns până la noi faima acelor ginditori, cari au avut curajul să spună adevărul în fața despoților și a tiranilor atotputernici. Dar democrațiile moderne nici n'ar putea trăi, dacă oamenii lor politici, publiciștii și cugetătorii n'ar avea curajul să-și spună tot gîndul fără «frică și părtinire», în fața unui curent al opiniei publice, care vrea să se impue prin violență și intimidare. Faimoasa «libertate a cuvîntului» nu este numai un drept necesar pentru libera desvoltare și pentru afirmarea individualității; ea este, înainte de toate, cea dintâi și cea mai înaltă datorie a conștiinței cetățenești, în orice adevărată democrație. Nimeni nu se poate sustrage acestei datorii, nici măcar prin faptul că ar fi singur și ar avea împotriva lui unanimitatea părerilor. Mai mult. Poate în cazul acesta datoria e mai sacră pentru orice conștiință luminată: o poate înăbuși și mai puțin furia mulțimii rătăcite, decît ar fi fost în stare groaza în fața unui despot oriental să stingă glasul filozofului antic.

Defăimarea și injuria nu pot întuneca acest adevăr. Acum cîtăva vreme, ziarul liberal «L'Indépendance Roumaine» împărțea pe cei cari nu se supun fără discuție curentului patronat de acest ziar, cînd cu mai multă cînd cu mai puțină diplomație, în trei categorii: «vînduți», «ambițioși neputincioși, ale căror talente sînt mai prejos decît pretențiile lor» și, în sfîrșit, «maniaci, cari caută cu orice preț să se singularizeze».

Nu știu în care din aceste trei categorii clasează pe subsemnatul bunii romîni cari scriu în franțuzește în ziarul liberal. La dreptul vorbind, faptul nici nu mă interesează, din partea unui oficios care astfel își înțelege rolul, în aceste clipe tragice ale istoriei noastre, cînd tuturor, celor chemați să conducă mai cu seamă, li se impune o judecată obiectivă și cumpănită. Aș putea să pun în încurcătură pe bunii romîni dela «L'Indépendance», întrucît ideile astfel ponegrite reprezintă o veche tradiție a politicii noastre și chiar directiva nestrămutată de până mai eri, a înșiși inspiratorilor acestui organ de publicitate... Cetitorii însă mă vor ierta dacă voiu trece cu discreție asupra acestui mic, dar caracteristic și, în fond, foarte trist incident.

Intru cît mă privește, dacă sînt «vîndut» sau ameţit de «ambiția neputincioasă», păcatul este vechiu. Încă de acum zece ani, cînd, în urma războiului ruso-japonez, am prevăzut că Rusia înfrîntă se va îndrepta din nou spre Balcani și Dardanele, am prevestit și războiul de astăzi. Și din an în an, urmărind cu atenție acumularea de simptome amenințătoare, am scris o lungă serie de articole și în toate am susținut aceiași orientare a politicii noastre internaționale. Dacă nu mă înșală memoria, unele din aceste articole, — sub pseudonimul Șarcăleanu sau altul, — au avut și cinstea coloanelor «Independenței». E adevărat că pe atunci nu se putea vorbi de «mania singularizării»....

Dar, dacă acest păcat noŭ mi se poate imputa astăzi, trebue în mod cinstit să spunem la ce se reduce el: nu pot părăsi tradiția trecutului și nu pot uita cuvintele din bătrîni, într'un moment cînd atîția buni romîni, dela «L'Indépendance», de de-asupra ei și de dedesuptul ei, cu atîta seninătate de cuget au pus cruce pe toate strădănuințele de lungi decenii ale părinților noștri, ale bătrînilor îndrumători ai acestui neam.

Nu pot dar amuți, de groaza oricărei clasificări, și nu voiu amuți până ce nu va fi spus ultimul cuvînt, — cuvînt care va fi semnal de luptă și, prin aceasta chiar, un apel la unirea tuturor pentru marea sforțare națională.

Dacă nu mi-a rămas astăzi altă cale decît a acestor modeste «convorbiri cu mine însumi», pe aceasta nu poate nimeni și nimic să mi-o îngrădească.

* * *

Reluăm firul ...

In concepția luptei împotriva Germaniei, pentru Tripla-Ințelegere rolul principal era destinat Rusiei. Armata rusă trebuia să fie ca un imens «tăvăluc», menit să treacă peste trupul Germaniei,

pe cînd armata aliaţilor apuseni avea să se mărginească numai la o problemă, mult mai puţin însemnată,—de a stăvili înaintarea oştirilor germane în Franţa.

Insemnătatea rolului aliatului moscovit era atît de mult preţuită, încît spre a-şi asigura concursul lui, Anglia n'a şovăit să renunţe la politica ei tradiţională: a lăsat Rusiei pradă Persia de Nord, a consimţit la împărţirea Turciei, acceptînd întronarea ţarului în Constantinopol, la Dardanele şi chiar în Asia Minoră până la Alexandretta. Iar Franţa nu numai că îşi vărsa miliardele fără cruţare în abisul finanţelor ruseşti, dar, prin atitudinea ei, naţiunea care a săvîrşit marea revoluţie şi a aruncat în lume «Declaraţia drepturilor omului şi ale cetăţeanului», a ajuns să sancţioneze sugrumarea Poloniei şi a Finlandei.

Rolul Rusiei, în această concepţie, nu-l putea înlocui nimeni altul. Anglia nu este o putere militară continentală, iar o armată nu se poate improviza de azi pe mine şi nici în doi-trei ani, cit ar putea dura războiul. Franţa, singură, nu putea suporta presiunea unei covrişitoare superiorităţi numerice. Şi tocmai *numărul* avea menirea să-l suplieze împărăţia ţarilor, cu nesfîrşitul ei rezervor de forţă vie: 170 milioane de populaţie!...

Şi iată că «tăvălucul» refuză să funcţioneze. Sub presiunea armatelor austro-germane, el este tîrît peste pădurile virgine ale Beloviejei şi peste mlăştinile Pripetului, în spre inima Rusiei. Ni se spune că are nevoe de remontă, că peste 6—8 luni el va reveni, şi «puhoiul» se va revărsa peste Carpaţi şi până la ţărmurile mării de Nord.

O sută şapte-zeci de milioane de oameni!... Chiar cei mai optimişti, sau cei mai pesimişti, nu pot crede că Rusia este învinsă, ei explică înfrîngerile din Galiţia şi Polonia prin o trecătoare lipsă de muniţii, care poate uşor fi înlăturată prin furnizările Angliei sau ale Americei, şi prevăd cu nădejde sau cu groază că, acest mic neajuns fiind înlăturat, lumea va asista la grozava desfăşurare a puterii moscovite.

Sînt dintre acei cari nici o clipă nu s'au îndoit că Rusia va fi biruită. Această convingere nu isvorăşte din vre-o credinţă mistică oarecare, ci e întemeiată pe cunoştinţa exactă a situaţiei reale. In scrierile mele, de multe ori am avut prilejul să arăt cauzele adînci, care încă multă vreme nu pot fi înlăturate, ale slăbiciunii militare a Imperiului de Nord. Acum mă voiu opri asupra chestiei speciale a *numărului*.

Nu voiu stărui, în termeni generali, asupra faptului cunoscut, că numărul singur nu dovedeşte încă o superioritate militară, dacă nu se ţin în seamă şi mulţi alţi factori. Japonejii, în 1905, au fost de trei ori mai puţin numeroşii decît Ruşii, şi totuşi au reuşit să dea o lovitură sîngeroasă imperiului rus, silindu-l să renunţe pentru totdeauna la năzuinţele de expansiune în extremul Orient. Aceiaşi Japoneji sînt de zece ori mai puţin numeroşi decît Chinejii, dar imperiul celest nici astăzi, la două-zeci de ani după înfrîngere, nu îndrăzneşte nici măcar să se măsoare cu redutabilii săi adversari.

Voiu arăta însă aci pur şi simplu că *«puhoiul» rusesc nu există*, şi nici n'a existat vreodată, decît în imaginaţia publiciştilor dintr'o anumită categorie.

Acest aparent paradox e un adevăr incontestabil, care reesă limpede ca lumina zilei din simpla analiză a datelor statistice, relative la populaţia rusească.

Orice cercetător poate uşor constata că demografia Rusiei este înainte de toate caracterizată prin o enormă mortalitate şi prin o şi mai mare natalitate.

Voiu reproduce mai jos datele cele mai recente, pe care le am la îndămînă, în această privinţă [1].

Pentru anii 1910 şi 1911, se constată în Rusia naşteri $44,_{9}$ iar morţi $35,_{5}$ la mia de locuitori; pe cînd în Franţa naşterile sînt de $18,_{7}$ iar morţile de $19,_{6}$ la mia de locuitori (în Franţa, în 1911, numărul morţilor a întrecut pe acel al naşterilor cu 34.869). In Germania, cifrele respective sînt: pentru naşteri $30,_{5}$ iar pentru morţi 17 la mie.

Din alăturarea acestor cifre rezultă că în Rusia mortalitatea este aşa de grozavă, în cît acolo, în comparaţie cu Franţa, în fiecare an mor *cu zile* 11 oameni la mia de locuitori, iar în comparaţie cu Germania, chiar peste 13. Dacă, natalitatea rămînînd aceiaşi, în Germania ar fi existat mortalitatea din Rusia, *orice creştere a populaţiei s'ar fi oprit;* iar în Franţa, în aceleaşi condiţii, în puţine decenii n'ar fi rămas în viaţă un singur locuitor.

Situaţia este şi mai grozavă, dacă ţinem seama numai de populaţia Rusiei propriu-zise, care cuprinde peste 70% din locuitorii imperiului şi care e formată, înainte de toate, de blocul naţiunii ruse, temelia imperiului.

Rusia, în graniţele ei actuale, cuprinde şi regiuni locuite de

[1] Toate cifrele din text, în lipsă de altă indicaţie, sînt luate sau calculate după *Statesman's Year Book*, 1913.

grupuri etnice care se află, relativ, la un înalt grad de cultură, cum sînt Finlanda, provinciile Baltice, Polonia, etc.. In aceste regiuni, — în cea mai mare parte astăzi pierdute pentru Rusia, — condițiile demografice sînt mult mai apropiate de norma europeană și astfel se moderează rezultatele, cînd este luată în considerație întreaga populație a imperiului, fără deosebiri regionale.

In *Mulhall* găsim date ceva mai vechi (ed. din 1903), cari ne dau următoarele cifre mijlocii pentru ultimii cinci ani, relativ la Rusia propriu-zisă: natalitatea $55,_9$ și mortalitatea $44,_4$ la mia de locuitori![1] La nici un alt popor din Europa natalitatea și mortalitatea nu ating acest nivel.

Dacă în Franța ar exista aceiași mortalitate, ca în populația rusă propriu-zisă, populația ei s'ar stinge *în mai puțin de o jumătate de veac*, și *chiar Germania, peste un veac, s'ar preface în pustiu*, dacă, bine înțeles, natalitatea acestor două țări ar rămînea neschimbată.

Totuși în Rusia populația crește cu o repeziciune vertiginoasă, cu aproape 2.000.000 de suflete pe an, din cauza extraordinarului său procent de natalitate.

In adevăr, natalitatea în Rusia este mai mult decît *de trei ori mai mare* ca în Franța și aproape *de două ori* mai mare decît în Germania!

Și în Germania populația crește repede, dar *nu atît din cauza unei natalități excesive, cît din cauza unei mortalități reduse la minimum*, mulțumită condițiilor superioare de salubritate publică.

Din cauza acestui simplu fapt, a excesului de natalitate și mortalitate, compoziția populației rusești se prezintă, din punctul de vedere militar, în condiții cu mult mai defavorabile decît în Franța și Germania: la un număr egal de populație, în Rusia se numără aproape de două ori mai mulți nevrîstnici și invalizi, neapți pentru serviciul militar. Dacă la o sută de suflete populație, în caz extrem, Franța sau Germania ar putea înarma până la 15 oameni, Rusia n'ar putea scoate din o sută de locuitori decît 7 sau 8 soldați, și încă!...

Cu alte cuvinte, pentru Rusia e, relativ, *de două ori mai greu* decît pentru Franța sau Germania de a înarma un contingent determinat de recruți. Adică cele 170 de milioane ale populației rusești din punctul de vedere militar, ca rezervor de forță armată, *nu reprezintă în realitate decît cam 85 de milioane populație franceză sau germană!...*

Astfel fiind lucrurile, e evident că chiar din punctul de vedere *pur numeric* nu poate fi vorba de un «puhoiu» pe care l-ar suggestiona cifra de 170 de milioane a populației. Acest fapt ne explică și pentruce, în ultimul timp, printre prizonierii ruși se găsesc atîția tineri de 18 și chiar de 17 ani, — un indiciu sigur al epuizări materialului omenesc.

Dar situația este și mai gravă pentru imperiul rus, dacă luăm în considerație și alți factori ai forței militare.

Pentru puterea militară a unei țări are și mai multă însemnătate, decît materialul omenesc disponibil, energia productivă a unei națiuni, puterea ei economică. La ce e bun un număr cît de mare de soldați, dacă ei nu pot să fie înarmați la înălțimea cerințelor tecnicii moderne? O armată neaprovizionată la timp și cu tot ce-i trebue, nu e decît o hoardă neputincioasă.

Putem găsi un criteriu sigur pentru puterea economică a unei țări, în cifra comerțului ei exterior, care ne poate da măsura și a energiei sale productive și a avuției generale.

Comparația însă, în această privință, dintre Germania și Rusia, e cît se poate de suggestivă. Iată ultimele cifre pe care le am la îndămînă:

Comerțul exterior al Rusiei, — export și import, — se urcă, în 1910 (tot după *Statesman's Year-Book*, 1913), la 2.533.500.000 de *ruble*, adică la vre-o $6^1/_2$ miliarde de franci; iar comerțul exterior al Germaniei (1912) la 943.050.000 de *livre sterlinge*, adică la 24 miliarde de franci. Cu alte cuvinte, în cifre absolute, puterea economică a Germaniei e *de patru ori mai mare* decît a Rusiei.

Dacă însă ținem seama de populație, constatăm că pentru un cap de locuitor în Germania comerțul exterior se cifrează la vre-o 385 franci, iar în Rusia numai la vre-o 39 de franci; adică energia economică a Germanului e aproximativ *de zece ori mai mare* decît a Rusului!...

Pentru cei neinițiați, poate părea extraordinară și de necrezut această diferență, între două popoare «civilizate». Dar e ușor de lămurit, că puterea productivă a unei țări atîrnă și de nivelul general de cultură și de utilarea acestei țări. În ce privește nivelul general de cultură, putem fi pe deplin luminați cu două cifre: la mia de recruți în Germania, se numără numai 0,5 (o jumătate)

[1] Mulhall, — «Dictionary of Statistics», — pag. 815.

analfabeți, iar în Rusia 620 [1]. Ceia ce înseamnă că știința de carte e în Germania de *1240 de ori* mai răspîndită decît în Rusia!

In ce privește utilarea, rolul esențial îl joacă forța mecanică în mașini cu aburi, de care dispune o țară. Un vechiu statistician englez spune în această privință: «Puterea aburului face astăzi ca un singur om să lucreze tot atît de mult cît puteau lucra abia 120 de oameni acum cinci-zeci de ani. Aburul, pentru o livră sterling, produce tot atîta cît ar costa 160 de livre prin muncă manuală [2]».

In «Dicționarul» lui, la aceiași pagină, găsim următoarele cifre pentru 1896: Germania în acel an dispunea de 8.080.000 de *cai putere*, iar Rusia numai de 3.100.000. Prin urmare, pe atunci, la o sută de locuitori, Germania avea 16 cai-putere, iar Rusia numai $2_{,5}$, — adică de 6 ori mai puțin! Dar progresul economic al Germaniei datează mai cu seamă dela 1896 încoace (de atunci comerțul ei exterior e mai mult decît dublat). N'am date mai nouă la îndămînă în această privință; dar nu vreau să fac un studiu de economie politică, ci numai să ilustrez cauzele enormei superiorități economice a Germaniei.

Așa dar, pentru Rusia, nu numai din punctul de vedere pur-numeric e *de două ori* mai greu decît pentru Germania să ridice un contigent de recruți, dar în acelaș timp e, relativ, *de zece ori* mai greu de a preface pe acești recruți într'o armată modernă, și de a menține, în timp de campanie, capacitatea ei de luptă. Pentru a se războí însă cu șanse de succes împotriva Germaniei, Rusia nu poate da armatei sale nici armament mai inferior, nici aprovizionare în muniții mai redusă, în cantitate sau în calitate.

De aci, oricine poate să-și dea seama că faimoasa «lipsă de muniții» nu este un fenomen trecător, și nu poate fi înlăturată cu ușurință, cum își închipue strategii amatori.

Acest adevăr se poate învedera și mai bine pe altă cale.

La începutul războiului, un cunoscut economist rus, în organul profesorilor din Moscova, «Ruskia Viedomosti», evalua întreg venitul național anual, adică tot ce poate produce munca, în toate ramurile de activitate economică într'un an în Rusia, la 30 miliarde de franci. Din acest produs al muncii naționale, bugetul statului își însușește, în timpuri normale, aproape 10 miliarde. Cheltuelile zilnice de războiu ale Rusiei se ridică la 50—60 de milioane, —

[1] *Hickmann*, — «Atlas universel», tab. 46.
[2] *Mulhall*, — loc. cit., pag. 807.

ceia ce reprezintă o sarcină de vre-o 18—20 de miliarde pe an. Cu alte cuvinte, dacă Rusia ar trebui să ducă războiul cu propriile ei mijloace, întreg venitul național, — chiar dacă am presupune, ceia ce este vădit cu neputință, că în vreme de războiu producția națională n'a scăzut, — abia ar ajunge pentru bugetul ordinar al statului și pentru cheltuelile de războiu. Pentru consumația populației de 170 de milioane n'ar mai rămînea nimic, nici măcar o bucată de pîne, nici un fir de ață. Iar dacă ne dăm seama că producția a trebuit să scadă, în cazul cel mai bun, cu vre-o 20%, — fie numai din cauza milioanelor de forță muncitoare sustrase activității economice,— chiar dacă întreaga populație a Rusiei n'ar mai consuma nimic, toată munca națională fiind consacrată exclusiv nevoilor statului și necesităților de războiu, încă n'ar ajunge vre-o 6 miliarde pe an, pentru aceste trebuințe. In realitate, întru cît abstențiunea totală a populației nu e cu putință, Rusia are nevoe, cît timp va dura războiul, de cel puțin 15 miliarde pe an, care să-i vie *din afară*, — cu atît mai mult cu cît acest Imperiu chiar în timp de pace trăește de azi pe mine, cu ajutorul miliardelor franceze, și nu dispune de imensele rezerve ale Germaniei.

Imprumut extern? Iarăși nădejdea la miliardele franceze și engleze? Ministrul de finanțe al Imperiului călătorește mereu dintr'o capitală aliată în alta, bate smerit la ușa lui Rotschild, dar nu reușește în măsura necesară, și nici *nu poate* reuși.

In adevăr, un împrumut internațional nu se poate realiza prin trimiterea *monedei*. Și noi am împrumutat miliarde din străinătate, dar introdus-am noi vre-o dată un ban? Intreg stocul metalic al Franței sau al Angliei se urcă la 2—3 miliarde cel mult pentru fiecare, și de el aceste țări au nevoe pentru asigurarea operațiilor financiare proprii. Orice împrumut extern se reduce la *importul* mărfurilor de care o țară are nevoe și care sînt plătite în anuități, tot prin mărfuri care *se exportă*. Așadar un împrumut extern presupune înainte de toate o anumită activitate economică și raporturi de schimb comercial. In Rusia însă, exportul comercial a încetat, se poate spune, cu desăvîrșire. Cursul rublei a scăzut, cu toate expedientele visteriei, cu 40%. Intreaga viață economică este paralizată. Chiar bunăvoința lui Rotschild în aceste împrejurări nu mai poate face aproape nimic pentru Rusia. Nici mijloace financiare, nici muniții ca să pună din nou în mișcare «tăvălucul» rusesc, din cauza aceasta n'au de unde veni. Departe de a putea duce războiul «până la Urali», pe fiecare lună colosul rus se apropie de istovire desăvîrșită.

Şi prin aceasta, întregul plan de acţiune al Impătritei Inţelegeri s'a dovedit irealizabil.

Rusia nu poate birui.

Dealtfel victoria Rusiei ar face de minciună toate invăţămintele Istoriei. Cum? Un organism politic ruginit, o despoţie orientală, un popor atît de înapoiat din punctul de vedere cultural şi economic cum este Rusia, să poată triumfa asupra unei naţiuni în plină ascensiune, ajunsă la culmile progresului tecnic în toate ramurile de activitate, — asupra unei naţiuni care a contribuit atita la tezaurul comun al ştiinţei şi al gîndirii?

Atunci cultura n'ar mai fi un indiciu de superioritate. Şi acest rezultat n'ar fi numai contrar invăţămintelor Istoriei, dar şi adevărului biologic elementar, în ce priveşte condiţiile de succes in lupta pentru existenţă. Progresul general al omenirii ar fi compromis printr'o astfel de constatare.

Vădit că combinaţiile politice, intemeiate pe o asemenea răsturnare a tuturor adevărurilor, n'au nici o nădejde.

Dar Franţa şi Anglia?

In coaliţia anti-germană, cum am arătat, Franţa şi Anglia nu sint factorii principali de forţă. Ele însele şi-au clădit speranţele de victorie pe concepţia greşită şi anti-istorică asupra puterii militare a imperiului rus.

Această putere fiind imaginară, victoria nu va fi de partea lor.

Pe cîmpiile Poloniei şi ale Curlandei, Hindenburg şi Mackensen au făcut critica istorică cea mai probatorie...

* * *

Desigur, Anglia şi Franţa au resurse imense. Şi dacă Rusia nu poate birui, dacă ea nu-şi poate îndeplini rolul ce i s'a fixat, ea poate cel puţin să fie *salvată* de aliatele ei.

Dar ajunge oare aceasta pentru a justifica acţiunea «Federaţiei unioniste» la noi?

In interesul argumentării, voiu fi foarte larg. Să zicem că mulţumită ajutorului dat de Franţa şi Anglia, «Rusia va reveni»; va respinge armatele năvălitoare, cu sacrificii imense bine înţeles, va apărea din nou în Prusia orientală şi în Galiţia. Să zicem că şi armatele franco-engleze vor goni pe Germani din Franţa, din Belgia, din Alsacia-Lorena. Războiul durează deja aproape de un an şi jumătate. Cită vreme va trebui, până ce valul se va reîntoarce şi armatele aliaţilor vor trece peste Vistula, peste San şi peste Rin?... Incă un an şi jumătate sau doi? Să zicem că Germania şi Austro-

Ungaria se vor recunoaşte învinse, că vor fi gata să închee pace, să renunţe la Alsacia-Lorena, la Galiţia...

Ajung toate acestea pentru a justifica acţiunea «federaliştilor?»

Ca să putem avea Ardealul, Austro-Ungaria trebue să fie desmembrată. Şi ce desmembrare?

In primul rînd, Rusia va pretinde bine înţeles Galiţia, cu o populaţie de 8 milioane locuitori. In al doilea rînd, Italia va cere Trentinul, Triestul, Istria, o parte din Dalmaţia: 3—4 milioane de locuitori. In al treilea rînd, nenorocita Serbie va trebui să capete Croaţia şi Slavonia, Bosnia şi Herţegovina, restul Dalmaţiei şi cel puţin o parte din Banat: alte 5—6 milioane de locuitori.

Şi numai la urmă ar putea veni şi rîndul Romîniei pentru a cere provinciile locuite de Romîni, cu o populaţie totală de vre-o 6 milioane (în unele regiuni din aceste provincii locuesc şi numeroşi străini).

Astfel Austria ar trebui să piardă peste jumătate din teritoriile ei, cu vre-o 25 sau poate chiar mai multe milioane de populaţie, şi să fie îndepărtată de ţărmul mării!

La acest rezultat însă nu se poate ajunge numai prin simplă biruinţă. Ca el să fie cu putinţă, ar trebui ca armatele ruseşti să ajungă nu numai la Lemberg sau Przemysl, dar şi la Budapesta, Viena, Berlin, ca Germania să fie cu desăvîrşire strivită şi redusă la neputinţă, armata ei nimicită, tot teritoriul ocupat, formidabilele cetăţi dela apus şi dela răsărit doborîte, populaţia întreagă redusă la desnădejde.

Mai poate fi un naiv astăzi care să creadă, în urma marşului triumfal al oştirilor imperiale până la Duna şi afluenţii Dniprului, că astfel de soartă mai poate ameninţa Germania?

Şi mai poate cineva să creadă că, — în urma încercărilor acestui război, dacă Austro-Germanii, după 2—3 ani de lupte îndîrjite, recunoscîndu-şi înfrîngerea, ar renunţa la Curlanda, Lituania, Polonia, Belgia, dacă ar părăsi teritoriile ocupate din Franţa şi ar mai ceda, să zicem, pe deasupra Galiţia şi Alsacia-Lorena, — aliaţii totuşi n'ar primi aceste condiţii de pace şi ar consimţi la alte jertfe de sînge şi de miliarde... ca să ne dea nouă Ardealul!

Sper că mai sînt în această ţară atita judecată şi simţ al realităţii, ca să nu mai insist.

* * *

Atunci?...

Dacă alianţa noastră cu Rusia ne-ar duce astfel spre un dezastru sigur, să rămînem neutri? Pentruce?

Treizeci de ani ne-am pregătit de războiu împotriva Rusiei.

Generații întregi au trăit în credința că un triumf al Rusiei ar constitui o primejdie de moarte pentru statul și neamul romînesc.

Toți oamenii noștri politici, fără excepția celor dela «Federația Unionistă», au împărtășit această credință.

Au greșit ei, atunci? Dar în cazul acesta ce încredere putem avea noi astăzi în judecata lor?

Greșală ori judecată dreaptă, această politică cu atîta stăruință urmărită de toate guvernele, până în ziua Consiliului de Coroană din Iulie trecut, a creat o situație de fapt care nu ne lasă nici o alegere. Cum am spus la începutul conflictului: «a porni în războiu împotriva Puterilor centrale e pentru Romînia o imposibilitate morală și materială».

Tot ce s'a întîmplat de atunci încoace, a confirmat tot mai mult acest adevăr, — și așa va rămînea până la sfîrșit.

Astăzi, de pildă, se vorbește foarte mult despre «încercuirea» noastră. Dar această încercuire a existat *dela început*, în cazul cînd am fi mers împotriva Puterilor centrale, fiindcă ea nu este decît rezultatul fatal al alăturării Bulgariei la politica Puterilor centrale.

Dar acum oricine poate vedea că Bulgaria era cîștigată pentru această politică din prima zi a războiului. Scriitorul acestor rînduri a afirmat de atîtea ori că Bulgaria nici nu poate face altă politică, precum n'a putut face alta nici Turcia.

Și dacă «încercuirea» face cu neputință acțiunea împotriva Puterilor centrale, această imposibilitate a existat totdeauna și, în mare parte, ea este rezultatul voit al politicii noastre tradiționale.

Pentruce dar să nu ne întoarcem la tradiție? Ca să facem plăcere Ungurilor, cari ar dori să ne vadă încăerați cu Germanii?..

Acțiunea noastră nu poate fi eficace decît împotriva Rusiei. (In cazul acesta am avea și granițele deschise pentru exportul nostru, situația financiară consolidată, belșug de muniții).

Rusia este înfrîntă.

Putem grăbi desnodămîntul acestei lungi tragedii.

Dacă dela început alegeam această singură cale ce ne-a fost deschisă, în conformitate cu toată istoria noastră, cu interesul nostru, cu datoria noastră, aruncînd împreună cu Bulgaria și Turcia două milioane de baionete mai mult pe frontul oriental, războiul era de mult terminat. Pentruce acum să luăm asupra noastră din nou păcatul prelungirii masacrului mondial?

Avem așa de mare oroare de Basarabia?...

Am auzit un argument, asupra căruia trebue să mă opresc puțin:

Quadrupla-Ințelegere înfrîntă se va pregăti pentru un nou războiu și 300 de milioane vor birui pe cele 150, la urma urmei,

Ah, doamne!

Să nu mai vorbesc de ceia ce se va întîmpla în Rusia în urma unei înfrîngeri atît de grozave. Să las la o parte întrebarea dacă omenirea va mai putea tolera o repetare, după un scurt răgaz, a acestei monstruoase băi de sînge. Dar de unde această credință în eternitatea alianțelor?

Fără a face îndepărtate excursii istorice, acum zece ani Japonia, aliata Rusiei de astăzi, ducea războiu crîncen împotriva ei. Iar Anglia, altă aliată, îndemna pe dușmanul lor comun din războiul actual, Germania, să atace împărăția țarilor pe la spate. Dar chiar acum trei ani, Bulgarii în alianță cu Sîrbii se războiau împotriva aliaților lor de astăzi, Turcii...

Și aș putea să prelungesc aceste pilde la nesfîrșit.

Alianțele se fac și se desfac după interese reale, nu după fantezii. Și în urma cataclismului mondial prin care trecem, fața lumii va fi atît de schimbată încît desigur vom asista la o altă combinație de interese și la o nouă repartizare de forțe. Unii din frații de arme din războiul actual se vor învrăjbi, iar dușmanii se vor înfrăți. Și nici n'ar fi excesiv de greu să întrezărim orientările nouă, în atîrnare de rezultatele războiului, în politica internațională a beligeranților actuali.

Și cine știe dacă Rusia, pierzînd Curlanda, Polonia și Basarabia, silită să renunțe pentru totdeauna la clauzele Testamentului lui Petru-cel-Mare în actuala lor concepție, nu se va afla atunci în adevăr în același lagăr cu noi?...

Dar... «ajunge pentru fiecare zi răutatea ei»...

C. Stere

Femei, între ele

I

OCHII

Totdeauna trăgeam de trei ori şiretul ca să ridic transparentul. Prin fereastră se vedea întreg orizontul, micul orizont prins între două povîrnişuri răpezi. Pretutindeni în zare coline împădurite, apoi livezi strîmte, terase de flori unduiate, bănci colorate proaspăt, vile de forme variate şi bizare, sticlind ici-colea printre brazi plantaţi, — vederea aproape întreagă a unei mici staţiuni balneare.

Intre douăsprezece şi două, mica rîpă se aprindea de căldură. Iţi puneai întrebarea consolatoare: Cum o fi acum la oraş?

Acum însă era ceasul cînd nu se răcoreşte încă, dar cînd o poală de umbră se aşterne ca un cort, în soare plin şi arzător.

De douăzeci de zile la ora aceia, după un lung «farniente», după un somn absolut al activităţii fizice şi cerebrale, mă îmbrăcam pentruca invariabil, aproape mecanic, scoborînd cele douătrei trepte ale anexei de otel, în formă de chalet silvic, pe care o locuiam, trecînd prin aleia ermetic închisă de plantaţii care-l ascundea de tot, conturînd o potecă sinuoasă care noaptea era aproape sinistră,—să ies pe terasa unde, în sunete alternate şi uneori învălmăşite de muzică militară şi lăutari, să fac la fel cu ceilalţi o plimbare de imbecilitate curativă, în lungul terasei, de pe care fiecare ploicică de munte tîra la vale nisipul, aducînd pete roşietice din milul rîpelor. Lîngă acelaşi stîlp electric prin coincidenţă ne îngrămădeam pentru a apuca o gazetă cu senzaţionale veşti, care alimentau îmbelşugat inteligenţa noastră estivală şi convorbirile noastre inepte. E cert că stupiditatea, în fapte şi concepţii, este un apanaj al mulţimii.

Oamenii grupaţi formează totdeauna o mică individualitate imbecilă în actele şi ideile ei, şi numai omul izolat se poate înălţa până la cele mai bune măsuri ale lui.

Azi, cu mîna încă pe şnurul storului de pînză, simţeam îngrijitorul simptom al unei rebeliuni împotriva programului consacrat. Mersul lin al însănătoşirii prin atrofiere şi mediocritate, era interceptat subit de un act de voinţă: nu vream să ies pe terasă. O desbatere scurtă, apoi o mulţumire mare, o cuprindere de linişte, de odihnă, o beatitudine desproporţionată cu micul act de independenţă: voiu rămîne! Sub geam, coloanele scurte ale terasei, largă numai cît o cameră deschisă ce se întindea în faţa clădirii, mi-au determinat gîndul obscur.

Am ales din ochi colţul de umbră, locul preferat şi scaunul de trestie cu scăunaş sub picioare. De undeva, dintr'un fund răvăşit de geantă de călătorie, am luat un lucru început, un lucru fără destinaţie tîrît din loc în loc, — pretext mînilor obosite sau leneşe. Unul din acele mici gheme, cam îngălbenite cu o floare de dantelă prinsă în igliţă, care rămîne şi se găseşte melancolic cît de tîrziu, printre neînsemnatele fleacuri ce alcătuesc înconjurul existenţei feminine.

Sînt şi haine de acelea a căror fişie subţire atîrnă într'un colţ de cuier, fără pretenţie. Ele nu cer atenţii deosebite, îngrijiri speciale, nici nu ne încreţesc fruntea la orice sbîrcitură a stofei; intermediare între haina de casă şi cea de primit, cu forme indecise, cu destinaţii multiple, ele cer numai două minute ca să te îmbrace.

Au culori neutre şi pacifiste, albastruri docile care se întunecă în umbra odăii şi se moae la lumină.

Cu un ceas şi jumătate de economie a toaletei şi cu un peplum ca liliacul veşted, am eşit deci să iau posesia colţului meu. Egoismul e însăşi plămada noastră firească; cu o elasticitate imediată transpunem tot interesul, toată bucuria, tot idealul pe dorinţa noastră capricioasă. Imi abătuse acum până în cele mai mici detalii să-mi desăvîrşesc confortul la care aspiram în instalaţia mea de repaos.

Dar duşmanii ne pîndesc pretutindeni; nu eram singură. La o măsuţă de pai, ţăsută albastru cu galben, doamna Ledru, vecina mea de odae, lucra placid. Avea cele două colţuri de timple castanii, netede ca totdeauna, rotogolul ei de coadă bine

pieptănată, rochia carelată cu guler alb, şi faţa ei sanguină. Doamna Ledru este între două vriste,—cu aspectul cuiva care are mulţi ani siguri de traiu înainte, cu abdicarea voluntară la tinereţă.

Elveţiană şi văduvă. Ca elveţiană se îmbracă disgraţios, cu o premeditare parcă în tot detaliul toaletei, de a lua şi hainei şi corpului orice farmec. Şi e văduvă! Aci o ostilitate secretă mă separă de d-na Ledru. Gimnastica mea predilectă şi totdeauna reuşită, de a clasifica la prima vedere orice eşantilion care îmi cade sub observaţie, stabilise că d-na Ledru trebuia să fie fată bătrînă, — un produs elveţian cu totul diferit de ceia ce reprezintă această speţă socială în alte ţinuturi.

Dar d-na Ledru se încăpăţina să fie văduvă. Frînturi de acelea de vorbe pe care nu eşti sigur cînd şi de unde le-ai auzit, stabileau în mintea mea la cazierul foarte sumar al d-nei Ledru că avusese un menaj fericit şi că era neconsolabilă. Niciodată nu mă oprisem cu mintea prea mult asupra problemei: «concepţia matrimonială a d-nei Ledru». Moravurile hinduşe îmi erau mai accesibile decît felul acesta de fericire şi durere, deopotrivă de incolore.

O mulţime de gînduri şi aspiraţii, care formau în mine platforma cunoştinţelor şi materialul existenţei, se nimiceau cînd le apropiam de atitudinea d-nei Ledru în faţa vieţii.

Sguduirile pasionale, luptele, sfîşierile lăuntrice, gelozia, cortejul întreg al iubirii cu jocurile lui de dublă pantomimă a durerii şi desfătării, păreau deodată noţiuni bizare cînd i le asociam. Cuvîntul «contract» mi se înfăţişa solid şi paşnic, iar scurta mea anchetă, totdeauna enervantă, asupra menajului Ledru, se oprea cu exasperare la capitolul acelui fel de raporturi care sînt la baza asociaţiilor mixte, pentru fondarea unei familii. Azi, ca de obiceiu, cu o obsesie dezesperantă privind pe d-na Ledru, îmi era cu neputinţă s'o pot asocia acelei imagini precise, din misterul care contopeşte dublul principiu universal. Şi această incapacitate a mea se transforma într'un acid sentiment de aversiune pentru inofensiva mea vecină.

D-na Ledru n'avea copii; asta, cel puţin, era ceva consolator. Nici o probă tangibilă a trecutului nu-şi interpunea sarcasmul ei. Desigur femeia asta primise cu calm fericirea şi suportase cu resemnare nenorocirea.

Avea poate sprijinul vre-uneia din acele religii, la care se reduc toate problemele vitale pentru a se uşura astfel sufletul de turburările lor? Sau poate un lung atavism de existenţe simetrice,

care îşi construesc edificiul vieţii şi îl surpă ca pe un joc de cuburi, îi da această formulă?

Avea mişcări tacticoase dar uşoare, două mîini puhabe dar neexpresive, inadins parcă făcute să mişte din loc obiectele, cu gesturi pozitive şi îndemînatice. Două mîini care desigur ştiau în tot minutul ce vor şi nu se încurcau ca altele, uitate într'un gest ridicol la mijlocul drumului între idee şi scop, întrerupte de ademenirea cine ştie cărui vis de-o clipă, — avea două mîini temperate, nu prea ferbinţi pe lucruri reci sau prea reci pe cele calde: două mîini cuminţi.

Lucra întotdeauna. Nu cred să-mi fi spus nimeni, dar e sigur că hotărîse să umple golul definitiv al existenţei cu această ocupaţie.

Ideia că respectă duminicile, ideia vidului ferial, îmi pricinuia, mie, o scurtă durere, pe care ea poate n'o simţea niciodată.

Lucra cu croşetul subţire de os minuni albe ca zăpada, cu o lînă cum parcă nu mai văzusem alta, lucra boneţele cît pumnul, în golul cărora sclipeau parcă chipuri mici şi nevinovate, lucra jacheţele cu minici de păpuşă în curba cărora simţeai viaţa braţului mic de carne trandafirie, aluatul crud şi plăpînd în care zi cu zi se va desăvîrşi fiinţa minunată a patimilor.

Şi mînile ei cuminţi, — de fată bătrînă, cu obrajii cam moi, cu ochii albaştri-spălăciţi, fără răsfrîngeri, ca nişte simple instrumente de înregistrare a lumii exterioare, — mînile ei puhave aveau un dar ciudat şi magic de a da contururi şi forme vii acelor miniaturale veştminte ale primei copilării, a evoca trupul fraged de petală şi gingăvitul ciudat şi supărător în nedesluşirea lui, care nu e nici plîns nici rîs, e şi durere şi bucurie şi gemăt şi cuvînt, e preludiul obscur al muzicei simţirilor viitoare.

Privind la d-na Ledru îmi abătuse şi mă plictisea curiozitatea: în ce fel putea ea înţelege pe Fedra, Macbeth, Electra, Othello, — pecînd muzica din parc arunca o frază din turmentul unuia din acei eroi care au rupt zăgazul meschinelor echilibruri ale vieţii.

Eram hotărîtă însă să nu-mi tulbur cu nimic repaosul şi am acceptat cu o resemnare aproape simpatică prezenţa discretă a d-nei Ledru, care scotea din sacul ei de lucru, cu gesturi metodice, diferite unelte de os de care se servea cu o sistematică precizie şi calmă hărnicie care, în zilele mele de nervozitate, avea darul să mă scoată din răbdare ca şi imuabilitatea barometrică a bunei sale dispoziţii.

Pe cele trei trepte de piatră ce scoborau în parc, se urca acum, privind surizătoare înapoi la copilaşul palid şi rachitic imo-

bilizat în tristul lui cărucior, cea mai delicioasă bunică ce poate fi sub soare, ocupaţia amoroasă de diletant şi artist a sufletului meu de romancier din zilelele acelea de pace covirşitoare: d-na M. — nume străin — soţia unui belgian, o romîncă de cea mai adorabilă specie.

Inaltă, elegantă, cu mersul uşor unduiat, oprit parcă cu voinţă dela mişcări precise, cu părul alb ce părea un lux, o cutezătoare cochetărie de femee frumoasă, cu trăsături fine, cu ovalul bogat, cu gura întinsă într'un arc plăcut de un surîs imprecis ce se nuanţa după împrejurări, cu ochi strînşi de pleoape, dar nespus de expresivi cînd uneori ţi se ţinteau drept în faţă. Avea un parfum de graţie şi mister, nu misterul existenţelor complicate ci misterul vieţii sufleteşti adînci.

Părea a juca, cu o uşoară ironie şi cu acea perversă atracţie a tinereţii voluntar deghizate, un rol capricios de bunică.

Nevoia mea absolută de a-mi ocupa sufletul cu o pasiune inocentă îşi alesese de obiect pe aristocratica mea vecină, cu care dozam progresele printr'un salut, un cuvînt în treacăt, o mîngîere dată copilului.

Studiul femeii mi-a părut totdeauna mai interesant decît al barbatului, fiindcă la barbaţi faci înconjurul faptelor şi faptele sînt rareori prea interesante, pecînd femeia are o rezervă bogată de material sufletesc, în căutarea căruia poţi pleca într'o aventuroasă cercetare plină de surprize.

Cu un surîs foarte îndrăgostit am împins în faţa mea un comod fotoliu de trestie, cel mai odihnitor, acel pe care şi-l alegea ea de obiceiu.

Şi d-na M. s'a aşezat cu mişcările distrate ale cuiva care, cu o secundă inainte, nu ştia că va lua hotărîrea de a sta acolo.

Farmec al gusturilor neînsămnate! Obiceiuri mărunte ale fiinţelor ce îmi sînt dragi prin liberă alegere, — obiceiuri pe care ni le aşezăm pe veci în misteriosul tezaur al inimii!

Scaunul predilect pe care nimic şi nimeni nu-l poate rupe în noi! Colţul de odae pe care nici o dărîmare nu-l poate nimici, paşi pe nisip pe care nimic nu-i şterge, glas al cărui timbru sună ca un leit motiv perpetuu, spirale de fum încremenite în alambicul suvenirii, mic patrimoniu impalpabil care fuge de sub lama neputincioasă a scalpelului, odată cu problema vieţii! Ce frumoase şi dulci cămine de odihnă au trecătorii oaspeţi care au ştiut să rupă obstacolul dintre ei şi noi, ce calde încăperi mobilate cu urmele lor îndrăgite şi sărutate de gura dulce a amintirii!

Am vorbit d-nei M. de soare, de ploae, de bae, de nepoţelul infirm, şi de simpatia mea feminină, — un sentiment foarte fin, fiindcă o femee cînd poate admira sincer pe alta, are mijloace mai mari de a-i aprecia calităţile. Ii contemplam cu simpatie acea ciudată frumuseţă de toamnă, parcă şi mai delicată acum, cu tonurile de petale stinse ale feţii, cu trupul admirabil sub văluri fumurii, culoare pe care o adoptase eleganţa simplă şi voluntar cernită a încîntătoarei femei ce părea că se înconjură de melancolia veşmintelor cenuşii, pentru a armoniza cu delicatul apus al vieţii.

D-na M. după o ultimă desmierdare trimisă spre cărucior a scos din sacul ei închis cu o ramă de argint vechiu, cizelat într'o stranie emblemă de şopîrlă, a scos cu mîni leneşe ce păreau a cere odihnă, un obiect de artă mic, ca o batistă fină. Zi după zi cu gesturi ce păreau artificiale, înfingea în pînza argintie poezia mătăsurilor cu culori stinse, ca şi mişcările încet voluptoase ale degetelor prelungi şi pale, culori care păreau numai suflarea comprimată a unor culori prime, tot aşa cum gesturile ei păreau expresia înăbuşită a unei vieţi mai puternice.

Lucra acum ca Penelopa, un basm neisprăvit pe lumea unui patrat micuţ de pînză argintie. Mînile ei lungi, de care eram înamorată, mînuiau acul, ca şi cum ar fi săvîrşit un act umilitor pentru ele; păreau făcute înadins să ţină fildeşul unui evantaliu pe vre-o pînză superbă din timpul Renaşterii.

Uşa terasei se dete în lături şi în costum prea evident sportiv, cu o rachetă în mînă, cea mai modernă fată a staţiunii se afla, din cauza acestei schimbări de program, în faţa unei lungi după-amiezi de plictisală.

Specimenul acesta de „fecioare tari" îmi plac tot aşa de puţin ca ingenuele falşificate. In genere socotesc epoca dintre adolescenţa melancolică sau sburdalnică a fetei şi până la căsătorie, ca una din fazele cele mai puţin avantajoase ale evoluţiei feminine, ca una din situaţiile cele mai falşe ale femeii în societate şi mai ales ca un rol greu de ţinut.

Eu, cu o dureroasă perfecţie de exagerare a senzibilităţii, am avut totdeauna în faza asta o jenă pentru ceia ce ignoram din viaţă şi o stînjenire din obscurul ei presentiment, faţă de acei care ştiau ce cer dela mine. O infirmitate în a cărei speculă nu m'am complăcut ca turma, o nedesăvîrşire tranzitorie, un obstacol între cîmpul luminos al înţălegerii şi mine, ceva ca o prizmă de reformare a cunoştinţei şi în cele mai bune minute o aro-

mire lincedă sau noţiunea unei boli pasajere. Acele care adoptă, pentru trecerea acestei desavantajoase punţi, atitudini masculine, sfruntare gălăgioasă, sporturi violente şi flirturi, îmi sînt cu atît mai inamice cu cît lucrează la distrugerea sacrei *feminităţi*, a farmecelor ei fragile, prin abdicarea puterii ce rezidă în însăşi slăbiciunea feminină, care e ca o coardă subţire, mereu întinsă, gata să se rupă, dar — prin elasticitatea ei — pururi invingătoare.

Patru femei la un loc, dintre care cea mai tînără, într'un fel oarecare, era «Mamina», — aşa o chema cu pasiune copilul bolnav.

O tăcere aproape neîntreruptă deocamdată, până se dedau mînile pe rostul lucrului, până se legau firele deosebite şi depărtate în drumurile lor, a unor fiinţe adunate acolo de întîmplare, în acea relativă familiaritate dintre locuitorii aceluiaşi coridor de otel.

Patru femei la lucru — patru femei la vorbă, natură împrejur şi oameni în preajmă!

Departe alte locuri şi alte lumi, dublele peizaje prezente şi absente ale orizonturilor dinăuntru şi dinafara noastră.

Lucrul acela de mînă, mai tîrziu va cuprinde în arcuirea frunzelor de palide mătăsuri, în moartele petale de ibrişinuri carminate, tot ce era în preajma ochilor şi în mişcarea sufletelor din clipele acelea.

Oameni, drumuri, frunze, cuvinte, le va închide impulsul minii. Acel petic de lucru fără viaţă va conţine chipurile ce ne-au trecut pe dinainte şi au pătruns prin oglinda ochilor la cîrma degetelor care îndreptau firul, trecătorii potecilor şi ai minţii vor fi în fiecare punct mai apăsat şi tot aşa şi nepăsarea de ei.

In cugetarea liniilor trase de acul uşor in slova firului destrămat de matasă translucidă, în curba arabescurilor, vor fi toţi şi toate, cîţi au trăit odată cu noi şi împrejurul nostru minutele de atunci. Uitat în fund de casetă, nepoţii vor asvîrli cu mîni dispreţuitoare peticul învechit şi nu vor şti că frunzăresc un pumn de viaţă.

Apoi poate vor rămîne visători deodată, fiindcă au atins un talisman şi prin ei a trecut sufletul subtil al lucrurilor moarte...

Un automobil luxos se opri fără zgomot şi din el cobori cu un aer răutăcios şi plictisit, înaltă şi prea robustă, o doamnă din acele de al căror nume sînt legate multe aventuri adevărate şi tot atîtea legende, — tot ce e petrecere, zgomot şi scandal pe o scară mare şi la un diapazon aproape impunător. Ne-am uitat

toate deodată după dînsa; a trecut ducînd cu ea tot vidul vieţilor zgomotoase şi goale.

Şi tăcerea plăcută, comunicativă, continua între noi. Se topeau în acea tăcere toate micile piedici, mureau în ea încet toate disentimentele, se fabrica scurt şi provizor unul din momentele de coeziune perfectă, cînd totul concură. Era mic scopul acestei lucrări frumoase şi rare... Ce puternic trebue să fie farmecul acestei pline armonii, între «doi» şi pe alte drumuri ale sufletului!

Era acum unul din acele ceasuri «între femei», asemeni conversaţiilor de după cină, la ţigară, între barbaţi, cînd printre rotogoale de fum, se desprind, cad, se rostogolesc între ei cuvinte rare, glumeţe, până se înteţesc în povestiri plăcute şi spirituale, uşoare şi vesele. Nu ora istorioarelor obscene cu rîsuri apăsate, a digestiilor greoae, a grosolanelor indiscreţii din ajun, nu ora cînd se scurge drojdia brutală, ci ora cînd subţiri şi transparente ca fumul, amintirile vin, amintiri de clipe plăcute, învăluite de norul lor albastru, în ceţe melancolice.

Am spus cu glas tare observaţia mea, invidiind privilegiul ţigării masculine pe care fumatul feminin nu-l înlocueşte, gest unic, atribut de manifestări psihologice excluziv bărbăteşti.

Tăcerea d-nei Ledru era afirmativă. Miss Mary, fata modernă, aproba energic, iar frumoasa bunicuţă a lui Săndel lăsă să cadă cu vocea ei armonioasă o reflecţie încurăjătoare: da, aşa e! zicea «Mamina». Cine nu-şi aminteşte plăcut de gestul acesta? Cine nu a fost măcar odată agreabil oprit din orbirea ce avem pentru faptele mărunte ale vieţii, de această atitudine masculină? Cine nu poate evoca, cu o uşoară tremurare a undelor de sînge pe rîurile lui liniştite, un tată, un bunic, un frate, un prieten, un trecător pe dinainte-ne, în ceasul de care vorbeşti?

Mîna dusă cu un gest familiar şi propriu, distrat şi instinctiv... o privire aruncată tovarăşei acum prinsă între degete. Cînd o aprinde, a dat scîntee acelei mici rezerve de simţire mereu comprimată. Se stinge şi reîncepe gestul.

S'a şi desinat un episod, o povestire. Le simţi acolo pe buzele ce nu pot vorbi şi trag primul fum, le simţi în degetele ce aruncă chibritul... s'au urcat deja în ochi, ştii că melodia lor pe acompaniamentul aromitoarei buruiene se cîntă şi că precis, vesel, deghizat, trunchiat, anecdota sau suvenirea va veni. Intre două fumuri se strecoară ceia ce nu s'a pronunţat.

Fumul pare a pune o distanţă între cuvinte, a le aburi tăria. Cu cenuşa se scutură regretul... Şi cînd o sting mînile ce le

ştii, cu gestul încă viu în tine, cind o sting brusc, arsă până la buze ca un amor istovit, sau oprită la jumătate ca o dorinţă neîmplinită, sau aproape întreagă ca un pahar voluptos luat brusc dela gură, — moare acolo strivită pe ea o mică porţie din acea prea avară substanţă a cărnei sufletului masculin.

Cu toate acestea reluai eu, femeile au şi ele un contingent de amintiri, dela catalogul aventurilor doamnei de adineaori, până la suvenirele pe care cele mai pure vieţi nu pot, dealungul drumurilor cele mai clare, să nu le cuprindă. Ochii migdalaţi ai frumoasei mele păreau mai copleşiţi şi lumina lor albastră mai sumbră. Domnişoara Mary, cu o mişcare băeţască se aşeză călare pe scăunel, desină în aer gestul de a aprinde o ţigară inexistentă şi mimica ei ştrengărească reproduse aşa de bine procedarea unuia sau altuia, încît un împătrit ris urmă pantomima ei, ris în care se distingea, ca o muzică, tremurul argintiu şi învăluit al vocii Maminei. Era astfel între trupul, privirea, mişcarea şi glasul ei o concordanţă perfectă, care reda impresia unei scînteetoare expanziuni, înăbuşite sub valul voinţii: părea acum că caută ceva în perspectiva orizonturilor dinăuntru, şi cu acel farmec tinăr cu care te apropia cind vrea să se dăruiască, pentruca apoi să-şi reia fără greutate rezerva ei cam mîndră, ne declară, ca cineva care nu găseşte ce caută: — Nu-mi aduc aminte de nimic... Sint o femee fără aventuri, o femee foarte săracă.

Sfirşitul aleii de plimbare a parcului se prelungea până în marginea terasei, călca aproape pe proprietatea noastră şi turbura cu ecoul muzicei amorţit de plantaţie şi cu murmurul mulţimii, liniştea domeniului nostru excluziv.

Cîţiva inşi îşi prelungeau plimbarea în grupuri până lingă noi, cei mai mulţi se întorceau dela mijlocul aleii unde roia o mulţime în care nuanţele vii ale modei feminine din anul acela dădeau ochilor de departe o impresie înveselitoare de cîmp smălţat de flori aprinse. Cum trecătorii se încrucişau fără ca vorbele lor s'ajungă până la noi, am spus:

— Nici eu nu găsesc nimic de povestit; dar eu sînt din acele fiinţe care privesc numai cum trăesc ceilalţi. Am purtat mereu pe nas acei ochelari cu care te uiţi la alţii şi n'am băgat de seamă ce mi se întîmplă mie. Aş putea mai uşor să vă spun cu experienţa mea de privitor, că dama cu pălărie neagră şi rochie albă e în afinitate simpatică cu jacheta cu careuri mici şi pălărie moale, după simptome imperceptibile de privire şi după armonia involuntară a paşilor, care se încrucişază la plimbare în acelaşi loc, decît aş putea să vă istorisesc ceva personal. Am un deficit colosal de existenţă.

— Noroc că ai băgat de seamă la timp! interveni Mary, schiţind cu artă deslipirea voluptoasă a unei ţigări de sub o buză glabră sau o musteaţă inexistentă.

D-na Ledru, cu ochii ei strînşi de mioapă, îşi îmbrăcase pumnul cu o scufiţă de lînă albă, în puful căreia păreau a nu fi umblat niciodată mîni omeneşti şi faţa ei inexpresivă în loc de a reflecta emoţiile maternităţii, calcula serios locul unde suveica fină trebuia să treacă bridul de panglică. D-na Ledru lucra astfel neobosit pentru un dispensar de copii, cele mai miniaturale, cele mai fragede, cele mai sugestive veştminte, evocîndu-mi mereu, ca la început, carnea pufoasă şi trandafirie a floarei gingaşe ce e trupul micei fiinţe omeneşti. Bonetul dispăru ca un fulg în miraculosul sac şi un ghem de lînă pală, ca rozele extenuate, îşi desfăşură firul moale pe degetele ei vrăjite.

— Poveştile ochilor şi păcatul lor! Iată o colecţie de aventuri şi suvenire în vagul cărora nu s'a legiferat încă, — zise Mamina.

D-na Ledru lucra. Mary lăsă repede mîna cu ţigara de-alungul fustei albe şi ridică capul ei insolent cu curiozitate. Îmi suspendasem răsuflarea, ca nu cumva să sperie capricioasa mimoză a expansiunii d-nei M.

Povestea ochilor! Ai mei se aprinseseră de desfătare sub pleoapele ipocrit lăsate ca perdelele unui cuib de amor. Poveştile ochilor!

— Nu se pot prinde, nu se pot spune, zise ea lăsînd să-i cadă lucrul pe braţe. Sînt ca inelele de soare, ca fluturii de lumină, ca evaporarea de parfumuri! Ştim cu toţi ce e privirea cu nenumăratele ei puteri de jocuri şi nuanţe, dar cum să o transpui în cuvinte! Frumuseţa ei enormă e tocmai această supremă liberare de sub orice dominaţie.

O bruscă suspensie curmă ca un suspin ideia. La toate patru, mînile ne-au tremurat la fel, împungînd alături, cu un gînd gemen pentru ochii stinşi, care nu mai pot nici privi, nici primi privirea.

— «E de altfel la mine o predestinare, urmă d-na M.. Pentruce, dela început, de întotdeauna, aceiaşi formă mă urmăreşte necontenit? Aceiaşi formă de dorinţi mute, de vorbe clare dar neexprimate, de iubiri născute, crescute, ajunse la puteri enorme şi

agonizate în mirajul impalpabil al ochilor feluriţi. Dece această formă de basme neliniştitoare, de-alungul vieţii mele clare?

Eram abia de unsprezece ani, cînd persecuţia unei părechi de ochi m'a silit să-i descopăr. Erau foarte crunţi şi ficşi şi exprimau o perseverenţă, pe care poate n'am mai întîlnit-o de atunci, o violenţă rea, care-mi da un nestăpinit sentiment de frică ce nu s'a risipit niciodată. Ochii aparţineau unui băiat ceva mai mare decît mine. După un timp i-am găsit statornici şi obsedanţi ori unde ridicam pe ai mei. Am căutat să aflu cine mi-e duşmanul. Mie, cea inofensivă şi blîndă de atunci, amorul mi se arăta ca un inamic şi în formă demonică, în principiul lui satanic, in loc să ia dulcile înfăţişări ale ademenitorului Cupidon. Şi dacă parcurgînd drumul ochilor, fac o cercetare, — treptat şi până la urmă, toţi acei care m'au reţinut cu puteri mai mari, îmi apar tot astfel. Caşicum fragila fiinţă feminină e făcută să nască şi să crească în bărbat o otravă nemiloasă, în care fundamentul adevărat al idealizatei iubiri ar fi o neîndurată luptă de ură! Persecutorul meu, pe care în limbajul obişnuit ar trebui să-l numesc micul meu amorez, era un caracter rebel: inteligent, dar certat cu orice disciplină; era ceia ce se chiamă un soiu rău şi privilegiile părinteşti nu aveau aproape nici o putere ca să înfrîngă acea natură de apostat.

Un ciudat amestec de mîndrie pentru o cucerire aşa de importantă şi de dificilă, un fel de oroare şi o frică nedesluşită şi grozavă îmi stricau orice plimbare, îmi omorau jocurile, liniştea, somnul meu paşnic de copil timid şi visător. Mi se pare şi acum miraculos, cum orice mişcare, orice proect, orice loc unde mă duceam îi erau cunoscute. Voia de a respira în curte, de a deschide un geam, îmi era interzisă, fără ca să nu scap din mîni perdeaua sau să mă albesc ca o pînză, fiindcă, lipit de un felinar sau de un zid opus, stăpînul ochilor bine cunoscuţi şi temuţi, fixaţi cu o răbdare neobosită, era acolo. In gluga pelerinei mele mici de şcolăriţă găseam o floare; cînd prinzeam în pavilionul grădinii, alta mă izbea, aspră şi dureroasă, în obraz; de pe învelitorile caselor, de prin locurile virane, aceiaşi urmărire de desmerdătoare inimiciţie încăpăţînată. Mă treceau lacrimile adesea. Cunoşteam bătăile de inimă dezordonate ale celor ce duc duelurile obscure ale persecuţiei şi existenţa mea involuntar se transforma într'o tragedie mută şi inexorabilă. Chiar dacă, ruşinosul copil ce eram, al cărui vocabular nu ar fi putut cuprinde şi pronunţa fără să moară mai bine, cuvintele ce puteau

bine-rău exprimau această întîmplare,— aş fi vrut să mă spovăduesc cuiva,—ce era să spun?

Evitam cu spaimă acea privire şi uneori, zicîndu-mi că e laş, puneam ochii cu cît puteam mai mult curaj şi indiferenţă pe ai persecutorului meu.

Ciudat băiat! In acele rare momente, care probabil erau în nebunia lui clipe de supremă fericire, n'aş putea descrie ce imens de simţiri şi înţelesuri se adîncea în apa lor neagră ce părea un ocean amar şi pasionat, în care te înecai fără putere şi fără opunere.

Cruntă, perfidă, scîrboasă, perversă, ironică, brutală, neruşinată,— toate formele răului le avea acea privire, cînd mă feream de ea şi cînd rareori îi dam ce-mi cerea, pe a mea, nu se poate descrie frumuseţa ei întunecată, mulţumirea ei pătimaşă şi tristă, recunoştinţa violentă, adoraţia jenantă, supunerea, sclavia, domesticirea puiului ciudat de tigru, născut din cine ştie ce impresii şi atavisme, dintr'o păreche de negustori bulgari înavuţiţi.

Dar mai conţineau, cu o expresivitate şi o elocinţă grozavă, toată dorinţa pozitivă, tot secretul final al chemării „omului", pe care precocitatea lui, accentuată, o trimetea în formă de insuportabilă presimţire, inocenţei mele absolute. Pentru vasul meu neuscat, pentru pasta crudă ce eram, era prea timpuriu contactul unui astfel de sentiment brutal.

Ani întregi am crescut sub această împovărătoare dragoste. Ai mei văzuseră şi ei această ciudată umbră ce se ţinea de paşii noştri. Privirile severe, o incontestabilă autoritate, apoi mijloace de represiune şi de constrîngere, nimic nu a putut învinge această mică voinţă de fer, care atingea extrema limită dintre raţiune şi nebunie. Tocmai acum mă întreb: să-mi fi făcut, proaspătă cum eram, această iubire bizară o mai mare impresie decît cred? Să fi căpătat şi păstrat de-atunci o concepţie prea orgolioasă şi prea pretenţioasă a iubirii?... Toţi ochii care au trecut mai tîrziu, să nu-şi fi putut scobori poveştile lor pe buze fiindcă ceva arbitrar din mine le respingea, găsindu-le prea mici?... Să fi cerut eu probe prea tari, încercări prea grele, perseverenţe prea lungi, cantităţi prea enorme de timp şi sentiment, din cauza acestui caz care-mi creiase o măsură exagerată de ceia ce se poate cere cuiva şi de ce mi se putea da?...»

Am întrerupt tăcerea ei întrebătoare şi melancolică, ca şi umbra de nor care a proectat pe terasă un întuneric de brazi. Am întrerupt-o cu o ciudată patimă: — Nu, Doamnă! Numai o

urmărire aşa neobosită statorniceşte o clarificare, o certitudine a voinţii masculine, demnă de unele daruri. Cine are mult de dat nu poate da uşor. Micul d-tale adorator a găsit instinctiv măsurile de ofrandă şi cucerire ce-ţi trebuiau.

Dar Mamina se întreba mereu, tăcind...

Pe urmă s'a roşit brusc. Sub albul mat al pielei, sîngele ei da un val estompat, apoi aceiaşi impresie dinăuntru a lăsat-o pală.

— Da, poate... Dacă aş fi întîlnit mai tîrziu o voinţă... Aşa, nenumăraţi ca un neîntrerupt lanţ de licurici pe cele două laturi ale drumului meu, văd, cînd caut amintiri, numai „ochii". Cutezători şi fugari, insinuanţi, întrebători, timizi, admiratori, linguşitori, cu făgădueli, cu rugi, aşternînd dinainte-mi — în scurte luciri—covoare ţesute cu izvoade felurite, ca nişte iluzorii negustori de fantasme topite în lichida aburire a pupilei. Printre ei, rari, cînd nu mă pot opri, văd farul orbitor ca o devorantă prăpastie a unor priviri stăpînitoare. Farul dela care m'am smuls, trecînd înainte pe drumul meu, cu chenar de priviri nenumărate. Faruri! ochi în care s'ar fi orbit ai mei pentru totdeauna, lăsîndu-mă fără privire, sau cu soarta de a nu mai vedea niciodată decît cu ochii altuia.

Poate că nu am făcut rău!...

Şi d-na Ledru împletea mereu. Mary, cu mîna care ţinea ţigara departe în aer, cu capul dat pe spate, urmărea cu atenţie o lungă spirală de fum imaginar.

Hortensia P.-Bengescu

Un toi la bătrîneţă

I

Moşu Dumitru Enache, numit aşa fiindcă are părul jumătate alb, se află în cîrciumă dus pe gînduri şi povesteşte. Il îndemn încetişor la băutură, cu gîndul să-mi povestească, cum de s'a pomenit să ajungă om bătrîn în gura satului.

— Ei nu, nu—începe el—n'a fost lucru curat. Uite, ţi spui ţie, ca băiatului meu: m'am stricat niţel la cap! Da, văz eu, ce mai vorbă!... Odată... am fost om; dar acum, m'am stricat...

— Nu crede asta, nene Dumitre, îi zisei; dar el îmi taie vorba:

— Ce să nu cred, mă băeţel, dacă văd?..... Păi să-ţi spui eu viaţa mea de până acum şi ai să vezi singur ce înseamnă asta d'acuşi. Da, uite, să vorbesc într'un ceas bun, de trei zile parcă m'am mai luminat!... Măăă... ce era păn' aci, era topenie! Mare lucru e farmecul! Eu, om bătrîn, cu părul jumătate alb, cu flăcăi şi fete măritate, să mă îndrăgostesc aşa nebuneşte?..

Eu nu eram âl băutor — întreabă tot satul, cine m'a văzut pe mine beat — şi acuşi mă 'mbăt mereu!... De ce? Nu ştiu!... Om bătrîn, umblu după ea, ca umbra după om cînd e soare... Şi ce femee!... Vre-o sculă?.... Ferească Dumnezeu!.... Frumoasă, frumoasă; tînără, tînără, dar o gîscă ca toate proastele! Spune ocări ca ţigăncile, şi de s'o găsi un dobitoc să spue o nerozie, ea rîde ca de-o acadea, şi-i spune două..... Am început să-i văd cusururile şi asta o fi semn bun: mă luminez, îmi viu în minţi!

Am fost şi eu odată flăcău, na!... să crăpe naiba; dar dragostea nu mă prinsese. Să mor eu de dragul vre-unei fete? ferească sfinţii!... Aveam cîte o ibovnică colea; dar... o nimica toată, şi p'ici mi-era drumul. Cînd auzeam pe cîte unul văicărindu-se de dragul vre-uneia, făceam haz, rîdeam, şi acuşi poftim, să rîză alţii de mine!

«— Mor, mă, mor, spunea cîte unul, mă arde focul pe piept.

«— La puț băete, și stinge-l!

«— Păi înțelegi tu focul ăsta mă, îl înțelegi?... Bou și vacă, na!.. Bou și vacă!» — Înțelegi tu, băiatule, zicea adicăte, că eu sînt prost de tot și d'aia nu simțeam dragostea. Da' eu tăiam prazul la zăpăciți de ăștia cu altfel de vorbe, dar tot degeaba.

— Ce e, mă, ce e femeia, ce e ogorul?

— Ogorul mă ca ogorul, dar livada nearată de plug și plină de flori e ceva...

În sfîrșit, cu nebunii nu mă puteam măsura și plecam. Și uite na, p'asta că e cruce, de știam eu ce e dragostea de fete! Ei, dar acuși, om bătrîn, văduv de unsprezece ani, s'ajung eu în gura lumii! Nu, nu, m'am stricat la creer!...

Cînd m'am însurat, m'am însurat că așa e obiceiul: să te însori și să faci vițel pe lume. Da' eu na, să crăp de-mi era dragă nevasta!... Ei ce e?... O nevastă, femee ca toate femeile: tot așa de mincinoasă, tot așa de limbută, tot... în sfîrșit — și nu simțeam lîngă ea nici cald, nici rece! Îmi vedeam de treaba mea: aram, săpam, seceram, strîngeam rostul casei și îngrijeam de copiii ce mi-i tipărea ea. Dela însurătoare nici n'am vrut să-mi mai pierz vremea după vre-o altă femee. Pentruce? Tot femee și ibovnica și nevasta! Cînd auzeam că și-a prins cîte unul nevasta cu altul, eu eram grozav:

«— Ha-ha-hă!... sic!» Și cînd auzeam că le-au dat și bătae, parcă îmi creștea inima. Mi-era necaz, de ce nu e o lege să-i pue în țeapă și pe unul și pe altul. «Ce fa? N'ai avut bărbat? pentruce te-ai uitat la altul?... Ce mă, n'ai avut femee? pentruce te-ai uitat la alta? Nu e tot una?... Scurt!... la țeapă!» Așa i-aș fi judecat eu. Ei, dar se vede că și păcatele astea au vre-un rost pe lume. Cît de grozav ar judeca omul, de nu s'ar vedea pe el singur plin de păcate!... Păcatele, gîndul ăsta ce-ți răsare în suflet, că și tu ai greșit, vrînd ori nevrînd, că îți părea dulce, ori credeai c'o să fie minunat, te face mai blînd, mai iertător, mai îndurător!.. Doamne, Doamne, parcă și păcatele ne apropie de tine, nu numai curățenia și faptele bune!...

Mi-a murit nevasta... zor de altă femee n'am avut. Femee... ce? poale lungi și minte scurtă! Pentru o femee?... Și-am stat la locul meu opt ani, opt, înțelegi?... călugăr, nu altceva! Dar acuși, să vezi...

Oftă, duse ciocanul cu țuică la gură, și 'ncepu:

— Acu trei ani, iacătă ăl Marin, din ziua aia s'a legat diavolul de capul meu — ba că nu:

«— Nea Dumitre, sînt bolnav... du-te d-ta cu nevasta mea să-mi aduci un sfert de lemne dela Nuciteanca... plătesc un leu și jumătate...» Era un noroiu...

«— Măi Marine, că...

«— Du-te nea Dumitre, îmi faci un bine...» Primii! Veni Voica la mine, se urcă sus în căruță, înjugai boii și plecarăm amîndoi la pădure.

Pe drum, vorbirăm ba de una, ba de alta, ca doi rumîni cinstiți. Nici pomeneală, nici gînd de mă 'nțelegi! Eu, cum spui, ce, ce era o femee? o secătură!

La pădure își cumpără sfertul de lemne, îl încărcarăm și plecarăm; dar în pădure era un noroiu, de nu putură boii nici să urnească căruța. Hi în sus, cea în jos, nu fu rost. Chemai oamenii ce erau prin pădure să cumpere lemne tot ca ea, să-mi ajute. Nu vrură; ba se legau de mine: «Nea Dumitre, așa, nea Dumitre pe dincolo... Ai ciupit pe Voica; n'ai fost de treabă pe drum și d'aia nu pot boii!»

Eu rîdeam și nici gînd n'aveam. Dacă văzui că nu pot eși din norou, iar rumînii nu voiau să mă ajute, descărcai jumătate din lemne, o lăsai lîngă ele și pornii, abia-abia, cu cele ce rămăsese în căruță. Le adusei până la șosea, le descărcai și mă'ntorsei să iau și pe cele ce rămăseseră în pădure. Rumînii tot: «Hă-hă.. muncește nea Dumitre, că te-ai agățat să iubești femee tînără». Eu tot zîmbeam și-mi vedeam de treabă, cînd ea zise:

— Și ce mă? Dacă m'o fi ciupit și nea Dumitru, dă sîngele?

Ia uite mă! gîndii eu, asta pesemne nu s'ar supăra de-aș ciupi-o!... — Și parcă mă prinse un fior.

Încărcarăm lemnele și plecarăm.

La șosea, încărcînd și p'ale d'acolo, numai mă pomenii că'ncepu:

— De cîți ani ești văduv, nea Dumitre?

— De opt ani, neică.

— Și cîte ibovnici ai?

— Iaca na! nici una.

— Nici una, nici una?

— Nici una». — Dar fiorul îl simții acum prin spate și mă gîndii; n'o îndemna-o dracu' să vrea să-i fiu ibovnic?

Pe drum mă uitai lung la ea. Îmi venea să-i zic... dar ce să-i zic?... Om bătrîn, cum-se-cade, nu un flecuștec fără minte, așa cum ai fi tu!...

Șezu lîngă mine, dar se alătură așa de-aproape de șoldul meu, că mă 'ncălzi ca o sobă și'ncepură fiorii să mă fiarbă ca pe oală la foc. Băete, băete, mare ispită sînt șoldurile femeii! Cînd te-or încălzi ele, vlădică să fii, uiți crucea și ți se pare că ești ginere!

Mă uitai la ea, mă gîndii... și:

— Ța, Vioran, ța! zisei boului.

— Păi bine, nea Dumitre, d-ta ai stat așa... adicăte, ca de lemn? începu ea.

— Păi bine, făi Voică, nu sînt om bătrîn?

— Ești, dar ce-are aface?!

Măi, măi, asta-i drăcie goală, gîndii eu și iar simții fiorii, așa de jos în sus, de mi se păru că-mi sbîrlește și părul pe timple...

Pe drum eram numai noi singuri. Inima o auzeam poc-poc, poc-poc în coșul pieptului!

Mă uitai la ea... de, femee tînără, tînără și frumoasă! Mă

gindii la D-zeu și mă rugai să mă ierte! Dar ce crezi că fu, băete? nimic! Mă lua cu fiori una intr'alta și-mi venea s'o ciupesc, ce-o fi o fi...

De, nu era ăsta farmec? Ori că, Doamne ferește, d'atunci m'am cam stricat la cap!

Nu mai putui să gindesc la D-zeu... Il didei încolo și pusei mina pe hartanul piciorului și... ciup!... Doamne iartă-mă că păcătos e omul, d'aia îl ia pe el dracul, cind cu gindul nu gindește.

Măi — că-ți spui ca băiatului meu — nu zise nimic; se înroși și se'nghesui în mine și mai mult.

Ei, gindii eu, și-a pus dracul în cap să-și bată joc de mine. Mă văzui cu minile sbîrcite, îmi zării sub nas mustățile cărunte și mi se făcu rușine. Pe furiș făcui o cruce și:

— Ț-a-a Viorean, ce-e-e-a boală! dădui bice boilor, așa în neștire. Imi urla capul, ca apa la scocul morii, și-mi venea s'o iau în brațe, s'o string și s'o pup până oiu omorî-o!...

Ea ședea cu capul sus, mă fura cu coada ochiului și parcă ofta încetișor.

Ce să fac? Iar făcui o cruce și scuipai pe diavolul, dar fiorii fiori, dracii draci și nebunia nebunie!

Nu, nu vreau! și sării din căruță să mii boii pe jos.

Nu știu cine îmi întoarse capul spre ea; și cînd mă uitai, o văzui tristă și mi se păru ofilită, ca o floare prinsă de brumă.

Mi se făcu milă și mă gindii: ei săraca... i-oiu fi drag!... parcă dragostea are ochi! Fac păcat de n'oiu săruta-o barim odată... Și pusei gind să mă urc sus; dar cind o văzui, era așa de cruntă, așa de înfocată pe mine, că-mi tăie tot curajul de-mi venea să mă culc jos dinaintea căruții, să mă calce și să mă ucidă.

De, nu era asta sminteală?... Se vede că d'atunci m'am stricat eu. Abia m'am ținut de resteul boului să nu cad jos.

Și așa-a... intrarăm în sat și scăpai de ispită de rindul ăsta.

Noaptea se ținu însă ucigașul de mine: o visai! Auzi, să visez eu o femee? și'ncă'nce fel?...

Dimineața mi-a venit a plinge, — simțeam un gol, o firșeală, de ziceam: Doamne, ce mai e și asta?

Și uite așa, parcă fără să vreau, eșii din curte și plecai pe drum spre casa ei. Zic: mă duc s'o văz pe ea și-l întreb pe el, ce-l doare!...

Acolo:

— Bună dimineața.

— Bună...

C'o fi, c'o drege...: Marin era bolnav de un fel de lungu-roșniță. Ea era lingă sobă și... mi se păru frumoasă de mă pomenii oftind!... Auzi tu, băiatule? oftînd! Ea sta cu capul sus, cu buza de jos cam lăsată nepăsătoare și supărată pe mine. Mă gindii la tot trecutul meu de om neprigonit de fuste și zisei în mine: te superi, hai?... Atita jaf în ciuperci! — și plecai acasă.

Supărarea ei, nepăsarea ce mi-o arăta, mă făcu să-mi văd de treabă.

Și trecu așa un răstimp. Cîteodată însă mă pomeneam c'o visez; dar dimineața îmi făceam cruce, scuipam și uitam.

*

A trecut așa iarna, primăvara, vara ...Pe toamnă, el se băgase la Boșneagu; fură un sac de porumb din tarla. Ața de unde e subțire tot d'acolo se rupe: alții fură mereu și din gros, dar el cum fură, cum îl prinse. Boerul hop, să-l bage în pușcărie, că el ca pîndar i-a furat porumbul. Cum făcu, cum drese, îl luă jandarmii și-l duseră în *privință* până la judecată. Voica rămase singură acasă.

Toamna se pusese cu ploi, cubicnițe și cu noroae.

Intr'o dimineață, iacătă, mă pomenii cu ea la mine, să-i aduc așchii dela Nuciteanca.

Măi drăcie! gindii eu. Asta e una. Acu un an tot cam pe vremea asta, îi adusei lemne, și ce era să pați... dar acuși... Nu vrusei.

— Nu mă lăsa, nene Dumitre. Sint femee singură, cine să mă ajute?... Marin stă tot închis, boerul zice că să-l învețe minte.

Incepu să mă furnice prin piele. Mă gindii: acuși oiu fi prost, de nu ți-oiu da de rost!...

— Merg!

Și plecarăm iar, dar eu purtînd în cap gindul dracului!... Tăiculiță, băiatul taichii, cum eșii din sat, cum începură să mă scalde fiorii din creștet până'n tălpi și din tălpi până'n creștet. Parcă-mi turna numai găleți de apă 'n cap, cînd fierbinți, cînd reci. Inima bătea poc-poc și tot sufletul parcă ardea în mine.

Ajunserăm în cîmp. Era ceață și boii mergeau alene prin noroiu.

— Făi Voică!

— Ce, nene Dumitre?

— Noi singuri pe drum!...

— Și dacă?

Mă rușinai. Mi se păru că nu-mi pricepe gindul și tăcui. Mă uitai la ea și o văzui crudă, tînără, plină de foc; iar eu, — un hodorog!...

Doamne iartă-mă, că tare-i păcătos omul; d'aia îl ia pe el dracul, cînd cu gindul nu gindește!

Nu mă mai urcai în căruță, de teamă să nu fac vre-o nerozie, să nu-mi scape vre-o vorbă de care să-mi fie rușine. Of, ce chin! Parcă nu știu cine îmi da brînci. Inima toată parcă striga: ia-o în brațe și strînge-o, strînge-o!... Răbdai ca un mucinic și ajunserăm la pădure. Cumpără așchiile, le încărcă și

plecarăm iar îndărăt. Ea sta sus. Cum eşirăm la şoşea, ea începu:

— Nu te sui sus nici acum, nea Dumitre?

— Merg pe jos.

— Sui-te sus, că pot boii să ne ducă.

Incepui iar să tremur. Cu ce gînd zise ea asta?... Mă vrea şi aşa bătrîn, ori zice aşa, că-i e milă de mine?... Nu mai gîndii, nu mai putui şi mă suii în căruţă. Mă aşezai lîngă ea. Inchisei ochii, strînsei dinţii şi mînile:

— Voico, mă omori!...

— Eu, nea Dumitre?

— Mă topeşti, Voică!

— Pe dumneata, nea Dumitre?

— Voică, mă ia dracu'!...

— Pe dumneata?...

— Pe mine, na!... Şi mă grămădii lîngă ea. O înăbuşii în cojoc şi 'n zeghe...

O auzii:

— Uite, doi oameni, ne văd.

O lăsai, dar strînsei pumnii împotriva lui Dumnezeu. De ce-mi albise părul şi nu-mi veştejise inima; de ce mă sbîrcise şi focul dragostii mi-l aprinsese tocmai aşa de tîrziu?...

Cei doi oameni se apropiau şi eu trebui să fiu de treabă; dar inima îmi bătea, de credeam că vrea să-mi spargă pieptul.

— Voică!

Ea zîmbi şi spuse:

— Fii de treabă, că ne vede lumea şi cînd o veni Marin ne spune.

Crezui că-i sînt urît, că părul meu cărunt o s'o scîrbească de mine şi că dacă nu-mi zice cuvinte aspre, este că îi fac treabă şi o ajut. Mă uitai iar la ea. Obrajii ei plini, mînile groase, trunchi nu altceva, iar eu o uscătură. Gîndii: dracul a intrat în mine şi el se umflă acum în locu-mi. Mă rugai la Dumnezeu în gîndul meu, să mă erte şi să scoaţă pe diavolul din mine. Aş, unde era chip!...

Ajunserăm acasă la ea. Un flăcău, cam vecin şi el, veni să-i ajute la descărcat. Vorbea şi rîdea cu ea. Il prinsei c'o ciupi şi ea tăcu, de parcă nici n'ar fi simţit. Odată îmi veni o ciudă. De ce s'o ciupească hoţul şi ea să tacă? Cum isprăvirăm aşchiile de dat jos, înjugai boii şi plecai.

— Banii, nea Dumitre.

Nu-i răspunsei. Imi venea un necaz de aş fi tras-o în ţeapă!... Nici nu ştiu cum am ajuns acasă. Gineri-meu era p'acolea.

— Dejugă-i tu şi lăsaţi-mă!

— Ţi-e rău, taică?...

— Haide, nu mai vorbiţi! Şi umblai furios prin grădină, pe la malul gîrlei, apoi o luai la cîrciumă!... Cerui o litră de ţuică şi o pusei la gură. Mi se părea apă!... Ţuica începu să-mi umble prin vine altfel şi gîndii: a ciupit-o un flăcău, dar e tînăr şi crud

ca ea. A lor e tinereţa şi viaţa, iar nu a mea, nu a mea, îmbătrînitul! Şi mă izbii cu palmele peste obraji.

— Ce ai, nene Dumitre? mă 'ntrebă cîrciumarul.

Ii asvîrlii banii pe masă şi plecai nebun, răsculat asupra lui Dumnezeu. Că dacă mai e tinereţă, frumuseţă, lipic, dor şi dragoste nebună, nu mai e şi pentru mine... Şi în loc să-mi ia ochii, să nu mai văd astea, mi-i lasă, cu o inimă tot aşa de pofticioare ca a altora tineri, ce mor de dorul îndrăgitelor!...

Noaptea nu dădui ochi în gene. Fierbeam în gînduri şi, tot învîrtindu-mă cînd pe o parte, cînd pe alta, toţi nasturii dela cămaşă mi se rupseseră.

Dimineaţa eşii la poartă şi 'ndreptai ochii spre casa ei. Ea mă văzu, intră în casă şi cînd eşi, mă pomenii că vine spre mine. De departe începu să-mi zîmbească.

— Aşa!... zîmbeşti tutulor! gîndii eu şi mă 'ncruntai de foc.

— Bună dimineaţa.

— Bună...

— Eşti supărat?

— Sînt.

— De ce?

— Dar cine eşti tu, să-mi ceri socoteală?

O mîlci de tot! Puse capul în jos, scoase gologanii din sîn, chiria aşchiilor, şi zise:

— Ţi-am adus banii chiriei...

— Lasă-i jos!

Se uită iar la mine; şi cum m'oiu fi uitat eu nu ştiu, că iar pierdu curajul şi puse banii pe capul porţii. Se întoarse spre casă. O văzui că puse mîna la ochi şi se şterse. Pricepui că i-am făcut necaz mare, îmi veni să trag un chiot de bucurie. Luai banii şi, cum nu mai putui sta locului, plecai iar la cîrciumă!...

— O oca de ţuică.

— In ce? mă 'ntrebă cîrciumarul.

— In căciula ta! Ce mă 'ntrebi? O beau aci.

— Dumneata, nea Dumitre?

— Haida!... na-ţi banii şi nu spori!

Cîrciumarul puse ţuica mirat, că el şi nimeni nu mă pomenise băutor, şi apoi o oca numaidecît! Mi-aduse ţuica şi 'ncepui să beau. Nu-mi plăcea, dar aşa în silă, băui cu hotărîre, băui, până o isprăvii. Curajul îmi veni la loc. Mă simţii tare şi 'ncepui: Cine este ea? Poale lungi şi minte scurtă!... Ii trăsei o 'njurătură şi plecai acasă.

*

Trecură cîteva zile în chinuri; dar eu mă ameții regulat la cîrciumă. Dorul de ea mă ardea și-mi venea să plec acasă unde o știam singură. Gînduri ciudate, ce nu le pomenisem în capul meu nici cînd fusesem flăcău, îmi veneau acum și nu mă lăsau să dorm. Ba, cum o fi dormind ea în pat?... Ochii închiși, sprincenile destinse, obrajii plini și rumeni... Cum o fi învelită?... Greerile i-o fi cîntînd după sobă... Și eu, și eu, de ce nu sînt lîngă ea?... Rușine! sînt om bătrîn, Doamne iartă-mă!... Dar cîte zice gura și la cîte îți dă brînci pustia de inimă!

Incepu să fulguiască și eu, cînd văzui așa posomorală pe cer, mă simții străin, singur și străin. Plecai spre ea. O întîlnii în drum și pusei mînile sub brîu, fiindcă mă ardea în burtă!... Ea cum mă văzu, ridică capul în sus nepăsătoare și trecu pe lîngă mine de parcă n'aș fi fost p'acolea.

Așa?... Așa?... Bine-mi faci, fiindcă mor de dragul tău! Și mă 'ntorsei acasă trist și necăjit. Mă gîndii apoi că are dreptate, că e tînără; că de m'a băgat în seamă cu vorba, de ce să-și capete ne-traiu cu mine.

Iar ajunsei la cîrciumă... De, nu e asta scrinteală, bătae de joc?...

D'aci toată iarna fui la cîrciumă, nelipsit. Țuica începuse să-mi placă și cînd mă 'nbătam, o uitam și o înjuram din toată inima.

Primăvara, veni și Marin al ei dela închisoare. Făcuse o lună osîndă și patru' *privință*. Găsii cusuru' să mă duc să-l văz.

— Noroc Marine, bine ai venit sănătos...

— Bine te-am găsit sănătos, nene.

— Da' o trăseși, ai?

— O trăsei.

— Țaapănă!

— Țapănă!

— Boer mă, boer!

— Boer, nene... Ii ceream porumb și nu vrea. M'a ispitit diavolul și ... ai văzut.

— Nu e nimic.

Și ca să-l îmbunez, scosei din pungă una de doi franci și zisei:

— Voică, ia o sticlă și na asta... Du-te de ne adu țuică de ea.

Voica zîmbi, că până atunci nu vorbisem cu ea. Luă banii și plecă. Marin începu să-mi spue ce pățea el p'acolo. Cînd veni Voica, ne așezarăm pe băutură. El, în cinci luni, ne mai atins de țuică, o sorbea de nici n'o simțea. Ce-i veni lui, că zise:

— Bagă-mă și pe mine pogonici, nea Dumitre, că de, ce o să fac eu fără bani?

— Te bag, neică!

Și d'aci am început să bem pentru plugărie. Pe seară am plecat beat ca niciodată. Voica prea puțin vorbise cu mine, iar eu eram nebun de dragul ei. Vezi?... așa a mers până aci.

II

— Noroc.

— Noroc, nea Dumitre. Și el bău iar, băgă o mînă sub brîu și iar începu să deșire povestea dragostei lui.

— Incepurăm plugăria și simții atîta dragoste de flori și de păsărele, cum nu mai simțisem niciodată. In toate vinele îmi fierbea sîngele; mă simțeam tare, vederea ochilor mi se limpezea, îmi venea o putere, de nimic nu mi s'ar fi putut împotrivi. Și zău, cînd m'am uitat în oglindă, mi se roșiseră obrajii, mai întinerisem!...

Doamne! nu te-o pune dracul să faci vre-o minune cu mine, să mă 'ntinerești numai de dragul Voichii!...

Așa, odată, cînd Marin era pe loc, iar am ciupit-o.

— Ași, nea Dumitre, zise ea. Nu ți-e frică că te mușc?

— Nu, neică.

— Vezi, să nu ne vază *ăla*, că ne ucide pe-amîndoi.

Și am început să mă feresc de Marin, dar o ciupeam regulat.

— Voică, Voică!...

— Mi-e frică!...

Ințelesei că vrea!... Dar cum să fac?... Incepui iar să tremur.

Sîmbătă seara îl luai la cîrciumă și începurăm beția; era și ea. Plecarăm tîrziu numai noi cîte trei. Găsii vremea și-i șoptii:

— Voică, Marin e beat... ce zici?

— Ne vede...

— Vino la mine acasă, sînt singur... Băiatul s'a mutat la socru-său...

— Viu.

— Să mori de n'ăi veni?

— Să mor!

Hei, băete, băete; nici cînd eram ginere, n'am simțit așa de grozav bucuria așteptării. La poarta mea ne-am despărțit și ea l-a dus acasă. Eu rămăsei s'aștept afară la poarta mea. Mă pomenii cu ea viind pe fugă. Ii deschisei portița.

— El?

— Sforăe în pat.

— L-ai învelit bine să nu se deștepte de frig?

— L-am învelit.

Intrarăm în casă. Dela prag o luai în brațe:

— Voică, mi-ești dragă de mor!

Și... ce-a mai fost, nu-ți mai spui!...

Duse ciocanul la gură, bău, își șterse mustățile și 'ncepu iar

Da' tu nu pricepi ce-a fost... Mi-a venit să leşin, să mor !...

Ei şi ce-a mai fost d'aci ?... Nebunie, foc, sminteală la creer !

Am spart plugăria, dar eu am rămas cu obiceiul să mă duc mereu la ... Marin. Ziua, noaptea : acolo !

Gineri-meu Stan şi băeţii mei îmi băgară de seamă şi 'ncepură să mă împildue cu vorba :

— Hă, hă !... s'a aprins tărîţele în tata ...

— Tărîţe !... Vă fărîm, secăturilor ! Şi am început să-i lovesc c'o prăjină. S'au dus toţi rîzind şi scărpinîndu-se pe unde îi lovisem.

Marin, ori că nu băga de seamă, ori că avea încredere în perii mei cărunţi, nici nu visa de dragostea mea cu Voica lui. Eu mă 'ntîlneam cu ea în toate serile ; şi de ce mă 'ntîlneam, d'aia muriam după ea. Ziua mă plimbam de colo până colo, ca doar s'o văz şi să-mi treacă focul.

Trecu primăvara şi sosi şi vara, şi eu numai după ea mă ţinui, ca mînzul după iapă. Treburile mele le părăsii şi mă ţineam după urma ei. Pleca Duminica la Titu, plecam şi eu, şi acolo vorbă, pe drum vorbă, şi de vorba ei nu mă mai săturam.

Toamna culesei fasolea ei cu ea. A mea a rămas de s'a stricat în tufe ! Drumurile toate i le ţineam.

Azi mă prinse unul. Poimîine altul. Află tot satul. Şi unul îndrăzneţ îi spuse lui.

Intr'o seară, cum şedeam la el după obiceiu, mă pomenii că-mi zice :

— Măi nea Dumitre, lumea asta s'a făcut afurisită de tot. Dacă te vede intrînd seara intr'o casă şi eşind dimineaţa, zice că ai mas acolo ! Dacă te-a prins pupînd nevasta altuia, zice că te dai în dragoste cu ea ... N'ar fi bine să mă mai slăbeşti cu dragostea, că mi-ai făcut casa de rîs ?

— Care va să zică Marine neică, de mine e vorba ? întrebai eu.

— De dumneata, nea Dumitre.

— Bine neică, să te slăbesc !... Am dat «bună seara» şi am plecat acasă, hotărît să fiu om cuminte.... Vai, ce-am făcut ?... A băgat de seamă şi bietul om, gîndii eu.

Dar ce crezi că mintea mi-a ţinut mult de povaţă ?... Două zile, că a treia îi ţinui calea şi-i spusei :

— Voică, nu-mi sufla în luminare, că nu vreau să mor d'acuşi ....

—N'ai grijă, că-mi eşti drag !

Auzi tu, băiatule ? Că-i sînt drag ! Eu ?... Am crezut-o, n'am crezut-o, dar bine ştiu că mi-a părut !

— In toate nopţile, după ce adoarme, eşi sub şatră, că pe mine acolo mă găseşti.

— Bine.

Şi aşa am început. Marin dormia în casă, iar eu păzeam mai abitir ca un cîne şatra şi casa lui. Voica, cînd scăpa, venea la mine şi am început aşa o dragoste, cum niciodată nu mai simţisem. O stringeam în braţe de-i pîrîia oasele, ne sărutam şi simţeam în mine putere de speriat !... Uite ! şi acum simţ aşa ceva. Mă cred că sînt în stare să fărîm orice uşă numai trîntindu-mă cu pieptul de ea !...

Imi venea să cînt, cum cîntă unii flăcăi. Şi zilele pline de soare îmi plăceau ca niciodată.

Grecul dela curtea boerească mă văzu într'o zi cu ea între tarlale. Ea fugi, eu rămăsei.

— Mai merge, moşule, ceva ?

— Merge, taică, merge, îi răspunsei.

— Mănînca untdelemn grecesc, că întinereşti !.. îmi spuse el.

Şi aşa am făcut !...

La o săptămînă eram cît trei flăcăi. Cînd îl întîlnii :

— Caprilor, căpriţilor, d'aia săriţi gardurile, că v'ajută vinile !...

Veni tîrgul Cornăţelului, la 8 Septembre. Fusei la tîrg şi acolo mă 'ntîlnii cu ea, cum aveam vorbă. Ii cumpărai scurteică de pluş, broboadă, ghete, fustă, ciorapi, un toc de bumbac ; nădragi şi opinci lui.

— Spui că ai găsit două sute de lei şi ai tîrguit şi tu.

Cu ce bucurie nu i le-am luat ! Nu-mi ceruse nimic, nimic ; dar eu, aşa, din gîndul meu, văzînd-o că ţine la mine, eram în stare, că dacă mi-o cere sufletul, să-l scot şi să i-l dau : na !

Seara ne-am întîlnit iar. Şi cum mă săruta. Iar mie ce puteri fără măsură îmi veneau !

Pe iarnă, Marin îi dădu o bătae. Ea fugi strigînd că o să-l lase. Eu auzii şi un gînd mi se înfipse în cap : de l-ar lăsa pe el şi m'ar lua pe mine ?... Ce bine ar fi !...

Seara mă dusei pe la ei. Marin nu era acasă.

— Singură, Voică ?

— Singură.

— El unde e ?

— La dracul să-l ia : de gardă.

— Te-a bătut ?

— De pieişte !

Tăcui, dar ea începu :

— Ce ar fi, dacă m'ai lua dumneata ?

— Ar fi... bine, dar copiii ?

— îi las doi şi iau unul. Asta ce-l simt ici, este cu dumneata.

— Cu mine, Voică ?

— Cu dumneata !

Incepui iar să tremur, nu ştiu de ce...

— Mă minţi, Voică ... Eu sînt om ... de, bătrîn ...

— Cu dumneata este, ştiu eu ce-ţi spui. Şi am hotărît să-l las ... Viu la dumneata, divorţez de el şi ne luăm ...

— E greu divorţul ... Trebue să te judeci ani de zile, şi trebue şi bani şi avucaţi .... zisei eu. Săracii se desfac anevoe :

vite legate de gard; cine se grăbeşte să le deslege, cînd s'or fi împungînd de moarte!...

— Atunci, omoară-l!

— Eu, Voică?!

— Dumneata!

Aci mă simţii cuprins de fiori şi calzi şi reci. Inţelesei că toată dragostea mea e fapt diavolesc, de vreme ce voia să mă facă şi ucigaş. Mă 'nchinai şi-i răspunsei:

— Nu te gîndeşti, Voică, că dragostea ne-o poate ierta şi lumea, nu numai Dumnezeu, dar omorul nu-l iartă nimeni?... Nu mai ai suflet, copii? nu te mai duci la biserică?

Ingălbeni şi puse capul în jos. Eşii pe uşă şi mă dusei acasă. Gîndul ei mă 'ngrozi, şi a fost ăl dintîiu fapt ce m'a făcut să n'o mai iubesc cu focul de până aci.

Iacă aşa se cam sfirşesc furiile astea de dragoste, gîndii eu, şi ca să nu mă capete dracul plocon, pusei gînd să spui lui Marin să se păzească de nevastă-sa.

Dimineaţa trecu el pe la poartă. Vrusei să-i spui:

— Marine...

— Nene Dumitre...

— Unde-ai fost?

— Până la Gligore Boşcan. Dar ce?...

— Nimic!

Inghiţii cuvintele ce aveam în gînd şi tăcui, iar el trecu. Păzeşte-l tu Doamne, că mie mi-e frică c'o omoară el pe ea, de i-aş spune-o. Şi l-am lăsat în ştirea lui Dumnezeu!

Cînd mai mă 'ntîlnii cu ea, o 'ntrebai:

— Ţi-a pierit gîndul dracului, ori cloceşte şi scoate pui?

— Mi-eşti drag, nea Dumitre, mi-eşti drag!... Să mor, să rămîi oarbă, de mint!

— Şi tu mi-eşti dragă; dar gîndul omorului ucide-l în cap. Tremură de el, că dela diavolul îţi vine.

— El mă urăşte, mă urăşte cu foc!... Zice, că nu ştie cum să scape de mine, cum să răsufle odată slobod. Ia-mă, ia-mă, nea Dumitre!... Şi începu să se roage şi să mă pupe ca pe copii.

— Ce să fac eu, Doamne?... Cum să iau nevasta tînără a altuia, şi eu om bătrîn?...

— Lasă-mă să mă gîndesc!...

— Şi două săptămîni m'am frămîntat în gînduri, ce să fac. Că e grozav să iei nevasta altuia, cînd ea e copil tînăr, tu hodorog bătrîn, cînd tu eşti om cum-se-cade, iar nu un flecuştec oarecare.

Hotării să o iau dela Marin prin bună învoială.

In vremea asta venise primăvara şi el tot sărac, tot nevoiaş, mă rugase să-mi fie tot pogonici. Primii, că de altfel eu de dragul Voichii, tot i-aş fi arat de pomană toate locurile lui în parte.

In timpul plugăriei îi spusei şi ei planul. Ea credea că nu e bun, că el, deşi o bate mereu, dar aşa uşor n'o să vrea.

— Te cumpăr... îi dau bani... îl pricopsesc!...

— Poate.

Eu, ştii şi tu, ori dacă nu, ai auzit, că am fost om harnic. Am ceva părăluţe strînse şi la fetele mele am datu-le cîte o mie de franci zestre...

— Să aştepţi la spartul plugăriei, mă povăţui ea. — Şi aşteptai...

A treia zi de sfîntul Gheorghe, culcarăm plugul la perete. Seara, luai douăzeci de poli sub brîu şi plecai la el. Ii găsii pilduindu-se cu vorbe tăioase.

— Ori e vijelie la voi?

— Vijelie, nea Dumitre, zise el, că mi-e urîtă treanţa asta de nevastă, de nu mai ştiu ce să fac.

Atunci îmi veni bine mie şi-i zisei:

— Te scap eu de ea.

— Dumneata?

— Eu, Marine. Tu la ea nu ţii de loc.

— Aş da-o dracului cu paie pe spinare! zise el.

— Ei bine, decît s'o dai ăluia, mai bine dă-mi-o mie!

Marin sgîi ochii la mine. Eu nu clipii.

— Ce te uiţi?... Ea nu-ţi place ţie, dar mie îmi place.

— Nevasta mea, nea Dumitre?

— Nevasta ta, Marine.

— Păi ţi-e dragă?

— Mi-este.

— Şi-ai avut ceva cu ea?

— De un an şi mai bine... Şi acum, îţi dau patruzeci de poli pe ea... O iau acasă, iar tu cu banii îţi iei alta...

— Aşa!... Şi unde se sculă ăl Marin de pe pat şi se repezi în gîtul meu.

— Stai Marine, că am venit să ne înţelegem ca oamenii...

— Ce să stau... Luceafăru' şi Cristosu' !... şi 'ncepu să-mi dea la pumni în cap şi 'n obraji. Voica începu să răcnească. Atunci mă simţii eu, omul tînăr. Incordai vinile, îl apucai, îl răsucii ca pe o ţoală şi cînd îl asvîrlii, rupsei uşa tinzii cu el: Căzu jos mototoc în tindă!...

Trăsei suflare în mine şi mă simţii grozav!

El se sculă în sus şi începu să dibue toporul. Ca năluca fui lîngă el şi-l repezii în bătătura din tindă.

De răcnetele Voichii, vecinii sosiră numaidecît.

— Ce e, ce e?

— Uite fraţilor, începu el. A venit tîlharul şi-mi cere să-i vînz nevasta pe patruzeci de poli, auziţi voi?!...

Vări-meu, Gheorghe, puse mîna la gură şi începu:

— Nu ţi-e ruşine obrazului, Dumitre!... Om bătrîn cu băeţi şi fete măritate.

Obrăzniceala lui mă 'nfurie. Pusei mina pe scaunul dela vatră, mă gîndii să-l repez în capul lui, dar mă oprii şi intrai din tindă în casă.

— Eşi afară! începură toţi. Eu zăpăcit, că sdravăn n'am fost băiatule, nu vrui. Intrară ruminii peste mine. Un jandarm, ce fusese şi el la o leicuţă, ce-i era bărbatul militar, sosi numaidecit.

— Ce e?

— Uite şi uite! îi spuseră toţi pe scurt. Jandarmul începu să rîză. Risul lui mă stinse ca apa pe foc. Gîndul că sînt nebun, că ce fac eu este o prostie mare îmi veni în cap, dar fu scurt de tot.

— Daţi-l afară, domnule! începu Marin.

Eu nu tăcui şi să es; începui:

— Nu vreau mă, mi-e dragă, tu o urăşti, tu o baţi mereu ca p'o vacă legată... Na patruzeci de poli şi dă-mi-o!...

— Auziţi lume!... Auliu!... şi iar se repezi Marin la mine... Dar aveam putere de nebun. Se izbi de mine ca de un arc îndrăcit, că se pomeni împins şi asvîrlit cu oamenii plavie.

— E nebun, e nebun!... auzii pe toţi. Untdelemnul grecesc, făcea minuni!... Ah, sfînt e osul de grec!... Cînd văzui că şase inşi isbesc pereţii, mi se păru că sînt uriaş, umflai nările, ridicai capul şi strigai:

— Nemernicilor! vă fac mici-fărime!...

— E nebun, nebun! Trebue legat! zise văru' Gheorghe al Florii.

Iacătă răsări şi o ceată de flăcăi, în care era şi hoţul, care o ciupise, cînd descărcasem aşchiile.

— Puneţi mîna cu toţii să-l legăm! zise jandarmul. Şi dete puşca s'o ţie un flăcău.

— La o parte! strigai.

Vorbă să fie, că ei se repeziră odată toţi la mine. In faţă veni flăcăul cu gîlceava. Ii didei un pumn în frunte, de căzu jos. Dar mă pomenii încurcat în mîini, de parcă îmi asvîrlise cineva în cap un maldăr de şerpi. Mă luptai eu, dar îmi asvîrliră frînghii peste cap şi... mă legară!...

Mă svîrcolii, mă răsucii, înjurai, nimic; mă domoliră.

— Al dracului moş, ce putere are şi acum! zise jandarmul.

— Moş e tat-tău, nu eu! îi răspunsei.

— Bine, bine, ajungem noi la secţie, să te fac eu să-mi zici Măria-Ta.

— Şi mă scoaseră afară, cum se obişnueşte: în pumni şi 'n palme. Le răbdai toate, că doar legat bine eram!

Mă duseră alai toţi, la secţie.

Beat nu eram de loc, dar fiindcă auzii pe unii zicînd: trebue să se fi 'mbătat de-a făcut el aşa ceva, începui şi eu să fac pe beatul.

— E beat, uite-l! ziseră unii.

— Las' că-l desbat eu! se lăudă jandarmul. Atunci sosi gineri-meu Stan:

— Ce zici să-i faci, domnule?

— Să-l desbat. Dar cine eşti tu?

— Sînt ginerile lui şi dacă îl baţi, ori te omor, ori mă omori!

— Auziţi? zise jandarmul.

— Să asculte toţi, nu-mi pasă. Il baţi, ai a face cu mine!

— L-am prins în domiciliul altuia... îi fac proces! se răsti jandarmul.

— Fă-i o mie de procese, dar nu-l bate!

Eu mă ruşinai şi stam cu capul în jos, împachetat în frînghii şi 'n bete, ca o altă nacrasconie.

— Ce legături sînt astea?... Mîne plec drept la procuror.

Jandarmul scrişni din dinţi şi strigă:

— Ieşi afară!

— Desleagă-l!

Feciorii mei intrară pe uşă. Jandarmul îi cunoscu că sînt ai mei. Incepu să mă deslege. Feciorii mei se uitau crunt ca nişte arhangeli. Mă simţii iar tare, dar de ruşine tăcui. D'aci s'au potolit oamenii şi m'au lăsat legat cu fiarele alea de mînă şi de un pat de fier. Aşa am mas noaptea: legat şi cu feciorii lîngă mine, să mă păzească de jandar.

Dimineaţa, tot eu mai dibaciu: vorba, vorba şi strecurai jandarmului doi poli în mînă. Pricepu nemţeşte băiatul, că mă pomenii că-mi dă drumul din lanţ.

— Te-ai desbătat, moşule?

— Da, tăiculiţă.

— Păi, ştii ce-ai făcut?

— Prea puţin... rachiul, rachiul e afurisit! — şi eu nici nu-l gustasem de trei zile.

Veni şi Marin:

— Ce vrei?

— Să-i faceţi procest.

— Pentruce?

— Pentrucă mi-a cerut să-i vînz nevasta...

— Asta e vorbă! pentru aşa ceva nu se scrie nimic în lege...

— Păi eu n'am nici un drept? mai zise el.

— Fă petiţie!

Şi mi-a dat drumul. Am venit acasă cu capul în jos. Vedeam că am făcut mare prostie şi lumea se uita la mine, ca la urs...

III.

Şi acum, crezi tu, băeţele, că întîmplarea asta mi-a lecuit scrinteala dela cap? Doamne fereşte, m'am stricat şi stricat am rămas. Fiind acum certat cu Marin, nu mai putui să mă 'n-

tîlnesc cu Voica. O păzea ca muma pe copilul mic; iar vecinii îmi luau seama, de parcă mă lăsase cineva în grija lor. Ca să fiu voinic, urmam povaţa grecului: beam în fiecare dimineaţă cîte o ceaşcă de untdelemn!... Ei, de voinic, voinic eram, dar înnebuneam de dorul Voichii... De, nu era asta scrinteală la creer?... Şi acuşi simt aşa ceva... Uite ici, unde sînt cocoaşele astea ale frunţii, parcă mişcă şi apasă ceva!... Doamne fereşte, n'am simţit niciodată aşa ceva.

Şi el iar luă ciocanul şi-l bău.

Primăvara sosi citaţiile şi mă dusei cu Marin la judicată.

— Te faci de rîs, mă băiatule, îi zisei. Na un pol şi hai să ne împăcăm.

— Ai dat şi 'n mine.

— Am fost beat.

— Nu ţi-era ruşine să-mi ceri nevasta?

— Beat neică, beat; tu nu ştii ce e beţia!

Şi-abia m'am împăcat cu el cu treizeci de franci. Am intrat împăcaţi. Acasă am venit iar prieteni şi 'mbătaţi amîndoi.

Băeţii mei, cînd mă văzură iar împăcat cu Marin făcură sfat şi veniră la mine acasă.

— Trebue să te laşi de Voica, tată, eşti bătrîn!

— Afar'! le strigai.

— Tată, te mănîncă. E o hoaţă. Te-a aflat cu bani... Eşti bătrîn, şade ruşine...

— Afar'!... Voi n'aveţi drept să mă judicaţi!... Sînt om încă!...

— Tată!...

— Işiţi voi de cuvînt, ori de ciomag?

— Iţi mănîncă banii!

— Vă e foc de ei, ştiu, dar eu i-am făcut. Voi să vă faceţi bani prin munca voastră.

Şi i-am luat la goană. Cu Voica iar am avut întîlniri regulate. Ca să tacă Marin, să le facă nevăzute şi neauzite, i-am dat o sută de lei împrumut. D'atunci tace... Mai acu o lună i-am dat doi poli şi tot tace. Şi mie nu-mi pare rău de bani, deşi ştiu că n'o să mi-i mai dea. Gustul meu, plăcerea mea!...

Mi-e necaz pe gineri-meu, că acu două săptămîni, ai auzit daravela, ne-a păzit cînd veneam dela circiumă noaptea şi i-a tras ei un pietroiu de i-a rupt dinţii din gură. L-aş fi împuşcat să-l fi prins. Dar a fugit tîlharul. Şi la jandarmi am spus eu că el a dat, deşi nu l-am văzut, dar pesemne că a călcat şi el popeşte, că jandarmul nu i-a făcut nimic. A rămas, săraca, foanfă!...

Dar d'atunci uite, parcă mă mai luminez... nu îmi mai e aşa de dragă!... Cred însă, că o fi vre-un farmec ceva, de m'am stricat eu aşa...

Tocmai cînd sfîrşise de vorbă, Voica venea spre circiumă, cu obrajii plini, cu mînile groase, cu ochii afurisiţi în cap.

— Uite-o, uite-o!... începu moş Dumitru... O vezi?... Ei, n'o aduce dracul acuşi?... Ce ochi are! ce gură, ce păr!... Nu rîde băiatule, nu, m'am scrîntit la creer şi pace!

Puse ciocanul la gură şi-l răsuflă în fund. Voica intră pe uşă. El şezu cu capul în jos, bleg.

— Dă-mi două chilograme de sare! zise ea circiumarului.

— Pune-i cinci, băete: plătesc eu. Şi mai adu ţuică, să mă cinstesc cu ea!

Voica zîmbi la el, apoi la mine şi tăcu.

Circiumarul clipi din ochi şi spuse:

— Toi la bătrîneţă!...

— Toi ne toi, tu adu ce ţi-am spus, dar repede!

Şi moş Dumitru se 'ndreptă de spinare, privi înfipt, izbi cu pumnul în masă şi strigă:

— Eu plătesc!

I. C. Vissarion

~~~~~~~~~~
~~~~~~~~~~

FANTAZIE

In jilţul Casiopiei, pe spate
Stau răsturnat picior peste picior,
De parcă sînt atotstăpînitor
Pe 'ntreg avutul nopţii înstelate.

Şi-aş vrea şi vouă, Doamnă, să vă las
Ceva din siderala bogăţie:
Doriţi cumva... un ac de pălărie
Cu alfa din Patratul lui Pegas?

De mi-aţi întinde mîna, eu v'aş pune
Pe-arătător Inelul lui Saturn
Şi fastul solitarului nocturn
V'ar prinde-acum pe deget de minune;

Iar ca să dau şi mai fantastic ton
Erebului ce 'n păr bogat vă cade,
In diabolicele lui cascade
Anin un diamant din Scorpion

Şi ca pe fruntea voastră ideală
Să văd o diademă strălucind,
Pe boltă braţul va să mi-l întind
Şi-o să desprind Cununa boreală.

Vi-i rece poate 'n sferele de sus?
De-aceia peste umerele voastre,
Hlamida străveziei nopţi albastre
Ca o regală mantie v'am pus...

Şi cum privirea voastră îmi inspiră
Aceste darnice halucinări,
Le-armonizez în strofe de-aiurări
Şi vi le scriu cu stelele din Lyră,

Ca 'n versul meu spre cer să vă ridic
Şi să vă văd, uşoară ca o zee,
Trecînd la pas pe Căile lactee
In landoletul Carului cel mic.

Mihai Codreanu

Documente omeneşti

LUNGI CONCENTRĂRI...

Lungi concentrări. Le-am început în mijlocul lui Ianuarie, cînd sunau cu sălbătăcie vînturile Nordului; şi supt arme am simţit cele dintăi adieri ale primăverii. Oamenii, liniştiţi cît au ţinut zăpezile şi cerurile posomorite, începură a ridica frunţile şi a adulmeca zările cînd prinseră a pluti nouraşi albi pe cer liniştit şi adînc-albastru şi cînd austrul sbici cîmpurile. Trişti şi gînditori stăteau în repaosuri şi vorbeau de o mulţime de nevoi pe care parcă atunci lumina soarelui de primăvară le descoperea lumii.

Au trecut aşa Martie şi Aprilie şi plugarii stăteau ca 'n lanţuri în căzărmi. Numai obositoarele exerciţii de zi şi de noapte îi mai domoleau, injecţiile antitifice şi antiholerice şi «expunerea situaţiei europene». Mai ales veştile de pe trustrele cîmpuri ale suferinţii omeneşti şi ale morţii îi ţineau încordaţi. Ascultau cu cea mai adîncă luare-aminte întîmplările celui mai mare războiu al lumii ş' al timpurilor. «Alţii pier în locuri străine, zise într'un rînd unul; le ard casele, li se pustiesc gospodăriile, rămîn muritori de foame pe urma lor! Sînt alţii mai în suferinţă decît noi!...» Se pare că suferinţile mai mari ale altora sînt o mîngiere pentru năcazurile noastre.

Dar trecu şi Aprilie, şi în strălucita lună a lui Maiu eşirăm în tabără, pe o costişă lină, aproape de apa Moldovei. Munţii şi pădurile erau aproape; soarele era cald, vremea era blîndă; cîmpul era plin de flori şi izvoarele erau bogate şi reci la poalele costişei. Eram ca 'ntr'un loc de petrecere: cel puţin aşa ni se părea nouă, ofiţerilor. Plugarul îmbrăcat în garnitura de războiu cugeta şi simţea însă altfel.

Totuş ne puteam uşor înşela asupra cugetelor şi simţimintelor lui, pentrucă în blîndele amurguri de vară începeau între corturi a cînta cu vioiciune viorile şi cobzele, fluerele, clarinetele şi cimpoiul şi soldatul nostru, pe care-l cunoaştem aşa de bine din literatura noastră, nu se dezminţea nici de data asta şi pornea nişte hori şi nişte bătute îndrăcite, de se cutremura pămîntul. Holobică, dela mitralieră, purta *leşasca* muntenilor în răpezile triluri ale cimpoiului lor şi îndemna cu glas însufleţit, în tactul danţului:

Haideţi, flăcăi, după mine,
Că ştiu calea 'n codru bine...

Că ştiu turme de berbeci,
Izvoare cu ape reci...

Era o tresărire de viaţă ş'o aţiţare, pe care abia o putea domoli cornistul de serviciu, cu dulcile şi prelungile îngînări ale stingerii.

Cineva a făcut odată o observaţie: «Omul, dacă e bine hrănit, e bine dispus!» Dar acest filozof camarad al meu nu s'a dat mai aproape de cei cari petreceau şi se ameţeau ca să uite. Tîrziu, în tăcerea taberei, ar fi auzit viorile suspinînd înăbuşit şi ar fi simţit supt acoperişurile de pînză sufletele treze şi ochii mari deschişi. Ar fi auzit chiar pe soldaţi grăind cu glasuri foarte înduioşate despre pruncii lor, despre neveste, despre vitele fără hrană şi despre pămînturile nelucrate. Iar pe Holobică, care purta jocul cel voinicesc, l-ar fi auzit suspinînd c'un glas dulce de *falsetto* un cîntec din locurile unde brazii sînt veşnic verzi, izvoarele limpezi, Bistriţa neîncătuşată şi vulturii slobozi pe ariile cerului.

«Cei de sus» din cînd în cînd îşi aduceau aminte de miile de oameni ale regimentului nostru, adunaţi pentru o zi mai mare şi o jertfă supremă. Sosiră ajutoare dela o societate anume întocmită în aceste timpuri tulburi, se hotărî încetarea urmăririi dărilor pentru complectaşii «chemaţi la datorie»; ba, mai mult decît atît, sosi o veste de bucurie că administraţia avea îndatorirea să scoată la muncă pe ogoarele celor concentraţi pe cei rămaşi la vetre...

Legile sînt foarte bune totdeauna şi 'n orice ţară. Au un cusur în unele: trebuesc aduse la îndeplinire. Dispoziţiile stăpînirii cu privire la năcăjiţii noştri oameni adunaţi în tabără erau mîngîietoare fără îndoială. Aveau un cusur: trebuiau aduse la îndeplinire.

In una din frumoasele după-amiezi ale lui Iunie, oamenii companiei mele eşiră la raport la domnu' căpitan.

«Ce este? Ce s'a întîmplat?

— Trăiţi, domnule căpitan, nu-i nimica. Da' avem de raportat cîte-o nevoie, cîte-un năcaz...»

Un soldat scund, negricios, cu faţa brăzdată, arată o carte poştală pe care sînt scrise nişte slove mari, încurcate, adunate în rînduri strîmbe. Ii scrie nevasta. «Precum ca să ştii, Ioane, că Vineri ne-a coborît boii din munte... că a spus domnu' şef că nu mai primeşte boii... şi acasă nu ne-a mai rămas niciun *ogrinj* şi rag boii de foame... Vină şi-i vinde, or fă ce ştii, că eu nu mă pricep...»

«Da' de ce ţi-a alungat vitele dela păşune? întreabă căpitanul.

— Eu ştiu? Zice că s'ar fi auzit de *lăcrămaţii* care s'ar fi făcut împotriva împărţirii ajutoarelor...

— Ajutoarele dela *familiia luptătorilor?*

— Da: se venea cîte zece ori cinsprezece franci de complectaş, care ar fi mai în nevoie...

— Ei?

— Ei, şi la noi s'a împărţit aşa cam după ochi şi după sprîncene. Domnu' primar a dat la un fin al dumisale ş'a luat şi domnu' notar... şi ei nici n'au fost *concintraţi*.

— Aşa? cum se poate una ca asta?

— Se poate, trăiţi, domnule căpitan; ş'acù domnu' primar s'a rugat de domnu' şef — care-i peste munţi şi peste pădure...

— Silvicultorul?

— Da, — s'a rugat să-mi alunge boii, — pecum că eu aş fi *lăcrămat* împotriva lor...»

Ce poate să facă domnu' căpitan? Insamnă numele omului, al comunei, şi faptul. Şi pofteşte pe alt soldat.

«Tu ce ai de spus? Şi ţie ţi-a alungat boii silvicultorul?

— Nu, trăiţi, domnule căpitan, că la noi nu este *sîvicut;* da' mie mi-a făcut nevasta un *copchil!*

— Şi vrai o învoire de două zile?

— Da, să trăiţi, domnule căpitan...»

Şi după ce pleacă acesta, bucuros şi uitător de alte nevoi, se înfăţişază al treilea, nalt, smead, cu ochii verzi şi cu musteaţa groasă castanie.

«Spune tu, cumătre Costache, îl îndeamnă căpitanul, ce dor te-a ajuns? Ţi-a făcut şi ţie muerea un copil?

— Nu, trăiţi, domnule căpitan, eu am şapte... şi mi-i de ajuns deocamdată... Dac' a ajuta *Cel de Sus*, am să viu cu grupa 'ntreagă la alte concentrări. Da' cu *daravela* ceia, cu ajutorul care s'a dat, am şi eu bucluc! Că şi eu îs nevoiaş, numai Dumnezeu unul mă ştie; şi mie nu mi-a dat. Primarele mă ia în rîs şi zice că mie ce-mi mai trebue ajutor, că am copii, şi că eu îs *irou*...

— Cum?

— *Irou*, domnule căpitan... eu ştiu ce sudalmă o mai fi şi asta?! Zice că el ţine banii ca să facă un pod în comună. Dar ştim noi ce pod face el: pod la crîşma lui Nastase, ori peste apa Sîmbetei...»

Al patrulea om năcăjit, cam pălit la faţă şi cu ochiul scăpărător, se plînge împotriva jandarmului.

«Da' ce ai tu cu el? întreabă căpitanul.

— Eu n'am nimica, trăiți, domnule căpitan; dar este poruncă dela stăpînire să ne lucreze pămînturile cei cari au rămas pe la casele lor; așa ne-ați spus și dumneavoastră și domnu' colonel, că asta este ca o răsplată... Ei și domnu' șef de *jandari* a spus așa că dacă *fumeia* mea îl primește, i-a scoate oameni la lucru; dacă nu, nu! Trăiți, domnule căpitan! ne-au rămas acasă copiii pieritori de foame și nevestele de batjocura altora!»

Căpitanul mai însamnă un nume, o comună ș'un fapt, fără a îndrăzni să privească spre fețele negre ale celor ce-l înconjoară. Își răsucește încet și nervos musteața, oftează profund, apoi deodată întoarce capul către soldatul Pintilie:

«Da' pe tine, Pintilie, ce te doare?

— Trăiți, domnule căpitan, tot cu munca asta.

— Cu munca pe ogoarele voastre?

— Da, trăiți, domnule căpitan. Acù nevastă-mea-i lehuză... știți că mi-ați dat drumu' două zile... Altcineva în casă la mine nu-i fărădecît mama, care-i văduvă, bătrînă, vai de capul ei... abia se poate purta. I-a dat ordin domnu' primar ca să muncească pe ogoarele complectașilor... și cînd a veni rîndul ogorului meu, să-l prășească și pe-al meu... Iaca și ordinul, — zice c'o pune la *amandă*...»

Trece la o parte și Pintilie, cu fruntea încrețită și cu ochii tulburi, și vin alții cari arată că sînt urmăriți și împliniți pentru bir, pentru *beilic*, pentru strajă. Și iar vin alții cu muncile și cu ajutoarele «familiei luptătorilor», — apoi se face tăcere, sună de corniști și oamenii se împrăștie printre corturi ca să-și pue ranița.

Sara, fără îndoială, iar cîntă viorile, cobzele și clarinetele, căci cerul e curat și amurgul a rămas pe munți ca o cunună de aur. Și 'n corturi, noaptea, iar suspină oamenii și-și spun unul altuia păsurile c'o înspăimîntătoare răbdare. Și adorm gîndindu-se la domnu' șef, la domnu' primar și la alții, — și înceata lor gîndire face o legătură între faptele acestor agenți ai stăpînirii ș'ai legilor și între ora cea solemnă cînd, destinul cerînd, se vor ridica ei umiliții, nedreptățiții și batjocuriții și vor trece hotarul ca să moară în mugetul tunurilor.

Au adormit c'o mică mîngiere, ca copiii: că domnu' căpitan va raporta, se vor face cercetări, și altele. Mîni alte năcazuri vor umbri pe cele vechi, — dar în fundurile sufletelor picătură de venin se va adăogi la picătură de venin. Căci în înceata lor gîndire se face o legătură între jertfa lor necondiționată și între surîsul senin și nepăsător al celor cari aplică legile și dispozițiile stăpînirii în satele unde au rămas femeile văduve, copiii flămînzi și ogoarele părăginite.

M. Sd.

IDEAL ȘI DESAMĂGIRE

Viața omului e supusă capriciilor sorții, precum frunza e supusă bătăilor vîntului. Unda cea mai tare, care a trecut în clipa cea mai potrivită, o smulge de ramură și o poartă cît o poartă, altă undă o ridică, o mută mai departe ori o mînă înapoi, până vremile grele o leagă cu pămîntul...

Așa e și sufletul lui Alexandru Raiciu... Un vînt năpraznic îl poartă în val-vîrtej pe calea vieții, spre un liman îndepărtat, necunoscut... Se simte dus și n'ar putea să se împotrivească.

La început frunțile părinților s'au încrețit la gîndul viitorului. Erau îngrijați că prea citea mult literatură și lăsa pe celelalte.

Repetent în clasa V-a pentru a adoua oară, Sandu, fire răsvrătită, a rupt firul buchiselii mărunte și chinuitoare din școala secundară și s'a dedicat cu totul publicisticei. Era abia de 17 ani și s'a știut face necesar la gazeta bihebdomadară din orașul natal. Publica versuri, articolașe și, din cînd în cînd, priviri și reflexii asupra mișcării literare indigene. Mai tîrziu a luat singur pe mînă gazeta — și, fire combativă cum e, se făcuse indispensabil la alegeri. Gazeta lui era un adevărat steag de luptă și toți fruntașii politici din localitate și alegătorii dela colegiul I-iu ai partidului se convinseseră că fără Raiciu campanie nu se poate concepe. Se vîrîse în politică până 'n coate. Dar în articolele lui de orientare se vedea încă mai vîrtos cît miez are și devenise cunoscut în tot județul.

Dar vorba franțuzească: «on revient toujours à ses premières amours». Cu timpul, în sufletul avîntat spre cele mai largi orizonturi al lui Raiciu, s'a produs o reacție ușor de înțăles împotriva activității politice și social-culturale pe care o depunea de cînd luase de fapt directoratul gazetei — îl deținea de formă un quasi-gazetar, președintele clubului — și într'o bună dimineață Raiciu s'a retras... Setea după alte orizonturi îl chema la împlinirea menirii lui adevărate. Și s'a dedicat, de acum, cu totul literaturii.

Lăsase în județ, pe lîngă cîteva sute de lei datorii și pe lîngă cîteva dușmănii și invidii inevitabile pentru orice om de luptă și unele amintiri neșterse. Pătrunzînd în capitală, cu ajutorul unor fruntași din județ care îl apreciau și care țineau să-și continue activitatea ziaristică, Raiciu se simți bine în centrul luminei, unde curînd a făcut cunoștința multor oameni de litere.

Acum lucrează la un cotidian, acasă, cu bucata — se înțelege numai la rubrica literară.

Fire senzitivă, melancolică, Raiciu, cu toate că trecuse prin atîtea încercări și tentații, a rămas același visător incorigibil, aceiași enigmă. Sufletul său plin de focul nestins al tuturor răsvrătirilor și stăpînit de capriciul tuturor contradicțiilor, e mînat de aceiaș putere nevăzută spre limanul visat, spre necunoscut... Așa e și nu se mai poate schimba. E o putere nevăzută mai presus

de dînsul, căreia se supune, aceiaşi forță care l-a smuls dintre zidurile strîmte ale şcolii, aruncîndu-l în cîmpul liber şi larg al autodidacticismului ... aceiaşi forță care a deslănțuit fulgerele din lupta lui politică în județ şi a produs o activitate literară, « de care va trebui să se țină seamă».

Ce fire, ce temperament curios!... Ce note contradictorii în sufletul său!... El ne oferă, nu se ştie pentru a cîtea oară, mult desbătuta problemă a sufletului de artist ... Bun şi ataşat uneori pînă la lepădare de sine, crud şi rău altădată, în ochii lui albaştri, în adîncul apelor lor, se legăna blîndeța şi bunătatea ademenitoare, caşi egoismul şi disprețul brutal. E răsbunător şi iertător totodată, mîndru şi smerit, curajos şi laş, cinic şi leal... El cuprinde toate notele sufleteşti ale omenirii întregi, toate însuşirile şi toate scăderile, toate virtuțile şi viţiile de pe lume. Uneori sufere durerile omenirii, altădată nu le poate suporta pe ale sale, îl înduioşează un cerşetor şi nu vrea să ştie de un frate, plînge nenorocirile Siciliei şi nu vrea să audă de ale familiei, de ale patriei ... Asemenea suflete au toate resorturile, toate gamele şi printr'însele se rosteşte, cu tot capriciul ei, Dumnezeirea ...

De cînd Raiciu e cronicar literar şi artistic la ziar, a publicat şi numeroase poezii la rubrica lui şi în cîteva reviste. Işi formase cercul lui de admiratori; talentul lui ajunsese, aşa zicînd, la maturitate. Ceia ce-i lipsea, pentruca să aibă consacrarea definitivă în republica literelor, era,— se înțelege,— volumul. Avea multe poezii puternice, care fuseseră publicate la loc de frunte în reviste şi ziare dintre cele mai răspîndite şi care stîrniseră admirația, elogiile prietenilor şi cunoscuților.

Ca să-şi poată tipări volumul într'o editură mai norocoasă, însă, trebuia să facă parte din vre-o gaşcă literară—şi asta îi repugna lui Raiciu, care toată viața a fost un răsvrătit. De aceia a primit să-i fie editat, prin subscripție publică, de către admiratorii din oraşul natal, foşti tovarăşi de lupte politice, foşti colegi şi foşti dascăli, pentru care sufletul lui păstra multă simpatie şi de care îl legau atîtea clipe din vrîsta seninătății...

E drept că subscripția mergea încetişor, dar oricum, volumul părea asigurat. Işi făcuse socoteala să-l pună în vînzare prin preajma sărbătorilor Naşterii Domnului, cînd piața literară e mai agitată.

Işi alesese şi titlul: «Pe aripi de vultur». Il preocupase şi ideia unei dedicații — «mie», «duşmanilor mei» — dar în cele din urmă renunță. Au rămas cu dedicații numai trei bucăți singuratice: unui proprietar din județ, la a cărui moşie visase adeseori, una Tanței — şi lui Raoul Gheorghiu, unul dintre poeții consacrați ai timpului, care în anii începutului folosea şi pseudonimul «Laur», cînd nu iscălea întreg (Raoul Gheorghiu-Laur). Poezia dedicată lui Laur avea să deschidă volumul şi avea să-l închee poezia filozofică „De ce ?..."

Avea să iasă după toate prevederile, un volumaş frumos, elegant — şi uneori Raiciu avea senzația că-l cîntăreşte şi-l roteşte între cele trei degete ale mînii stîngi ... Iată adunate într'un mănunchiu frumos de hîrtie, zbuciumările şi licăririle unui suflet răzvrătit şi doritor de alte orizonturi ...

Se gîndea cum vor purcede în urmă-i criticele drepte şi criticele pătimaşe, să lămurească ori să dărîme, pentru o galerie care se va arăta indiferentă în cazul întîiu şi plină de interes în cazul al doilea — şi nu odată Raiciu s'a întrebat dacă lumea asta care trăeşte prin stomah e vrednică de atîta risipă de idealism ...

La mijlocul copertei — mititel, încît mai adăoga la estetica ei — venea portretul lui, «bust ...» Avea o fotografie foarte reuşită: capul, puțin răsturnat pe dreapta, sprijinit în degetul arătător ce urcă pe tîmplă, şi privirea-i melancolică, pierdută în gol ... Această fotografie, mai mult decît oricare alta, trădează fondul sufletesc, firea meditativă, visătoare a lui Raiciu ... Pe masă mai are portretele cîtorva oameni de litere indigeni, fie în fotografii, fie reproduse în «Scînteia», cea mai răspîndită şi mai populară revistă de literatură națională. Portretul lui Arthur Ghilț, cu prilejul apariției romanului «Incotro ?», ocupă jumătate din coperta «Scînteii». O execuție, care face o egală cinste fotografului şi revistei. Ghilț are cotul rezemat pe genunchiu, iar bărbia în dosul mînii; cum l-a prins aparatul, aplecat binişor înainte, cu privirea cutezătoare — adîncă, Ghilț pare un sfinx gata să pună cea mai grozavă întrebare .... Raul Gheorghiu e înlăuntrul revistei. Cu o uşoară strîmbătură de ironie filozofică la colțul gurii, în care fulgeră tot disprețul pentru mizeriile omeneşti şi cea mai rece nepăsare — şi, în acelaş timp, un ochiu scrutător, adînc, ce căuta departe...

Raiciu priveşte îndelung cele două portrete, pe al său şi încă pe ale altor trei oameni de litere, tot aşa de bine reuşite. Ochii îi fug de mai multe ori dela unul la altul; apoi pune într'un plic una din fotografiile sale, împreună cu următoarea scrisoare, adresată lui Raul Gheorghiu:

Iubite Maestre,

Precum ştii, volumul meu, vreau nu vreau, trebue să apară... Coaliția din județ vrea, în grabă, să-mi aibă poeziile laolaltă. Am tot rezistat, sub diferite pretexte; aş fi vrut să mai cizelez, pe ici pe colo, să fac o nouă selecție, să mai aştern vre-o cîteva subiecte care mă obsedează, şi — mai încolo — să le dau, aici în Capitală, unei edituri în stare să 'mă lanseze. Amînarea îți închipui că mi-ar conveni şi din motive comerciale. Dar îți dă lumea pace ?... N'am putut să rezist, fiindcă sufletul «conspirației» e amicul meu, fostul prefect Brustureanu, iar în jurul lui e toată intelectualitatea din oraş.

Ce să fac? Din relațiile cu lumea literară d-ta ai expe-

rienţa lucrului. Ţi-ai tipărit volumul în editura «Scinteii». Eu nu ştiu care e procedarea cea bună; ştiu numai că ai avut un succes frumos. Dă-mi un sfat... Sînt atît de singur şi dezorientat! Aş fi bucuros să-ţi urmez sfatul; la urma urmei, m'ai mai purtat de... hăţ şi altădată... Acum mă cheamă să le ţin o conferenţă şi să le citesc din bucăţile mele...

Iţi trimet şi o fotografie. Zilele acestea m'am fotografiat iară. Uitam să-ţi spun că «provincia» îmi vrea portretul pe copertă şi am primit, cu atît mai mult cu cît fotografia mi se pare foarte reuşită. Apropo, ştii că e superb portretul d-tale din numărul penultim al «Scinteii»?... Trebue să-ţi spun că mi-a plăcut. Revista realizează un progres cu fiecare număr. Las' că nici editura nu se lasă mai prejos!...

Mă gîndii şi-ţi strecurai şi o poezioară în plic. E una din ineditele mele cele mai bune. Poate nu mă urmăreşti pretutindeni. Vreau să mă mai judeci odată. Nu ştiu cum, de judecata d-tale nu mă tem niciodată, fiindcă o ştiu că e dreaptă. Şi dacă la apariţia volumului sau mai înainte ai de gînd să mă «înjuri», te rog s'o faci!

Poezia aş vrea mult să-ţi placă. Prea mi-a plăcut mie... Pe urmă, dragă Maestre, dacă ai rămas «biruit», dă-o la «Scinteia» ori la altă revistă, unde binevoeşti.

Smulge-te, pentru o clipă, din mrejele visurilor şi dă-mi un semn de viaţă.

Peste cîteva săptămîni plec iar la moşia lui Nenea Brustureanu, «Mecena» al meu, unde fac şi Paştile. Nu-ţi închipui cît te predispune la visare atmosfera de acolo!... Cu forţa am să te iau odată.

Mi se pare că am să încep o dramă în versuri. Vorba latinului: «Ars longa, vita brevis».

Ura!

«Raiciu»

După două luni poezia apare în «Scinteia»: «Pe aripi de vultur»; — «lui Raoul Gheorghiu» — şi purtînd jos nota: «Din volumul ce va apare în curînd».

In aceeaşi luni de activitate rodnică, a publicat poetul Raiciu numeroase versuri şi prin alte reviste, care îi mai cereau colaborarea. Acestea adăogate la activitatea lui ziaristică mai bogată decît de obiceiu, îl secătuiseră cu totul... Era supraneurastenizat de atîta biciuire şi stoarcere a sistemului său nervos şi visa cîteva clipe de reculegere în singurătatea naturii dela ţară... Să-şi destindă nervii, să-şi recîştige toată seninătatea de care va avea nevoe — iată dorinţa lui cea mare. Şi simţea o mîngîiere întăritoare împărtăşind altora gîndul, că va putea părăsi Capitala cu toate mizeriile şi zădărniciile ei.

Domnul Brustureanu, care, fiind de vre-o trei ani în opoziţie, se îndeletnicea mai puţin cu treburile publice, se retrăsese mai din vreme, cu toată familia, la moşie, unde, de astădată,

pînea — cum se zice semănăturilor prin partea locului — nu se anunţa tocmai bine. Grînele erau pierite, iar porumbul şi păşunea cereau ploaie.

In vară, ştiau că vor avea şi vizita lui Raiciu. Intr'o bună zi au şi primit scrisoare dela dînsul. Multă vreme nu putea să stea în iadul acela, unde sgomotul, căldura, praful şi murdăria se luaseră la întrecere...

«Dragă nene Take,

Mi se pare că peste vreo două săptămîni am să te calc. Mult aş vrea să pot scăpa din vîrtejul acesta şi trei zile măcar, să stau în foişorul dela Repedea, să-mi mai mîngîi gîndurile, să mai stăm la vorbă şi să mai punem cîte ceva la cale...

Ai văzut că «Scinteia» vrea să-mi publice volumul în editură. Duduia Constanţa, care citeşte toată literatura lumii, trebue să-ţi fi arătat. Intr'un moment de slăbiciune, le-am spus că li-l dau, dar mi-e imposibil... *Vreau să-l edităm noi.* Nu pot să uit că am crescut, am luptat acolo şi că am învins, cîndva, împreună... Sînt copilul tîrgului nostru. Acolo mi-am deschis ochii, acolo am învăţat să gîndesc şi să simt — şi le-am cîntat toate cele trăite acolo: ochii frumoşi şi blînzi, bucuriile şi durerile, toate năzuinţele, toate biruinţele şi înfrîngerile. Printr'un asemenea omagiu, achit o datorie faţă de locul acela şi de oamenii, pe care i-am iubit şi admirat. Dar mai cu seamă pe părintele judeţului nostru aş vrea mult să-l ştiu legat de opera asta. Pune-te în contact cu avocaţii, cu dascălii dela liceu, cu negustorimea şi cu ceilalţi prieteni ai noştri.

Ah, şi de-aş putea scăpa odată din iadul acesta!... Aştia dela gazetă cer mereu articol, iar la «Scinteia» facem hamalîc cîţiva inşi. De-oiu putea veni pe vre-o cîteva zile, e posibil să-l aduc şi pe amicul meu Raul Gheorghiu, poetul, laureat al Academiei.

Aş vrea să viu pe cîteva zile, chiar şi numai ca să-mi încep romanul în foişor...

Sărutări de mîini coniţii, complimente duduii şi strîngeri de mînă matale.

Raiciu—Alrai»

Dar, ce folos. Toate împrejurările au stat împotriva lui Raiciu. Abia s'a sfîrşit un războiu la graniţele ţării şi a început altul. Recolta a fost submediocră, scumpetea tot mai mare, iar holera s'a ivit de două ori într'un singur an. Lumea de mult nu mai cumpără literatură şi abia de se mai citesc gazetele şi revistele cu 10 bani...

In asemenea împrejurări, editarea literaturii ar fi o întreprindere riscată, atît pentru editor cît şi pentru autor — şi, de aceia, şi afacerea volumului lui Raiciu stă, deocamdată, pe loc...

Romulus Cioflec

Note pe marginea cărţilor

«LA HORDA», roman de *V. Blasco-Ibáñez*

— documente sociale şi psihologice asupra Spaniei —

Asupra romancierului spaniol V. Blasco-Ibáñez, mi-a atras atenţia odinioară d. Brătescu-Voineşti, dîndu-mi să citesc *Terres maudites.* Romanul acesta realist mi se întipări adînc în suflet, şi trecu în rîndul rarelor opere literare pe care timpul le-a selecţionat în amintirea mea din lectura unui sfert de veac: alăturea de *Adam Bede, Moara pe Floss* şi *Silas Marner* de Georges Eliot, *Mica Dorrit* de Dickens, *Abisul* lui Gontscharow, *Manette Salomon* de Goncourt, *Jacques* de Daudet, *Afinităţile elective* de Goethe, *Logodiţii* lui Manzoni, *Michael Kolhaas* de Kleist şi alte vre-o cîteva. Am găsit în *Pămînturi blestemate* însuşiri diferite, ridicate toate la o mare potenţă: desen fin şi ferm, lipsit de orice amănunt zadarnic; culoare sobră şi totuşi isbitoare, originală; dramatism sguduitor, ferit de exageraţii brutale şi de patos voit; sentimente şi probleme general omeneşti, îmbrăcate în haina pitorească a împrejurărilor specific spaniole; şi o înţelegere adîncă, generoasă, a chestiilor sociale, alăturea de o nepărtinire cu adevărat ştiinţifică în constatarea realităţii. Inrîurirea lui Zola asupra lui Ibáñez nu poate fi pusă la îndoială, dar cum la acesta din urmă găsim *pur*, metalul preţios risipit la cel dintîiu într'atîtea necurăţenii, Zola apare ca un premergător...

Cînd acum vre-o şase ani am scris în *Viaţa Romînească* asupra lui V. Blasco-Ibáñez, el nu era de loc cunoscut în ţară; d. Duiliu Zamfirescu a făcut glume asupra celebrului necunoscut, şi chiar şi unii dintre colaboratorii revistei au primit cu oarecare humor brusca apariţie a acestui nume exotic pe orizontul nostru literar... Cu maliţie frivolă au început citirea romanului şi... s'au închinat.

Dăunăzi, o pasionată admiratoare a lui Ibáñez, găsind că petrecerea continuă în tovărăşia unor dobitoace apocaliptice, — pe care Dumnezeu pentru uriţenia lor le-a stîrpit de pe faţa pămîntului înainte de venirea omului, m'a făcut prea din cale afară ursuz şi uscat la suflet, — a stăruit să citesc *La horda* a marelui spaniol. («La horde» Paris, Calmann-Lévy, 1912). Şi acum, după a doua cetire atentă, sînt încredinţat că *Hoarda* nu-i cu nimic inferioară *Pămînturilor blestemate*. Scriitorul spaniol uneşte două calităţi în aparenţă contrare: pe deoparte, opera lui se înfăţişează cum nu se poate mai specific spaniolă, în originalitatea caracterelor şi a împrejurărilor; iar pe de altă parte, problema fundamentală a romanului este poate cea mai caracteristică problemă a vremii noastre: tragedia plebeului desrădăcinat, care intră în viaţă însufleţit de idealuri şi de speranţa de a se ridica prin cinste şi merit, dar care după o luptă supra-omenească în contra rezistenţei unei societăţi bazate pe privilegii nedrepte şi pe aparenţe mincinoase, se vede nevoit, sub ameninţarea de a fi strivit după ce a primit groaznice lovituri, să lepede orice scrupul şi să devie un neruşinat mercenar al condeiului: ciocan sau nicovală, a treia posibilitate nu există!...

In felul acesta autorul mulţumeşte deopotrivă pe cetitorul spaniol şi pe cel european: cel dintîiu regăseşte societatea în care trăeşte, cu obiceiurile, patimile şi nevoile ei; cel din urmă, problemele care-l frămîntă şi sentimente general europene sau general omeneşti, iar originalitatea nuanţei şi pitorescul împrejurărilor măresc farmecul povestirii şi, servind ca distanţă, ajută înţelegerea şi stimulează reflexii.

Fiindcă chestia artei naţionale faţă de arta europeană, sau mai bine, problema naţionalităţii în artă a fost atîta discutată la noi şi de obiceiu greşit pusă, ţin să observ că, vorbind de caracterul naţional al unei opere literare, se confundă două puncte de vedere cu totul deosebite: de o parte, lumea descrisă; de alta, sufletul artistului. Cît priveşte primul punct de vedere, cerem autorului să cunoască şi să înţeleagă cît mai adînc societatea pe care o descrie şi să se identifice cu dînsa; cît priveşte însă punctul al doilea, nu-i de loc adevărat că publicul preferă temperamentul care-i cel mijlociu al naţiei; mai de grabă contrarul e adevărat: temperamentul străin, — sticlă colorată faţă de sticla albă a temperamentului naţional — *atrage şi încîntă prin originalitate.* Pentru mine e limpede ca lumina zilei, că spre a găsi ca *fire etnică* firea unui Eminescu, Vlahuţă

Delavrancea, trebue să ne coborim pe hartă mai spre sud și mai spre răsărit de țara noastră (Delavrancea se apropie de italieni, Vlahuță de grecii moderni, Eminescu de orientali); iar pentru Sadoveanu, trebue să ne ridicăm spre nord și nordest (slav); pentru Coșbuc, spre nordvest (rutean, ori sudgerman...). Adevărata fire romînească o reprezintă mai degrabă Duiliu Zamfirescu, Brătescu-Voinești și, mai pre sus de toți, Creangă. [1])

Un public cetitor care are motive de a vedea viața in culori intunecate (ca să clarificăm problema simplificind-o), va selecționa un suflet cu mult mai sumbru decit se găsește în limitele temperamentului național; după cum un public mulțumit și vesel, va selecționa un suflet la care inclinațiile optimiste sint excepțional de pronunțate. S'ar părea așa dar, că cu cit e scriitorul mai străin, dar și mai asimilat (ca să nu isbească pe cetitor *in mod formal)*, cu atita cresc șansele de selecționare. De unde, corolarul paradoxal, că criticul național va contribui la selecționarea temperamentului străin, iar criticul de origină străină, la selecționarea temperamentului național...

Sigur este că istoria și-a luat sarcina de a persifla teoriile geometrice ale d-lui A. C. Cuza. (Cugetarea d-lui Cuza este un arabesc: o singură linie care șerpuește la infinit; o melodie arabă: subțire și plină de variații). Naționalism in artă s'a făcut in mod dogmatic intr'o singură țară: in Germania. Și niciodată mai intens decit in epoca romantică. Ori, cel mai genial romantic german este Heine, iar scriitorii care și-au luat naționalismul ca program, au fost: De la Mote-Fouqué, apologistul feudalismului german, și Chamisso («Schlemihl» cel fără umbră, adică fără patrie), care

[1]) «Napolitanismul» și «tarasconismul» «trubadurului» sint evidente; pentru a înțălege firea lui Vlahuță, cetește: Pachantoni, „*Ames esclaves*", Paris 1912. In acest roman, viața grecilor din imperiul turcesc este redată c'un talent în adevăr remarcabil. Opresiunea indelungată a desvoltat la firile mai alese o excesivă și dureroasă sensibilitate, paralizia voinței, resignare, pasivitate, viață interioară adincă, intensă, adesea subconștientă, etc... Timbrul sufletesc al eroilor lui Pachantoni amintește stăruitor pe acela al lui Dan. Evident, influența mediului s'a grefat pe sensibilitatea, cu reacțiune tirzie, a rasei mediteraniene. La armeni, lașitatea asupritului n'a putut inăbuși cu totul impulsivitatea de rasă. — De grec, italianul se deosebește printr'o notă sentimentală, germanică. — Inriurirea lui Sienkyewicz asupra lui Sadoveanu e cunoscută.

Mi se pare că ceia ce caracterizează sufletul romînesc este cumpătarea, — lipsa de exagerație, dar și de adincime. (Eroul din *Miorița*, cu sensibilitatea lui adincă și cu resignarea de pasăre fascinată, nu corespunde sufletului romînesc, așa cum ne apare astăzi și cum ni-l înfățișează istoria).

a cintat poezia vieții patriarhale germane, cu o delicateță curat franceză. Amindoi nu erau nici măcar născuți în Germania.

Dintre naturaliștii francezi, nu Daudet, nici frații Goncourt, nici Maupassant, francezi de baștină, au ajuns populari, ci Zola, a cărui origină italiană e cunoscută. Dintre romanticii francezi, lorenul Hugo a devenit idolul mulțimii.

*

Dar să revenim la romanul lui Ibáñez.

Pe dealurile și colinele din jurul Madridului, trăiesc stringătorii de cirpe, o clasă de oameni, care cu resturile aruncate de alții, se hrănesc, ei și vitele lor, se 'mbracă, își clădesc case, le mobilează, și fac și negoț. (La Madrid, fiecare casă are stringătorul ei de cirpe, care vine in toate diminețele prin apartamente, să ia rămășițele și lucrurile netrebuincioase ale menajului). Fiica bătrinei Eusebia, Isidra, părăsește această clasă socială, măritindu-se c'un acoperitor de case.

«Da, povestește bătrina, nenorocita se rușina să fie stringă-
«toare de cirpe; a vrut să devie madrideză, de aceia a dus o viață
«de ocnașă. Intiia greșală: intrase servitoare intr'o casă mare.
«Da, servitoare, cind mamă-sa avea o meserie cinstită și ciștiga o
«bucată de pine!»

(Problemă de psihologie etnică: in Germania, starea de servitoare — nu se poate vorbi de «meserie», fiindcă mai toate servitoarele se mărită, adesea cu negustori și nu mai intră la stăpin — este stimată. De asemenea in Anglia, Scandinavia, Olanda. La consulul Romîniei din Rotterdam, — olandez multimilionar, — un compatriot de al nostru, fiind poftit la masă, a găsit intre comeseni și pe o servitoare a casei; gazda i-a explicat că asta intră în obiceiurile țării. Un norvegian imi spunea in Germania, că fete de familie bună din țara lui, nu șovăesc să intre servitoare in Berlin, ca să invețe gospodăria, limba germană, să cunoască lumea, etc... Mama lui Gerhard Hauptmann, inainte de se mărita, — c'un birtaș, — a fost fată in casă la o contesă. Se pare că in Franța, domesticitatea este mai puțin considerată; în orice caz, clasa de jos, lucrătorii și țăranii, o desconsideră. Iar in Spania, ca și la noi, pină și stringătorul de cirpe se crede superior unei slujnice...)

«Toți comercianții (adică... stringătorii de cirpe) din Tetuan
«(un foburg al Madridului) se țineau după dinsa și nu jerpeliți de
«aceia care intră în Madrid cu sacul pe braț și string rămășițele
«din niște case oarecare, ci negustori cu trăsurică și cu măgăruș,

«care se opresc ca nişte boeri în faţa grilajului hotelurilor din «Castelana, sau care se urcă în cele mai bune etaje ale străzii «Serrano. «Mamă Mariposa, mititica îmi place... *Coană* Eusebio, «vreau să fiu ginerele d-tale...» Tot *comerţul* din Caroline, Almenara şi Bellavistas (mahalale locuite de strîngători de cîrpe) venea «s'o ceară mamei; dar fata, despreţuind cele mai respectabile par«tide, se amorează de un tînăr acoperitor de case, care lucra pe «aproape de casa stăpîni-sii. La urmă, a făcut după capul ei şi s'a «măritat. Foamea în toate zilele, o vizuine întunecoasă într'una «din acele căzărmi imense care seamănă c'un stup, frigul de răbdat «la spălător pentru a cîştiga o pîine şi, ca încheiere, moartea la «spital. Şi asta numai ca să se poată uita de sus la bieţii strîn«gători de cîrpe! — Plătim dări şi patentă, Isidrine, ca orice pră«văliaş din str. Poştei. Cît despre muşteriii noştri, sînt marchizi «şi conţi tot atît de autentici ca aceia care îşi fac cumpărăturile la «Sobrino. In comerţul nostru avem de-aface cu oameni sus puşi. «Vezi fusta asta? Ei bine, mi-a dăruit-o o doamnă nobilă care era «primită la palat şi care tutuia aproape pe suveranii noştri. Vezi «acest corset? Ei bine, el a fost al unei actriţe foarte frumoase, «despre care gazetele au vorbit mult; dar a murit săraca!

«Şi bătrîna înşira nepotului, foloasele meseriei.

«Avea în serviciu pe fiul unei vecine răposate; el mîna mă«găruşul, şi el se urca în caturile de sus pe cînd dînsa păzea «trăsura în stradă. Intorşi acasă, la prînz, se apucau mai întîiu să «aleagă lucrurile de mîncare. Puneau de o parte, într'un mic vas, «resturile unor anume case, ai căror stăpîni erau curaţi şi nu uitau «nici pe nenorociţi, pentru care aveau grijă să păstreze rămăşiţele «propriei lor mese.

« — Am nişte mîini de zînă pentru tocane. Auzi, copilul meu? «Incălzesc bucate delicate şi fac nişte musacale, vestite în toată «mahalaua. Dacă aş fi prea bună, bătrînul Polo n'ar mai eşi din «casa mea: are o slăbiciune pentru talentul meu de bucătăreasă. «Cît despre belşugul bucatelor, îndoapă-te cît vrei: în fiecare zi am «pentru un regiment. Şi ce suprize! Crezi că mănînci fasole şi «iată că o bucată de biftec îţi cade între dinţi! Uneori, printre «cartofi striviţi, am găsit trufandale de acelea mici, negre ca căr«bunele, care se numesc trufe şi pe care bogaţii le plătesc cu greu«tatea lor în aur. De aceia servitorul meu e gras şi aprins la faţă «ca un arhiepiscop. Nu-i chip să-l pişti la locul ştiut, atîta e de «tare carnea. Şi cînd te gîndeşti că era mai flămînzit decît un «lup, cînd l-am luat la mine!... Ah, da, am clienţi buni, Isi«drine!»

Eroul romanului, Isidro Maltrana, este nepotul bătrînei Eusebia, adică fiul Isidrei şi al acoperitorului de case. După o viaţă pustie, în descrierea căreia Ibáñez ne aminteşte pe Zola, acoperitorul moare, căzînd de pe un acoperiş, şi soţia lui, rămînînd cu micul Isidro, munceşte cu ziua prin case pentru a putea trăi.

«O doamnă la care lucra, se milostivi de micul orfan. Avea «doamna aceasta mania curăţeniei. Pe văduvă o preţuia mult, «pentru îndemănarea cu care ştia să bată covoarele, să frece mo«bilele, să scuture un praf închipuit: căci cel adevărat părea a «fi părăsit casa pentru totdeauna, îngrozit de această teribilă cu«răţenie. Din simpatie pentru mamă, ea interveni ca micuţul să «fie primit în ospiciul de orfani, nădăjduind fireşte, că în acest «chip femeia cu ziua se va putea deda mai liber muncii. Băiatul, «deşi urît, dar prin vorbirea lui precoce, plăcea mult acestei doamne «fără copii. Mai tîrziu va căuta să facă ceva pentru dînsul».

«Atunci începu pentru Isidro viaţa de copil de ospiciu: o «existenţă de supunere şi de disciplină, pe care studiul şi bucuria «de a întrece pe camarazi, o făceau destul de plăcută. Profesorii, «directorul, călugăriţele, toţi ţineau la dînsul, fiindcă era politicos, «cuminte, sîrguitor, — produsul cel mai bun al Instituţiei...»

După ani de zile, mama lui Isidro se hotărăşte să trăiască în concubinaj cu zidarul Jose, odinioară vecin şi camarad al bărbatului ei. Dacă nu se mărită cu dînsul, e numai de teamă ca nu cumva fiul ei, avînd din nou tată, să fie îndepărtat din Ospiciu.

«La sărbătorile cele mari, băeţaşul, fiind liber, venea să pe«treacă ziua întreagă la protectoarea lui; atunci Isidra, stînd la «bucătărie cu servitorii, tremura de emoţie cînd vedea pe fiul ei «şezînd alăturea de cucoana, în sufragerie, şi convorbind cu prie«tenii casei, toţi nişte domni de o gravitate impunătoare. Isidra, «ascunsă după portieră, chema servitoarele să admire pe micuţul «ei. Era întocmai copilul Isus discutînd cu cărturarii, ca pe gra«vurile sfinte».

«Tînărul îşi pregăti bacalauriatul, fără a părăsi ospiciul. Suc«cesele pe care le obţinu, transportară de entuziasm pe protec«toare şi pe mamă».

Isidro urmează filosofia şi literele, şi locueşte la protectoarea sa. Profesorii, informaţi despre originea tînărului, îi arată o bunăvoinţă deosebită. In plină orgie de studiu, el se foloseşte

larg de generozitatea bunei femei şi cumpără mereu cărţi care, după ce-i umplu toată camera, se revarsă şi în coridor.

Simţindu-se sănătoasă, bătrîna amînă mereu facerea unui testament: avea o teamă superstiţioasă să nu atragă moartea, pregătindu-se, pentru dînsa. Intr'o zi moare pe neaşteptate, lovită de congestie. Rudele răposatei, care pe «băiatul servitoarei» îl duşmăneau de mult pe ascuns, i-o arată acuma pe faţă şi în numele moştenitorilor, nepotul bătrînei, don Gaspar Jiménez, senator, mare proprietar în Castilia, protecţionist agrar, clerical înfocat şi reacţionar feroce (şi prim marchiz de Jiménez — titlu pontifical pe care i-l obţinuse un prelat, în schimbul unor ofrande, bine precupeţite, pentru sfîntul scaun) îi acordă, odată pentru totdeauna, trei mii de franci, permisiunea de a-şi lua cărţile şi, cu o strîngere de mînă amicală, îl invită să părăsească cît mai curînd casa.

La început, Maltrana e ademenit de petrecerile de student, dar nu-şi neglijează nici studiile. «Viaţa e veselă, declara el sentenţios. Trebue să dăm vieţii un înţeles elenic!». Dar pentru mamă-sa, viaţa devine din ce în ce mai aspră. Fiindcă Jose rămînea săptămîni întregi fără lucru, dînsa e silită să intre în slujba unei spălătorese.

«In dimineţile friguroase de Decembre, se cobora pe malul «rîului, leşinată de foame; şi nenorocitul ei trup, care nu mai «avea decît pielea pe oase, tremura la atingerea apei îngheţate».

Se îmbolnăveşte de congestie pulmonară şi moare peste trei luni, după ce făcuse o mare spărtură în modestul capital al lui Isidro.

«Nu, hotărît că viaţa nu era veselă, viaţa pierduse înţelesul ei elenic ...»

Ne mai avînd mijloace şi ştiind că fără protecţie, diploma nu-i va servi la mare lucru, se hotărăşte să întrerupă studiile şi să trăiască pentru ştiinţa liberă: «Maltrana vroia să fie un gînditor independent, voia să fie scriitor». Frecventează diferite cenacluri literare şi se desgustă de toate. In acest timp isprăveşte banii şi cu încetul îşi vinde şi cărţile; la urmă e nevoit să se refugieze la tată-său vitreg şi să împartă cu acesta, şi cu fiul său Pepin, o unică şi mizerabilă cameră de mansardă.

«Maltrana se 'ntorsese deci în acel foburg de mizerie, de «unde-l scoase caritatea bătrînei doamne, şi se 'ntorsese mai sărac «decît erau muncitorii neciopliţi, osîndiţi la pedeapsa muncei tru«peşii. Fiindcă mansarda nu avea decît un pat, Isidro trebuia să «aştepte ca tată-său şi frate-său vitreg să plece la lucru; abia în zori «se putea întinde pe salteaua caldă, care păstra încă întipăriturile «celor două corpuri. Cea mai mare parte a zilei dormia şi seara «relua drumul Madridului, la ora cînd lucrătorii obosiţi se 'ntorceau «la locuinţele lor».

«Se ducea zilnic la redacţia unui ziar socialist. Directorul«proprietar, don Cristobal, care era om de treabă şi-l socotea in«teligent, l-ar fi angajat bucuros ca reporter, cu o leafă de păzitor «de barieră. Dar cînd l-a însărcinat întîia oară să povestească un «fapt divers — incendiul unui hambar la periferie — jurnalistul «candidat petrecu jumătate din noapte să mizgălească şi să rupă «douăzeci de foi de hîrtie şi la urmă tot trebui să treacă această «însărcinare unui băieţaş care nu putea scrie un rînd fără greşeli «de ortografie. Cînd i se dădeau de amplificat telegrame, le re«dacta în mai puţine cuvinte decît avusese originalul. Cînd într'o «zi i-se încredinţă articolul de fond, umplu trei coaloane cu o «proză raţionantă şi rece, în care după ce discutase şi criticase toate «instituţiile politice, ajungea cu nevinovăţie la încheierea că «ideile pe care le apăra ziarul socialist, erau tot aşa de rele ca «acele ale regimului conservator».

Stîngăciile acestea sînt ale intelectualului sincer, poate că şi ale plebeului ridicat deadreptul din clasa care munceşte cu braţele. Menirea intelectualului este să concentreze, nu să amplifice. *Se poate* să nu ştie să povestească incendiul unui şopron, cînd nu-i lămurit asupra *scopului* unei astfel de povestiri ... Cît despre naivităţile pe care le aşterne Isidro în articolul de fond, trebue să ne gîndim că adevărul atrage magnetic pe intelectual şi că în orice caz, e mai simplu decît minciuna, care cere mlădierea felină a clasei stăpînitoare, înţelegerea timpurie că principiile sînt convenţii de manipulat ... Rectitudinea este produsul firesc al unei existenţi puţin complexe ... Intelectualul cunoaşte viaţa din cărţi şi deci riscă să confunde *principiul* în numele căruia fapta se face, cu *mobilul real* al faptei, — ca un spectator la teatru, care ar lua foşnetul de hîrtie subţire, din culise, drept vîjîitul unui vînt adevărat ...

Maltrana fu lăsat să scrie ce vrea. El publică trei articole: unul asupra lui Ruskin şi a frumosului în arte; un altul, asupra lui Nietzsche şi a imperialismului; şi cel din urmă, asupra armoniilor şi discordiilor care există între socialism şi între doctrinele lui Darwin şi ale lui Haeckel.

«Luni de zile s'a ris la redacţie de aceste coloane de proză «scămoasă şi cenuşie, pe care nimenea nu le citise pînă la sfirşit... «Cetitorii ziarului erau mai bucuroşi cînd redactorii işi băteau joc de «mamele domnilor de pe banca ministerială !...»

Situaţia plebeului desrădăcinat este tragică tocmai prin aceia, că pe deoparte nu se poate adapta, ori se adaptează foarte greu, felului de a gîndi şi simţi al clasei stăpinitoare, iar pe de altă parte, gîndirea, simţirea şi felul de viaţă, ale clasei muncitoare, i-au devenit şi ele cu desăvîrşire străine. Ici sofisme conştiente, scepticism şi ipocrizie, — dincolo, simplism, grosolănie şi fanatism orb ... Pe deoparte, nu mai are puterea de a munci cu braţele şi sănătatea sufletească de a se bucura de plăceri simple; iar pe de altă parte, e încă prea sănătos sufleteşte, ca să calce în picioare sentimente fireşti, ca dragostea, demnitatea, etc.

«Totuşi Maltrana venea mereu la ziar, unde găsea un adă- «post, hîrtie, tocuri, cerneală, ascultători care făceau haz de para- «doxele lui şi, cîteodată, şi o cină neprevăzută».

La redacţie işi făcea traducerile, pe care i le trecea un amic însărcinat el însuşi cu această muncă de scriitorul care trebuia să semneze opera. Din preţ căpăta, fireşte, jumătate din jumătate, aşa că după ce lucra opt ceasuri, invidia cei 7 reali pe care-i ciştiga Pepino ca simplu ucenic (un real = 25 bani). Cînd n'avea traduceri, se cufunda în cetire, cu slaba speranţă că iarăşi vre-un tovarăş din provincie, abătîndu-se pe la redacţie, va face cinste redactorilor cu o cafea «complectă». La miezul nopţii, lui don Cristobal, i se făcea uneori foame şi atuncia comanda dela restaurantul vecin o îmbelşugată tocană de oaie cu fasole sau o enormă plachie de morun cu cartofi; «şi in ochii lui Mal- «trana, plachia asta, aşezată între teancurile de jurnale care um- «pleau masa, sub lumina rece a lămpilor electrice, avea splendoarea «unui astru».

Don Cristobal îl poftea şi pe Maltrana şi, văzîndu-l cum înghite ca un tigru, mînca şi el mai cu poftă.

De cînd se refugiase la tată-său vitreg, Isidro intrase iar în legătură cu rudele mamei sale. Isidra avea doi fraţi, foşti strîngători de cîrpe din Bellavistas, care sfirşiseră prin a deschide prăvălie in Rastro (un fel de *«moşi»* permanent). Unul repara cu mare îndeminare arme şi instrumente muzicale vechi. Celălalt, foarte bogat, abia ştia să iscălească şi totuşi işi dădea aere de antiquar. Amîndoi îl primiră bine, la început, crezînd că a moştenit pe protectoarea sa. Pe urmă însă, văzîndu-l din ce în ce mai

jerpelit, îi arătară răceală şi neîncredere. In mahalaua Carolinelor avea pe bunică-sa, *señora* Eusebia, poreclită «la Mariposa», pe care o vizita adesea.

«Buna femee îl primia cu dragoste şi respect; vedea în- «tr'însul gloria familiei. Dar nu îndrăznea să-l atingă cu mîinile «ei negre, cu degetele pline de inele de tinichea ... Bluza ei, de «mătase neagră arsă de vreme, arăta de toate părţile, fie un colţ «de cămaşă gălbue, fie carnea, uscată şi afumată ca pastrama, «care părea să aibă pe dînsa un strat de cocleală. Pantofii erau «de lungime şi de culoare diferită, unul roz şi celălalt albastru, «după cum le găsise cîrligul. Fusta era împestriţată cu petece. «Maltrana privea cu o milă amară obrajii acoperiţi cu murdărie «strălucitoare, pe care, fără îndoială, apa i-ar fi surprins ca o lo- «vitură de puşcă.

«Aşa dar acestei fiinţe îi datora el existenţa şi această carne «era carnea lui!... Indată ce sosea Isidro, bătrîna înceta să aleagă «murdăriile şi-i oferea scaunul cel mai bun al casei: o bancă de «tramway»...

O mai mare abjecţie decît aceia în care trăia *señora* Euserbia, nici nu se poate închipui: şi totuşi am văzut mai sus în ce culori trandafirii îşi înfăţişa bătrîna, propria existenţă. Este aceasta o trăsătură fundamentală a sufletului spaniol: de a crea o lume imaginară plină de strălucire şi de a o superpune realităţii triste şi urîte. Din realitatea mizerabilă, sufletul omenesc tinde în mod firesc să se refugieze în lumea închipuirii — şi în deosebi mizerabilă este realitatea spaniolă; dar nu-i mai puţin adevărat că şi înclinaţia la visare, te împiedecă la rîndul ei, să te aplici la înbunătăţirea condiţiilor reale de existenţă ...

Maltrana se împrieteni cu vestitul contrabandist Mosco, care locuia pe aproape de *señora* Eusebia.

«Pe din afară, un perete întreg era ocupat de trei rînduri «de colivii, în care păsările cîntau necontenit. Aceste păsări îi «serveau pentru vînătoarea cu laţul. In faţa casei te întîmpinau «doi ogari şi alţi cîini de vînătoare .... Mosco trăia singur, cu «fiica sa Feliciana. Adesea Maltrana îl surprinsese în costum «de vînătoare: vestă de pluş pătată de glod, opinci *(«abarcas»)* «şi ghetre ude, şi o caschetă plină de spini .... Un omuleţ uscat «şi nervos, cu gestul hotărît şi cu corpul elastic ca un resort .... «In unele nopţi omora două sau trei căprioare, alteori prindea «numai epuri ..... Tot corpul lui era plin de cicatrice; două

«alice în oasele craniului, un glonţ în umăr şi altul în picior, şi «alice în tot corpul... Maltrana mînca adesea eftin şi bine la Mosco. «Tînărul plătea pîinea şi vinul, pe cînd braconierul punea pe «masă un epure fript, ucis în noaptea trecută... Puşca o ţinea «ascunsă sub acoperiş, iar dihorul avea drept colivie fundul dublu «al unei lăzi acoperite cu cîrpe... Mosco se trăgea dintr'o familie «de strîngători de cîrpe, dar era născut la Madrid şi exercitase «acolo meseria de tipograf, ba devenise chiar directorul unei «tipografii, dar pe cînd se plimba printre casele de litere, în «mirosul de hîrtie umedă, avea nostalgia munţilor acoperiţi de «pini şi de stejari... Era un nesociabil; se înăbuşea în oraş; «ura străzile pline de oameni, care, pe trotuar, se grăbesc în «aceiaşi direcţie. Sfîrşise prin a se căsători cu fata unei strîn«gătoare de cîrpe şi îmbrăţişase şi el această meserie, dar numai «de formă... „Sînt născut pentru acţiunea violentă, spunea el lui «Maltrana; născut pentru a trăi în aventuri continue în care să-mi «pun pielea în primejdie..."»

Un romantic şi acest Mosco, din stofa eroilor lui Prosper Mérimée... Decît să facă muncă de femee într'o atmosferă înăbuşitoare, prefera să-şi rişte în fiecare noapte viaţa în mijlocul stufişurilor ce se deschid în faţa botului căprioarei care geme, sub cerul albastru mărginit în depărtare de vîrfurile înzăpădite ale Guadarramei... Pădurea Pardo, — doisprezece kilometri la nordvest de Madrid, pe malul drept al Mansanaresului, — rezervată vînătorilor regale şi înconjurată de un zid de piatră de 75 de kilometri lungime, este o adevărată sfidare aruncată sărăcimii din jurul Madridului... Insolent fast oriental, contrastînd cu o mizerie tot atît de orientală... Descrierea expediţiei, la care, de curiozitate, ia parte şi Maltrana şi pe care o întreprinde Mosco, însoţit de ucenicul contrabandist Chispas, de dihorul şi de cîinii pe care-i iubea atît de mult, e plină de-un romantism pitoresc şi sălbatic...

«Pădurea imensă, sub lumina difuză a constelaţiilor, avea «un vag aspect de grădină fermecată. Stufişurile dese de cişti, «printre care şerpuiau cărări ondulate, sămănau cu nişte seculari «arbuşti de trandafiri. Pămîntul părea alb, de o albeaţă de lapte; «arborii formau bolţi, în care se 'mpleteau ramurile negre, iar «în spaţiile goale, stelele arătau ochii lor clipitori... În aer plutea «un parfum de răşină, aşa de iute şi aşa de gros, că respirîndu-l «ţi se părea că-l mesteci. Pe neaşteptate strigăte de păsări ne«văzute se ridicau în mijlocul tăcerii...»

Pe Mosco, observă cu fineţe Ibáñez, un atavism îndepărtat şi irezistibil îl readusese la obiceiurile omului primitiv... De fapt, braconajul nu este decît continuarea felului de viaţă al locuitorilor de munte în timpurile preistorice şi chiar istorice... Pe cînd clasele stăpînitoare ţin pas cu progresul civilizaţiei, clasele de jos rămîn în urmă, ba în unele regiuni sud şi sudest-europene par a se fi oprit chiar pe loc, la o anumită epocă...

La întoarcerea dela vînătoare, Maltrana revede de pe înălţime Madridul.

«Marele oraş se odihnea, învăluit în această sinistră lu«mină roşcată, pe cînd în împrejurimi se sbuciumau în întu«neric aventurierii vieţii, nepăsători de primejdie. In această în«făţişare a capitalei, tînărul crezu să recunoască un simbol al «civilizaţiei moderne, în care neegalitatea este atît de nemiloasă. «Cei fericiţi, cei sătui, apăraţi de o ordine socială ale cărei «foloase numai ei le culeg, dormiau la căldură, în casele lor «bine închise, cu plăcuta amorţeală a unei digestii copioase. «Dar dincolo de cercul roş format de iluminaţia urbană, în zona «de umbre ocupată de necunoscut, ochi iritaţi străluceau în «fundul întunericului, ghiare se ascuţiau, pofte de dobitoace «flămînzite dădeau tîrcoale pe ascuns. Drojdia societăţii, vaga«bonzii, cei în afară de lege, nu îndrăzneau încă să se arate la «lumina zilei şi să atace pe fericiţi. Dar va veni o zi cînd «**hoarda** *nenorociţilor, mai îndrăzneaţă, va năvăli asupra cetăţii «opulente, va pune mîna pe bogăţiile şi buna stare monopolizate «de privilegiaţi; şi această hoardă va avea pentru dînsa forţa «pe care privilegiaţii şi-au întemeiat totdeauna partea cea mai «bună a drepturilor lor».*

Feliciana, frumoasa fiică a lui Mosco, se 'ndrăgosteşte de uritul Maltrana.

«Ea-l contempla pe Isidro cu încîntare, îl asculta ceasuri în«tegi, fără a înţelege un cuvînt din cele ce spunea, dar fermecată «totuşi, ca de acordurile unei muzici cereşti. Din timp în timp, «se făcea o spărtură în întunericul acestor neînţelese cuvinte, se «deschidea o fereastră mare, prin care Feli descoperea un cer «necunoscut, un alt soare, o lume supranaturală, locuită numai «de fiinţi de felul lui Maltrana. Cînd acesta, la sfîrşitul mesei, «recita versuri sau dizerta asupra acelor vestiţi scriitori străini «care sînt onoraţi ca nişte prinţi, biata Feli îşi simţea inima bătînd, «picioarele tremurînd, lacrimile isvorînd din ochi, ca şi cum i s'ar «fi destăinuit o nouă religie...»

Dragostea dintre Maltrana și candida Feli, «fată simplă și primitivă, însetată de ideal», e însuflețită de cel mai curat și mai nobil idealism. Nici o notă prozaică sau trivială nu o coboară. Prima întîlnire, plimbarea prin grădina exuberantă a cimitirului, «căderea» Felicianei, îți amintesc scene din *La faute de l'abbé Mouret* de Zola. Cu sentimentele ei simple, sănătoase, etern omenești, Feliciana n'ar fi trebuit să roșască nici în fața unei marchize...

Autorul nu exagerează și nu înfrumusețează. Trebue să ne gîndim că toată gama simțirilor omenești e cu zeci de mii de ani anterioară oricărei culturi scrise și oricăror deosebiri de clasă. Trebue să mai ținem seamă, că la un popor vechiu în decadență, cum e cel spaniol, mulți oameni din popor se coboară, în mod legitim sau nelegitim, din pătura superpusă. Și însfîrșit, la popoarele mediteraniene, idealismul, ca formă a romantismului, e un caracter de rasă. Mosco, tatăl Felicianei, nu-și pune el zilnic viața în primejdie, de dragul cerului albastru ?

Cîți nu s'au mirat de delicateța simțirilor în poezia noastră populară ! Dar omul a apărut pe pămînt de sute de mii de ani ; felul de viață al unui cioban romîn dela munte din zilele noastre, are vechime (dacă scoatem cele cîteva elemente de civilizație orășenească) de zeci de mii de ani (civilizație neolitică). Și te aștepți atunci ca niște fărămituri de «învățătură», în cîteva sute de ani, să prefacă radical sufletul omenesc, pe care l-au format zeci și sute de mii de ani ?! Unde țăranul se arată abrutizat,—*a degenerat,* s'a conrupt, s'a zăpăcit, a lepădat vechea lui cultură istorică și preistorică, pentru fărămituri de altă cultură, pe care nu le poate pricepe...

...Marchizul de Jiménez, șarlatan grav și prost care aspiră la un portofoliu, îl angajează pe Maltrana să-i scrie în schimbul sumei de trei mii de reali (750 fr)., o carte asupra *Adevăratului socialism*, carte pe care el, marchizul, s'o iscălească, și pe care tot el o rezumă în următoarele cuvinte : «bogații să dea săracilor ; săracii să respecte pe bogați : și unii și alții să se încredințeze direcțiunii bisericii catolice...» Această sumă îi dă lui Isidro putința de a lua la dînsul pe Feli, care fuge dela tatăl ei. Îndrăgostiții își cumpără cîteva mobile și se mută într'o cameră pe care, în schimbul unei mici plăți, le-o pune la dispoziție misticul don Vicente.

Tip de spaniol și acest don Vicente, — *romantic al religiei,* — care văzînd pe un căruțaș, că ațițînd caii, înjură groaznic, îngenunchiază, cu brațele încrucișate, înaintea păcătosului și-l imploră să-și descarce minia lovindu-l pe el cu biciul, dar să lase în pace numele lui Dumnezeu !... ; care ține servitoarelor în piață, predici despre sfînta fecioară ; care urmărește paisprezece ani pe un cizmar revoluționar, prin circiumi și prin alte localuri și mai rele, pînă reușește să-l întoarcă în sînul bisericii ; care petrece după-mesele umblînd prin cîmpii și vorbind (ca «Arhanghelul Mihail» al lui Pătrășcanu) «cu păsările, cu cîinii, cu toate dobitoacele bunului Dumnezeu pe care le întîlnește în cale» — numai ca să învingă pe diavolul care-l chinuește cu ispitele cărnii... Feliciana-l aude noaptea suspinînd și exclamînd ; «Ah, Dumnezeule ! Dă-mi drumul, satane ! Te recunosc ! Îți pierzi osteneala cu mine, demone ! Carnea mea e moartă... Slavă lui Dumnezeu !...» E un adevăr banal, că senzualitatea și misticismul au aceiași origine psihofizică. Creștinismul a făcut un rău serviciu rasei mediteraniene — senzuală și mistică — despărțind și dușmănind între ele, aceste porniri pe care religiile păgîne le contopeau. Cîte sbuciume interioare, cîte sfîșieri ascunse !... Instinctul sexual devine mai violent cînd cauți să-l înfrînezi, decît cînd îl încurajezi prin adorarea principiului fecundității. (Nu citisem mai nimic de Galaction, cînd i-am făcut cunoștința. Văzînd fața lui smeadă și cam prognată, cu fruntea lată, boltită și dată înapoi, cu nasul mare, convex și cărnos, cu buzele groase și răsfrînte, — în total, puțin cam negroid, ca toți mediteranienii, — am exclamat în mine însumi : «te recunosc călugăr dela muntele Athos ! Știu ce furtuni îți bîntue sufletul, — sincer creștin într'o vreme de areligie generală !»).

La 'nceput, viața celor doi îndrăgostiți este o idilă fermecătoare, plină de speranțe mari și de iluzii trandafirii... «Feli «trăia într'o dulce somnolență, îmbătată de fericirea ei și puțin «cam mirată că lumea poate da atîtea delicii... Isidro continua «să fie sub farmecul noii sale existențe, — așa de pașnică, așa «de regulată, așa de bine ordonată alăturea de Feli. Fiica lui «Mosco se arăta o minunată gospodină. În fiecare dimineață, «înfășurată în șalul ei, se cobora în piață cu coșul pe braț ; și «cum se 'ntorcea, își sufleca mînicile și-și trecea ziua gătind, «ștergînd, spălînd și uscînd puțina rufărie a lui Isidro. Niciodată «îmbrăcămintea tînărului nu fusese atît de îngrijită ; prietenii «lăudau cu mirare albeața cămășilor lui, curățenia pălăriei sale. «Afară de asta, se 'ngrășa, căpăta un ten mai bun. Ciorbele «Felicianei, mîncările țărănești învățate dela tatăl ei și obiceiul

«bun de a se culca de vreme, dădeau o vigoare nouă acestui or«ganism atacat de lipsurile și desordinile vieții de boem. Cama«razii spuneau: «are o fetișcană care-l îngrijește și-l răsfață ... Un «mărgăritar!.. Și drăguță!.. Ce noroc!..» Cînd Isidro se cobora în «stradă, își închipuia că pune piciorul pe altă planetă. Se uita cu «surprindere la trecători, ca și cum aceștia ar fi de altă speță de «cît dînsul. De sigur că cei mai mulți nu iubeau și nu erau iubiți. «Cum puteau trăi astfel?»

Dar banii se 'mpuținează, fiindcă marchizul Jiménez nu vrea să mai publice și o a doua lucrare. Psihologia acestui om politic spaniol, este *exact* psihologia țiganului din literatura noastră populară. Șarlatania și fudulia lui sînt atît de ridicol de naive, încît ne-ar fi aproape simpatice, dacă ar fi întovărășite de puțină bunătate, ceia ce însă nu-i de loc cazul .... Șeful partidului i-a semnat o prefață, pe care însă a scris-o tot Maltrana. «Ce om, scumpul meu Maltrana! exclamă senatorul, atît de transportat de entuziasm încît uita cu cine vorbea. Ce talent minunat! Ce puritate de stil!».

«Deși Feli era foarte econoamă, situația celor doi în«drăgostiți devenea foarte critică. Aproape nu mai erau bani în «casă. Din timp în timp, o traducere sau un articol intr'un ziar «ilustrat opreau pentru moment scăderea fondurilor, dar nu pu«teau asigura întreținerea menajului. Maltrana începea să se în«doiască de talentul lui. Venind acasă, se întindea pe pat, ner«vos și trist, ca sub amenințarea unei catastrofe și-și ascundea «fața în mîini. Biata Feli venia de grabă și-l întreba neliniștită: «ce ai, Isidro? Ce ți s'a întîmplat, scumpul meu? Il mîngîia ca «o mamă, își cufunda degetele în părul creț al iubitului ei, pe «cînd acesta răspundea cu vocea întreruptă de suspine: „nimic! «n'am nimic!.., migrenă... oboseală pricinuită de lipsă de ocupație... «plictiseală...". Feli plîngea; cu instinctul ei de femee, ghicia le«gătura dintre aceste crize și grămada de monezi, din ce în ce mai «scăzută, pe care o păstra în dulap; și apoi, tinereța, atingerea «amoroasă a trupurilor lor, sfîrșeau prin a usca șiroaele de la«crimi. Se 'mbrățișau cu ochii umezi, simțind nevoia de a se strînge «unul de altul pentru a rezista mai bine nenorocirii. Sărutările ur«mau lacrimilor și se abandonau dragostei cu un rest de melan«colie care dedea îmbrățișării lor noi farmece.

«.... Maltrana venea din ce în ce mai tîrziu acasă. De sigur

«o iubea pe Feli tot atît de mult ca și pînă acum; dar avea obli«gații față de literatură și față de public».

Intr'o seară întorcîndu-se dela un banchet literar, află dela Feli că va avea un copil. «Existența lui Maltrana se schimbă «adînc .... Feli îi păru mai puțin plăcută .... Ea-l îngrija și-l răsfăța «ca și mai înainte, dar avea crize de tristețe neînțeleasă ... Adesea «Isidro o găsea întinsă pe pat cu fața 'n jos și plîngînd în tă«cere. „Aș vrea să știu ce te scincești", o întreba el acru. N'o știa «nici dînsa; maternitatea turbura organismul ei slab. Se gîndea «la copil, la soarta ce-l așteaptă, la mizeria care-i pîndește .... «Adesea-l privea pe Isidro cu o stăruitoare curiozitate, ca și cum «îl vedea pentru întîia oară ... Maternitatea îi ascuțise inteligența... «Il vedea incapabil de muncă regulată, mereu nehotărît și neli«niștit, pălăvrind mai toată ziua prin cafenele și anunțînd cărți su«blime, fără să aibă puterea de a întreprinde o lucrare de lungă «durată .... Isidro, din partea lui, nu mai iubea în acelaș fel «pe Feliciana. Sarcina o deformase, suferea de greață, de ame«țeli, de crize de nervi; și atunci Isidro, cu egoismul lui de «„intelectual", părăsea casa, pentru a căuta aiurea o tovărășie mai «plăcută».

In acest timp, Mosco, pe care-l rodea fuga fiicei sale, bea mereu, și devenea din ce în ce mai îndrăzneț; intra chiar ziua în parcul regal, ca pentru a provoca pe păzitori; parcă disperarea l-ar fi împins să-și caute moartea. E pîndit de gardieni și împușcat din stufiș pe la spate, fără nici o somație. Moartea lui Mosco, de care cei doi tineri se simțeau vinovați, sdruncină adînc pe Feli .... Nu mai eșea cu săptămînile din casă, nu se mai îmbrăca, nici nu-l îngrija pe Isidro, abia dacă mai putea să gătească prînzul ...

... Venise vara. Mirosurile rele ale Madridului, adormite în timpul ernii, se redeșteptau odată cu căldura.... Mansardele în care locuiau Isidro și Feli, ardeau ca niște cuptoare și erau pline de ploșniți, purici și gîndaci. De greață, Feli abia mai putea mînca și se vestejea văzînd cu ochii. Isidro era desnădăjduit, spunea că vrea să moară .... Ințelegea bine cu cît era mai rea starea sa, de cît aceia a unui lucrător. Cu brațele lui slabe, nu putea cîștiga o bucată de pîine. Făcea parte dintr'acei nenorociți, care prin înfățișarea caraghioasă a sărăciei lor, deșteaptă, nu mila, ci rîsul, pe cînd lucrătorul manual insuflă mai de grabă frică.

Biata Feli, slăbită de privaţiuni, avu un elan de energie supra-omenească: se apucă să facă «flori» pentru corsete şi să pue «balene».... Mizeria se apropia, mizeria adevărată, neagră, care nu are milă.... Feli lucra de dis-de-dimineaţă pînă seara tîrziu, cu o ardoare feminină, cu rezistenţa neînţeleasă a temperamentelor nervoase... Singura frumuseţe care-i rămăsese erau ochii ei adînci şi trişti. Isidro îi ducea pachetul cu corsete, cînd trebuia predat la prăvălie. Umbla repede pe lîngă zid, ferindu-se de trecători, iar Feli sufla greu urmîndu-l.

Intr'o seară, trecînd prin Puerta del Sol, auziră pe vînzătorii de gazete strigînd: «Oribila catastrofă... Morţi şi răniţi!». O cazarmă, dată în antrepriză de către stat, fără licitaţie, şi construită de antreprenor cu praf de pe drum în loc de ciment, cu ziduri subţirele şi cu stîlpi deşerţi, se dărîmase şi îngropase pe Jose, tatăl vitreg al lui Maltrana. Inmormîntarea acestui fost jandarm, care fusese toată viaţa un aprig susţinător al autorităţii, provoacă o răscoală a lucrătorilor, înecată în sînge de poliţie. Maltrana, care urma şi el cosciugul, vede pe un lucrător căzînd alăturea de dînsul şi o sabie strălucind deasupra capului său. Dar sabia nu se abătu asupra lui şi tînărul auzi o voce care spunea: «lasă-l; nu vezi că-i «un burghez?» «Pentru întîia oară în viaţa lui, Maltrana înţelese «avantajele şi privilegiile legate de haina pe care o purta. Putea «să moară de foame, dar era un burghez, un «domn» şi lovitu-«rile de sabie nu erau pentru dînsul».

Situaţia îndrăgostiţilor devenea din ce în ce mai grea. Cei doi franci pe care-i cîştiga Feli cu «balenele» şi cei cîţiva reali pe care-i aduna Maltrana într'o săptămînă, scriind pentru *Revista socială* articole cu 10 bani pagina, nu le îngăduiau să trăiască... Din zi în zi sărăcia devenea mai crudă. Printr'o supremă sforţare de voinţă, Feli punea mereu «balene» şi broda «flori»; dar îndată ce sfîrşea o duzină, sîngele i se urca în faţă, o apuca ameţeala şi închidea ochii, aproape să leşine. Incetul cu încetul vîndură lucrurile din casă.... Dormeau pe o saltea, pe podele...

In acest timp, tinerii primiră o nouă lovitură. Cizmarul revoluţionar, pe care, în 14 ani, îl convertise don Vicente şi care acuma mînca ateişti şi dorea inchiziţia, cu acelaş fanatism cu care înainte mîncase popi, — bănuind că părintele lui sufletesc ajută pe ascuns şi pe Feli, în loc să-l sprijine numai pe dînsul, intrighează necontenit în contra lui Maltrana. Reuşeşte să afle că

tinerii nu sînt căsătoriţi, că nu se duc la biserică, că portretele din camera lor sînt ale unor ateişti celebri, şi prin aceasta convinge pe don Vicente să se debaraseze în mod politicos de chiriaşii săi. (Rasa mediteraniană are specialitatea fanatismelor de tot felul; Spania a produs sfinţi renumiţi, inchizitori, dar şi anarchişti pentru toată Europa. Printre fanaticii socialismului, antisemitismului, creştinismului, etc., întîlneşti de preferinţă tipuri mediteraniene, cu oarecare caractere negroide...)

In desperarea lui, Isidro se duce la bunică-sa, *señora* Eusebia, despre care exista legenda că ţine ascunsă o comoară. Prin ameninţarea că vrea să se sinucidă, o sileşte să dea la iveală comoara; dar vai! nu erau decît podoabele de teatru ale unei actriţe — tinichele aurite, cu sticle colorate, cărora numai imaginaţia spaniolă a Maripozei le împrumuta o valoare nepreţuită.

Maltrana şi Feli sînt nevoiţi să se mute în cartierul ţigănesc, într'o cameră pe care o plătesc cu ziua.

Blasco-Ibáñez ne dă o foarte interesantă descriere a pitoreştilor moravuri ţigăneşti; descriere, de natură să atragă în deosebi pe cetitorul romîn: ţiganii spanioli sînt aidoma ţiganii noştri; acelaş fel de a simţi şi de a se exprima, aceleaşi obiceiuri şi aceleaşi caractere; ţigăncile care-şi întreţin familia, umblînd prin tîrg cu ghicitul, pe cînd bărbatul rămîne acasă şi-şi trece timpul cu jocurile de noroc, cu scripca şi cu dansul; numai în zilele de tîrg de vite, şi pe la bîlciuri, fac şi ei negoţ cu cai, ori slujesc ca mijlocitori, îndemnînd cu vorbă multă pe cumpărător.... Cînd cetim palavrele ţigăncii care ghiceşte unei servitoare:

— «Domniţa mea, mai pune ceva, măcar un gologan! O fată frumoasă ca o garoafă, să fie aşa de sgîrcită? Haide, haide, drăguţă! Ai nişte ochi de fată mare atît de frumoşi! Gîndeşte-te că am o droaie de copii care mor de foame. Bărbatul meu e beteag; tată-meu e pe moarte; biata mamă e 'n pămînt şi frate-meu e 'n puşcărie...», ele nu ne par de loc străine...

Am auzit spunîndu-se, că toţi ţiganii din lume ştiu romîneşte. De-o fi sau nu adevărat, nu ştiu, dar două întîmplări din propria mea experienţă par a confirma această aserţiune. Pe cînd mă aflam în Göttingen, am auzit într'o zi în stradă, sgomotul de tamburină şi cîntecul caracteristic al jucătorilor de urşi de la noi. Es din casă şi văd un băiat de ţigan de vreo 15 ani şi o fată tot de vîrsta asta, fiecare cu cîte un urs de lanţ.

Fata primea dela ferestre gologanii în tamburină şi spunea:

«danke schön, Karl!», apoi către băiat, pe romîneşte: *«pe aicea, pe toți îi cheamă Karl!»*. M'am apropiat de dînsa şi am întrebat-o: «de unde eşti?». Intiiu n'a înțeles şi a răspuns: «bitte?». Dar după a doua întrebare a deschis ochii mari şi repezindu-se la băiat, în partea cealaltă a străzii, a strigat emoționată: «aoleu, *iote rominu!!...*» Le-am pus mai multe întrebări; vecinii mei credeau că ştiu țigăneşte. Erau din Serbia şi nu fuseseră niciodată în Rominia. Totuşi limba lor uzuală era cea romînească. Fata se plîngea că meseria cu ursu' nu-i atît de rentabilă cum s'ar crede. Altădată într'o excursie în Thuringia, am găsit în tren o familie de țigani (mergeam în clasa IV) şi am intrat în vorbă cu ei, spre marea spaimă a nemțoaicelor cu care eram, şi care susțineau că le compromit. Şi aceşti țigani vorbiau perfect romîneşte, deşi erau din Bosnia şi nu fuseseră niciodată în Romînia. Fiindcă nu li se îngăduia intrarea ca nomazi în Germania, se duceau cu trenul la Osnabrück (Germania de vest), şi de acolo, din sat în sat se lăsau goniți din Germania. «Dar ce meserie aveți?» «Apoi... de! meseria noastră: cu ursul, cu maimuța...», îmi răspunse, grav şi aşezat, şeful familiei, îmbrăcat ca un burghez.

Foarte isbitor e faptul, de care şi autorul îşi dă perfect seamă, că trecînd din mahalalele lucrătorilor şi din foburgurile strîngătorilor de cîrpe, în cartierul țiganilor, ai impresia că respiri un aer mai curat, mai sănătos. Țiganii sînt oameni cu adevărat primitivi, nu degenerați, declasați, deformați ai oraşelor: ei se îmbracă şi se hrănesc cu lucruri noi, refuzînd cu scîrbă rămăşițele altora, iar sufletul lor este şi el simplu dar nou, necîrpăcit şi nedeformat, cu instincte sănătoase, cu obiceiuri vechi, păzite cu sfințenie, neatinse de blazarea şi scepticismul oraşelor. Datinele privitoare la căsătorie, foarte pitoreşti, ale țiganilor spanioli, nu sînt mult deosebite, cred, de cele care se păstrează în unele părți ale țării noastre.

...Maltrana se ducea în fiecare zi la Madrid. Se oferea să lucreze în expedițiile ziarelor, solicita cîte-o mică funcție la primărie — dar în zadar. Feli nu mai putea lucra: era grav bolnavă. Se plîngea de dureri de cap, perdea pe neaşteptate vederea, vorbea fără şir, certa uneori pe iubitul ei fără motiv, şi altă dată îl îmbrățişa, plîngînd cu lacrimi fierbinți, şi-l ruga s'o erte....

Iarna se apropia... N'aveau nici pîine, nici foc... Feli purta

încă rochiile de vară, şi pe deasupra un mic şal... Intr'o zi, cînd pentru întiia oară zăpada acoperise toate cu lințoliul ei alb, Maltrana porni la Madrid. Frigul îl pătrundea pînă la oase, şi ghetele rupte îi dădeau senzația că umblă cu picioarele goale în zăpadă. La Madrid se urcă în camera unui vechiu camarad, ca să-i ceară împrumut măcar un franc, dar nu-l găsi acasă; căută apoi pe un alt prieten, la marginea opusă a oraşului, dar şi acesta era plecat; se duse la marquizul Jiménez, cu gîndul să implore un ajutor, dar i-se închise uşa în nas. Era pe la prînz. Umbla fără țintă, se simțea strivit... Dorea moartea... «Ar găsi în sfîrşit odihnă!... Dar nenorocita Feli care-l aştepta, bolnavă şi aproape nebună, ce soartă va avea?... La acest gînd picioarele i-se muiară şi sprijinindu-se de un copac, plînse ca un copil».

Ajuns acasă, găseşte pe Feli într'o stare şi mai gravă. Nu mînca nimic... In curînd bolnava are un acces violent de eclampsie puerperală, — convulzii epileptice grozave care-i apar lui Isidro ca agonia morții. Işi revine în simțiri, ajutată cu bunătate de bătrîna țigancă Teodora, dar suferă cumplit de frigul care pătrunde prin crăpăturile uşii şi ale ferestrelor. Isidro aruncă macferlanul şi jacheta lui peste unica învelitoare care se afla în casă, şi cu care era acoperită Feli, şi petrece noaptea umblînd prin odaie numai în vestă. Gîndindu-se la protectoarea lui, care-l scosese din clasa lucrătorilor, se simțea ca o muscă pe care copiii o ațîță să sboare, după ce i-au smuls aripile... şi începu să plîngă în tăcere, pînă cînd lumina zilei intră prin crăpăturile obloanelor!...

După al doilea acces, Maltrana se hotărăşte să urmeze sfatul Teodorei, de a o duce pe Feli la spital. E curios de văzut cu ce spaimă se vorbeşte în Spania de spital. Şi Teodorei îi vine greu să rostească acest cuvînt față de Isidro şi lui Isidro față de Feli. «Curaj! E trist... Dar trebue...» «Nu te speria, nu vei merge la spitalul comun ci la clinica şcoalei de medicină, unde am prieteni...» In Spania cuvîntul spital are acelaş sunet ca la noi... In Germania, oamenii din popor vorbesc cu recunoştință de timpul petrecut în spital: îngrijire conştiincioasă, mîncare bună, plimbare prin parc...

Maltrana se aştepta la o explozie de lacrimi, la protestarea unei repugnări instinctive şi fu mirat de a vedea că Feli îl privea numai cu ochi fixi şi trişti... Primea să meargă la spi-

tal — dar nu împărtăşea optimismul iubitului ei. «Singurul lucru pe care-l regret, zise ea vorbind cu greutate, este că pe acolo n'am să te mai văd... şi poate n'o să ne mai vedem niciodată». Feli părăsi într'o după-masă locuinţa din cartierul ţigănesc. Cînd iubita lui trecu pragul, Isidro avu inima sfîşiată, presimţind că o pierde pentru totdeauna. Teodora o petrecu o bucată, pe urmă se depărtă cu faţa ascunsă în şorţ... La spital se despărţiră în tăcere. Se priviră fără o lacrimă, fără un suspin, cu ochi sgliţi de spaimă. Momentul venise. Ea zise întîiu: «adio, Isidro». «Adio, Feli», răspunse el. Depărtîndu-se, Feli se clătina pe picioare, dar nu întoarse capul.

Maltrana nu se mai întoarse la locuinţa lui. Voia să uite, să se ameţească. Petrecea nopţile la redacţie şi chiar ziua rămînea tot acolo, dormind pe un divan, într'un colţ întunecos. Abia mai mînca. Din nevoia de a uita, se înhăita adesea cu beţivi renumiţi. Il vedeau clătinîndu-se pe străzile din centru. In fiecare dimineaţă se ducea să aştepte la poarta spitalului pe prietenul său, d-rul Nogueras. Intr'o zi află că Feli născuse. *Señora* Eusebia, înştiinţată de Isidro, veni să-şi ia strănepotul... Mult timp Isidro nu văzu pe Feli. Amîna din zi în zi, întîrziind prin cafenele cu tovarăşii săi de ticăloşie, şi mereu trist bea ca să uite. Venea numai dimineaţa la poarta spitalului şi afla dela Nogueras că Feli merge mai bine. N'avea curajul să intre s'o vadă. Insfîrşit într'o dimineaţă se hotărî. Se bărbierise şi se îmbrăcase cu îngrijire, ca pentru o intîlnire de amor. Sub pelerina macferlanului ascundea ceva. Ii fu greu s'o recunoască pe Feli, atîta se schimbase şi se urîţise. In mintea lui, el o văzuse mereu frumoasă şi veselă, ca în primele timpuri... Se apropiă de pat. «Cum te simţi?». Ea răspunse printr'un surîs care-ţi sfîşia inima. Ochii ei — ochi de nebună care păstrau strabismul pricinuit de crizele recente — erau singura urmă a frumuseţii dispărute... Se despărţiseră de un timp scurt şi totuşi li se părea la amîndoi că se revedeau după o lungă absenţă. Isidro îi oferi micul buchet de viorele, pe care-l ţinea ascuns sub pelerină. «Ah! flori! murmură ea cu o expresie de bucurie copilărească. Flori! Mulţumesc, mulţumesc!...» Florile deşteptaseră în amîndoi aceiaşi amintire: migdalii dela Huerta del Obispo, martorii primelor lor intîlniri, precum şi buchetele pe care i le arunca el altădată în faţă, ca s'o deştepte, cînd se 'ntorcea dela vre-un banchet din oraş.

Maltrana nu veni la spital cîteva zile. Intr'o seară Nogueras îl întîlni ·în oraş. Isidro era beat, se vedea că dormise îmbrăcat, faţa lui vînătă şi ochii înfundaţi trădau foamea şi alcoolismul. Doctorul îl înştiinţă că starea Felicianei s'a înrăutăţit, că poate are să moară şi-l întrebă de ce nu se duce s'o vadă. Maltrana răspunse cu ochii în lacrimi: «Nu pot să mă duc cu mîinile goale. I-am făgăduit flori, portocale şi n'am nici un ban... nimic. Nici măcar un mic buchet, de cele care se vînd pe stradă, nu pot să-i cumpăr. Dacă prietenii nu mi-ar da să beau, aş fi crăpat de mult... Dar am să mă duc îndată ce voiu avea bani, îndată ce am să-i pot aduce ceva... N'are să moară aşa de curînd, nu-i aşa?». ...Peste o săptămînă se întîlni iar cu Nogueras la Puerta del Sol. Află că Feli murise şi că, neavînd pe nimeni care să îngrijească de dînsa, trecuse în sala de disecţie... Maltrana fugi îngrozit şi rătăci mult timp pe stradă, tîmpit, cu ochii uscaţi. Tîmplele-i vîjîiau; cu o încăpăţînare stupidă repeta: «au disecat-o!... au disecat-o!...». Cînd ajunse la cîmp, putu să plîngă... Işi amintea pe Feli în toată graţia unei tinereţi sănătoase şi înfloritoare. Revedea admirabilele detalii ale acelui corp fermecător, urechea trandafirie pe care o muşcase adesea, capul surîzător care, în mîngîieri, se sprijinea atît de duios pe umărul său, sînii de alabastru care înfloreau ca nişte magnolia de amor, picioarele de zeiţă pe care căuta să le ascundă dimineaţa în timp ce se îmbrăca...

Fără voe paşii îl purtară prin toate locurile pe unde se plimbase odinioară cu Feli, în primele lor intîlniri...

Se duse apoi la bunică-sa şi rămase acolo. Inerţia lui laşă ajunsese la cea din urmă margine a nepăsării. Dacă ar fi fost credincios, s'ar fi făcut călugăr într'o mănăstire de trapişti sau ermit în pustiu...

...Conştiinţa lui îl chinuia cumplit. Ceia ce-l durea mai mult, nu era moartea Felicianei, cît părăsirea în care o lăsase... Murise fără o privire iubitoare!... Şi crima lui era din nefericire ireparabilă. Ah, dacă Feli ar putea să reînvie, măcar pe o zi, măcar pe un ceas!... Şi-ar face datoria şi ar fi mai liniştit. Ar sta lîngă dînsa pînă în clipa din urmă, ar acoperi-o de sărutări, cînd va fi în agonie. Astfel această biată fată, a cărei întreagă viaţă nu fusese decît un martiriu, ar pleca din lume cu mîngîierea de a se şti iubită... Şi de-ar fi să-şi procure bani prin furt, dar tot ar cruţa-o de groapa comună.

Aceasta era ideia lui fixă, obsedantă: dar, vai! nu moare cineva decît odată.

Peste 15 zile, vorbind întîmplător cu Nogueras, află că acesta se 'nşelase odinioară vestindu-i moartea Felicianei. Maltrana fu isbit de stupoare, caşicum azista la acea reînviere pe care o visase de atîtea ori. «Atunci trăeşte?» băigui el, vînăt la faţă. «Ba nu; a murit cu o săptămînă mai tîrziu...»

Iarna se apropia de sfîrşitul ei. Era o după-masă de primăvară, cu un cer albastru şi limpede, cu o delicioasă căldură a soarelui.

Maltrana trecu puntea de Segovia şi porni pe drumul de Estramadura. Era îmbrăcat în negru. Vechiul macferlan, această odioasă livrea a mizeriei, nu mai atîrna de umerii săi. Soarta îl trata cu mai puţină asprime de cînd era singur. Muncia; cîteva reviste primeau articole de dînsul; i se dădeau cîteva traduceri de făcut. Locuia într'o cameră mobilată şi economisia atîta cît îi trebuia ca să plătească doica copilului. De sigur nu trăia în belşug; dar nici n'avea de suferit grijile şi lipsurile de odinioară. Buna stare începea să-i surîdă, dar prea tîrziu pentruca tînărul să-i poată gusta dulceaţa.

Maltrana părăsi dela un loc drumul mare şi apucă pe o cărare care ducea la o clădire aşezată în vîrful dealului Cerro de los Corvos. In această clădire, doica copilului său ţinea o mică prăvălie. Femeia şedea afară şi cosea sub o boltă de viţă pe jumătate uscată, într'o curte mică, de unde dominai toată partea Madridului care priveşte fluviul.

Aşteptînd să se trezească copilul, Maltrana se aşeză pe o bancă şi începu să contempleze minunata panoramă. Doica vru să-i ofere puţin rachiu; dar el refuză cu scîrbă. Renunţase definitiv la alcool.

Oraşul văzut de acolo, sub cerul limpede şi diafan, era admirabil (urmează descrierea Madridului)... Era în adevăr o capitală superbă, o minunată metropolă.

«Pe urmă, privirea tînărului se opri dincoace de fluviu, pe «acoperişuri mari, pline de spărturi prin care intra vîntul şi ploaia. «Erau clădiri părăsite, care serveau de refugiu nenorociţilor. Ceva «mai departe străluceau la soare acoperişuri de zinc ruginit şi de «tinichea veche, care adăposteau clădirile cerşetorilor. Căci pînă şi «sub ferestrele palatelor şi ale cazărmilor, campau vagabonzii şi «desnădăjduiţii.

«Atunci se gîndi la strîngătorii de cîrpe din Tetuan, la lu-«crătorii din Cuatro Caminos şi din Vallecas (descrişi de autor «cu prilejul copilăriei dintîi a lui Maltrana), la păduchioşii şi găi-«narii din Pañuelas şi din Injurias (descrişi de autor cu prilejul «vieţii lui Pepin, frate vitrig cu Maltrana), la ţiganii din Cam-«broneras, la cărămidarii fără lucru pe care-i avea în faţa lui, «(şi despre care îi povesteşte doica), la toţi nenorociţii pe care «mîndrul oraş îi alunga din sînul său şi care vagabondau la por-«ţile sale, trăind ca sălbaticii, cu mijloacele şi vicleniile omului «primitiv, împerechindu-se în promiscuitatea pauperismului, pro-«creînd pe gunoaie pe aceia care vor moşteni urile şi vor înde-«plini răzbunările lor.

«Capitala, stăpînitoare şi trufaşă, rîdea prin vitrajele pa-«latelor sale ce scînteiau la soare, prin albeaţa radioasă a clă-«dirilor, prin verdeaţa murmurîndă a grădinilor, prin svelteţa «turnurilor şi a bisericilor; şi nu vedea mulţimea famelică îm-«prăştiată la picioarele ei, hoarda care se hrănea cu rămăşiţele «şi cu murdăriile ei. Era frumoasă şi fără milă; respingea de-«parte de dînsa mizeria, îi nega existenţa. Dacă i se întîmpla «cîteodată să se gîndească la nenorociţi, era numai pentru a ri-«dica în foburgurile ei mănăstiri, unde chipurile de lemn erau «mai bine ţinute decît oamenii în carne şi în oase, mănăstiri de «o mărime monstruoasă, ale căror clopote sunau în gol, fără ca «cineva să le audă: căci săracii, desnădăjduiţi, nu mai înţele-«geau acest limbaj, învinuiau de minciună această sunare inve-«chită. Şi de fapt nu pentru dînşii, ci pentru alţii erau puse clo-«potele în mişcare: ele nu strigau chemarea spre dragoste, ci fu-«dulia vanităţii.

«Dar poate că 'ntr'o zi, hoarda famelică va înceta de a ră-«mîne nemişcată, şi aceşti golani care acuma se strecurau în «Madrid în zori, vor veni să se prezinte în plină amiazi. In loc «de a primi rămăşiţe, vor cere partea lor; în loc de a întinde «mîna, vor porunci cu trufie. Şi bogaţii vor tremura de frică «în faţa acestor mutre ameninţătoare, în faţa acestor haine tren-«ţeroase, în faţa acestor priviri pînditoare şi pline de ură, în «faţa nebunelor şi criminalelor pofte de distrugere. Unde se «ascunseseră aceşti monştri pînă atunci? Din ce vizuine apă-«reau ei la lumina zilei?... Aflaţi fericiţi ai lumii acesteia, că, «fără să ştiţi, trăiaţi alăturea de dînşii. Ei locuiau acolo, sub «zidurile voastre, treceau în fiecare dimineaţă în faţa uşilor

«voastre, la ora cînd voi dormiați. Dar nu i-ați băgat în seamă, «cît mai era încă timp; și cînd vă veți hotărî să-i vedeți, poate «că va fi prea tîrziu...

«Din aceste reflexiuni, Maltrana fu trezit de vocea doicii: «— «Hai să vezi pe tatăl tău, Isidrito. Dă-i mînuța...» Și tatăl luă «pe genunchi acest pachet de cărnuri moi, în care ochii abia se «deosebeau, strălucind ca două picături negre... Să fii tată, să «contemplezi o prelungire a propriei tale vieți!... Carnea aceasta «caldă și moale ca puful, era carnea lui; era intr'însa ceva din «ființa lui și ceva din ființa aceleia care dispăruse pentru tot-«deauna...

«*Ce-i păsa lui, de acuma înainte, de soarta acelor paria, «de soarta hoardei mizerabile, și de groaznicele conflicte ce «s'ar putea naște în viitor? Mai urgent pentru dînsul era «să trăiască, și partea cea mai bună a propriei sale vieți, o «ținea în brațele sale. Căldura acestui mic corp îi inspira o «hotărîre egoistă și neînfrîntă. Ținînd astfel pe fiul său, se «simțea mai energic: era ca o armă care-i dădea încredere și «putere. Fiindcă în timpul de față, ordinea socială era inte-«meiată pe neegalitatea condițiilor, el voia ca acest copil să «fie din numărul acelora pe care soarta îi favorizează. Ru-«gina voinței lui cădea în praf. Era acuma alt om și îndrăz-«neala lui privea cu dispreț toate piedicile. Se simțea în stare «să facă orice pentru a asigura fericirea acestui copil. N'a-«vea ca unealtă decît condeiul; dar va face dintr'însul un «instrument de succes și de bogăție. Se va arunca în plină «luptă, cu insolența mercenarului. Ideile, teoriile, principiile — «fleacuri! Toate nu sînt decît o iluzie. Fiindcă puterea și «banul sînt astăzi adevărații stăpîni ai lumii, esențialul este «să dobîndești putere și bani, să-ți faci un loc în casta privile-«giaților.*

«Și uitîndu-se în fundul micilor ochi rotunzi, mirați și fără «expresie, care-l priviau țintă, el spunea în gînd fiului său:

— «*Ai să ajungi, copile! Dacă trebue, voiu merge în pa-«tru labe înaintea ta ca să-ți deschid drumul. Mă voiu tăvăli «în noroiu; dar tu, vei înainta fără să te murdărești. Și n'am «să mai fiu laș, n'am să mă mai obosesc în luptă. N'am să «te părăsesc cum am părăsit pe biata ta mamă. Dragostea «care se naște în mine în acest ceas, este o dragoste tare ca «oțelul!*»

Romanul *La horda* a apărut la Madrid în 1905. Prin urmare mediul politic și social descris de autor poate fi considerat ca existînd încă în Spania. Ei bine, cînd te gîndești la omul de stat conservator, don Gaspar Jiménez! (E așa de prost încît l-aș învinui pe autor de exagerare frivolă, dacă romanul întreg n'ar dovedi spiritul lui atît de obiectiv); la cazarma aceia, pe care a dat-o statul în întreprindere fără licitație și dela care chiar lucrătorii se așteaptă din moment în moment să se dărîme; la articolele pe care le scrie Maltrana pentru *Revista socială* cu *10 bani* pagina și la traducerile la care lucrează opt ceasuri pentru 1 fr. 50!...; însfîrșit la contrastul cu adevărat oriental dintre luxul celor de sus și mizeria celor de jos — îți vine să crezi, că 'n unele privințî cel puțin, societatea spaniolă e mai înapoiată chiar decît a noastră [1]. Însăși tragedia eroului, parcă n'ar fi cu putință la noi, — sau, cel puțin, nu în gradul acesta de acuitate... Maltrana era bacalauriat, era cunoscut pe la reviste și în literatură, și nu putea găsi o slujbă de 60 lei pe lună, sumă pentru care voia să se ofere și ca scriitor de adrese!.... Îmi închipui pe spanioli ca o nație slabă de voință, pe pămînt sărac, dar rafinată în pretențiile ei și deci grăbită a-și da o fațadă tot atît de impunătoare ca aceia a popoarelor muncitoare și bogate...

La popoarele de nord, — danejii, olandejii, scandinavi, prusaci, etc. — țărani care dispun de sute de mii de lei, rămîn tot în clasa țărănească: își îmbunătățesc cît de mult, dar nu-și schimbă radical felul de viață. Pricina este că mintea lor greoaie nu s'avîntă dincolo de orizontul ingustei lor existențe: pe cît sînt de muncitori și de pricepuți în ocupațiile lor tradiționale, pe atît sînt de greu accesibili acelui rafinament al simțurilor și al imaginației, acelei mobilități a spiritului și a sufletului, care caracterizează clasa stăpînitoare. Dar tocmai aceste din urmă însușiri sînt la europenii de sud caractere de rasă: sărac în putere de muncă și 'n simț practic pentru lucrurile simple ale vieții reale, plebeul spaniol, sicilian ori grec, e bogat la suflet cît privește aptitudinile de juisare, aspirațiile idealiste, puterea de a înțelege toate manifestările vieții. De aici, firește, pletoră de

[1] Pe de altă parte însă, am auzit dela oameni sinceri care au stat pe la țară (n'am mai fost din copilărie), că țăranul nostru se hrănește cu mămăligă și cu ceapă, că fuge de doctor, că-și omoară copiii cu neștiința și cu superstițiile lui, etc.

candidaţi pentru ocupaţiile diriguitoare ale clasei dominante. Omul de sud este faţă de cel de nord, ca un *pur-singe* faţă de un *percheron;* calul de curse aleargă foarte repede, dar n'are de loc putere de muncă; el preţueşte mai mult decît un cal de plug, fiindcă iuţeala lui neobicinuită este produsul unei lungi şi îngrijite selecţii; dar dacă ar exista numai cai de curse, aceştia n'ar avea ce să mănînce, fiindcă n'ar avea cine să tragă plugul...

E destul să trecem în revistă lista tuturor personajelor operei lui Blasco-Ibáñez, ca să prindem trăsăturile sufleteşti fundamentale ale poporului spaniol, şi în genere, ale rasei mediteraniene.

Iat-o pe *señora* Eusebia, prefăcînd cu imaginaţia tinicheaua în aur, sticlele în diamante şi viaţa ei abjectă într'o existenţă ideală... Iat-o pe fiica ei, Isidra, suferind de frig şi de foame, cu mîngîerea că fiul ei va ajunge cîndva om mare, că poate ea însăşi îşi va petrece bătrîneţa într'un hotel, va umbla în trăsură de casă şi va purta pălării mari, ca doamnele la care lucra; iat-o pe Feli, transfigurînd cu închipuirea pe urîtul Isidro în cel mai frumos bărbat şi îndrăgostindu-se de ştiinţa lui, din care nu pricepea nimic, dar în care presimţea frumuseţi dumnezeeşti; iată-l pe Mosco, trăind mizerabil şi primejduindu-şi necontenit viaţa, de dragul frunzişului verde şi al cerului albastru, de dragul libertăţii absolute şi al gloriolei de contrabandist; iată-l pe Pepin, putrezind în puşcărie şi visînd să ajungă ca banditul *José-Maria, regele Sierrei Morena,* despre care cetise în cărţi populare; iată-l pe camelotul Manolo, «federalul», obsedat fără încetare de teorii republicane şi federaliste, şi privind propria sa meserie şi toate manifestările vieţii, prin prizma unor teorii care cu interesele sale individuale n'au nici un fel de legătură; iată-l pe don Vicente, jertfindu-se pentru religia catolică, fără a băga de samă cît de nefolositoare erau jertfele sale chiar pentru religia însăşi; iată-l pe zidarul Jose, care de pe vremea cînd a fost jandarm a păstrat un mistic devotament principiului de autoritate, apărînd cu înfocare contra revoluţionarilor pe guvernanţii care prin operaţiile lor necinstite trebuiau să-i răpească viaţa; iată-l pe bătrînul unchiu al lui Isidro, «inginerul» reparator de instrumente muzicale, pasionat pentru marşul din *Profetul* şi pentru amantele lui, tot femei răscoapte pe care le schimbă ca şi cămăşile; iată-l pe don Gaspar Jiménez, care uită cu desăvîrşire, pînă şi faţă de Maltrana, că nu el este autorul «*Adevăratului socialism*», visînd un portofoliu ministerial şi făcîndu-se ridicol prin copilăreasca lui şarlatanie; însfîrşit iată-l pe însuşi eroul romanului, Maltrana, pătimind pentru principii romantic-socialiste şi pentru «ştiinţa liberă». Dar personajul care le întrece pe toate celelalte prin puterea imaginaţiei şi prin lipsa simţului realităţii, este nonagenarul strîngător de cîrpe Polo, supranumit Zarathustra, din pricina nesfîrşitelor disertaţii filosofice cu care umple urechile oamenilor. Corpul îi este acoperit de solzi de murdărie, iar haina lui de zile mari e formată din vechi bucăţi disparate, împodobite cu mici oglinzi şi cu panglici colorate («aş putea să mă 'mbrac *aşa* în fiecare zi, se mîndreşte el, că haine am destule, dar nu ţin la lux»); locuinţa lui, pe care el o numeşte «palatul regal din Tetuan» («*edificiul*», explică el pompos, «e compus din două *corpuri de clădire:* prăvălia; şi grajdul cu bucătăria, legate de *corpul central,* adică de dormitor, etc...») semăna cu trei moviliţe în care o familie de cîrtiţe ar fi deschis găuri şi ar fi săpat coridoare; abia se vedeau din cînd în cînd cîteva cărămizi şi cîteva pietre, culese de pe la case dărîmate; tot restul era construit cu cele mai deosebite materiale: bidoane de petrol, cutii de conserve, maşini de cafea, oale de noapte, calapoade, bucăţi de statui, coloane mici de alabastru, seringe, etc.; «prăvălia» mirosea cumplit a oase putrede şi era plină cu muşti mari aurii, oribil umflate, şi avînd înfăţişare sinistră, veninoasă; dormitorul, un fel de cavernă cu acoperişul de pae, comunica cu grajdul şi era aşa de jos, încît între pat şi acoperiş, abia-ţi rămînea loc să te întinzi; trebuia să te vîri tîrîndu-te. «Pînze de păianjeni, cum «vezi, pretutindenea. N'avem nici ferestre, nici geamuri, nici una «din acele lucruri de prisos care strică sănătăţii; dar despre «pînze de păianjeni, pun rămăşag că nici un bogătaş nu are mai «frumoase!».

Maltrana rămîne deconcertat de tonul serios al lui Zarathustra.

— «Unde vezi pînze de păianjeni, sănătatea înfloreşte... In «casele de oraş lipsesc pînzele de păianjeni, de aceia sînt oamenii «galbeni, anemici şi mor de tineri. Pînza de păianjen este un dar «dela Dumnezeu ca să ne păstreze sănătatea; ea curăţă aerul de «micile dobitoace care dau bolile, prinde microbii şi alte insecte»...

«Astfel vorbia Zarathustra, plimbînd luminarea pe aproape «de tavan; şi din umbră apăreau pînze enorme, seculare, opera

«unor numeroase generaţii... Ele se coborau pînă la pat şi-i «cădeau adesea noaptea peste faţă»...

(Pînzele de păianjen ale lui *señor* Polo îmi deşteaptă în minte un tablou de moravuri din Spania noastră: Dobrogea. Acum vre-o cincisprezece ani, am stat cîteva săptămîni la un prieten în Cerna-Voda. Era acolo un singur bărbier, care locuia într'o cocioabă cu două camere dărăpănate; prima cuprindea un pat stricat, acoperit c'o saltea veche şi servea de locuinţă; a doua era mobilată c'o măsuţă şchioapă şi c'o pereche de scaune de pae desfundate, şi servea de prăvălie. Cînd intrai de afară în prăvălie, bărbierul îţi atrăgea atenţia să te apleci, ca să nu strici o enormă pînză de păianjen care ocupa aproape jumătate din deschizătura uşii şi despre care afirma că apără casa de ţînţari... Avea dumnealui şi patima vînatului pe baltă şi lipsea din oraş zile şi chiar săptămîni întregi. Oamenii de seamă ai tîrgului deveneau atunci din ce în ce mai bărboşi, ca afectaţi de un doliu general, pînă se auzea că maestrul briciului... *soseşte!*... Odată i s'a făcut primire populară la debarcader...

Se mai afla în Cerna-Voda — care, după cît putui să observ dăunăzi din tren, s'a desvoltat de atunci extraordinar — şi o singură cafenea: o colibă c'o singură încăpere, în faţa căreia cafegiul improvizase din scînduri o masă lungă şi două bănci. La masa asta se aduna tot high-liful oraşului: ofiţerii, în cap cu maiorul, funcţionarii, etc.. Consumaţia era numai de două feluri: ori o cafea, ori un rahat, pe preţul uniform de 5 bani. Cafegiul, un bulgar ursuz şi cam într'o ureche, era de-o încetineală cu neputinţă de închipuit; şi cînd maiorul de infanterie sau căpitanul de marină sau doctorul, îl apostrofa: «bine, omule, nu mai vii pe aici», ori «nu mai aduci cafeaua ceia», bulgarul încrunta figura lui de comitagiu şi răspundea întărîtat: «dar ce te grăbeşti aşa?...»).

«Mărturiseşte că nu lipseşte eleganţa», spune Zarathustra «despre dormitorul lui, care nu are ferestre şi primeşte căldura, «în timpul ernii, dela băligarul din grajdul alăturat, dar în schimb «e plin de poze colorate; uită-te la dulapul acesta; observă patul, «care a fost poate al unui duce; nu găseşti că odaia miroase a «locuinţă princiară?... Femeile ţin la confort şi de, am şi eu o «leacă de aristocraţie...»

O observaţie care scapă autorului — altfel ar fi făcut-o, după obiceiul lui — este perfecta asemănare a nesfîrşitelor dizertaţii filosofice, pe care le ţine Zarathustra asupra progresului, a femeii, a timpului, etc., cu hainele lui cîrpăcite, disparate, şi împodobite de oglinjoare şi de panglici, şi cu locuinţa lui, alcătuită din cele mai eterogene materiale. Ca hainele şi ca locuinţa, este şi sufletul lui Zarathustra, format din resturi strînse de prin casele metropolei... (Nu-i vorbă, am cunoscut la noi strîngători-de-cîrpe-intelectuali, care se îmbracă elegant...).

Ceia ce caracterizează deci, mai mult sau mai puţin, toate personajele romanului, este lipsa simţului realităţii. Cînd prin autorii neexistenţi, — pe care-i născoceşte Maltrana în momente de oboseală («adîncul Iohn Shipwrecked, membru al societăţii regale din Londra», «ilustrul Olaf Skagerrak, membru al Academiei din Norvegia», «celebrul Wenceslas Erzdummkopf, profesor la universitatea din Göttingen», «judiciosul Athanase Nigodinopoulo, preşedintele areopagului ştiinţific al Beoţiei», etc.) pentru a vărsa, cum cerea patronul, torente de erudiţie în notele din josul paginei, — presa din Madrid înţelege taina operei sociologice şi începe să-l persifleze pe Don Gaspar, acesta-l dojeneşte aspru pe Maltrana; nu pentru falşitatea citaţiilor («cartea e bună», declară sentenţios marchizul, «învinuirile acestea sînt născocirile invidiei»), ci pentru lipsă de discreţie... Se înfurie, se sbuciumă, dar nu se gîndeşte niciun moment să se încredinţeze despre existenţa lui Wenceslas Erzdummkopf, măcar că asta i-ar fi fost foarte lesne şi l-ar fi făcut să revendice cu mai puţină înflăcărare paternitatea operei...

În articolul «Dela critica literară la biologia mamiferelor» («Viaţa romînească» No. 1, 2, 3, 1915) ziceam: «Facultăţile psihologice care înrîuresc *toată* viaţa socială a unui popor, se manifestă mai precis, tocmai în artă şi literatură, care sînt ca nişte foarte senzibile instrumente de înregistrare. E de ajuns să faci o analiză psihologică a şcolilor şi genurilor literare, ca să obţii însuşirile şi tendinţele sufleteşti ale celor trei rase. Din cele trei rase principale ale Europei, *homo europaeus* tinde către clasicism şi epopee, *homo alpinus* către realism didactic, iar *homo mediterraneus* către lirism şi romantism... Lirismul şi romantismul le găsim în literatura arabă quintesenţiate şi oarecum la isvor, — independente de vre-un moment social. Şi tot astfel în Spania. S'a spus cu drept cuvînt, că orice şcoală ro-

mantică are două patrii: una, aceia în care s'a născut, şi a doua: Spania».

In cuvintele lirism şi romantism se află închise toate elementele de construcţie ale vieţii sociale spaniole. E de ajuns să amintim că istoricii literari au caracterizat adesea romantismul: *precumpănirea imaginaţiei şi a fantaziei asupra raţiunii* — tocmai trăsătura caracteristică a tuturor personagiilor romanului lui Blasco-Ibáñez. Că acest caracter psihic, este pentru viaţa socială un mare cusur, înţelege oricine; el ne explică înapoierea societăţii spaniole, din punctul de vedere politic, social şi economic. (De asemenea lirismul, corespunde precumpănirii vieţii interioare asupra celei exterioare).

Dacă asupra stării de înapoiere a Spaniei, consulţi Istoria — o disciplină care din viaţa de multe sute de mii de ani a omenirii, înregistrează cu îngrijire unele fapte, întîmplate în unele părţi ale pămîntului, în cele din urmă cîteva milenii — obţii nişte răspunsuri foarte interesante, care însă din nefericire sînt certate cu adevărul: că lupta cu maurii, dusă, fireşte, în numele religiei creştine, ar fi favorizat fanatismul şi teocraţia, care opresc progresul politic al Spaniei; că bogăţiile dobîndite fără muncă, prin cucerirea Americei, au lenevit poporul, făcîndu-l luxos şi fanfaron; etc. Dar istoricii nu ne spun de ce calabrezii şi sicilienii care nu s'au luptat în contra maurilor şi care trăesc într'un stat liberal, sînt tot atît de fanatici şi tot atît de înapoiaţi (90°/$_0$ analfabeţi) ca spaniolii; istoricii uită că spaniolii erau renumiţi prin religiositatea lor, — producătoare de sfinţi de calendar şi de teologi vestiţi — chiar în primele veacuri ale erei creştine şi 'n timpul stăpînirii vizigote. Cît despre iubirea de lux, apoi ştim astăzi, că acum vre-o mie de secole, omul de Aurignac, strămoşul spaniolului, se sulemenea cu lut roşu şi se 'mpodobea cu coliere de scoici rare, ca nici o altă rasă preistorică.

Pricina stării de înapoiere a populaţiilor mediteraniene, trebue căutată în caracterele de rasă ale acestor populaţii. Spaniolii ar fi rămas poate în starea beduinilor (care, — ne spune celebrul etnograf Friedrich Ratzel, — în rafinărie aristocratică pot rivaliza cu principii curţilor europene), dacă Spania n'ar cuprinde şi alte elemente decît cele mediteraniene, de pildă cele alpine originare din regiunile muntoase ale ţării.

Dar obîrşia caracterelor de rasă?... Răspunsul la această întrebare, ese din cadrul acestui articol. Pot spune numai atît, că

deosebirile psihice dintre rasele omeneşti îşi au obîrşia, caşi cele fizice, nu în viaţa istorică, ci în cea preistorică a omenirii: timp de sute de mii de ani, diferitele rase au trăit în mod cu totul deosebit, unele din vînat, altele din pescuit, altele cu fructe sau cu rădăcini, etc.

Inainte de a sfîrşi acest articol, trebue să observ că problema care m'a preocupat în analiza romanului spaniol, este cu totul alta decît aceia care l-a inspirat pe autor; căci nimic nu arată în *La horda*, că Blasco-Ibáñez ar fi urmărit să ne dea un studiu al psihologiei poporului spaniol; ci totul arată din contra, că la caracterele specifice ale rasei, el s'a gîndit tot atît de puţin, cît ne gîndim noi la aerul care apasă pe umerii noştri. Firea spaniolă e doară aceiaşi în toate clasele şi cam aceiaşi în toate timpurile. Pe dînsul l-au preocupat numai şi numai problemele sociale contimporane: luxul celor de sus, grozava mizerie a celor de jos şi, mai ales, tragica soartă a plebeului desrădăcinat, căruia în aparenţă societatea îi deschide toate căile, căruia de fapt însă i-le *închide* pe toate; căci pentru ocuparea locurilor bune, nu diploma şi meritele sînt hotărîtoare, ci înrudirile şi conexiunile, — clasa stăpînitoare tinzînd în mod firesc să-şi proteagă pe ai săi; iar pentru ocupaţiile manuale, desrădăcinatul a pierdut cu desăvîrşire aptitudinile, prin educaţia moleşitoare pe care o primeşte.

In apusul civilizat, e drept, anomaliile acestea sociale sînt departe de a se înfăţişa sub o formă atît de acută; acolo soarta lucrătorului, ca şi aceia a proletarului intelectual, au ajuns să devie suportabile; şi unul şi celălalt îşi pot alcătui o viaţă sănătoasă, cu mulţumirea tuturor nevoilor trupeşti şi sufleteşti esenţiale. Pentru Spania, starea actuală a societăţilor apusene reprezintă un ideal de urmărit. Blasco-Ibáñez ar fi putut pune în lumină pricina fundamentală a înapoerii societăţii spaniole şi ar fi putut indica punctul de aplicare a pîrghiei de reformare socială. El însă nu a făcut aceasta; s'a mulţumit să descrie răul în toată urîciunea lui.

Dar tot atît de mult ca şi starea de înapoiere a societăţii spaniole, l-a preocupat pe Blasco-Ibáñez — cum se vede limpede din sfîrşitul cărţii — o problemă general-omenească a vremii noastre şi a tuturor vremurilor de pînă acum: conflictul dintre legile morale, elaborate de societate în decursul timpurilor şi adînc înrădăcinate în firea nobilă şi cerebrală a adevăratului intelectual

— și legile curat biologice, mecanice chiar, care stăpînesc de fapt lupta pentru existență și procesul de selecție socială.

Problema aceasta îmi deșteaptă în minte atîtea gînduri frămîntate dealungul anilor, încît pentru a le limpezi și așterne pe hîrtie, ar trebui să scriu un alt articol, foarte desvoltat.

Acum voiu nota numai o singură observație, de fapt esențială :

Toți scriitorii din a doua jumătate a secolului 19-lea, — Zola, Daudet, Goncourt, Maupassant, Tolstoi, Turgheneff, Ibsen, Dickens, Eliot, Hauptmann, Sudermann, etc., etc., (la noi Caragiale, Vlahuță, Delavrancea, Duiliu Zamfirescu, Brătescu-Voinești, etc.), în *L'œuvre, Jacques, Manette Salomon, Bell-ami, Dușmanul societății, Sfîrșitul Sodomei,* etc., — ne-au înfățișat pe intelectualul idealist, ca învins în lupta pentru existență și victimă a societății, fie din pricină că nu se poate în nici un chip adapta legilor biologice, adică moralei reale, fie că adaptîndu-se cu prețul sacrificiului celor mai scumpe idealuri, își pierde cu desăvîrșire busola în viață ; numai oamenii comuni, lipsiți de scrupule și de personalitate, triumfă și trăesc fericiți.

Ei bine, Blasco-Ibáñez este — cred — cel întîiu scriitor însemnat, care în pragul secolului al 20-lea, îndrăznește să proclame dreptul, dacă nu datoria, omului superior, de a se adapta și el legilor științifice care stăpînesc de fapt viața socială, pentru a-și putea trăi viața și desvolta deplin, spre folosul obștesc, aptitudinile cu care e înzestrat.

Am credința că în viitor, dela distanța cuvenită, această concepție realistă va fi recunoscută ca formînd deosebirea fundamentală dintre starea de spirit a primei jumătăți a secolului al 20-lea, și starea de spirit a celei de a doua jumătăți a secolului al 19-lea.

H. Sanielevici

Scrisoarea IV-a

Iubite nene Mache,

Iți mulțumesc din adîncul inimii pentru neprețuitul sprijin pe care mi-l aduc înțeleptele îndemnuri și sfaturi, cuprinse în scrisoarea dumitale. Nu știi, în bezna de îndoeli ce această urgie lasă peste orice minte, cît bine îmi face splendida strălucire a credinței dumitale în triumful final al conștiinții și al rațiunii.

E foarte ușor să crezi în progresul indefinit al omenirii, în vremuri normale și liniștite, cînd nimic nu vine să-ți turbure această credință ; — dar pentruca, în zilele în care se poartă, de popoarele ajunse în fruntea civilizației, cel mai crîncen și mai fioros războiu, din cîte s'au întîmplat pe pămînt, să-ți păstrezi neclintită credința, că totuși va sosi o vreme, cînd popoarele, înțelegînd toată monstruoasa absurditate a războaelor, vor înceta de a se dușmăni și a se întreucide, o vreme cînd religia iubirii și a conlucrării spre binele comun al omenirii va înlocui religia urii și a vrăjmășiei, — iți trebue o mare înțelepciune și o adîncă putere de pătrundere a lucrurilor.

Grație învățămintelor dumitale și eu îmi păstrez neștirbită această credință, clădită, precum zici, pe experiența trasă, din dispariția atîtor rele, deși odinioară fuseseră îndurate cu resemnarea inconștienței, iar apoi socotite necesare sau inevitabile.

Și eu sînt încredințat că dispariția vrăjmășiei dintre popoare atîrnă dela un plus de conștiință în omenire și știu că sporirea

necontenită a conştiinţei e înţelesul adînc al evoluţiei vieţii pămînteşti.

Sînt încredinţat că pe fiecare zi ce trece se va micşora numărul acelora care, fiindcă ştiu că oaia mănîncă iarbă, iar lupul oi, sau fiindcă au aflat că roiurile de furnici se războesc între ele, găsesc firesc şi legitim ca şi oamenii să se ucidă unii pe alţii şi să-şi spulbere cu tunul opere înfăptuite cu cine ştie cîtă trudă; — sînt încredinţat că pe fiecare zi ce trece va scădea numărul nerozilor, care uitînd că ceia ce deosebeşte pe om de celelalte lighioni sînt tocmai silinţele lui de a se dezrobi de animalitatea lui originară, vor să tragă norme de morală omenească din purtarea animalelor — şi-şi închipuesc că au spus totul, cînd au pronunţat cu o superbă suficienţă formula: *vivere est militari*, a trăi este a lupta, parcă a lupta ar însemna a ucide şi a dărima cu tunul munca altuia.

Băiguelile fără nici un sens ale acelora care se încearcă să justifice acest măcel,—silinţele altora care l-au pregătit şi l-au deslănţuit de a se lepăda de răspundere,—încercările lor, cînd se văd bălăcind în absurd, de a arunca răspunderea pe seama unei fatalităţi inevitabile, dovedesc că ei înşişi socotesc că războiul este o ticăloşie.

Faţă cu această ticăloşie omenirea a eşit din faza indurării cu resemnarea inconştienţei, a depăşit şi faza formulii absurde că *războiul e un rău necesar* şi se găseşte azi în faza formulii: *războiul este un rău inevitabil*. Nimic şi nimeni nu-mi poate zdruncina credinţa că va depăşi şi acest stadiu. Dimpotrivă sînt încredinţat că necontenit va spori numărul oamenilor superiori, care încredinţîndu-se de toată ticăloşia şi inutilitatea măcelurilor dintre popoare şi reamintindu-şi că nici un progres n'ar fi fost cu putinţă dacă omenirea s'ar fi mărginit să constate cu resemnare existenţa relelor şi dacă nu s'ar fi revoltat împotriva lor şi nu le-ar fi combătut,—îşi vor face din combaterea acestei calamităţi un ţel al vieţii şi nu se vor mai mărgini numai a constata cu resemnare că: „războaele izvoresc din conflicte de interese şi de aspiraţii, pentru rezolvirea cărora popoarele necunoscînd nici un mecanism juridic, sînt silite să recurgă la forţă, *ultima ratio*".

Încetinimea înaintării omenirii nu mă nelinişteşte. Ştiu dela dumneata că, precum o masă cristalizabilă nu cristalizează deodată în întregime, ci cristalizarea începe dintr'un punct, din care

încet-încet se întinde mai departe,—tot aşa omenirea, înaintea căreia stă încă deschisă o foarte lungă perioadă de viaţă, va ajunge cîndva să înfăptuiască idealurile umanitare, încolţite întîiu în mintea cîtorva înţelepţi, neînţeleşi şi prigoniţi nu numai de contimporanii lor, dar taxaţi de vizionari şi de utopişti pînă şi în zilele noastre.

*

Singurul lucru, în adevăr neliniştitor, e constatarea că înaintarea omenirii pare a fi stînjenită tocmai de aceia care o conduc. Şi pentru a ajunge la o asemenea încheere nu trebue nici cea mai mică doză de pesimism. Simpla observare dezinteresată a faptelor te aduce la ea fără voe.

Mă gîndesc la ceia ce s'a petrecut cu mine.

Dumneata mă cunoşti mai bine decît mă cunosc eu însumi şi ai putut vedea din lungile şi neuitatele noastre convorbiri, că nu sînt o fire amărîtă, ursuză şi sanchie, pornită să cîrtească împotriva soartei şi să bîrfească valoarea vieţii. Dimpotrivă, sînt o fire veselă, iubitoare de viaţă, pentrucă-mi dau seama cîte comori de frumuseţă şi cîte izvoare de fericire reală şi pozitivă cuprinde lumea aceasta.

Deşi în casa părintească şi în tinereţa mea m'am bucurat de o prosperitate materială pe care niciodată nu voiu mai putea-o redobîndi, nu sînt un *laudator temporis acti*, un pesimist cu ochii întorşi spre trecut, ci un convins optimist, care crede că fericirea omenirii e înainte, spre viitor. Urmînd înţeleptele dumitale sfaturi, mi-am întocmit o altă tablă de valori decît a celor mulţi. N'am rîvnit niciodată notorietatea sgomotoasă ce aduce cu sine o situaţie politică, nici n'am pismuit fericirea pe care o procură bogăţia. De aceia, cu sufletul străin de ura şi de invidia de clase, am socotit întotdeauna mişcările anarhice ca nevrednice de interes, fiindcă mi se părea că ele isvoresc mai mult dintr'o pismuire josnică a fericirii altora. Îmi dam neapărat seama că la temelia nemulţumirii celor mulţi e şi o legitimă dorinţă de a face să înceteze mari suferinţe; dar încredinţat că nefericirile de care suferă omenirea, sînt datorite mai ales unei răutăţi înăscute a firii omeneşti, care persistă cu toate sforţările conducătorilor de a o îmbunătăţi, găseam prea puţin temeiu năzuinţelor de dărîmare a ordinei constituite.

Prima zdruncinare a credinţei în valoarea cîrmuirilor mi-au

adus-o evenimentele din 1907. Atunci, în faţa prăpastiei deschisă adouazi după apoteoza expoziţiei jubiliare, în faţa repeziciunii cu care stăpînitorii au uitat urgia prin care a trecut ţara noastră, mi-am dat pentru întîia oară limpede seama cît de mediocri sînt conducătorii. Recitirea cu luare-aminte a istoriei universale mi-a invederat adevărul că toată libertatea de conştiinţă şi deci şi de acţiune a omenirii a fost, dealungul veacurilor, smulsă cu silnicie din mîna unei minorităţi de conducători.

Un număr de călători, interesaţi să ajungă cît mai degrabă la ţărmul către care au plecat pe un vapor, condus de un căpitan, al căruia interes e să delungească drumul, fiindcă i se plăteşte o sumă considerabilă pentru fiecare zi de navigaţie: aceasta este situaţia reciprocă a omenirii şi a conducătorilor ei. Ţărmul, către care ar trebui să fie condusă omenirea, e înainte, spre împlinirea marilor idealuri umanitare intrevăzute de înţelepţii ei; iar marea majoritate a conducătorilor, departe de a fi factori de înnaintare, sînt cei mai aprigi apărători ai *actualului* în care trăesc, pentrucă de acel actual sînt legate situaţiile şi enormele lor privilegii de conducători...

*

Fiecare zi a venit de atunci cu învăţămîntul ei, pentru a-mi întări această încredinţare; iar azi în faţa acestui măcel fioros, se poate striga: „ce înapoiată a rămas încă omenirea!" dar cred că mai drept e să strigăm: „ce rău e condusă omenirea!"

Căci popoarele nu merg de capul lor, ci sînt conduse de cîrmuiri legitime; împăraţi, regi, cancelari, miniştri, diplomaţi, care-şi impun voinţa lor.

Dintr'o înlesnire de vorbire zicem în vremuri normale: Franţa, Germania, Rusia, Austria; şi continuînd a zice tot astfel în vremuri de urgie ca aceasta prin care trecem acum, săvîrşim păcatul de a atribui neamurilor toată vinovăţia unei minorităţi de conducători. Zicem *Rusia* şi aceasta însemnează, amestecate la un loc, în aceiaşi oală, toate virtuţile constructive ale unui neam şi toată vinovata nepricepere a conducătorilor ei politici. Puşkin, Tolstoi, Turghenef, Aivazof, Ciaicovski, Kropotkin, toţi artiştii, toţi învăţaţii şi toţi protestatorii, executaţi, surghiuniţi în Siberia, ori fugiţi în lume, toată hărnicia poporului şi toţi mucenicii anonimi ai muncii creatoare, toţi, sub numele generic de *Rusia*, ies

egal de răspunzători de ticăloasa conducere, în realitate exercitată de o infimă minoritate.

Zicem *Germania* şi aceasta înseamnă că toţi învăţaţii, toţi artiştii, toţi muncitorii, toate virtuţile constructive ale neamului german sînt egal de răspunzătoare de păcatul săvîrşit de un pumn de conducători, uitînd că dreptul de a pregăti şi de a porni un războiu e apanajul exclusiv al suveranului.

Nu se poate închipui ceva mai revoltător decît seninătatea cu care se scrie şi se citeşte: *„In urma asasinatului dela Serajevo, Austria a adresat Serbiei o notă"*.... Cum Austria? Care Austrie? Romînii, Rutenii, Slovacii, Boemii, Cehii din monarhia vecină ar fi redactat şi adresat acea notă? desigur că nu! Ceilalţi locuitori ai monarhiei fost-au consultaţi? Nu. Avut-au loc la Viena, ori la Pesta demonstraţii uriaşe de indignare publică, manifestaţii războinice, mişcări populare vijelioase, sub presiunea cărora, cîrmuitorii monarhiei au fost constrînşi să redacteze nota către Serbia? Nu. In secret ca să nu poată fi stînjeniţi şi pentruca poporul să se găsească înaintea faptului împlinit, în ascuns, aşa cum se săvîrşesc toate crimele, cîţiva inşi au ticluit un act care a dat foc unui continent întreg.

Acesta e adevărul, îngrozitorul şi revoltătorul adevăr, că pe cînd atîţi învăţaţi, atîţi artişti, atîţi soldaţi ai muncii creatoare, se silesc să ducă omenirea cu un pas înainte pe drumul progresului, un pumn de indivizi deţin dreptul de a deslănţui urgii ca aceasta în mijlocul căreia trăim.

Oare dacă în toate ţările care se războesc ar fi fost revoluţie, s'ar fi săvîrşit atîta ruină cîtă a săvîrşit războiul? Ar fi pierit atîţia oameni tineri, ar fi rămas atîţia alţii schilodiţi pentru tot restul vieţii? S'ar fi dărîmat cu tunul atîtea construcţii, atîtea căi de comunicaţie, atîtea sate şi oraşe întregi? S'ar fi dus în fundul mărilor atîtea vase care au costat sume fabuloase, încărcate cu producte şi cu mărfuri, cultivate sau fabricate cu atîta strădanie? S'ar fi produs această stagnare a culturii şi a operii constructive, prin sustragerea atîtor braţe şi atîtor minţi şi prin robirea lor numai la o muncă distrugătoare? S'ar fi destrămat aşa cum se destramă azi toată opera de înfrăţire, de ozmoză internaţională, prin circulaţia liberă dela o ţară la alta? Ar fi năvălit în atîtea milioane de suflete atîta ură clocotitoare!

Nu, desigur, revoluţia n'ar fi săvîrşit nici a zecea parte din ruina şi din jalea pricinuită de acest războiu. Şi dacă e aşa, fără voe răsar în minte întrebările: ce valoare au guvernele legitime,

dacă ele pot duce popoarele în prăpăstii, în care nu le-ar duce anarhia; şi ce stimă mai poate avea un om, care nu e de o naivitate ridicolă, pentru asemenea cîrmuiri?

*

Şi iată acum culmea. De mai bine de un an durează această furie de întreucidere şi de distrugere, în fiecare zi mor şi se schilodesc zeci de mii de oameni în floarea vîrstei; în fiecare zi se spulberă cu tunul lucruri de un preţ incalculabil şi toţi cîrmuitorii se leapădă de răspundere, strigă cit ii ţine gura că n'au vrut ei războiul şi atunci cînd se simt bălăcind în absurd, se sbat să-i găsească explicaţii şi pricini anonime, fatale, independente de voinţa lor. Se poate închipui o mai puternică justificare a anarhismului? Căci dacă e adevărat că împrejurări de aşa însemnătate nu atîrnă de voinţa cîrmuitorilor, ci de-o fatalitate inevitabilă, — dacă e adevărat că ei sînt incapabili de a evita popoarelor asemenea urgii, — atunci dreptul lor de a cîrmui nu se sprijină, după cum o pretind, pe o pricepere specială şi atunci orice încercare de a răsturna cîrmuirile actuale spre a le răpi puterea e justă şi legitimă.

*

Dar ce valoare poate avea strigătul: «n'am vrut războiul!» în gura acelora care l-au pregătit în cele mai mici amănunţimi, decît valoarea pe care ar avea-o, în gura beţivului în agonie, strigătul: «n'am vrut să mor de *delirium tremens!*» după ce o viaţă întreagă şi în fiecare zi a făcut tot ce-i era omeneşte cu putinţă ca tocmai de *delirium tremens* să moară?

Dintr'un popor de zeci de milioane de oameni buni, cuminţi, harnici pe toate tărîmurile muncii constructive,—dela umilul ţăran sau uvrier, pînă la învăţatul care se sileşte să descopere un anestezic nou, ori specificul unei boale,—pînă la artistul care munceşte la o operă ce va mîngîia şi va încînta generaţii după generaţii,—dintr'un astfel de popor, o infimă minoritate deţine prin moştenire dreptul de a conduce destinele poporului, tăgădueşte tutulor celor care nu fac parte dintr'însa orice pricepere în arta de a guverna,—socoteşte de semănători de anarhie pe cei ce le critică purtarea şi de vizionari pe înţelepţii care se silesc să-i sfătuiască. In capul ei stă un suveran a căruia îndeletnicire e milităria şi care se consideră nu şeful virtuţilor constructive ale neamului ce cîrmueşte, ci şeful puterilor lui de distrugere. Cu toată autoritatea pe care i-o pune la îndemînă situaţia lui de şef, înscrie în fruntea tablei de valori a neamului, ca primă valoare: *eroismul militar*. Virtuţile constructive, activitatea ştiinţifică, artistică, filozofică, sînt pe planul al doilea,—în primul plan activitatea militară. Cea mai mare consideraţie, militarilor; cele mai mari privelegii, militarilor. Are atîţi feciori,—unul nu se îndeletniceşte cu altceva decît cu milităria. Prieten intim şi tovarăş cu cel mai mare fabricant de arme din lume, încurajează toate născocirile distructive şi toate aplicaţiile în scop de distrugere ale progreselor ştiinţei; — îşi armează neamul pînă în dinţi,—sileşte prin aceasta şi pe vecini să meargă pe acelaş drum de rătăcire; ba, interesat la desfacerea mărfii, îmbuibă, cum zici dumneata, cu puşti, cu tunuri şi cu muniţii, toate popoarele. Prin cuvîntări sforăitoare, prin părăzi, prin reviste, prin exhibiţia pompoasă şi strălucitoare a puterii distructive, prin coduri de justiţie militară aspre, prin catehisme monstruoase ale soldatului, prin fel de fel de mijloace artificiale, de sus în jos, se falşifică sufletele, se hrănesc cu trufie şi cu ură împotriva celorlalte neamuri.

Cînd suveranul crede că: «un principe nu trebue să aibă alt gînd, nici altă preocupare, decît pregătirea şi conducerea războiului»,—cînd el adresează trupei trimeasă într'o expediţie cuvintele: «mergeţi şi nu cruţaţi nimica, faceţi-vă faima trupelor lui Atila!»—cînd moştenitorul tronului, stăpînul de mîne, scrie că «o şarje de cavalerie e cel mai admirabil şi mai înălţător spectacol din lume» — cînd afirmă că cultura neamului lui «are nevoe de o spadă ascuţită şi grea spre a se impune», — e lesne de înţeles că se vor găsi linguşitori care să le cînte în cîntec, scriind cărţi de apologia războiului şi că poporul astfel cîrmuit, în loc să creadă sfaturile înţeleptului Kant, propovăduitorul păcii universale, va crede cuvintele filozofului bolnav, care în ceasurile de criză de nebunie distrugătoare, cu mintea rătăcită *dincolo de hotarele binelui şi ale răului*, scrie că mila e sentiment de sclav, că singura valoare e *voinţa de a putea*, fără scop, fără obiect, *forţa*, înaintea căreia toată comoara de moralitate şi de umanitate, adunată cu atîta strădanie, trebue să sboare ca o pleavă inutilă!

Şi nebunia se întinde... se întinde, cuprinde cît mai multe suflete şi fireşte, după ce sistematic, cu toată uriaşa şi tiranica putere de care dispune, un suveran milităros a înfipt adînc în sufletul mulţimii credinţa că nu e îndeletnicire omenească mai no-

bilă decît milităria, gloata inconştientă, mumele, soţiile, surorile, care vor plinge amar după ce războiul va fi izbucnit, aplaudă de-ocamdată cu frenezie defilarea oştirii în zilele de părăzi, iar cirmuitorii văd în aceste aplauze dovezi de aprobare şi de încurajare. Cercul viţios e complect încheiat: toate virtuţile constructive cad pe planul al doilea, — prestigiul puterii brutale de distrugere pune stăpînire pe toate sufletele, neamul armat pînă în dinţi se socoteşte poporul ales. A-şi impune voinţa celorlalte popoare îi apare un drept, apoi o datorie.

Acum mina e încărcată, capsa pusă, o ciocnire de nimic o va face să izbucnească.

*

Ce limpede mi-a apărut în campania trecută această impunere de sus în jos a exaltării şi a urii, această falşificare de conştiinţă, produsă de instituţia armatei *organizată în vederea distrugerii.*

Mă tot ţineam să public lucrurile însemnate de mine; nu m'am învrednicit s'o fac. Iţi transcriu cîteva:

Iată în curtea cazărmii oamenii alergaţi din toate unghiurile ţării, veniţi nu de bună voia lor, nici minaţi de ură, de dorinţa unei răzbunări, sau de dorinţa de a pune capăt unei suferinţe obşteşti, ci aduşi cu ameninţări de aspre pedepse în caz de nesupunere, înscrise din vreme în codul justiţiei militare, ca să meargă să ucidă alţi oameni pe care nu-i cunosc. Iată cum îi înflăcărează şefii, cum le toarnă în suflet otrava urii împotriva unor oameni, contra cărora pînă în ajun n'aveau nici umbră de resentiment.

Cîteva zile de asemenea şcoală şi o teamă reciprocă de batjocură, dacă nu s'ar arăta destul de dîrji, aduce pe buzele fiecăruia cuvinte fioroase... A! cum o să ucidă pe duşmani! cum o să-i toace! unde sînt? să-i sfîşie cu dinţii... In faţa acestor porniri sălbatice îmi ziceam: Ce fiară stă ascunsă în om!...

Peste trei zile am văzut cei dintăi soldaţi bulgari, un grup de 70—80 de prizonieri, prăpădiţi de osteneală şi de foame. Cînd au sosit, oamenii noştrii tocmai mîncau. Au făcut roată împrejurul lor; şi aceiaşi oameni care ziceau că-i vor sfîşia cu dinţii, acum, cu gravitate, fără o zeflemea, fără un cuvînt de batjocură, îşi rupeau bucata de pîne în două ca s'o împarţă cu duşmanul. Ce bucurie, ce fericire mi-a procurat această mişcare, această

dovadă strălucitoare că secolele de umanitate n'au trecut de prisos, ci au lăsat urme, au înobilat fiara din care se trage omul...

Peste două zile ne găseam într'un sat unde trebuia să dormim. Eram ocupat cu încuartirarea plutonului ce comandam, cînd auzim strigăte şi ţipete la o casă vecină. Era casa hotărîtă pentru încuartirarea căpitanului şi a mea. Ordonanţele noastre o găsiseră încuiată, bătuseră în uşă fără rezultat. Atunci un soldat mai îndrăzneţ forţase uşa cu un fier şi găsind în casă un om ca de 50—60 de ani, îl luase la bătae, îl umpluse de sînge. Am intervenit, am dojenit pe soldat, l-am pus să ajute omului să se spele... Seara tîrziu, auzind vorbă în tinda casei, m'am strecurat binişor... Era omul bătut, — sta de vorbă cu ordonanţele noastre şi cu soldatul care-l bătuse. Vorbea romîneşte şi le spunea:

— «Parcă aţi venit de voia voastră? V'au adus alţii, aşa cum au dus pe feciorii mei... patru feciori mi-au luat şi i-au dus... Trei au murit, al patrulea e ciung de mîna dreaptă... s'a ascuns de frica voastră în pădure... o să mă duc mine să-l aduc. Alţii v'au adus... n'aţi venit de voia voastră»...

N'am să uit niciodată tonul lui blind, îndurerat şi iertător, nici compătimirea şi căinţa zugrăvite pe feţele celor ce-l ascultau...

In alt sat legasem cu un bătrîn atîta prietenie, împărţind bucăţele de ciocolată nepoţeilor lui, încît după ce am părăsit satul, pentru a ne aşeza cu tabăra la 12 kilometri mai în sus, făcea în fiecare zi drumul călare, ca să-mi aducă o bărdacă de lapte proaspăt... Şi eram duşmanul intrat în ţara lui... Ce om înţelept, ce ceasuri bune am petrecut stînd cu el de vorbă, despre războiul în care şi el pierduse doi feciori, de care de cîte ori pomenea i se întunecau şi ochii şi glasul!

La învinuirile mele pentru grozăviile ce ştiam că săvîrşiseră soldaţii bulgari, îmi răspundea:

— «Nu e vina lor, domnule, e vina celor mari, a ălor care ne îmbuibă cu puşti şi cu tunuri... Omul ăl mai blînd, dacă-i dai cuţit la brîu şi puşcă în spate, se face rău şi arţăgos... Ăi de sus sînt de vină, nu noi ăştia de jos. Uite, n'avem drumuri, n'avem spitale; zăcem în murdărie, în ticăloşie şi în neştiinţă, măcar că avem braţe harnice şi pămînt mănos din belşug. Dar ăi de sus, în loc să ne dea ce ne trebuia, ne-au îmbuibat cu tunuri şi cu muniţii şi ne-au înebunit cu milităria».

Pe cînd vorbea astfel, la cincizeci de paşi de noi, instrucţia ce un căpitan făcea companiei sale ilustra în mod luminos

cuvintele unchiaşului. Işi aşezase compania pe marginea şoselei şi făcea exerciţii de pornire la atac. Precum ştii, atacul e apoteoza luptei. Dupăce oamenii au inaintat, tirindu-se pe brinci ca fiarele, profitind de toate accidentele de teren, dupăce au impuşcat cit mai mulţi semeni de ai lor, cind au ajuns la o anumită distanţă de poziţia de cucerit, se năpustesc asupra ei. Căpitanul le explica ce e atacul şi le spunea:

— «Cind ţi s'a comandat să pui baioneta şi s'o porneşti la atac, trebue să te asvirli ca un leu, strigind *ura!* din fundul plăminilor, să se increţească carnea pe duşman; să te inglonteşti în el, cum se inglonteşte şoimul in stolul de porumbei şi să bagi baioneta pină in prăsele».

Pe urmă da comanda. Soldaţii treceau drumul in goană, strigind *ura!* cit puteau. Dar căpitanului i se părea că unii nu strigau destul de tare. Atunci se punea cu cravaşa pe ei şi-i bătea in cap, peste ochi; — le zebră faţa răcnind: «Aşa se strigă *ura!* mămăligarilor? Măi! nu ţi-am spus să strigi ca o fiară, să se cutremure pămintul!» Repeta mişcarea şi iar lua la bătae cruntă pe cei ce i se părea că nu erau destul de fioroşi. Şi acum mă cutremur, cind imi aduc aminte ochii şi feţele insingerate, buzele plesnite, urechile spintecate de loviturile acelei fiare sălbatice.

Mă gindeam: omul acesta e plătit 400 de lei pe lună de stăpinire, ca să facă această monstruoasă operaţie de a sparge, de a ricii şi de a distruge pojghiţa de umanitate ce veacurile au pus peste aceste suflete, de a retrezi in ele instinctele primitive de distrugere ale fiarei. Interesele cele mai scumpe ale omenirii cer ca acele instincte să piară — şi iată un om plătit pentru a le reinvia!! Miră-te apoi şi indignează-te de ororile ce se săvirşesc în războae. Jafuri, violuri, femei spintecate pentru a le scoate pruncii, spre a-i asvirli din baionetă în baionetă, oameni arşi, jupuiţi, sau ingropaţi de vii, toate sint cu putinţă, toate sint explicabile, dupăce ai bătut şi ai chinuit un om pentru a trezi fiara dintr'insul.

*

Să caute cine vrea aiurea pricina acestui fioros măcel, — eu cred că el nu izvorăşte decit din ***instituţia armatei organizată in vederea distrugerii***, organizaţie care avea raţiunea ei de a fi în veacurile cind omenirea civilizată avea să se teamă de năvălirile barbare, dar care nu mai are nici o raţiune de a fi azi, cind această primejdie a dispărut.

Din nefericire acei care nu vor să inţeleagă acest adevăr sint tocmai cei mai mulţi din cirmuitorii popoarelor; şi nu vor să-l inţeleagă fiindcă armata, astfel organizată, reprezintă pentru ei forţa pe care se sprijină pentru păstrarea situaţiilor şi privilegiilor lor de conducători. De aceia disciplina e insuşirea de căpetenie ce pretind armatei. Ea trebue să fie *marea mută*, care n'are voe să aibă nici o părere asupra purtării cirmuirii, cu atit mai puţin să şi-o exprime; ea trebue să fie un instrument pasiv şi inconştient, in mina cirmuitorilor, pentruca la momentul oportun, cind ordinea *actuală* e ameninţată, tatăl să poată fi trimes să impuşte fără codire pe fiul său, fiul pe tată şi frate pe frate. E bine să fie aşa, aceasta e o garanţie de păstrarea ordinei. Da; numai atit că ideia de ordine e foarte relativă şi că de cele mai multe ori numim dezordine ordinea ce nu ne convine. Eu scriu la masa mea; de jur imprejur stau deschise patru-cinci cărţi şi tot atitea caete, fără nici o rinduială, fără nici o simetrie. Cind voiu fi isprăvit de scris şi voiu eşi din odae, lucrurile ar trebui să fie lăsate aşa, pentruca la intoarcere să-mi pot regăsi cu uşurinţă firul gindirii. Dar după eşirea mea, intră servitoarea. Ea consideră lucrurile din punctul de vedere al uşurinţei scuturatului, — bombăne, inchide cărţi şi caete şi le aşează frumos, simetric, după mărime. La reintoarcerea mea in birou, mă fac foc.

Negreşit că peste ordinea ce convine in particular şi timpurar fiecăruia, există o ordine superioară, o ordine socială, stabilită in interesul tutulora.

Dar in afară de consideraţia că această ordine nu este opera unei raţiuni superioare, ci rezultatul unor imprejurări ale trecutului şi tocmai din această cauză, se intimplă foarte adesea ca ordinea constituită să continue incă de a conveni minorităţii conducătoare, cind a incetat de mult de a mai conveni marei majorităţi a celor cirmuiţi — şi armata organizată in vederea distrugerii şi a căreia virtute de căpetenie e disciplina, dă cirmuitorilor putinţa de a săvirşi silnicii păgubitoare şi majorităţii poporului ce cirmuesc şi omenirii. Aşa că armata din scut de apărare, ajunge instrument de tortură. Iată in conflictul actual: fără bizuirea pe disciplina armatei monarhiei şi mai ales pe sprijinul armatei aliaţilor lor, cirmuitorii unguri n'ar fi putut să ducă politica de ingenuchiare şi de subjugare a celorlalte naţionalităţi din

Austro-Ungaria; fără bizuirea pe acest aparat de constringere n'ar fi putut să nesocotească atît de dreptele lor plîngeri, n'ar fi putut să încerce să pună în aplicare nebuna şi absurda năzuinţă de a le maghiariza,—n'ar fi putut să subordoneze interesele omenirii ideii de unitatea statului maghiar şi mai ales n'ar fi intreprins pedepsirea, nimicirea unei ţări pentrucă legitimul ei iridentism stinjinea tiranica lor cîrmuire.

*

E admirabilă seriozitatea, gravitatea, cu care nu numai gazetarii, în cea mai mare parte oameni inculţi, sau cu o cultură foarte sumară şi împiedicaţi de a spune adevărul prin situaţia lor de «slugi ale cîrmuitorilor de azi sau ale celor de mîine», cum zici dumneata, — dar înşişi oameni cu adevărat culţi scriu, că războiul isvorăşte din cauze economice. E un neadevăr a căruia răspindire constitue o primejdie, o pricină de întiziere in rătăcire.

Negreşit că pretutindeni există nemulţumiri de ordine economică şi există pentrucă din nefericire azi pretutindeni conducătorii politici au ajuns prada oamenilor de afaceri, care cu multă abilitate şi cu ajutorul genialei descoperiri a societăţilor anonime, reuşesc să-i cointereseze la acţiunea lor, — pretutindeni cîrmuitorii au ajuns să fie mai mult reprezentanţii intereselor unei minorităţi de exploatatori, decît reprezentanţii intereselor mulţimii.

Roadele acestei stări de lucruri se văd: o proslăvire nemăsurată a avuţiei, oricare ar fi mijloacele prin care a fost cîştigată, — un cult desfrînat al viţelului de aur, — o goană nebună după cîştig, — întronarea unei concepţii îngust materialiste, cu subordonarea oricăror preocupaţii de ordin ideal prosperităţii materiale — uitarea desăvîrşită a cuvintelor înţeleptului osîndit să bea cucută şi a sfîntului răstignit pe cruce: «la ce-ţi vor folosi ţie toate bunurile lumeşti de-ţi vei pierde sufletul?»

De unde şi o falşă împărţire a oamenilor în două categorii: de o parte *oamenii de acţiune*, adevăraţii oameni de valoare reală,—de altă parte simpli muritori.

Creatorul de opere de artă, isvoare de mîngîiere şi de încîntare,—învăţatul, descoperitorul de leacuri noi, de mijloace noi de operare sau de curarisire, — născocitorul de noi mijloace de robire şi de utilizare a forţelor naturii, — observatorul, care o viaţă întreagă supraveghiază şi studiază viaţa lighioaneler şi descopere legi necunoscute ale vieţii, şi toţi muncitorii tăcuţi şi necunoscuţi, nu sînt *oameni de acţiune*. Rămîn *oameni de acţiune* Suveranii care scoţînd sabia pot îmbrînci popoarele în războae, —oamenii de afaceri, care descoperă un mijloc nou de îmbogăţire uşoară prin însuşirea roadelor muncii altora, sau prin specularea nevoilor mulţimii şi politicianii, tovarăşii lor.

Nu e de mirare că cu o aşa stare de lucruri există pretutindeni o situaţie economică producătoare de nemulţumiri in sufletul mulţimii.

Totuşi nemulţumirile de ordin economic, oricît de mari ar fi, nici nu explică războaele, nici nu sînt cauza lor. O stare economică rea poate da naştere unei revoluţii, nu unui războiu. In trecut da, cînd omenirea trăia în cete nomade, ale cărora principale îndeletniciri erau vînătoarea şi păstoritul, războaele erau rezultatul şi efectul unei rele stări economice. Intemperii neaşteptate, bunioară o secetă îndelungată, care prăpădea păşunatul vitelor şi vînatul dintr'o regiune, făcea ca horda ce trăia acolo să plece aiurea, în căutarea mijloacelor de traiu, să năvălească peste altă hordă şi s'o deposedeze. Războaele biblice şi năvălirile barbare izvorau din motive de ordine economică; — cele moderne, nu. Dacă ar fi adevărat că pricina războaelor e o rea stare economică, ar trebui ca ele să pornească din ţările care stau mai rău economiceşte şi ar trebui ca muncitorii, partea de omenire care suferă mai mult de pe urma relei stări economice, să fie cei mai războinici. Se întîmplă însă tocmai contrariul: că partidul muncitorilor s'a organizat pretutindeni pentru a lupta împotriva războiului şi că războaele pornesc tocmai din ţările cele mai prospere. De cînd omenirea a intrat în faza de viaţă sedentară, războaele sînt sau opera voinţei unei minorităţi lacome de cîştig şi hrăpareţe, cum a fost războiul împotriva Burilor; sau opera unei oligarhii care, simţindu-se ameninţată de revoluţie, recurge la războiu, ca la o diversiune, un mijloc de raliare, de solidarizare a intereselor prin indicarea unui duşman comun din afară, cum a fost războiul ruso-japonez; sau în sfîrşit, rodul mentalităţii speciale ce capătă un popor prin armarea şi militarizarea excesivă, cum e războiul actual. Iar această militarizare şi înarmare excesivă nu este opera voinţii poporului, ci a unei minorităţi de conducători nepricepuţi.

Şi doară au fost destule glasuri care s'au ridicat împotriva acestei nebunii. In ţara, in care mai cu seamă s'a pregătit ur-

gia actuală, s'a născut Kant, propovăduitorul păcii universale. Partidul muncitorilor a strigat acolo și pretutindeni că e o crimă să ripești pentru armare o atit de mare parte din bugetul țărilor, în paguba sănătății, a instrucției și a construcției publice, — că popoarele se înăbușă și nu mai pot îndura atîtea sporiri de impozite, puse în vederea armării, — că aceste înarmări vor duce fatal la războiu. Cîrmuitorii n'au vrut să ție seama de aceste glasuri și au urmat pe calea înarmărilor pînă în dinți, mințindu-se și pe ei și nenorocitele popoare ce cîrmuesc cu formula: *Si vis pacem para bellum.*

Admirabilă cîrmuire! Să pregătești războiul pînă în cele mai mici amănunțimi, sub cuvînt că o faci pentru asigurarea păcii: iar azi cînd acea pregătire își produce roadele firești, — cînd egoismul de neam urlă cu spume la gură, cînd oamenii care nu se cunosc între ei se măcelăresc și se schilodesc, — cînd cea mai civilizată parte a omenirii a revenit la viața în caverne a bestiilor de acum cîteva sute de secole, — cînd popoarele își firimițesc cu tunul roadele unei trude costisitoare, — cînd ura întunecă într'atît dreapta judecată încît învățați care pînă eri se iubeau și se respectau, își tăgăduesc orice valoare, smulg și-și aruncă în față cu dușmănie distincțiile ce reciproc își acordaseră în semn de venerație, — azi să strigi că n'ai vrut războiul și totuși să trimeți în gura morții contingente peste contingente, să mobilizezi toate energiile în scopul distrugerii, sub cuvînt că o faci pentru restabilirea păcii, pe care propria ta nebunie a stricat-o!! Admirabilă cîrmuire!

Și cînd te gîndești ce uriașă opinie au cîrmuitorii despre *arta de a guverna* și ce scump, cu cîtă oarbă supunere, cu cîte privilegii și cu cîtă slavă pretind să le-o răsplătească mulțimea inconștientă și îndelung răbdătoare!!

*

Imi dau în sfîrșit seama — cam tîrziu, o recunosc — că această scrisoare a luat proporții uriașe. O închei mulțumindu-ți încă odată pentru bunele dumitale sfaturi și îndemnuri. Și mă întorc la lucrarea mea asupra ce ar fi de făcut pentru a evita repetarea în viitor a grozăviei actuale. Vorba dumitale: oricît de mică ar fi partea mea de contribuție, o voiu aduce. O singură îndoială mă chinuește. Dat fiind că dealungul veacurilor omenirea și-a smuls cu violență libertatea de cugetare și de acțiune din mîna minorității conducătoare, se poate spera că îndreptarea va veni de sus, dela cîrmuitori, sau ea nu se va putea înfăptui decît prin revoluție? Revoluție, adică altă urgie, iar jafuri, distrugere, vărsare de sînge, — și nu a sîngelui celor vinovați și al celor răi, care vor ști să se strecoare, ci al celor mai blînzi și mai buni, care nu se vor putea stăpîni de a protesta împotriva exceselor și care din pricina moderației lor, vor fi socotiți de căpeteniile revoluției ca adversari de suprimat.

Și totuși eu cred că îndreptarea ar putea veni dela cîrmuitori, fără sguduire, fără revoluție. In scrisoarea viitoare îți voiu arăta cum s'ar putea înfăptui acest lucru.

Pînă atunci, te rog să primești încredințarea dragostei și respectului meu.

Al dumitale devotat prietin

Ioan Al. Brătescu-Voinești.

Biografia lui Basile Conta

(Adăugiri şi îndreptări)

Hotărirea mea de a da publicităţii citeva amănunte nouă asupra vieţii lui Conta şi de a rectifica pe cele eronate, care au circulat mai ales în ultimul timp, e nu numai un act de revoltă, ci şi de evlavie, de datorie. Poate c'am întîrziat prea mult cu îndeplinirea ei. Intîrzierea vine însă dintr'un gînd curat. Ca soră, nu mă credeam îndreptăţită să scriu biografia celui devenit «un simbol în literatura romînă» şi hrăneam nădejdea că dintr'o zi într'alta se poate ivi cineva mai îndemănatec, mai destoinic, mai îndreptăţit decît mine; că dintr'o zi într'alta se poate naşte în ţara romînească şi un suflet frate cu al lui, care să simtă cum a simţit el, care să gîndească cîte le-a gîndit el. Sufletul frate nu s'a născut însă; iar eu, ajunsă la pragul bătrîneţii, nu mai am dreptul să aştept, nu mai am dreptul să primejduesc o comoară de informaţii, oricît de modestă, pe care întîmplarea mi-a încredinţat-o numai mie.

Ceia ce ştiu despre Conta, prin mine însămi, nu e mult: deosebirea mare de vrîstă pe de o parte, faptul că el a stat în străinătate toată prima mea copilărie, întîmplarea că ultimii doi ani Conta i-a petrecut în Bucureşti, pe cînd eu eram în internat la Iaşi, — iată tot atîtea pricini care scad simţitor stocul meu de impresii personale. Cele mai multe amănunte le ştiu dela tatăl meu, care i-a supravieţuit patru ani şi care mi le-a încredinţat cu scopul hotărît să le folosesc pentru biografie, dela o mătuşă a noastră, cu care Conta a învăţat să cetească kirilica, dela bătrînii satului Ghindăoani, pe care i-am cercetat în 1904, dar mai ales dela sora mea Eliza, care a copilărit cu B. Conta, care i-a fost tovarăşa confidentă până la plecarea în străinătate şi care l-a îngrijit dela întoarcerea în ţară până în ultimele momente cu un devotament de mamă.

Dacă mai adăugim nevoia care m'a dus să cercetez matri-

cola «Liceului» unde a învăţat, stăruinţa mea de a întreba pe toţi cei ce l-au cunoscut personal, precum şi o întîmplare neaşteptată, întregim totalitatea izvoarelor dela care am adunat ceia ce va să urmeze.

I

Părinţii lui. — Basile Conta s'a născut în casa bunicului de pe mamă, preotul Vasile, în Ghindăoani, judeţul Neamţ, la 15 Noembre 1846. Tatăl său avea atunci 20 de ani, mama de abea 16. Vrîsta fragedă a părinţilor poate să fi contribuit la sănătatea şubredă a primului filosof romîn.

Tatăl lui Conta, care s'a făcut preot în 1850, se numea Grigore. El se îndeletnicea, la naşterea primului copil, cu agricultura şi negoţul de vite, ca tovarăş al socrului său, om bogat şi al fraţilor săi Vasile şi Neculai. Una din moşiile, pe care ei au ţinut-o în arendă, a fost şi Cristeştii. Spirite îndrăzneţe şi foarte întreprinzătoare, toţi trei fraţii au făcut în viaţa lor afaceri nemăsurat de mari faţă de mijloacele lor băneşti, toţi trei au trecut în cîte mai multe rînduri, prin avere, fără să o poată însă păstra nici unul. Prin 1851—52 ivindu-se un conflict între ţărani şi proprietarul moşiei Ghindăoani, un oarecare Vîrgolici, rudă cu junimistul cunoscut, tatăl lui Conta, care fusese de partea ţăranilor, părăsi pentru totdeauna casa socrului său, trecu în Tg.-Neamţ, unde fu institutor, apoi confesor al spitalului şi în fine protopop al judeţului Neamţ. La 1863 îl găsim preot la Bărboi în Iaşi, iar în 1865, protopop al judeţului Cahul, de unde se întoarce în Iaşi în 1872. Intre 1874—1877, preot la Sf. Neculai Domnesc, iar dela această dată el trăeşte retras la via lui din Bucium, unde moare în 1886 în vrîstă de 60 de ani, fără să fi ştiut ce-i boala decît doar în ultimele luni.

Aşa fiind lucrurile, Basile Conta *nu putea trimite scrisori din Ghindăoani în 1863 şi nici din Tg.-Neamţ în 1864* *). Părinţii săi erau în Iaşi, bunicul se retrăsese, curînd după plecarea fiicei sale unice, la Mănăstirea Neamţ, unde se călugărise şi unde fu găsit ucis de către fraţii săi întru Hristos din pricină că dăduse mari daruri Mănăstirii şi-i mersese faima de om bogat, iar alte rude nu existau nici în Ghindăoani şi nici în Tg.-Neamţ.

Tatăl lui Conta era de trup mai mult mic, cu ochii albaştri şi nas de vultur, de o putere fizică cu totul neobişnuită, ager, sprinten şi neastîmpărat. Cu o inteligenţă străbătătoare, deşi poate nu atît de complexă, cu gestul stăpînitor şi privirea puternică. Mîndru de mîna lui aristocratică tot pe atît cît şi de voinţa lui de fier, vrednic şi aspru. Spirit răzvrătit şi tăios. Prea cu multă stăpînire de sine pentru a fi îngăduitor cu cineva, o individualitate vînjoasă, care nu admitea jertfa... decît la ceilalţi! Un voltairian rătăcit în ţări orientale, un raţionalist din veacul

*) Vezi broşura: în chestiunea volumului «Opere Complecte» editat de C. Sfetea, 1914.

al XVIII-lea a intîrziat cu cîteva decenii, care la toate le caută explicare, iar cînd nu găsește, se răzbună ridiculizînd și oameni și lucruri fără cruțare.

Acest caracter tare, pe care nimic nu l-a putut clinti din felul său de a fi, la lovitura nenorocirii, la moartea fiilor săi cade mototolit fără nici un strigăt! Ateu convins, el și-a crescut copiii, fără religie, a luptat în multe rînduri contra călugărilor și a călugăriei, a scos și o revistă în acest scop sub un nume de împrumut — dacă nu mă înșel, preotul Ienăchescu — și a refuzat statornic, în toată viața lui, să facă slujbe religioase de botez, cununie, etc. pentru bani. El a lăsat în mîna lui Nădejde, sub formă de testament, ordinul ca să fie îngropat *fără preoți*. Dorința lui, rămasă multă vreme necunoscută familiei, n'a fost respectată.

Aceste manifestări de ateism militant i s'au atribuit pe nedreptul lui B. Conta, după cum tot pe nedreptul i se va fi atribuit și vina altor Conta. Figura reprezentativă a unui neam duce adesea în spate păcate pe care nu le-a făptuit. Invidia inconștientă a mulțimii caută macar cu atîta să se răzbune. Dela înălțimea dela care B. Conta privea lucrurile, el nu putea fi un războinic. El era minte care cugetă, nu braț care lovește.

Mi-aduc aminte de-o mică întîmplare. Să fi avut eu 7—8 ani. Mama, care murise de mult, ne învățase să ne închinăm. Fără să-mi fi spus cineva, eu mă feream însă s'o fac de față cu tata. Intr'o zi mă prinde: «Cui te închini tu așa?» mă întreabă el sarcastic. Eu stam mută. Conta, care tocmai intra pe ușă: «Las'o! *Las'o să se închine și să creadă cît timp sufletul ei cere aceasta! E un păcat să despoi gîndul de un sprijin, cînd tu nu-i poți da altul în loc!*» Fără să le fi ințăles atuncea, am reținut vorbele.

Mama, căreia B. Conta i-a sămănat în totul și ca trup și ca suflet, se numea Mărioara. Era înaltă și îndestul de voinică, ușoară și sprintenă în mișcările-i line, cu ochi mari căprii, senini, îngăduitori și adînci. Vorba dulce, surîsul blînd, privirea înduioșată. Darul de a cînta tot dela ea l-a moștenit Conta. Era nespus de vrednică, de harnică și de ingenioasă. Indemănatecă și curajoasă, lovea cu pușca în țintă, ca cel mai bun țintaș. Inteleaptă cît un filozof bătrîn și bună până la martir, viața i-a fost jertfă de fiecare clipă și un chin neîntrerupt. A murit în Cahul la 42 de ani, înainte de ivirea boalei copilului său cel mai iubit. Cu atîta doară a cruțat-o și soarta!

Tatăl lui Conta, fire vînjoasă și stăpînitoare, a avut mulți prieteni și prieteni sinceri. Mama pe care oricine ar fi numit-o sfîntă, n'a avut nici una. Stranie problemă sufletească! Superioritatea morală să fie cu adevărat o piedică și prieteniei și norocului pe lume?

Din această căsnicie s'au născut zece copii, dar nu s'au ridicat decît cinci: Basile, întâiul născut, Grigore, ultimul, amîn-

doi inteligențe extraordinare și care au murit în aceiași săptămînă; al șaptelea copil, actualul colonel Chiriac Conta, și două surori: Eliza, cu vre-o patru ani mai mică decît Basile, eu, cu vre-o trei ani mai mare decît Grigore.

Basile Consta, ferindu-se să lase un bolnav mai mult pe lume n'a avut nici un copil; Grigore a murit la 13 ani; Colonelul nu are decît doar unul adoptiv, așa că familia lui Conta se poate considera ca definitiv stinsă. Toți acei care poartă numele de Conta sînt rude îndepărtate sau chiar străini. Singura urmașă a primului filozof romîn, rămîne deci fiica mea, Maria-Ana.

II

Bunii și străbunii lui Conta. — Asupra ascendenților, iată amănuntele date de către tatăl meu:

Și mama lui Conta și tatăl acesteia, Bunicul Vasile, au fost copii unici. Numele lor de familie a rămas pierdut, tata îl uitase.

Mama mamei e din o familie de preoți, — trei generații ascendente ale ei se pot urmări în condica bisericii din Ghindăoani — din județul Neamț.

In această familie de preoți, deci de Romîni neaoși, s'a strecurat totuși un străin și anume un fiu de Han tătăråsc, adus ostatec în țară și care îndrăgostindu-se de o fată de preot, Măriuca, s'a creștinat și a rămas toată viață pe lîngă socru-său. Una din fetele acestuia e bunica mamei. Un urmaș al acestuia a mănuit avere mare, a fost negustor de scule prețioase la Brăila. Descendenți de-ai acestuia există pare-mi-se și azi.

Tatăl mamei, Vasile, care a venit preot în Ghindăoani în urma socrului său, este fiul lui Toma Scutariu, mare scutar al Mănăstirilor Varatec și Agapia, om foarte bogat, născut tot în județul Neamț, dintr'un neam de păstori. Linia lui este aceia de care se ocupă d. Rosetti Tețcanu în biografia lui Conta. Atît numai că cugetătorul Conta se naște în a patra generație dela ciobanii pe care-i descrie d. Rosetti.

Acest Toma Scutariu, ale cărui turme numeroase vor fi fost în adevăr admirate și urmărite cu jind și cu dor de ochii visătorului copil V. Conta, era vestit în tot ținutul ca *om cinstit, înțelept, bun sfătuitor* și *judecător drept*. Veneau țăranii cale de mai multe poște pe jos, să-i judece Toma Scutariu și să le deie un sfat la vreme de mare cumpănă.

Despre Toma Scutariu se spune că, deși rămas văduv de tînăr, cu un singur copil, ducea o viața de sfînt; acelaș lucru s'a spus și despre fiul lui, rămas și el văduv la nașterea întâiului copil, — că era blînd și îngăduitor, că vorbea puțin și că foarte arareori zîmbea!... Acest meditativ a botezat pe B. Conta dîndu-i în dar și înțelepciunea și simțul lui de dreptate.

Un intelectual eșit din neamul mamei este Episcopul Mel-

hisedec. Nu ştiu dacă e din linia bunicăi sau din aceia a lu Toma Scutariu.

Mama este, după cum vedem, dintr'un neam de oameni cinstiţi până la scrupul, cucernici, meditativi, cu credinţă neclintită în existenţa unui bine etern. Aşa se explică evlavia ei fără şovăire într'o casă în care ateismul era cuvîntul de ordine, aşa se explică cucernicia vieţii sale şi sfinţenia cu care s'a resemnat la toate jertfele. Şi totuşi a luptat, sărăcuţă, din toate puterile pentru ceia ce sufletul ei socotea şi drept şi bun! Voinţa din faţă a fost mai tare şi partea ei pe lume n'a fost decît veşnic înfringere!

Tata, cu mult mai deştept decit fraţii şi decit părinţii lui, a avut trei fraţi, preoţi în judeţul Neamţ — dela care n'au ramas urmaşi *decît* fete şi doi băeţi morţi în adolescenţă — şi două surori, călugărite amîndouă, din copilărie chiar, la M-rea Varatec. El s'a născut în satul Bodeşti, judeţul Neamţ, unde tatăl său Nistor, era preot. Mama lui e dintr'o familie de răzeşi din acelaş judeţ. Intre ascendenţi şi rude laterale ale acestora, familia tatei numără pe Iacob II Stamati, pe mitropolitul Veniamin Costache, şi pe maziliţii boeri cronicari Costin.

Nistor Conta, al cărui tată Iacob Conta a fost tot preot şi tot în Bodeşti, a avut şi el doi fraţi, Gheorghe şi Ioan, preoţi, şi două surori călugărite din copilărie la M-rea Agapia. Pe una din ele, maica Veniamina Conta, schivnică şi cu mare autoritate în mănăstire a cunoscut-o şi soră-mea Eliza.

Iacob Conta e fiul lui Iacob Costin, fiu de răzeş, care se căsătorise cu Ana, unica fiică a lui Neculai Conta. Tradiţia neamului spune că copiii lui Iacob Costin, doi băeţi şi o fată, al căror nume nu-l ştia tatăl meu, au luat numele de familie al mamei, femee vrednică şi harnică, părăsind pe acel al tatălui, om prea iubitor de petreceri, deşi era preot.

Motivarea acestui schimb de nume pare neverosimilă, mai ales pentru acele vremuri. Dacă însă bunicul Iacob Costin este în adevăr din familia mazilită a cronicarilor, înlăturarea unui nume ce le putea aduce neajunsuri şi adoptarea altuia, cu totul nou şi necunoscut, devine un gest de prudenţă explicabilă. In adevăr Neculai Conta, tatăl Anei — şi ea tot copil unic! — era de puţin timp în ţară. El venise în capul unei colonii de romîni «de dincolo» şi întemeiase satul *Bodeştii Precistei* din. jud. Neamţ. Neculai Conta, *despre care nu ştim dacă era preot*, a zidit pe sama lui biserica de lemn ce se vede şi astăzi şi care până acum 30 — 40 de ani era singură în sat, biserică a cărei inscripţie de ridicare au văzut-o mulţi din cunoscuţii mei. Astăzi inscripţia nu mai există. Se poate să fie numai ascunsă sub tencuială.

O scrisoare din 1912 a revizorului judeţului Neamţ, căruia îi cerusem să mi-o copieze, spune între altele: «Biserica veche de lemn se află actualmente refăcută la cimitirul Bodeştii Precistei.

Nu se găseşte nici o inscripţie. Dela bătrînii satului am cules următoarele informaţii: ei ştiu dela părinţii lor că biserica de lemn e zidită de Neculai Conta, cam cu 130 — 145 ani în urmă, *deci cam pe la 1770 — 1775*».

Aşa dar Ana şi tatăl ei Neculai Conta veniţi din Ardeal pe la jumătatea veacului al 18-lea sînt cei mai vechi Conta din Romînia.

Cu acestea se inchee datele pe care le am dela tatăl meu, asupra familiei Conta.

Intîmplarea m'a făcut să aflu mult mai mult. In 1908 am avut prilejul să cunosc în ministerul instrucţiei pe o doamnă romîncă, care trăeşte la Paris şi al cărei tată *von Conta*, supus austriac, fusese — zicea ea, — proprietar de moşie în Rîmnicul Vîlcei. D. W. Humpel, cunoscutul muzicant şi om de inimă, mi-a afirmat că există un profesor universitar austriac cu numele von Conta. In Praga de asemene a trăit un profesor cu acelaş nume. Basile Conta a intîlnit această familie în Italia, pare-mi-se în Florenţa. In armata germană există un căpitan *von Conta* în Wiesbaden. Actualmente un colonel von Conta se distinge în războiul contra Ruşilor.

In 1906, cu prilejul expoziţiei din Bucureşti, un dr. von Conta, funcţionar superior din Wiesbaden, în trecerea sa din Constantinopol se opreşte în Bucureşti şi, găsind printre portretele oamenilor mari romîni propriul său nume, se interesează de familie şi aflînd că eu i-aş putea da mai multe lămuriri ca oricine altul, îmi scrie următoarelele în limba germană:

Scrisoarea I-a.

Bucureşti 29 Iulie 1906
Otel Bulevard

Prea onorată Doamnă,

...Şi numele meu este Conta şi cu interes am cercetat deja de multă vreme, urmele familiei Conta în trecut, un interes curat istoric. După ceia ce ştiu din însemnările bunicului meu, şi mai ales după cele ce le-am stabilit în Olanda, familia Conta este de origină italiană. Ea s'a stabilit apoi cu mare proprietate în sudul Franţei, trebui însă, cu prilejul luptelor religioase din timpul Hughenoţilor, să fugă şi se duse în Olanda. Aci se găseşte familia Conta între 1636 — 1668. De acolo (ultimul oraş fu Maestricht) au emigrat 7 fraţi Conta: unul spre Germania, altul spre Austria şi alţii aiurea undeva. Dela cel emigrat în Germania se trage familia mea, pe care o pot urmări până la acel timp al despărţirii celor 7 fraţi, ba încă şi mai departe îndărăpt. Acum îmi pare mie că e foarte posibil lucru ca familia dv. să fi fost în legătură mai înainte cu a noastră şi să se tragă din unul din acei fraţi emigraţi. Numele Conta este un

nume prea rar şi prea unic, ca să trebuiască să admiţi că ar fi două familii osebite.

Acum că v'am explicat cum stau lucrurile, permiteţi-mi cu bună voinţă, prea onorată Doamnă, să adaug respectuoasa rugăminte ca, pe cît este cu putinţă, să-mi daţi lămuriri asupra familiei d-v.—am auzit că sînteţi o soră a acelui ministru filozof Conta. Veacuri zac desigur între familiile noastre. Timpurile au schimbat netăgăduit multe lucruri, şi religie şi concepţie se pot schimba, socotesc însă că şi dv. veţi găsi un interes să aflaţi drumul pe care familia l-a făcut în decursul veacurilor. Eu cel puţin m'am bucurat întotdeauna, fiindcă în viaţa unei familii vechi se oglindeşte istoria universului. Poate aveţi însemnări, tradiţii orale, amintiri, din care să-mi puteţi împărtăşi şi locurile şi ţinuturile pe unde a trăit familia Conta, numele şi datele naşterii, ale morţii bunicilor, străbunicilor, şi aşa mai departe. Un Conta din familia mea a fost cam pe la 1770 în Praga. Se mai găsesc membri barbaţi ai familiei Conta? Şi unde? A purtat familia dv. o pajură? Şi cum s'ar putea ea descrie? Mai înainte familia Conta era nobilă. In timpul persecuţiilor ea a lepădat titlul de nobleţă şi de abea în 1825 bunicul meu a căpătat în Germania o reînoire a vechei nobleţe. De atuncea ne numim noi «von Conta». Mai înainte, mai ales în Franţa, numele suna Contant sau Contat (ba chiar şi Conta de). Pentru lămuriri mai amănunţite vă stau gata oricînd şi permiteţi-mi rugămintea să binevoiţi a mă sprijini în cercetarea mea, printr'un răspuns binevoitor al dv. Orice comunicare va fi pentru mine interesantă. După cum vă arată alăturata cartă de vizită, eu locuesc în Wiesbaden, unde sînt consilier regal prusian, deci funcţionar al Statului.

Primiţi, etc.

*

Drept răspuns eu îi comunic cele ştiute dela tatăl meu, adăugînd că deşi obîrşia familiei, aşa cum ne-o arată dînsul, nu poate decît să mă măgulească, familia noastră fiind de pe linia bărbătească Costin, e curat romînească. Dr. von Conta răspunde cu o a doua scrisoare, pe care am pierdut-o, în care îmi cere numele de botez mai frecuente în neamul nostru, apoi cu o a treia pe care o traduc aici.

Wiesbaden 10/10 1906.

Mult onorată Doamnă,

Am primit cu multă bucurie gentila dv. scrisoare şi vă rog, mai întâiu să mă scuzaţi că vă răspund de abea acum. Interesantele dv. lămuriri asupra familiei Conta se potrivesc aşa de extraordinar încît chiar prin faptul că tradiţia familiei dv. corespunde la cele ce mi-a spus tatăl meu, se dovedeşte o legătură între noi. Acum îmi permit să vă aduc şi o dovadă documentată trimiţîndu-vă o *copie legalizată* a unui extract din arhiva oraşului Maestricht, în care veţi găsi în timpul dela 1663—1668 de trei ori pe Nicolas Contan (numele Conta în teritoriile franceze e totdeauna Contan sau Contant) fundatorul familiei dv. în Romînia. Curînd după 1668, familia Conta trebue să fi emigrat din Olanda, unde fugise din Franţa, după cum am dovezi, ca refugiaţi Hughenoţi *(réfugiés)* şi după cum mi-a transmis bunicul meu; ea emigrează în 7 ramuri în deosebite părţi ale Germaniei, — Austria aparţinea pe atunci vechiului imperiu german. Un fiu al lui Neculai Contan, cu numele de Stefan, este întemeetorul familiei noastre în Germania la 1701. Interesant este că, după cum probează ultimile două însemnări, în acelaşi timp cu Neculai Conta trăeşte în Maestricht şi familia Costin şi că'n Romînia familia Conta s'a aliat cu familia Costin. Nu este deci exclus că şi familia Costinilor să fi fost de asemenea *réfugiés* şi să fi venit în acelaş timp în Romînia, ceia ce în vremurile mai vechi se întîmpla adesea. Numele Carol Conta este des la noi. Il găsiţi şi în Maestricht. Fratele dv nu este tot Karl? [1]) Acum v'aş fi foarte îndatorat dacă aţi avea bunătatea să-mi trimeteţi masca lui B. Conta, răposatul dv. frate, pe care o aştept şi să încercaţi să lămuriţi mai departe lucrurile, întreprinzînd cercetări şi comunicîndu-mi-le şi mie: Cum s'a numit locul în care, pe la 1700, a emigrat Neculai Conta în Moldova, la poalele Carpaţilor şi a zidit o biserică, din ce loc venea el şi unde a fost născut şi unde a murit, unde şi cu cine s'a însurat? Dacă aţi putea afla aceste lucruri şi ştiri, atuncea s'ar găsi şi alte puncte de sprijin pentru a urmări istoria familiei. Mi-aţi scris că aţi auzit despre un Conte Conta în Italia. Aţi putea să-mi faceţi cunoscut unde trăeşte şi cum i-ar putea ajunge o scrisoare, sau cum i s'ar putea adresa cineva? După cum vedeţi din notiţile de botez, martorii botezului erau oameni distinşi, nobili, şi am găsit un Andrée de Contant deja pe la 1637 în Amsterdam, care a luat în căsătorie pe o Ana Nicolas Claes. Mai tîrziu dispare particula nobilă de. Prin această Ana Nicolas s'a introdus numele Nicolas ca pronume al întemeetorului Nicolas Conta.

Mă bucur foarte mult că punctul de sprijin al raporturilor noastre sînt mai mult decît numai probabile şi regret mult că atunci cînd am fost în Bucureşti nu v'am putut vizita personal la Oglinzi, pentru a vă comunica bogatul material pe care-l am şi care prin scrisoare greu se poate împărtăşi. Pentru comunicările dv. vă sînt extraordinar de recunoscător şi m'aş bucura foarte mult să mai pot auzi ceva despre dv.

Primiţi, etc.
Dr. von Conta.

[1]) E vorba de Colonelul al cărui nume Chiriac a fost luat de Dr. Conta drept Karl.

Iată, mai jos, şi extractul de pe condica de botez din oraşul Maestricht, despre care pomeneşte scrisoarea.

Nenumăratele mele ocupații m'au impiedecat să urmez corespondența, după cum m'au impiedecat şi dela realizarea planului de a mă duce la Wiesbaden să văd cu ochii documentele despre care vorbeşte dr. von Conta.

Origina străină, oricit de indepărtată, a lui B. Conta ne explică o mulțime de lucruri, in primul loc apariția năprasnică a filosofiei in mediul rominesc, absolut nepregătit, absolut neprielnic pentru asemenea cercetări. Dovadă că dinsul n'a avut

Extracten uit de Regerter van den Burgerlyken Stand van Maastricht (Norrmalige Kerkelijke Doop- Trouw en Sterfregesters)

Extracten uit de Doopregisters
A. Parochie St. Jacob

(Reg 49 fol. 126) Paulus, filius Nicolai Contan et Rosae coniugum 12 April 1668
Pati Gen Dom Paulus Fridericus, Joseph, comes junior Hoogstratanus
Mati Domicella Maria de la Montagne

D. Parochia van St Nicolaes
(Reg 75 fol. .), ~~Stephanus~~ Stephanus, filius Nicolai Contan et Rosae coniugum, 2 Jan 1663 Pati Stephanus Costone
Mati Domicella Maria Ludovica Marin

125

(Reg 70 fol 10) Fredericus, filius Nicolai Contant, artis gladiatory instructor et . . . 13 Juni 1665
Nobilis D. Fredericus Longueil et nobilis Domicella Anna Sibilla Francisca von Hendersom von Sternendorff susceperunt

(Reg 74 fol. 182) Aleydis, filia Alberti Costin et Johannae conj. 28 Jan 1645
Pati Laurentius La Van

(Reg 75. fol.) Stephanus, filius Gualter Costin et Johannae conj. 8. octobr 1651
Pati Stephanus Matto
Mati Catharina De Tonk

(Concopie) J'atteste en conscience que cette copie est verbalement conforme à l'original conservé aux archives à l'état civil à Maestricht

L'archiviste de la ville
sig. J. Nuijts

Maestricht, 25. 7. 1906.

Pro vera copia.

Dr. von Conta
Regierungsrat

Wiesbaden 10/.. 1906

nici predecesori, nici emuli, nici urmaşi. Plăsmuirea filosofică cere un stadiu de propăşire mult mai înaintat decît al nostru. Dacă cercetăm istoria popoarelor cu mers istoric evolutiv, cu evoluţie *firească*, ferită de sguduiri, de ciocniri violente, cu civilizaţii mai înaintate, ciocniri care sdruncină pe multă vreme echilibrul social (cum s'a întimplat la Romani în antichitate, la Romîni şi la Ruşi în vremile moderne); dacă întrebăm istoria vechei Elade, a Italiei creştine, a Franţei, a Angliei, vedem că filosofia nu apare decît dupăce literatura şi artele au dat aproape tot ce puteau da în condiţiile existente, tot ce puteau produce până la o reînoire, o primenire sufletească totală. Acestea, la rîndul lor, înfloresc la popoare organizate în trăsături generale, cu mijloace de aparare asigurate, cu cochesiune relativ puternică între păturile sociale, cu religie întemeiată care să satisfacă primele necesităţi metafizice. Numai atunci se desfăşoară literatura şi arta. Iar cînd dînsele au subţiat mintea şi au înălţat-o, făurind instrumentul propriu pentru noui îndrumări şi noui isbînzi, cînd ele au înmulţit cuceririle sufleteşti până să se simtă nevoia unei selecţiuni, atunci apare şi filosofia.

Răzvrătire şi reculegere, filosofia cercetează fiece element, aruncă ce-i istovit, adună ce-i viabil, formînd o nouă sinteză drept temelie noilor cuceriri în necunoscut. Chiar în forma ei eminamente constructivă, filosofia are o bază criticistă şi destructivă. Iar vrăjmaşa pe care dînsa o atacă mai întâiu şi mai cu înverşunare, e religia. Ştiinţa, deşi născută din filosofie, n'are această înfăţişare bătăioasă faţă de religie. Cercetind numai domenii ţărmurite, dînsa poate sta alături cu orice concepţie generală. Cum s'ar explica această duşmănie a filosofiei faţă de religie?

Religia este o creaţie a masei. Moise, Buda şi toţi ceilalţi întemeetori ai ei, n'au dat decît conceptul filosofic, vîrful piramidei — pentru care masa adunase trupul în decursul vremilor — un concept îndestul de abstract, îndestul de larg ca să împace toate interesele, toate rîvnele, care, întocmai unei roci eruptive, să înglobeze toate superstiţiile, tradiţiile, toate fosilele sufleteşti. De aci, înfăţişarea conciliantă a oricărei religii, de aci eclectismul şi împreunarea de principii din cele mai contrazicătoare, idei din cele mai disparate, porniri din cele mai opuse.

Filosofia, dimpotrivă, este creaţia unui singur individ — cel puţin aşa a fost până acuma. Ori caracteristica minţii omeneşti fiind nevoia de unitate, ceia ce a isbit mintea filosofului cînd a cercetat religiile n'a fost teismul în sine, existenţa unei divinităţi imanente sau în afară de lume, şi nici principiul moral fundamental, ci contradicţiile dintre ideile de amănunt, incoherenţele care se descopăr la fiece pas, lipsa de logică, aş zice, care caracterizează orice religie organizată, adică adaptată la nevoile marelui număr. Lipsa de unitate logică este evidentă pentru orice minte ceva mai subţiată, elementele constitutive ale religiei fiind din straturi geologice, aşa zicînd, deosebite şi cîte odată chiar foarte îndepărtate unele de altele.

În lupta dintre religie şi filosofie trebue să recunoaştem că aceasta din urmă s'a arătat şi desinteresată şi de bună credinţă.

În ţara romînească, pentru a ne întoarce la chestia noastră, o asemenea cernere a credinţelor, a ereziilor, o asemenea ciocnire cu religia, avangarda cercetării filosofice, care să pregătească apariţia sistemelor originale — a lipsit cu totul; de aici vrăjmăşia abraşă cu care au tăbărît asupra lui B. Conta reprezentanţii religiei noastre, deşi dînsul nu se atinsese direct de religie decît cu toată menajarea impusă de ştiinţă; de aci faptul că opera lui Conta apare astăzi, după atîtea decenii, în chiar ochii intelectualilor, mai mult ca un fenomen straniu decît ca o creaţie cu care se făleşte un neam. Conta a fost impus publicului romîn de către străinătate!

Origina străină a lui Conta ne explică şi rigiditatea cinstei lui, neclintirea simţului său de dreptate. Să nu fie aceste sentimente un ecou al puritanismului hughenot? Şi gîndirea lui lesnicioasă, lipsită de asprimele fatale unei frămîntări intelectuale începătoare şi simţirea lui nuanţată şi aleasă! Bogăţia de cunoştinţi, extraordinară pentru o viaţă ce se termină la 36 de ani, complexitatea atît de armonizată a acelei minţi care cu egală uşurinţă cuprinde şi artă şi filosofie şi ştiinţă şi organizare. Echilibrul perfect cu care s'a manifestat întotdeauna şi simplicitatea cu care şi-a pus viaţa în primejdie pentru ideia pe care o socotea prielnică neamului. Urbanitatea lui fără seamăn, umanitarismul larg şi toată distincţiunea firească şi toată tăria morală cu care s'a înfăţişat Conta în orice împrejurare! Asemenea însuşiri presupun frecări îndelungate, repetate, presupun un creer desvăluit în răgaz şi evoluat în răstimpuri mai prelungite decît o viaţă de om.

B. Conta e cel mai occidental dintre marii oameni ai neamului romînesc. Poate că aci stă şi explicarea faptului că a fost mai puţin preţuit decît oricare altul... Decît oricare altul!

Dar să se poată zice oare că B. Conta nu e una din gloriile cele mai curat romîneşti? — Nu, desigur nu.

Familia mamei toată de preoţi, deci neaoş romînească, acea a mamei tatei, răzeşi din tată în fiu, acea a bunicului, străină la origină, trăeşte patru generaţii în mediul cel mai desnaţionalizator posibil, la ţară; şi chiar Neculai Conta venit «de dincolo» va fi fost romanizat, de vreme ce vine în capul unei colonii romîneşti. Şi să însemnăm un lucru: familia Conta, aşa de veche şi cu atîtea mijloace de traiu lesnicios, aşa de împrăştiată în localităţi felurite şi de oţelită din luptele ei de adaptare, în decursul atîtor veacuri de cînd i se cunosc urmele, n'a dat decît un singur om superior, pe Conta cel născut în Ghindăoani!

Vra-să-zică vredniciei vînjoase a familiei Conta, pentru a

fi rodnică, a trebuit să i se adauge seninătatea contemplativă și cucernică a preoților dela Ghindăoani. Răsvrătirea și raționalismul ascuțit al celor ce nu mai aveau astîmpăr, ca să dee o inteligență creatoare, au fost să se topească în înțelepciunea și răbdarea îngăduitoare a lui moș Toma Scutariu! Moș Toma — iată străbunul sufletesc al lui Conta. Cinste, dreptate, îngăduință, înțelepciune, acesta fu Conta, acesta fu și Toma Scutariu fiul de cioban, vlăstarul pașnicului visător, care din singurătatea lui, vroită a dăruit neamului romînesc și muzica și poezia lui populară!

Căci trebue să distingem energia omului sănătos, vînjos, bine hrănit și bine înzestrat pentru luptă, de ceia ce e să numim inteligență. Aceasta nu e, cum se crede obișnuit, vioiciune, vigoare, putere de a înfrunta, de a răzbate, nu e lupta cît de izbutită, pentru satisfacerea marilor interese sau a micilor nevoi. Inteligența nu e muncă, ci supramuncă; nu e energie, ci prisos de energie; anume putere diferențiată, adaptată la cercetare, la creare, la pătrunderea celor încă nepătrunse. Inteligența nu e armă de luptă, ea e unealtă de muncă, e făclia care despică întunericul și-l dă fărîmițat viitoarelor generații. Pe cînd energia nediferențiată, sau ceia ce se zice voință, putere de izbîndă, sînt bogății mai mult pentru folosul individului; și inteligența, izvorîtă dintr'însa dar trecută deja dintr'un stadiu mai înaintat, acel al diferențierii, este o avuție socială. Aceste două forme de energie pot exista la acelaș individ, cele mai de multe ori se găsesc însă izolate. Iată de ce vom zice: oricîtă energie și oricîtă vrednicie va fi dovedit familia Conta în tot trecutul ei îndelungat, ea n'a dat decît o singură inteligență, o singură putere creatoare, pe autorul «Teoriei Ondulațiunii Universale», și acesta e romîn.

Copilăria și viața de școală. — Despre viața lui B. Conta nu e mult de spus, a fost așa de scurtă! Toate actele oficiale îl arată născut în 1845. Tatăl meu mi-a spus în mai multe rînduri, că adevăratul an e 1846. Ar fi și neexplicabil ca un fiu de institutor care locuia într'un oraș cu școală, să fi întîrziat până la vrîsta de 9 ani, pe cînd legea școlară de pe acea vreme statornicea limita de vrîstă la 8 ani.

Cei dintăi 6 ani Conta îi petrece în Ghindăoani cu părinții, cu bunicul și cu răzbunicul său. Dînsul era un copil liniștit, spre osebire de soră-sa, care avea toate apucăturile unui băiat sburdalnic. O plăcere a lui era să se plimbe cu mînile la spate — ținuta de meditare favorită în tot restul vieții — prin biserică, și se uita îndelung la chipurile zugrăvite, și apoi să le reproducă din memorie cu boiele pe care și le pregătea el însuși din buruene. De pe cărțile bisericești cîte îi cădeau în mînă, copia liniile și ornamentele colorate. Vorbea puțin, cînta mult și se atașa mai mult de animale decît de alți copii.

Dela 6 ani fu dus împreună cu soră-sa și două vere la Mănăstirea Varatec, la o mătușă. Tovarășele lui, unele mai mari decît dînsul, făceau fel-de-fel de sburdălnicii, dînsul nu le oprea, dar nici nu le ajuta.

Se vede că viața la Mănăstire nu era tocmai ademenitoare, poate și dorul de mama, care l-a bîntuit toată viața; într'o dimineață de iarnă, dînsul scoală pe soră-sa, copil de 4—5 ani, și amîndoi fug acasă. Acest gest de a nu lăsa pe soră-sa singură e caracteristic. Iată doi copii, din care cel mai mare n'are 7 ani, pe o zăpadă care le ajunge până 'n brîu, alergînd să nu-i prindă din urmă și făcînd drumul dela Varatec la T.-Neamț pe jos. Ajung la vremea prînzului. Mama, plîngînd de groaza celor ce s'ar fi putut întîmpla, îi sue în pat și le pregătește de-ale mîncării. Tata care nu era acasă în momentul sosirii; el care nu admitea încălcarea unui ordin al său, cum află, îi scoală și fără să le îngădue macar să mănînce îi suie în trăsură și-i duce îndărăpt.

Asemenea asprimi se vor fi repetat de mai multe ori... Așa erau vremurile pe atunci!

La 1854 B. Conta începe școala primară în T.-Neamț — exista una din anul 1852 *) — și o termină în 1858 cu note foarte bune, după cum dovedește atestatul eliberat, fiind clasificat al doilea.

In Septembre 1858 trece intern la Liceul din Iași pe baza notelor școalei din Tîrgul Neamț, deci fără concurs. Anul următor rămînînd repetent, își pierde bursa și devine extern.

Legenda spune că de teama asprimii cu care tatăl său avea să primească pierderea bursei, Conta n'a mai dat pe acasă, ci a rămas rătăcind prin Iași. Faptul n'ar fi cu neputință — toate se pot pe lumea aceasta! — eu însă nu-l cred. Nu-l cred fiindcă tata venea foarte des în Iași în tot acest răstimp și cu afaceri la Mitropolie, era protopop, și ca să cerceteze pe fiica sa Eliza, copilul favorit, internă în școala centrală, și pentru altele. Cum să nu fi avut cîtdecît îndemnul să-și caute băetul, care era doar tot în oraș! Insuși autoritarismul lui exagerat e o prezumție în favoarea părerii mele **).

Pe de altă parte registrele Liceului Național îl arată pe B. Conta cu următoarea situație:

1858—59	clasa	I	intern cu bursă
1859—60	»	I	extern
1860—61	»	II	extern, absent la **examenul de desemn.**

Și rămîne repetent pentru absența la desemn...

*) Vezi «Un jubileu» de G. Cosmovici, directorul Școalei No. 1 din Tg. Neamț.

**) Vezi broșura: «In chestiunea volumului Opere complecte» de V. Conta, editat de C. Sfetea, 1914.

1861—62	clasa	II
1862—63	»	III examen integral în Septembre
1864—65	»	IV extern
1865—66	»	V
1866—67	»	VI
1867—68	»	VII

Atestatu

Școlariul Conta Vasile, absolvindu cele patru clase primare la școala publică din tîrgul Neamțu a făcut esamen la 7 Iulie 1858 [illegible] a meritatu notele următoare

Din Catehismu	foarte bine
Cetire	idem
» Gramatica română	idem
» Limba latină	idem
» Istoria patriei ..	idem
» Geografia	idem
» Aritmetica ...	idem
[illegible]	idem
Caligrafia	idem
Frecventarea ...	regulat
Purtarea	bine

Totodată în urmarea ordinului Onor. Ministeriu al Cultelor și al Instrucției publice No 4835 [illegible] se [illegible] No 30 acestu tînăr s'a [illegible] a fi primitu gratis în internatul gimnasialu din Iași

Profesorul școlii I. [illegible]

Catihetul școlii [illegible] N. [illegible]

1858 Iulie, No 41

Pe lingă dovezile prin deducție, avem mărturia unui contemporan, d. D. Lupu, care zice că pănă în anul 1863 și-a învățat **zilnic** lecțiile cu B. Conta, timp de **trei** ani. D-sa afirmă că

acesta sta la o gazdă la care se ducea și dînsul cîteodată și că B. Conta era băet sărac, *dar nicidecum în mizerie*, după cum spune legenda.

Că viața la gazdă nu va fi fost de invidiat — o cred! Că băetul acesta impresionabil nu putea ține piept firii prea neimblînzite a tatălui său, — o cred! Dar ca să fi fost părăsit cu totul, timp de trei ani, cum zice legenda, iată ce nu voiu admite, chiar de s'ar mai fabrica o mie de scrisori pe lingă cele 8—9 de până acuma!

In clasa a III-a, anul școlar 1962—63, Conta are colegi pe d. Dimitrescu-Iași, pe C. Hogaș, pe G. Panu și Al. Lambrior, — acest din urmă cu siguranță mai în vîrstă, înscris în școala primară încă din anul înființării, 1852. *)

In 1863 Conta nu se prezintă la examen. D. Lupu (pe atunci zis Lupușor) spune că 'n primăvară, îngrijind de Conta, bolnav de febră tifoidă la o gazdă, s'a molipsit și el,— așa că amîndoi pierd examenul; iar în Septembre, cînd d-lui și l-a trecut, Conta era plecat cu o trupă de actori in provincie.

Intrarea lui Conta în teatru se explică foarte lesne. Ajuns la vîrsta cea mai primejdioasă, influențat de febra tifoidă care înviorează exagerat organismul cînd nu-l doboară, fără nici o supraveghere, de o frumuseță deosebită, după cum afirmă toți cîți l-au cunoscut pe atunci, bunăoară și d. Victor Castano, lesne a putut dînsul cădea în cursa vreunei femei. Dar oare dispariția lui din Iași să nu fi fost pricinuită și de perspectiva de a intra din nou sub supravegherea directă a tatălui său, care tocmai se muta la Iași?

Din viața de teatru amănuntele sigure sînt acelea din biografia d-lui Rosetti-Tețcanu, date de către Conta însuși. Cîtva timp suflor, în trupa lui Lupescu, apoi actor, dînsul traducea, improviza cuplete, era iubit și prețuit de director ca și de colegi. Viața de teatru și-a petrecut-o în Roman.

In 1864—65 și toți anii următori până la 1868, Conta este elev regulat la liceul Național din Iași. Se distinge la disciplinele unde se cere cap: la Matematică, Istorie, Științi, Filosofie. Cunoscutul publicist d. A. Naum, care îi era și profesor, spune că bătea războiu cu profesorul de limba latină. Poate că profesorul de latină, să fi purtat războiu cu dînsul... Se întîmplă și de acestea!

Toate vacanțiile până la plecarea în străinătate, deci patru ani, Conta și le petrece în orașul Cahul unde tatul său era protopop, nu la un sat din ocel județ după cum afirmă d. Livianu. Tot așa se înșală d-lui cînd spune: *«Conta ajuns bolnav în Basarabia, se întrema ca și cum s'ar fi vindecat de boala sa»*. Vacanțiile petrecute de B. Conta la Cahul sînt patru, nu două, între anii 1865—69, iar boala lui de piept începe în Octombre 1871.

*) Vezi «Un jubileu» de G. Cosmovici, directorul Școalei No. 1 din Tîrgul Neamț.

In aceste vacanții Conta, rămas cu patima teatrului, organizează și joacă teatru de societate. Tot repertoriul acelor vremuri îi trece prin mîni: Alecsandri, Millo, C. Negruzzi. Dînsul era și regisorul și actorul de forță. Juca pe Cc. Chirița, pe Baba Hîrca, pe Pălimarul din «Florin și Florica», ect. Cînta frumos, improviza cuplete de actualitate, le făcea și muzică. O melodie drăguță a lui, pe care și-o amintește soră-mea, am scris-o și am dat-o d-lui Humpel. O dramă originală, care avea să se joace în Cahul, a rămas în păstrarea colegului C. Ressu. Cine va fi găsit-o? O alta, tradusă, spune soră-mea, printre anii 1876—77, trebue să fie în cartoanele Teatrului Național din Iași.

Iată două poezioare din timpul cînd era licean, păstrate într'un carnet vechiu:

Madrigal

Aurora blondă din patu-i de flori
In zadar ridică fruntea-i radioasă,
Luna se ascunde în zadar prin nori
Ca să se arăte și mai grațioasă.

In zadar zefirul varsă 'n timp de noapte
Răpitoru-i cîntec, cînd prin frunze-aleargă:
Ale tale grații le-a 'ntrecut pe toate
Căci surisu-ți face cît natura întreagă.

Suvenire (fragment)

In a mea viață tristă, fură cîteva momente
Ce la carul fericirii înjugate mă purtau.
Palpită inima 'n mine de transport, de dulci turmente,
Ce pe albia speranței adormit mă legănau.

In 1864 Conta urmează clasul de violoncel la Conservator.

In 1866 Conta, care după spusa d-lui Ioan Demetriu, actualmente pensionar [1]) se afla într'o zi în sala de recepții a corului metropolitan — nu ne spune dacă era sau nu corist — improvizează, după cererea diriguitorului, cîteva versuri pentru imnul pregătit în cinstea Prințului Carol.

Muzica era deja făcută de către profesorul Burada, așa că greutatea improvizatorului era dublă.

[1]) Vezi «Universul» din 18 | 2 1914.

Dacă nu găsim profunzime de idei și nici imagini noui în versurile reproduse, să nu uităm că avem de-a face cu un băet tînăr de tot, că sîntem în vremea cînd Alecsandri, regele poeziei, nu producea nici el cu mult mai ales decît atîta și că totul se petrece în perioada cînd limba e înbăcsită de neologisme.

Ca pe-un soare de mărire
Națiunea te-așteptat
S'o conduci mai cu grăbire
Către scopul luminat.

Carol, prinț de viță mare,
Fă iar mîndri pe Romîni
Să nu stea în desperare
Tot privind la cei străini.

Tirania ce ne strînge
Jugul care-l suferim
Și dezastrul ce ne 'ncinge
Fă ca să nu-l mai simțim.

Carol, prinț de viță mare,
etc.

Conta a avut nu numai glas, dar și un talent muzical remarcabil. Minuia cu mare destoinicie vioara, punea la piano tot ce auzea, iar în 1877 a compus un marș eroic pe care-l dădu lui G. Scheletti să-l scrie pentru orchestră și care a rămas pierdut în hîrtiile acestuia.

De aci gîndul lui Conta ca eu să-mi fac o carieră cu muzica — aceasta i-a fost dorința — dela cunoașterea propriului său talent. Și nu se 'nșelase; după spusa d-lui W. Humpel, care nu era om să se mulțumească cu puțin, talentul meu pentru muzică a fost cu adevărat rar. Cînd am început eu clavirul, Conta, care ținea să supravegheze el însuși cultura mea muzicală, îmi fixă orele de exercițiu între 10—12. Era totdeauna acasă în vremea aceasta. Cît timp cîntam, dînsul scria. De multe ori îmi cerea anumite bucăți. «Lucrez mai bine cu muzică», zicea dînsul, «deși la compozițiile de Bach, Haydn, etc. mi-e peste putință să mă izolez de cele auzite». Cînd am ajuns, după trei ani de clavir, să atac întîile sonate de Beethowen, dînsul încîntat de progresele mele, mi le comandă într'o ediție franceză și mi le înmînă cu tot ceremonialul unui dar prețios. N'am apucat să le cînt cu el însă: trecusem în cursul secundar și fui plasată în internatul doamnei Humpel.

Dar am anticipat cu zece ani. Să ne întoarcem îndărăpt.

In 1868 Conta trece bacalaureatul și se înscrie la facultatea de drept din Iași, facultate pe care avea s'o ilustreze ca

profesor peste patru ani. Era pedagog la Liceul Național, împreună cu colegul de clasă și prietenul D. Cota.

Anul următor el obține, prin Octombre, dela societatea «Pogor-Fătu» din Iași, o bursă pentru studiarea comerțului la Anvers.

Bursa îi fusese acordată pe trei ani. In August 1871, deci după doi ani în loc de trei, Conta ia diploma de capacitate cu foarte mare distincție, clasat al doilea, numai fiindcă în calitate de străin nu i se *putea acorda bursa* de călătorie în Europa,—cu gîndul și cu nădejdea ca să-i rămîie anul al treilea pentru studiile sale favorite. Societatea care-l trimesese, interpretînd însă într'un chip strîmt, ca să nu zicem meschin, regulamentul, îi suprimă bursa imediat, deși Conta avea dreptul la ea încă pe un an. Această lovitură nu va fi contribuit cu puțin la boala lui!

Diploma de capacitate o obține Conta în 1871; în Octombre precedent, luase candidatura în drept la Bruxelles. Dacă adăugim la munca pe care o reprezintă acestea, studiul limbilor străine, germana, engleza, precum și încercarea de a urma literele — între hîrtiile lui Conta am găsit cîteva rînduri dela Tiberghien cu titlul «mon cher élève» — ne dăm seama cum din acest exces de muncă sănătatea lui a trebuit în mod fatal să iasă sfărâmată.

In 1870 Conta, care până atunci fusese în două rînduri președintele societății studențești din Bruxelles, se face remarcat în întrunirile «Internaționalei». Această distincție dovedește că dînsul întreținea legături de aproape cu studenții, ceia ce reprezintă încă o cheltuială de energie.

Cînd i se suprimă bursa, în Septembre 1871, Conta se duce în Gand, unde viața e mai eftină, ca să-și pregătească doctoratul, trăind deocamdată din banii pentru întoarcerea în țară. Luna următoare însă, întâile simptome de ftizie se arată și doctorii îl trimit la Pisa. Conta își trece totuși doctoratul la Bruxelles în Iulie următor, în August se întoarce la Cahul, unde pledează de cîteva ori, iar în Octombre, acelaș an, se stabilește în Iași. In Noembre, printr'un concurs strălucit, obține catedra de drept civil la Universitate. Toate acestea se întîmplă în 1872.

O văd și acum sosirea lui Conta în Cahul. Dînsul mă cunoscuse în ultimele vacanțe petrecute în țară, eu îl vedeam pentru prima oară. Era într'o seară de vară. Căldura copleșitoare și așteptarea neliniștită le simt încă. Tata, care se dusese la Iași să-l aducă, se cobori cel dintâiu din trăsură și adresîndu-se către noi: «Iată-l, vi l-am adus». Nalt, slab, ras cu totul, cu părul blond, puțin buclat, și în toată făptura lui ceva așa de străin și așa de altfel decît la ceilalți oameni!

Deși boala se manifestase de un an aproape, dînsul era vesel: cînta ori fluera și era vorbareț și bun cu noi copiii și bun cu toată lumea.

Copilăria și viața de student ale lui Conta sînt caracteri-

zate prin porniri foarte osebite, dacă nu chiar protivnice. Pe deoparte reveria, contemplarea, apropierea de natură, respectarea mersului firesc al lucrurilor, duioșia pentru tot ce ține de pămîntul unde a crescut, nostalgia pentru tot ce i-a înconjurat copilăria, dorul de tot ce lasă în urmă. Ele îl fac să se izoleze de ceilalți copii, de sgomot, de mulțime, spre a-și putea urma firul tihnit al gîndirii ori dorul biruitor «de-acasă». O manifestare de felul acesta este trebuința lui de muzică. Cînd n'o are din afară, cîntă ori fluera el. Și niciodată nu-i veselă muzica lui! Tot de această pornire ține și iubirea lui pentru poezia populară, pe care o culege cu dragoste între 1865—69 în Basarabia. Colecția de poezii populare care se publică în operele complecte ale lui Eminescu, e făcută în mare parte, dacă nu chiar în întregime, de către Conta și trimeasă aceluia din Gand în 1871 prin dr. Fătu. O altă manifestare de aceiași natură este îndemnul pe care-l dă, mai tîrziu, lui Creangă, căci doar întreaga operă a prozatorului din Humulești a trecut mai întâiu prin mînile lui Conta.

Altă pornire tot atît de imperioasă, tot atît de stăpînitoare, este nesațiul său de cultură: muzică, știință, literatură, teatru, filosofie, arte plastice, organizare, totul îl interesează, totul îl îndeamnă, totul îl farmecă. Pe lîngă limbile franceză, italiană și engleză pe care le vorbea bine — cele două din urmă învățate numai în cei trei ani de străinătate — pe lîngă germana pe care o poseda îndeajuns, el înțălegea flamanda și se încumeta să citească în toate limbile romanice. Era un cunoscător în artele plastice — grație vieții în țări flamande și în Italia — cum poate n'a fost altul în țară pe vremea lui, iar belșugul de cunoștinți în știință, literatură, îndemănarea lui de orientare în fiece disciplină, făceau admirația tuturor cunoscuților săi. Și să nu uităm că specialitatea lui erau dreptul și comerțul!

Acest nesațiu de cultură i-a fost scutul de apărare. Tînăr, fără supraveghere, căzut în cursă la vîrsta de 16 ani, fără nici un îndrumător spre bine, Conta se ridică de-asupra tuturor îndemnurilor, a tuturor ispitelor, se ridică întărit, oțelit, sub imboldirea unică a dorinții lui de a învăța. Nici în copilărie n'au putut pune stăpînire pe dînsul pasiunile, atît erau de puternice stăpînirea de sine și trebuința de a gîndi.

Exactitatea, conștiinciozitatea, desăvîrșirea cu care dînsul făcea totul, sînt încă de remarcat. Că niciodată n'a lucrat dînsul din vanitate, ci din sentimentul datoriei și din plăcerea de a gîndi, avem dovadă și 'n faptul că pe cînd la Iași n'a fost întâiul, deși ar fi putut fi, în Anvers, unde era pe *seama altora*, a fost cel dintâiu în amîndoi anii. Cît de cinstit își respecta el obligația luată față de societatea ce-l trimisese, se vede și din mulțimea caetelor, cuprinzînd cursurile școalei de comerț *(Economie politică, drept maritim, drept comercial,* etc., etc.) toate legate, scrise cu ordine și c'o îngrijire neînchipuită, cu tablă de materie, cu paginație, cu titluri și subtitluri, — adevărate volume!

Parte din aceste caete sînt la «Academia Romînă», parte la mine.

De asemenea a rămas dela dînsul o colecţie de hîrtii folosite ca material didactic (trate, facturi, hîrtii de expédiţie, etc.) Le păstra Conta ca o amintire, sau mai curînd ca material de imitat în şcolile romîneşti? Această colecţie, cu atît mai preţioasă cu cît a trecut peste dînsa o jumătate de veac, se va încredinţa poate şcoalei de comerţ gr. II din Iaşi, şcoală întemeiată de Conta ministru, ca o despăgubire dată oraşului care-şi putuse permite luxul să trimeată un filosof să înveţe ştiinţa schimbului.

Din viaţa de liceu a lui Conta să semnalăm şi întâiul său succes de filosof. Cînd era în ultima clasă profesorul titular de filosofie, un oarecare Lates, dacă nu mă 'nşel, se îmbolnăveşte şi lasă pe Conta, elevul său cel mai distins, ca suplinitor.

Iată cum se exprimă d. Rosetti-Teţcanu, asupra acestei întîmplări:

«Vechii colegi ai lui Conta n'au uitat acea faimoasă conferinţă în care el schiţa în linii mari sistemul quasi-spencerian pe care avea să-l expue după zece ani: evoluţia universală ondoliformă a plantelor, a animalelor, a omului, a societăţilor, a pămîntului, a lumilor, totul din propriul său avut, fără să cunoască nici de-aproape, nici de departe, pe maiştrii evoluţionismului modern. Dealmintrelea în anul 1867 Spencer nu era tradus în franţuzeşte, iar Conta nu învaţă englezeşte decît la Anvers, în 1870—71».

Conta în căminul său.—Dela reîntoarcerea din străinătate în 1872 şi până la stabilirea în Bucureşti, Conta a locuit fără întrerupere cu ai lui. Un altul, şi încă dintre fiii cei mai duioşi, s'ar fi mulţumit să contribue băneşte la întreţinerea familiei şi atît. Dînsul s'a strîmtorat pentruca toţi să-şi aibă binele cît îl îngăduia situaţia lui materială. A ţinut în Sviţera pentru studiul medicinei pe sora lui Eliza, a plătit pensionul — şi pe vremea aceia internatul la Humpel însemna 1400—1500 lei pe an — pentru mine, a plătit solvenţia fratelui din şoala militară.

După masa de seară Conta stătea de vorbă cu ai lui până ce putea să-şi reia scrisul: întreba de nevoile fiecăruia, de chipul cum îşi petrecuse ziua, făcea politică cu tatăl său, cetea pentru el şi pentru soră-mea gazete şi reviste — şi cum cetea! Cu ce desăvîrşire! Multe din cunoştinţele de cultură generală, dar mai ales setea mea de studiu le datoresc numai acestor ore binecuvîntate.

Intr'o zi mă găseşte cu o broşurică «Moş Nichifor Coţcarul». Se uită lung la mine, apoi mi-o ia din mînă, fără mînie, dar hotărît: «Asta nu e pentru tine. Am să-ţi dau eu altceva *anume* pentru fetiţe». Şi de atuncea avea grijă să comande cărţi şi pentru noi copiii: din biblioteca lui Riureanu, mai tîrziu cărţi franceze cu teatru, poveşti, poezii de şcoală, etc.

Ne 'ntreba cîteodată: «dar bine voi, copii, n'aveţi nevoe de bani?» Şi ne da totdeauna cu mult mai mult decît ceream.

La via din Bucium a stat Conta o vacanţie mare. Cetea toată ziua sub un stejar bătrîn din fundul viei. Stejarul, care număra cîteva sute de ani, sta singur singurel, pe muchea dealului, în mijlocul unei întinderi de pajişte. Din umbra lui nepătrunsă, o privelişte minunată: orizonturi largi, depărtări pierdute prin care de abia zăreai, pitulate şi convîrşitor micşurate, Iaşul cu sateliţii lui de tîrguleţe şi de sate. Numai cu acest stejar, simbolic în măreţia lui stingheră, şi-a înfrăţit singurătatea singuratecul cugetător romîn...

B. Conta despre care marele Hasdeu spunea că a fost «*cel mai fermecător om pe care l-a dat neamul romînesc*», era nalt, cu părul aproape blond şi ochii aproape negri, cu faţa de albeaţa sidefului, spre osebire de alţi ftisici care au paliditatea fildeşului, cu barba foarte neagră, buzele foarte roşii şi dinţii foarte albi. Dicţia îi era clară, distinctă, muzicală, glasul simpatic, deşi cam slab, înfăţişarea de o simplicitate şi de o naturaleţă pe care le scoteau în relief în chip neaşteptat, eleganţa ţinutei şi a mişcărilor, distincţia şi îngrijirea neîntrecută a persoanei lui. Cu un spirit de ordine extraordinar, gospodărioara lui proprie — două odăi spaţioase — era întotdeauna în cea mai perfectă stare. Lui Conta nu-i lipsea niciodată nimic şi nimic nu se făcea în ultimul moment: toate erau chibzuite şi pregătite cu mult înainte. Nimic nu ţinea sub chee. Eu, care până la intrarea în internat, aveam slujba să şterg colburile dupăce isprăvea servitoarea de grijit, mă întîrziam adesea printre lucrările lui, printre cărţi şi manuscripte. O mulţime de hârtiuţi mici, cu fel-de-fel de însemnări — cu cugetări, planuri de lucru, etc. — mişunau pe biurou şi'n saltarele lui. Ce s'au făcut toate? Cine le-a folosit?

Odată găsind două caete frumos legate, unul început, altul nou, mi l-am luat mie pe acesta cu cea mai deplină seninătate de conştiinţă. Cînd dînsul mă întrebă: «eu l-am luat, zic, îmi *trebue* să copiez întrînsul poezii frumoase»...

— Daa? Apoi bine!... dacă-ţi trebue... şi încă pentru poezii frumoase...»

Şi atît i-a fost cu apărarea proprietăţii lui.

Altădată, ce să-mi vie în minte? Să usuc flori în cărţile lui, mult mai mari şi mai groase decît ale mele. Cînd bagă de seamă, dînsul, cu bunătate: ...«nu, asta nu se poate. Tu îmi strici cărţile. Uite îţi dau eu una *anume*», şi subliniind cu stăruinţă ultima vorbă, ca şi cum ar fi vrut să-mi spună ceva cu aceasta, îmi dărui un dicţionar gros.

Intr'o zi primeşte Conta, chiar în vremea prînzului, o scrisoare dela Panu din Bruxelles. Ce scrisoare, un adevărat volum! 12 coale pline. Eu mă întrebam cu nedumerire: «Ce poate avea de spus un om care scrie 12 coale?» Iar adouazi, pe cînd îmi făceam slujba, găsind scrisoarea deschisă pe biurou, m'apuc s'o

cetesc. Nu mi se spusese că lucrul nu e îngăduit, nu se ivise încă prilejul.

N'am înţeles o boabă din scrisoare, am reţinut însă un pasaj: «Dragă Conta, să mă erţi că nu ţi-am făcut comisionul. N'am fost la iubita ta fiindcă i-am pierdut adresa. Trimete-mi-o cu cea dintâi scrisoare.»

Cînd tatăl meu, puţin timp după aceia, stăruia să primească o partidă ce i se oferea — la noi toate se discutau în faţa tuturor — şi dînsul zicea: «Nu mă însor niciodată, nu vreau să las un bolnav mai mult pe lume, iar dacă m'aş însura, tot pe *dînsa* aş lua-o»...

— Cum? să aduci o străină...

Eu zîmbeam cu înţeles, ştiam şi eu că acea *«dînsa»* era din Belgia...

O persoană pe care Conta a admirat-o foarte mult a fost d-na dr. Sacara. Poate că şi pentru frumuseţa ei, dar mai ales pentru maturitatea inteligenţei şi felul ei de-a fi «om». Dînsul avea groază de femeile care păstrează naivitatea şi fasoanele de fetică de 15 ani până tîrziu. El vroia ca femeia să nu fie păpuşă, ci om, şi zicea că pentru a nu rămînea ridicolă ea trebue să îmbătrînească şi intelectualiceşte şi *moraliceşte* întocmai ca şi bărbaţii. Iacă dece era veşnic nedumerit de dragostea lui Eminescu pentru Veronica Micle. Poate să fi intrat pentru ceva în această nedumerire şi repulzia de a trada şi consideraţia pentru Stefan Micle, care a fost, pare-se, un om foarte respectabil.

Fapt e că cel întâiu care s'a gîndit să înfiinţeze în Romînia şcoale secundare pentru fete, şcoale adică de pregătire pentru intrarea în Universitate, a fost Conta, şi aceasta încă din 1881, cînd nici un Stat din Europa nu îndrăznise încă să o facă.

Conta, care era mai totdeauna îmbrăcat în negru, ba a purtat cîtva timp şi nişte butoni cu cap de mort, avea o preferinţă pentru culoarea albastră. Mobile, lucruri mărunte, chiar geamurile odăii lui de culcare erau toate albastre. O atmosferă calmă, o linişte răcoritoare, o îndepărtare de restul lumii, stăpîneau căminul lui. Deşi eşea foarte puţin, din pricina musafirilor care nu-l mai slăbeau, — dr. Tausig, Panu, V. Bejan, Tassu veneau şi de cîte mai multe ori pe zi, — dînsul era nevoit să lucreze până la 3—4 noaptea. Aşa fiind, se scula relativ tîrziu. Nu apărea între noi decît pe la $10^1/_2$—11, cînd i se orîndueau camerile, dar oricînd apărea, dînsul era în ţinuta cea mai îngrijită, ca şi cum ar fi fost pe punctul să iasă în oraş. Atîta respect de sine însuşi, atîta consideraţie pentru ceilalţi, indiferent cine ar fi ei, iată o însuşire care nu poate fi decît moştenire din strămoşi occidentali...

Conta era relativ puternic, vînjos. Ca student practicase multe sporturi. Un lucru cu care se fălea dînsul, era că ştia să înoate şi pe spate, ceia ce este, pare-se, o culme în specialitate. Iată dece se mulţumea drept armă, cu un box pe care-l purta veşnic în buzunar. Nimic nu-i putea inspira teamă decît perspectiva de

a pune mîna pe o broască. De această idiosincrazie rîdea el foarte adesea.

Dormea cu toate uşile descuiate, ceia ce de altfel era obiceiul casei. Tatăl meu, care avea un auz extraordinar de ascuţit şi care veşnic era în căutarea unui prilej să-şi descarce forţa lui quasi-herculiană, ar fi fost încîntat să-l viziteze niscaiva răufăcători.

Intr'o noapte pe la 3—4 un oarecare Cantacuzino-Başotă, derbedeu descendent de-al lui Gorciacoff, se introduse neauzit, graţie galoşilor pe care-i purta drept orice încălţăminte, drept în camera de culcare a lui Conta. Cînd acesta se deşteptă, — dormea foarte uşor, — Cantacuzino ceru cîţiva lei, sub pretextul că n'are cu ce-şi plăti camera la otel. Conta nu-l dădu pe mîna poliţiei, dar de-atunci prinse să-şi încuie uşile.

Arareori l-am văzut pe Conta nerăbdător şi niciodată violent. Veşnic lin, veşnic egal, veşnic bun. Ce dominare asupra nervilor! Ce odihnă stăpînitoare în toată firea lui! Deşi eram încă un copil, mă izbea contrastul dintre neastîmpărul împrăştiat şi imperativ al tatălui meu, şi calmul concentrat, îngăduitor şi veşnic stăpîn al fratelui meu.

Intr'o zi Conta veni în sofragerie cu o carte în mînă, liniştit ca totdeauna, dar la o oră la care nu venea altădată. — «Du-te şi spune servitoarei să astupe soba din biurou că s'a aprins». Şi s'a aşezat să cetească mai departe. Sgomotul şi vînzoleala celor ce au stins soba nu l-au făcut să-şi ridice ochii de pe carte nici o minută.

Altădată eram la masă. Mare tărăboiu în stradă. Tata, soră-mea, fraţii, toţi la fereastră. B. Conta ridică ochii de pe jurnal — avea răul obiceiu să-şi cetească gazetele în vreme ce mînca — ca să mă întrebe, mai mult prin semne, ce se întîmplase. Eu, suggestionată probabil de liniştea lui şi luînd zîmbetul cu care răspunsese tăcerii mele, drept aprobare pentru lipsa mea de curiozitate, nu m'am clintit din loc. Dacă tatăl meu nu s'ar fi însărcinat cu dela sine imboldire, să povestească cele ce văzuse, Conta nu le-ar fi aflat niciodată!

Un fel de stăpînire nu numai asupra lui şi a mediului, ci asupra momentului, a actualităţii, un echilibru veşnic stabil, o selectare a manifestărilor sufleteşti numai în virtutea însemnătăţii şi a valorei lor morale — iată o forţă caracteristică a lui Conta şi pe care, eu una, n'am mai întîlnit-o la nime.

Conta era de principiul că până la proba contrară fiecare are dreptul să fie socotit om detreabă. Increzător, binevoitor şi gata să servească pe oricine. Tatălui său, — romîn curat în privinţa aceasta, — bănuitor şi sceptic, îi trebuiau dovezi nenumărate ca să înceteze de a considera pe fiecine, şi asta chiar dela început, drept un hoţ. De aci discuţii nenumărate. Cînd B. Conta cădea victima vreunuia dintre necinstiţii care mişunau pe atuncea, cum mişună şi astăzi, tata jubila! Şi apoi dă-i! Discuţie, morală, formule sentenţioase!... Conta, care până la proba evidentă, apăra cunos-

cuții cu atita căldură, de parcă ii erau toți măcar frați de cruce, încheia cu atita: «ei, de-acum știu cu cine am de-aface și nu mai vreau să aud de trăește ori nu».

Aceasta i-a fost singura armă de luptă contra invidioșilor și a dușmanilor: uitarêa, ignorarea! De-aceia a și fost doborît!...

O singură vorbă mai aspră am auzit dela dinsul: «nu înțeleg cum pot fi oameni *care să nu se simțească*, să nu știe cît pot mînca și până cînd pot bea.» — Dojana era la adresa lui Creangă.

Și acest om pe care, deși modest în tot felul său de a fi, nu-l intimida nime și nimic nu-l surprindea — atît părea de pregătit în tot momentul pentru toate! — acest om pe care nu-l interesau decît manifestările selecționate de simțul său artistic, de preocupările lui filosofice, de rafinarea excesivă la care-l aduseseră și boala și cultura, acest om, deopotrivă de egal cu toți oamenii care veneau în atingere cu el, și mai de sus și mai de jos, era de o bunătate fără samăn. Un fel de risipă condamnabilă chiar! Cheltuia tot! se cheltuia el însuși nu numai pentru ai lui, dar pentru oricine ar fi avut nevoe de ajutor. A întreținut mai mulți ani pe sama lui — mi-a spus-o marele Caragiale — pe doi nepoți de-ai acestuia, și pe un băet sărac din județul Iași. Scria statute pentru fel-de-fel de societăți, traducea articole și piese de teatru pentru prieteni de-ai prietenilor, pentru cunoscuți de-ai cunoscuților săi. Cine nu s'a folosit, cine n'a abuzat de bunătatea lui?... L-am văzut chiar învățînd cum se rostește, odată franțuzește, altădată italienește, pe Pr. Ienăchescu, un prieten al tatălui său, care avea să cetească de Paști Evanghelia în aceste limbi.

Conta era un advocat de mîna întâi, dar un avocat *sui generis*; nu pleda decît pentru cauzele drepte. Onorariile rămîneau cîteodată numai pe hîrtie. Niciodată n'a reclamat în contra clientului de rea credință! Sînt la noi și acum hîrtii și iscălituri care dovedesc restanțe de plată dela clienți. Nici tatăl meu n'a vrut să facă uz de ele. Cînd un om se urcă la atari înălțimi sufletești, un singur omagiu i se poate aduce: să-i respecți voința întru totul! Și nu era slăbiciune bunătatea lui Conta, ci belșug sufletesc, dărnicie, risipă, îngăduință largă pentru veșnicile netrebnicii și păcătoșii omenești! Care-i credinciosul care să se măsoare în virtuți creștine cu acest ateu hulit de biserică? Care-i spiritualistul, care să se măsoare în cinste, în cumpătare, în traiu demn și util tuturora, în jertfa de sine, în idealism într'un cuvînt, cu acest scrupulos reprezentant al materialismului științific?

(Va urma). **Ana Conta-Kernbach**

La țărmul mării

Răzleață de celelalte vile, cari alcătuesc orășelul-cartier Carmen-Sylva, e căsuța albă și rău isprăvită, unde eu și ai mei vom sta, în vara aceasta, cîteva săptămîni. Împrejurul casei e cîmp deschis, plin de ierburi sălbatice, răbdătoare la sete și trainice la răsucelile vîntului. Locul vine înclinat dela mare spre ghiol și casa noastră, ca mai toate celelalte, are perspectiva lacului, dar nu și pe a mării. Numai otelul și cîteva vile de pe țărm le au pe amîndouă. Pe alăturea de noi, printre mare și lacul cu nume tătăresc și cu nomol făcător de minuni, trece șoseaua Constanța-Mangalia. Pe dealul care se umflă spre miază-zi ca un val, despărțindu-ne de satul Tuzla, stă înfiptă silueta vagă a unei biserici ce va să fie. Pe țărm sînt două-trei vile, neîmprejmuite și deabia ieșite din mistrie. Arborii lipsesc în partea aceasta. Pe lîngă casa noastră, dealungul ulucilor, sînt cițiva puiandri de salcîm. Alte vile n'au nici atît. Singur otelul Movilă — construcția cea dintîi care a frînt conturul pleș al acestor țărmuri — are în poale un parc tînăr de vre-o 15 ani, adică niște alei ușoare, parte copăcei și parte flori, pe cari le continuă în vecinătăți cîteva pete, cîteva șiruri de plantație nouă. În anul 1900, aceste locuri erau linse și nerănite ca o spinare de cal sălbatic. Primul semn îngrijitor, pentru ochii mei cari priveau din depărtare, a fost fantoma roșie a otelului de azi, Movilă.

Dela casa mea, prin iarba rară, duc spre mare mai multe

cărărui. Această iarbă este un fel de fîn zbîrlit, în care se amestecă destule flori — dar flori uscate la pipăit şi ţepoase, garofiţe de cîmp, traista-ciobanului şi alte burueni deprinse cu seceta. Cărăruia care duce spre Cazin e largă şi colbuită; celelalte sînt cărărui particulare, pentru vilele de pe ţărm. După două sute de paşi o bară albastră, ca de oţel, apare între acoperişul de olane al Cazinului şi micul promontoriu de alături. E marea. Bara de oţel se face mii de bare; barele se întind ca fulgerul şi deodată, între ţărmul dezvălit şi orizonul care era o simplă lamă albastră, sclipeşte imensitatea, palpită nesfîrşirea! Cu ce ai putea să asemeni acel noian fluid, cînd verde, cînd albastru, cînd argintos, cînd plumburiu, cînd amestecat din toate aceste tonuri şi mereu fără tihnă, mereu încercat şi înfiorat de schimbările cerului, ale cărui faze luminoase le răsfrînge clipă cu clipă, mereu strîns de stavila ţărmului, în ale cărui mii de băi murmură sau suspină, se vaetă sau bubue! Cu ce măsură verbală convenită ai putea să redai impresia covîrşitoare care îneacă sufletul, în faţa fluidităţii atîtui argint, atîtor peruzele şi smaralde! Uluit de zbuciumarea uriaşă pe care o ştii mai largă de cît zarea şi alunecînd departe pe subt zare, simţi nevoia să-ţi întorci privirea spre ţărmul mărginit şi nemişcat. Dinţătura lui capricioasă şi inegală, în contrast cu vasta uniformitate, odihneşte ochiul şi-l dezmiardă.

Neregulat, scobit şi prăbuşit, aici la 8—10 metri deasupra apei, jos unde valurile ajung şi se destramă, ţărmul are albii dulci, căptuşite cu puzderia stîncilor măcinate şi a scheletelor marine. Arar se găsesc în malul nalt pietre tari, încă nebiruite, de cari valurile mării să-şi agăţe spumele şi algile. Intre linia întortochiată unde pămîntul dobrogean se frînge ca să se facă ţărm şi linia onduloasă a nisipurilor vecinic vînturate de lopeţile mării se întinde, cu întreruperi, un brîu de pante mănoase, semănate, mai încoace, cu trifoi, plantate, mai încolo, cu arbori şi cu viţă.

Din dreptul otelului Movilă şi pînă la Farul dela Tuzla, coasta Pontului Euxin mi-e familiară şi cunoscută în amănunte, fiindcă am măsurat-o cu pasul şi cu visul şi azi şi altădată. Pe acele povîrnişuri line şi înverzite cresc, cu o bogăţie ne mai văzută aiurea, sulfina albă şi maghiranul sălbatic. In după-amiezile încinse, de Iulie, veneam şi şedeam ca pe o bancă, pe ţărmul înnalt, în bătaia vîntului de mare, amestecat cu miros de

sulfină. Intr'o parte era plaja albă, pe care oaspeţii sănătoşi şi suferinzi începeau s'o acopere, în partea cealaltă se ivea din lanurile galbene întinse pînă în mal, vîrful Farului dela Tuzla, iar în faţă, cuprinzînd trei sferturi din spaţiu şi din gînd, era marea scînteetoare şi neînţeleasă.

Am găsit în Carmen-Sylva un vechi prieten — un om de treabă — îmbrăcat în haină preoţească şi l-am făcut tovarăş plimbărilor şi reveriei mele. Am mers cu el alături, printre marea cînd sură, cînd argintie, cînd albastră şi lanurile totdeauna galbene. Cîte o barcă de pescari trecea, cu pînza întinsă, departe în largul apei. Cîte un şirag de călifari — acele pasări albe cari se leagănă pe ţărmuri, ca o prelungire aeriană a spumelor oceanului — poposea pe nisip. Noi ridicam braţele în sus şi pasările vigilente zburau deodată, ca să se lase apoi pe mare, unde rămîneau tot atît de nemişcate ca şi pe ţărm. Ne aduceam aminte amîndoi, dar fără să ni-o spunem, de Lacul cu nume şi cu formă de ghitară, de pescuirile minunate, de Furtuna de pe mare şi de celelalte divine episoade pe cari el le citeşte, în fiecare duminică, din uşile altarului şi pe cari eu le-am citit ani dearîndul, în vremea entuziasmelor naive. Ne aduceam aminte de acea Călătorie, în ziua Sîmbetei, printre lanurile coapte şi prindeam şi noi cu mîna cîte un spic, ca să-l frecăm în palme şi să scoatem bobul rumeor. Şi ca bobul de grîu care iese din pleavă, aşa ieşeau din pleava inimii amintirile cele bune şi gîndurile drepte. O, dacă viaţa ar fi atît de simplă şi de clară, dacă drumul ei ar fi să meargă totdeauna printre o mare lină, cu lăsări depărtate argintii şi un ţărm învestmîntat în holde fericite! Dacă marea aceasta nu s'ar tulbura adeseori atît de greu şi turbarea ei nu s'ar vărsa peste cărarea noastră, iar ţărmul, azi armonios şi tare, nu s'ar face rîpă şi mocirlă, cutreerată nu de amintiri evangelice, ci de acele animale necurate, pomenite în Evangelie, care se aruncă de pe ţărm şi se îneacă în mare!

Aşa încît, în acele seri cristaline, încheiate într'o parte de geana apelor iar în cealaltă de ondularea malurilor verzi, şi amicul meu şi eu plimbam cugete triste, el pentru un cuvînt, eu pentru altul. El îmi povestea luptele lui de obscur soldat al Bisericii, visurile lui prădate, străduinţele lui prea puţin răsplătite şi puţin înţelese de cei din preajmă-i. Sărman prieten, suferea şi el, în fond, de aceiaşi suferinţă ca noi toţi. In inima lui, ca într'o albie prea largă, idealul lui curgea scăzut şi sărăcăcios, ca un torent învins de seceta lui Iulie. Uneori, pe linia de ideală

ametistă, care arată unde marea şi cerul se despart, se ivea cîte un mugur deabia văzut sau se deşira în văzduh un norişor. Şi ne gîndeam atunci la nenorocirea ceasului de faţă, la vastul măcel pornit între popoarele creştine şi la spionii mării cari puteau să se aţină dincolo de orizon. Şi ne întristam şi mai mult în faţa mării, atît de uriaşe şi de calme şi în faţa omului, atît de mic şi de robit de patimi.

Întorceam paşii către casă, trecînd încet printre macii roşii, risipiţi în grîul galben, printre cicoarele albastre şi printre sipica albă gălbioară. Lacul Tekir-Ghiol strălucea ca o placă de aur, între cele două grămejui de case, dela noi şi din satul dimpotrivă, mai apropiate şi mai limpezi, ca oricînd, acum subt încovoerea cerului de seară. Portul Constanţa ajungea — acolo departe unde sfîrşeşte marea — din scînteetoare năzăreală, cum se arată în soare, clădărie trandafirie şi împietrită. Ne opream, amicul meu şi eu, el fantomă neagră şi eu fantomă sură, pe promontoriul vecin cu plaja. Oaspeţii locului stăteau culcaţi, subt lumina dulce ostenită, se scăldau în marea cu tresăriri uşoare sau se jucau în nisip, după poftă, după nevoe şi după vrîstă. Amicul meu are patru copii; am şi eu tot atîţea. Îi căutam din ochi şi-i găseam mereu în acelaş loc, în nisipul de pe plajă, tovarăşi la o laltă, la ridicat cetăţi şi la sădit grădini. Ceilalţi copii făceau la fel, sau înnalţau zmee, la vîntul serei. Părinţii lor, supraveghetorii lor cîteau, visau, vorbeau sau se scăldau. Dar lumea aceasta, nouă celor doi cari priveam de sus de pe promontoriu, ne era departe şi străină. De n'ar fi fost devale micii ziditori de cetăţi şi săditori de grădini, patru ai lui şi patru ai mei, noi n'am fi călcat pe pe aici şi n'am fi atins niciodată marea, pe această cale zgomotoasă a unei staţiuni de băi.

În cîteva dimineţi, am plecat singur şi am coborît printre tufele de sulfină pe plaja goală, într'o altă latură, rar cercetată de musafiri. Noianul apelor desfăcea subt astrul zilei o plasă de argint licăritoare şi mobilă, întinsă dela ţărm şi pînă în zare. Tonalitatea depărtării era verzue, bariera zărilor era albastră. Iar subt acest aspect în care norii cerului, clarităţile şi modificările văzduhului se regăseau ca într'o oglindă, marea îşi trăia eterna-i epopee, îşi resfira diamantele şi legăna şi mîngîia tristeţea inimii. Valuri după valuri veneau din larg şi în veci neobosite şi în veci la fel unul cu altul plesneau marginea băei, deznodîndu-se în nisip şi aruncînd pe el o fugară ghirlandă albă. Şi viaţa acestei mări ţine de milioane de ani şi sute de mii de oameni s'au odihnit pe ţărmu-i de trudnica lor cale! Cîteva civilizaţii au crescut şi au trăit împrejurul acestui străvechiu Pont Euxin. Din adîncurile ei, cari sînt în acelaş timp cimitire şi muzee, marea scoate uneori monede eline şi romane şi le readuce, după două mii de ani, la lumina soarelui. Pe coasta aceasta, sînt numeroase rămăşiţe de cetăţi, de oraşe, de temple şi de biserici. Omul le-a ridicat, a trăit în ele şi a murit, cu fruntea încreţită, cu ochiul trist. Şi tristeţea atîtor generaţii n'a schimbat nici marea, nici cerul, nici inflexibila soartă omenească. Astăzi ca şi în ziua întîei coborîri a corăbierilor greci, marea e nepăsătoare şi de aceiaşi vrîstă. Cerul e tot atît de sus deasupra ei, tot atît de neajuns, iar inima omului e bîntuită de acelaş dor de necunoscut, de aceleaşi visuri covîrşitoare şi ucigaşe.

Şi atunci îţi pare că această imensitate neadormită şi eternă te mîngîe şi te povăţueşte: *E dat ca marea să se zbuciume deapururi. E dat ca inima omului să nu fie niciodată împăcată.*

Om de muncă de eşti, munca ta nu vei sfîrşi-o cît Aminul şi cînd te vei culca pe căpătîi, în seara cea din urmă, vei fi cu mintea plină de cîte ai mai avea să faci, a doua zi. Creştin de eşti, vei vedea, ca într'un răsărit, departe în veci, Grădinile cele veşnice şi cerescul Ierusalim, iar pe drumul prăpăstios şi aspru ce duce pînă acolo vei însera curînd. Artist de eşti, vei umbla, viaţa întreagă, cu ochii aţintiţi la vedenia ta de frumuseţe, te vei împiedica de toate pietrile din drum, vei încurca şi amărî viaţa intimilor tăi şi vei muri pustiu, croncănit de corbii cei mai nemiloşi—ai gloriei deşarte.

G. Galaction

Germania beligerantă

«...noi ne-am desvăţat doar a fi sentimentali»...
Din discursul cancelarului german.

Aceste rînduri sînt consacrate unor cifre exacte, unor constatări categorice. Şi acei care caută frazeologie strălucitoare sau «spirite» atît de necesare după prînz pentru o funcţionare normală a digestiei, să nu-şi cheltuiască timpul preţios cu cetirea acestor rînduri.

Materialul, de care dispunem, a fost confirmat de întreaga presă europeană, incluziv presa rusească, care scrie sub varga cenzurii.

Raportul oficial despre comerţul exterior al Statetor-Unite, din Aprilie 1915, conţine unele date extrem de curioase şi care aruncă în mod oblic lumină asupra adevăratei stări de lucruri în actuala tragedie mondială.

Dacă vom compara datele din cele zece luni ale ultimului an de fisc, dela 1 Iulie 1914 până la 30 Aprilie 1915, cu datele din acelaş răstimp ale anului trecut, — vom observa uşor, că importul în Statele-Unite cu vasele Germaniei a scăzut impetuos dela 201 milioane de dolari, din anul trecut, până la 31 milioane în cele zece luni ale anului curent. Cu alte cuvinte, importul Germania—Statele-Unite a ajuns la $^1/_7$.

Iar exportul cu vasele germane din Statele-Unite în Germania, în 10 luni de războiu (până la Aprilie), n'a ajuns la nici 20 milioane dolari, pe cînd în 10 luni dinaintea războiului, acest export a fost de 238 mil. dolari, adică de 12 ori mai mare decît exportul de după declararea războiului. Astfel că Statele-Unite aproape nu mai exportează produsele pieţii americane în Germania.

Să vedem ce fel de mărfuri, cîte şi unde se exportau de obiceiu din această piaţă, în cîte 10 luni ale ultimilor doi ani?

Răspunsul complect ni-l dau tabelele următoare:

Valoarea grîului şi a făinei exportate în mil. dolari:

Anii	în Germania	în Anglia	în Franţa
1913/14	10,4	32,1	4,9
1914/15	2,5	93,9	53,0
Diferenţa:	—7,9	+61,8	+48,1

Valoarea automobilelor exportate:

Anii	în Germania	în Anglia	în Franţa
1913/14	0,84	5,1	0,7
1914/15	0,02	10,8	10,0
Diferenţa:	—0,82	+ 5,7	+ 9,3

Valoarea exportului de cai:

Anii	în Germania	în Anglia	în Franţa
1913/14	0	0,2	0
1914/15	0	15,7	23,8
Diferenţa:	0	+15,7	+23,8

Valoarea exportului de aramă:

Anii	în Germania	în Anglia	în Franţa
1913/14	39,5	18,9	21,3
1914/15	3,0	28,8	18,8
Diferenţa:	—36,5	+ 9,9	— 2,5

E interesant să subliniem în treacăt, că mai înainte de războiu Statele-Unite exportau aramă în Germania în cantităţi mai mari decît în tot restul lumii.

Valoarea exportului de diferite cărnuri: şuncă, untură:

Anii	în Germania	în Anglia	în Franţa
1913/14	14,5	32,0	0,5
1914/15	5,5	51,1	18,4
Diferenţa:	—14,0	+19,1	+17,9

Cantitatea exportului de bumbac în mii de balote:

Anii	în Germania	în Anglia	în Franţa
1913/14	2,572	3,190	1,050
1914/15	284	3,278	554
Diferenţa:	—2,288	+88	—496

Şi chiar această cantitate nulă, exportată în Germania, care este arătată aci în primele 10 luni de războiu, nu se referă decît la prima lună de războiu, cînd vasele germane au fost încă în stare să rupă blocusul.

Valoarea însă a exportului de explozibile s'a urcat dela 5,5 pînă la 21,2 mil. dolari, adică aproape de 4 ori.

Raportul american nu spune în ce direcţie au fost îndreptate cele din urmă produse...

Credem că nu e nevoe de multă agerime ca să venim la concluzia, că muniţiile de războiu au fost furnizate de către Statele-Unite exclusiv duşmanilor Germaniei.

Dar să lăsăm la o parte agerimea, care nu poate fi decît o noţiune relativă şi să trecem la date sigure de cifre.

Iată ce ne comunică despre unele comenzi executate de cîteva case mari ale industriei de fer din republica transantlantică, organul oficial al Camerei de Comerţ din Chicago:

Casa şi caracterul comenzilor	*Comenzile confirmate, valoarea*
Westinghouse Electr. (puşti şi muniţii)	320 mil. lei.
Westinghouse Air Br. (frine automate cu aer)	7 » »
Westinghouse Air Br. (şrapnele)	88 » »
America Locomotive (şrapnele)	17 » »
Canadian Car et Fondry (5 milioane şrapnele)	425 » »
Lachawama Steel (şine şi oţel)	40 » »
Betlanem Steel (diferite produse de oţel)	775 » »
New-York Air Brake (şrapnele)	88 » »
Studebaker Corp (automobile şi alte aparate de auto-mişcare)	88 » »
General Electric (produse grele de oţel)	544 » »

Casele sus arătate au primit dela Anglia, Franţa, Rusia şi, în parte, dela statele neutrale, comenzi în valoare de peste $2\frac{1}{4}$ miliarde de lei!...

Cantitatea totală a tuturor acestor comenzi «confirmate» — precum o recunoaşte însăşi Camera de Comerţ în raportul ei—, e, cu siguranţă, micşorată din unele «consideraţii particulare»...

Dar mai sînt încă o mulţime de alte comenzi făcute excluziv de către Quadrupla-Inţelegere, în privinţa cărora raportul Camerei de Comerţ din Chicago arată următoarele:

Casa şi caracterul comenzilor	*Valoarea comenzilor*
Pressed Steel Car (vagoane)	104 mil. lei
American Car (tinichele şi muniţii)	466 » »
Baldwin Locomotive (diferite obiecte militare)	520 » »
Chicago Pum Tool (400.000 şrapnele)	40 » »
Crucible Steel (diferite muniţii)	780 » »
United St. Chidige (600 milioane cartuşe)	95 » »
Carnegie Steel (oţel pentru şrapnele)	25 » »
American Wolen (postavuri)	43 » »
Colt Firearms Co. (mitraliere)	80 » »
Unio Metalic Cart (muniţi)	154 » »
Remington Arms (puşti, etc.)	520 » »
Hopkins et Allen (400.000 puşti)	54 » »
Electric Boat (articole de submarine)	104 » »
Locomotive Co. of. Am. (vagoane etc.)	26 » »
Cambria Steel (şine, oţel etc.)	26 » »

Suma totală a acestor comenzi «neconfirmate», dar certificate în mod oficial, întrece cu mult 3 miliarde lei.

Trebue să adăogăm că vestita casă americană Remington Arms Co. a primit de curînd două comenzi nouă:

1) diferite articole militare de 536 milioane lei.
2) puşti de 480 mil. lei.

Această din urmă comandă, credem cu toată siguranţa, că a fost făcută de către Rusia (se confirmă de presa rusească).

Şi iată cum circa 20 de case industriale «consumă» comenzi în suma exorbitantă de 6 ¹/₄ miliarde de lei, care întrece de 5 ori bugetul de războiu obişnuit al Rusiei,— cel mai mare din toate bugetele identice ale lumii—şi, în acelaş timp, întrece de circa 50 ori acelaş buget romînesc!...

Muniţii şi material de războiu în valoare mai mare decît 6 miliarde lei, se îndreaptă în majoritatea lor copleşitoare spre Anglia, Franţa şi Rusia,—din America *neutră!* Şi în acelaş timp «patrioţii» noştri pîndesc să nu treacă pe la noi nici un fel de «contrabandă» dela «şvabi» la Turci, ca ferească Dumnezeu să nu fie cumva călcată neutralitatea noastră, odinioară «leală şi definitivă»!...

Nu se poate deasemenea uita o nuanţă particulară a tabelei comparative de import şi export America — Statele beligerante, reprodusă mai sus: acest export se face şi aceste comenzi se execută de către Statele-Unite pentru Quadrupla-Inţelegere, tocmai în timpul în care republica transatlantică, spre satisfacerea Angliei, declară bumbacul contrabandă de războiu! Adică... pentru cine contrabandă? Pentru Anglia? Dar cumpărăturile acesteia s'au mărit în timpul războiului; apoi se ştie bine că Anglia se pregăteşte să cumpere tot bumbacul american. Astfel, nu numai Anglia, ci şi America-*neutrală* se tem ca nu cumva, ferească Dumnezeu, bumbacul să cadă în mînile Neamţului!...

Statele-Unite argumentează prin declaraţii formale, făcute de prezidenţii Lincoln şi Johnson în 1865, prin care bumbacul se declarase contrabandă de războiu, fiind materie pentru fabricarea muniţiilor.

Nu-i nevoe să aducem aci dovezi, că asemenea punct de vedere nu este decît o batjocură a dreptului internaţional şi a adevărului, în numele cărora s'ar zice că se trudeşte atita Quadrupla-Inţelegere. Pur şi simplu: Statele-Unite sînt furnizoare şi se găsesc în slujba Quadruplei-Inţelegeri; iar dacă cifrele sus arătate ne sînt cunoscute nouă, oamenilor de rînd, apoi fiţi siguri că ele sînt cunoscute perfect Nemţilor...

Atunci, ce le rămîne Germanilor de făcut? In ce mod să reacţioneze la o asemenea transparentă politică «neutrală» a republicei transatlantice? Judecînd cu sînge rece, constatăm că Germanii nu pot privi Statele-Unite decît ca duşman. Nici nu trebue să le privească altfel.

Pentru noi, ca şi pentru orice minte sănătoasă, e absolut indiferent dacă au fost sau nu îndeplinite formalităţile tradiţionale, adică schimbul de note, trimeterea ultimatelor, etc.. Pentru noi, această cifră «6 miliarde lei» e de o importanţă excepţională.

Cu atît mai mult vorbeşte această cifră, ori şi cărui german, mai mult decît toate cuvintele zgomotoase şi de înalt diapazon. Ea spune Neamţului: vezi, dacă mai ai ochi de văzut; înţelege, dacă mai ai capul pe umeri şi ţine minte că zilnic, în fiecare ceas, Statele-Unite trimit, în limitele teritoriilor de războiu, mii şi milioane de morţi, aducîndu-ţi ruina, robirea şi nimicirea. Pătrunde, înţelege şi reacţionează!...

Şi acum, cînd cuprindem cu mintea aceste cifre colosale, aceşti bani pentru care se fabrică focul nimicitor pentru Nemţi, pricepem cu absolută claritate rostul unei scrisori a unui ofiţer german (reprodusă în presa rusească) către soţia lui [1]):

— Să nu uiţi a repeta copiilor, zilnic, de mai multe ori, că Ruşii, Englejii, Francejii sînt cauza tuturor nenorocirilor căzute asupra Germaniei. De-şi vor aduce copiii aminte de tatăl lor,—să le spui că e la războiu, cu duşmanii Germaniei. Dacă n'au mîncare bună şi jucării, spune-le că e din cauza războiului cu duşmanii Germaniei. Iar cînd vor vedea răniţi pe stradă, spune-le că e opera duşmanilor Germaniei».

Şi acest neamţ socoteşte Statele-Unite, cu deplină dreptate, duşman real, neîndoios. Nici n'am putea pricepe pe Germani, dacă ei n'ar scufunda vapoare, care, sub steag vrăjmaş şi mai des sub steag neutral, le aduc, cu toată viteza, dezastrul şi moartea. Ar fi absurd, sălbatec, să contestăm dreptul omului la sforţări retroactive, îndreptate contra nimicirii lui. Germanii sînt nevoiţi să se lupte din toate puterile şi prin toate mijloacele contra milioanelor de morţi îndreptate spre ei, din republica transatlantică *neutrală*.

De altfel vedem aci încă ceva mult mai instructiv. Puterile Quadruplicei trîmbiţează: uitaţi-vă, libera şi democratica Americă (cu cît trece timpul, cu atît cuvintele îşi pierd sensul şi devin epitete fără conţinut) e şi ea de partea noastră. Uitaţi-vă, cum vine toată lumea în ajutorul nostru!...

Cu atît este mai rău pentru voi, — s'ar putea răspunde la această reclamă.

In sfîrşit, Germania absolut izolată are o armată perfect înzestrată, îmbrăcată şi hrănită.

Ceia ce n'a putut să facă lumea întreagă, a făcut-o Germania pe baza structurii sale de stat, adînc socialistică şi comunală. Ea singură, fără ajutor din afară, înconjurată din toate părţile de a doua zi de după declararea războiului şi lipsită de orice import de materii prime, — a ridicat siguranţa ţării şi înzestrarea armatei la o înălţime de neatins pentru alte state, care se află totuşi în condiţii geografice şi politice incomparabil superioare.

Şi nu se poate refuza recunoaşterea culturii supreme, a treptei de sus în dezvoltarea socială, economică şi spirituală a

[1]) O scrisoare a unui ofiţer german reprodusă de «Russcoe Slovo» (No. 183 din 1905).

acestui popor, care e in stare să-şi apere dreptul la existenţă şi la propăşire, singur, cu conştiinţa atît de fermă a greutăţii problemelor şi a responsabilităţii sale inaintea urmaşilor.

*

Cu ură şi invidie e privită Germania beligerantă de către majoritatea enormă a presei europene.

Poreclindu-i mai intâiu *boches, şvabi* şi «Micheli grosolani», această presă s'a aruncat apoi asupra Nemţilor in cascade nesfirşite de noroiu, cu răutate prost disimulată. Deocamdată, «a şaptea mare putere» a intrat in faza a treia, faţă de Germani. «Grosolanul Michel» e ridicat acuma la rangul de «artist» şi «creator» al artei militare. Şi despre arta «exorbitantă», cu care orice ofiţer neamţ duce războiul, presa strigă tare, pentruca prin acest strigăt «să salveze în viitor pe comandanţii noştri de a fi înfundaţi».

Nemţii, — scrie organul de războiu rus «Russchii Invalid» — elaborează tot mai multe căşti speciale contra şrapnelelor, căşti care feresc capetele soldaţilor în lupta de tranşee.

Acest organ de «presă», precum trebuia să ne aşteptăm, explică in mod foarte curios faptul acesta, prin lipsa de oameni a Germaniei! Presa rusească, de exemplu[1]), constată că in oraşul Conin (din Polonia ocupată de Germani), Nemţii au construit două turnătorii mari de fer. Mineraiul soseşte aci din regiunile miniere ce înconjoară acest oraş. «Nemţii au făcut acolo mine nouă şi numeroase, punindu-şi toate silinţele pentru sporirea cantităţii de mineraiu».

Mii de muncitori lucrează acuma in aceste mine, care au fost legate cu Conin prin o cale ferată. Apoi a fost făcută şi o linie directă ferată din Conin la Cutno. «Prusacii au pus in mişcare toate fabricile, lucrind arama, din care produc aci muniţii»...

Presei «europene» i se sburleşte părul, cind e nevoită zilnic să constate: ba că in Galiţia, în timpul gonirii Ruşilor, vine cite o mitralieră la trei Nemţi şi că pe toată intinderea frontului occidental dela Calais până la frontiera elveţiană, dacă s'ar pune intr'o linie toate mitralierele aflătoare la Nemţi: apoi la fiecare 25 metri distanţă ar veni cite o mitralieră; ba că la trupele de cavalerie din Curlanda au apărut la Nemţi nişte şele particulare cu mitraliere, ceia ce le dă posibilitatea să tragă de pe cal sute de gloanţe etc. etc.

In sfirşit, mai ştim că dacă localităţile fixate pentru raidul «Zeppelinurilor», sînt cufundate in întuneric: aceasta nu este de loc piedică pentru acţiunea dirijabilelor germane. In afară de

[1]) No. 217 din 1915 al ziarului «Utro Rossii».

reflectoare, Nemţii mai au şi bombe luminătoare. Acestea se coboară încet cu *parachute*, luminind puternic întinderi mari. Primei bombe îi urmează a doua, a treia etc. Cooperind cu reflectoarele, care aruncă raze roşii de pară (razele roşii pătrund perfect prin atmosfera umedă), aceste bombe biruesc întunericul.

Aparate speciale aruncă astăzi mine explozibile din Zeppelinuri şi aceste parate sînt la fel cu catapulta veche. O baterie de 4 aparate deschide dela o înălţime mare un foc regulat şi precis, aşa zis «in rinduri».

Iată de pildă şi o altă informaţie rusească: Nemţii s'au ocupat cu colonizarea serioasă a Curlandei şi foarte numeroşi colonişti noi, sosiţi din Germania, string în grabă recolta griului şi a săcarei. «Din Germania — scrie «Russcoe Slovo» — au fost aduse chiar treerătoare pentru colonişti».

E oare de mirare, că faţă de această muncă a Germanilor, adversarii lor, isbiţi, dominaţi şi dezorientaţi, rămin aproape tot timpul războiului pasivi, fără nici o iniţiativă?

«Daily News» publică discursul rostit de directorul societăţii engleze de telegrafie fără fir, Marconi.

Reţeaua staţiilor telegrafiei fără fir în Germania şi în coloniile ei, — a spus Marconi, — i-a costat 50 de milioane de lei. Avind in vedere că Germania şi-a pierdut acuma toate coloniile, veţi spune poate că Nemţii au plasat aceşti bani in mod foarte prost? Cugetind astfel, aţi comite o greşeală: Anglia a declarat Germaniei războiu la 4 August la miezul nopţii. In aceiaşi zi pe la orele 5 după amiazi, Germania a trimes prin reţeaua sa de telegrafie fără fir, la toate staţiile şi in spaţiu in toate direcţiile, la distanţa de 3000 km., o înştiinţare scurtă conţinind: «Războiul cu Anglia s'a început. Plecaţi imediat, cu viteză maximă, în cel mai apropiat port neutral».

Trimisă in toată lumea in timp de citeva momente, această înştiinţare i-a salvat Germaniei partea cea mai mare a flotei de comerţ. Dealtfel, dacă transmiterea acestei telegrame ar fi salvat Germaniei numai unul singur din vapoarele ei colosale, ca de pildă «Vaterland», apoi chiar şi atunci costul reţelei sale de telegrafie fără fir ar fi fost pe deplin răscumpărat. Dar ştim perfect că telegrafia fără fir i-a adus Germaniei in acest răsboiu încă şi alte nenumărate servicii, cu mult mai mari.

. . . .

Toate acestea nu sînt decit nişte simple amintiri, schiţe ocazionale, dar care vă fac să simţiţi involuntar perfecţia organizării germane.

*

Pe ziua de astăzi, Germanii stăpinesc din teritoriile ruseşti o parte cam de două ori mai mare decît întreaga Rominie. Şi cucerirea teritorială, precum o constatăm în fiecare zi, sporeşte mereu.

Cum dar și în ce mod duc războiul Germanii? Cum anume înaintează, se apără, se retrag? Nu este decît un *secret de polichinelle*, că unele retrageri ale Germanilor făceau cît niște victorii adevărate: să ne amintim numai de Mackensen «înconjurat» sub Lodz...

Se scrie foarte mult despre tactica nemțească. Și în aceste cazuri ca și mai totdeauna, a-tot-știutorii gazetari fac mereu uz de epitete zgomotoase, fără a spune ceva concret.

Germanii sînt acuzați de multe, dar nimeni încă nu s'a îndoit de exactitudinea lor. La Germani nu se întîmplă niciodată, ca trupele destinate pentru ofensiva generală pe un front cît de lung, să intre în luptă una înaintea alteia, sau mai tîrziu decît alta cu o zi sau cu o noapte, — ceia ce se întîmplă la bravii lor adversari, mai ales la cei dela Nord-Est.

«Se observă o predilecție la Germani, — scrie «Ruschii Invalid» din 9 Aug. 1915, — de a utiliza pădurile, ca puncte de reazăm. In privința aceasta s'a elaborat o întreagă tactică nouă, după experiența de luptă din sectorul Mlavei (lîngă Ednorojeț), care constă din următoarele:

Mitralierele se plasează cît mai departe de lizieră, spre interiorul pădurii și deci e foarte greu să fie distinse cu binoclul. Pădurea este împletită cu sirmă, imediat îndărătul lisierei, pentruca lucirea ei să nu fie observată și să nu arăte artileriei adversare, această poziție. Dușmanul e lăsat să se apropie cît mai bine de liziera fortificată, înaintea căreia sînt construite tranșee. Acest sistem ia dușmanului posibilitatea de a nimici mitralierele și de a curăți prin focul artileriei pădurea, fiindcă infanteria, care atacă, se expune primejdiei din partea artileriei sale. Insfîrșit, germanii urmăresc ca posiția adversarului dinaintea pădurii să fie situată pe un povîrniș pieziș în direcția pădurii, iar în pădure se fac niște rariști întortochiate, adică capcane de surprinderea coloanelor de infanterie inamică, pentru luarea lor sub focul de flanc al mitralierelor».

După o exactă, concordată și măsurată ofensivă, urmează cu aceiași sistematizare așa numita consolidare a spatelor armatei. Pare-că munții se mișcă, se tîrăsc înainte acaparînd cu masivul lor de necucerit, teritoriile ocupate, care au și fost arate de fier și foc.

— De unde găsesc ei toate acestea? De unde vin ei atîția? Privești și te cuprind fiori: un munte nu alt ceva vine și te acopere! — așa se îngrozesc lătișii (liponii, livii) din Curlanda.

Și pretutindeni unde se ivesc Nemții, ei încep imediat o muncă titanică: răsar căi ferate, șosele, poduri, întărituri, obstacole de războiu...

— Oare sînt Nemții aceștia niște vrăjitori? — se întreabă acei care au avut prilej să vadă modul, cu care Nemții întăresc părțile cucerite ale Rusiei.

Permiteți-ne să reproducem pentru demonstrarea muncii

fenomenale a Nemților, următorul pasaj din «Russcoe Slovo», Nr. 181 din 1915:

«Se știe precis că în apropiere de Tuccum (Curlanda), Germanii au fortificat în mod formidabil un munte mare. Acest munte, latișii îl numesc «Muntele Mare». El dominează tot plaiul și de pe el se vede în toate părțile la 30 km. După situația și după caracterul pantelor, acest munte, chiar în starea lui naturală, prezintă o întăritură foarte puternică. Germanii însă l-au transformat, precum o spun latișii, într'un ariciu.

Pe acest munte, — povestesc latișii care au lucrat acolo, — sînt unele locuri din care se văd marea și absolut tot dimprejurul lui. In aceste locuri, Germanii au stabilit tunuri grele, numeroase baterii întregi, construind pentru ele niște forturi betonate, ca de cetate. Tunurile aduse au fost atît de grele, încît pentru ridicarea lor pe munte și pentru instalarea fiecărui exemplar, sute și sute de muncitori latiși au lucrat zile întregi. Seara, la apusul soarelui, aceste tunuri monstre se disting pe fondul cerului senin, la distanța de 2 km., ca niște «vaci grase».

Concediind după terminarea lucrărilor pe latiși, Germanii nu mai lasă nici pe soldații lor să vie aci.

Și așa muntele-cetate cu toate tunurile stă, parcă, mort. Imprejurul lui și mai în jos, se află sentinele, accesul la munte fiind absolut oprit.

— S'a făcut, și până la o vreme va sta așa, — explică soldaților, ofițerii Germani. — Cînd vom avea nevoe, vom deschide și veți intra».

Simplii țărani latiși, au fost frapați mai ales de cheltuiala enormă, de care era nevoe pentru a construi o asemenea cetate-munte: «Cum se poate pentru un singur munte să fie atita cheltuială? Aci doar au intrat care întregi de aur. De unde au Germanii atîția bani?»

La retragerea Rușilor din Curlanda, aceștia au capturat un ofițer german. După ce acesta a fost supus unui interogator la statul major, ofițerii ruși au intrat în vorbă cu el. Prizonierul posedă perfect limba rusească *).

— In ce privește mijloacele luptei, — a spus Germanul, — în special în lupta cu voi Rușii, spațiul vostru, întinderea Rusiei atît de lăudată, nu joacă pentru noi acel rol mare, pe care i-l atribuiți. Lupta e alimentată nu de spațiu, ci de tunuri, puști și muniții. Aveți, Domnilor, întinderi mari; în schimb, noi avem stocuri fabuloase de arme și muniții. Și vom vedea care din două are mai multă importanță.

— Dar chestia pînei? — au întrebat Rușii. Se știe doară că Germania nu poate trăi numai din pînea produsă la dînsa: mai curînd sau mai tîrziu foametea e inevitabilă.

*) «Russcoe Slovo» din 1905, No. 183

— Foametea ?—a zîmbit prizonierul.—Ne războim de un an întreg şi precum vedeţi, sintem încă în viaţă. Ne-am învăţat numai să fim economi în privinţa cerealelor, ceia ce nu e decît de mare folos. Să nu prea trageţi nădejde : nu vom muri de foame nici în anul al doilea de războiu. Să avem numai bani şi energie, că pine vom găsi. Am mincat în acest an pine rusească, o vom minca şi anul viitor.

— Cum ?

— E secretul nostru. Nu e treaba mea să vă învăţ cum aţi putea să ne chinuiţi prin foame. Nu avem desigur abundenţa de odinioară în alimente. Dar dela această abundenţă şi până la moartea prin foame, sînt mai multe stadii, din care am trecut prea puţine. Doară şi în timp de pace, în timpul cel mai bun, nu toate clasele populaţiei dintr-o ţară mănincă la fel. De pildă, la voi în Rusia cea sătulă, ce mănîncă ţăranii şi muncitorii, chiar în anii de recoltă extraordinară ? Mi se pare că tot nu se prea îmbuibă nici atunci, mai degrabă sufăr lipsa. Dar totuşi trăesc... şi aşa trăesc sute de ani. Dece atunci puneţi speranţe prea mari în pieirea noastră de foame, dacă vom minca şi noi, un an doi, mai puţin şi cu economie riguroasă ? Există totdeauna citeva moduri de alimentare într'o ţară : aristocraţia mănîncă după gustul ei, clasele mijlocii supun gustul lor necesităţii ; apoi funcţionarii de rînd şi burghejii mici fac o economie straşnică ; şi mai puţin mănîncă muncitorii şi ţăranii, care de fapt întreţin toată societatea prin munca lor ; în sfirşit, ştiţi cum mănîncă oamenii cei cu hrana întîmplătoare : lucrătorii cu ziua, cerşetorii, vagabonzii. Aceştia mănîncă prost, dar mănîncă. Şi totuşi trăesc !...

Germanii, care în general mănîncă totdeauna bine, aveau hrană de clasa II-a, să zicem ; acuma, în cazul cel mai rău, au trecut la hrana de clasa III-a, adică cum mănîncă muncitorii. Nu-i vorbă, sint neplăcute toate acestea, dar e departe până la moartea prin foame. Înaintea noastră avem hrană de clasa a IV-a, iar în cazul extrem, oamenii mănîncă doară orice şi ori unde. Pe vase naufragiate se întîmplă ca oamenii să nu mănînce aproape de loc 20 şi 30 de zile. Dacă ar veni o zi de asemenea nenorocire, tot poporul German nu ar mînca săptămîni întregi. In schimb, ştiţi voi cu ce furie nu numai armata ci şi toată populaţia s'ar arunca peste vecini, unde se va găsi pine ? Cu ce ură vom lupta în contra celor care ne-au condamnat la înfometare ?... Toată Germania ar fi atunci ca o singură gură de tun aruncînd focul neîncetat al răzbunării asupra a tot şi toate dimprejurul ei : şi ea va da foc lumii întregi.

La noi în Germania, chiar băeţi, aproape copii, vin cu milioanele la războiu. Iar voi, neştiind ce să mai faceţi împotriva noastră, cu ce să ne mai înjosiţi, luaţi vrista tînără a unora dintre soldaţii noştri drept semn de slăbire a armatei ; pe cînd noi vedem în acest fapt, garanţia victoriei, şi ne mîndrim cu el. Să

aveţi în vedere că toţi aceşti tineri au fost membri ai diferitelor societăţi sportive şi de aceia sint sănătoşi, tari, rezistenţi şi obişnuiţi cu marşuri lungi. Soldaţii noştri, căliţi de lupte, totuşi, după 2—3 zile de marş, se culcă venind la etapă ; dar aceşti tineri cîntă, dansează şi se joacă. Aproape toţi aceştia şi-au obţinut încă din timp de pace diferite decoraţii de încurajare pentru tragerea perfecă la ţintă».

*

Ce mică ne apare acum expediţia lui Napoleon din 1812, faţă cu a Germanilor de astăzi. Să ne aducem aminte de cuvintele generalului von Below, spuse unui corespondent : dacă trupele de geniu, numai cele din armata lui, coase zilnic zeci de chilometri de căi ferate şi de şosele în regiunile cucerite din Rusia, dacă această armată de Nord-Est mănîncă sub Riga pîne făcută eri la Breslau, şi dacă soldaţii germani nu beau altă apă decît «Apolinaris», — se poate oare face vre-o comparaţie cu campania din 1812 ?

După însăşi «Russcoe Slovo» (numărul 187), — sub Kovno, zeci de mii de soldaţi germani aveau fiecare, cîte un bidon de războiu cu alcool. Şi în acelaş timp — nici un soldat beat !

— Dacă nu vă puteţi spăla, să vă ştergeţi cu spirt ; fiecare por al corpului vostru să respire cît mai liber, — spun generalii germani soldaţilor.

In locul mitralierelor obişnuite,—spune acelaş număr al aceluiaş ziar, — Nemţii au avut această armă a lui Maxim de tip cu totul nou şi perfecţionat : avînd un larg cîmp de tragere, cu repeziciunea tragerii mult mărită şi cu efectul enorm sporit.

*

Aşa duc în acest moment Germanii războiul. Şi ar fi foarte greşit să credem, că Germania datoreşte victoria Kaizerului sau lui Hindenburg, Mackensen etc., sau chiar tunurilor de 42 cm. Nu ! Nu aceştia înving. Răminem de părerea lui Tolstoi («Războiu şi Pace»), care spune că personalităţile separate nu decid victoria şi cu atît mai mult nu salvează soarta popoarelor şi a ţărilor. Eroii şi personalităţile marcante sînt produsul fatal şi superb al sistemului de dezvoltare şi de organizare a forţelor social-economice, influenţînd numai la rîndul lor aceste forţe.

In 1870, precum se spune de obiceiu, învăţătorul sătesc german a învins Franţa, iar acum cetăţeanul german birueşte lumea întreagă.

Germanii sînt uriţi de toată lumea, — lumea minciunii şi a condiţionalităţilor, lumea senzaţiilor bolnăvicioase, a delicateţei, uşurinţii şi banalităţii franceze, lumea burgheziei reci engleze

şi a înapoierii ruseşti, — toate acestea acoperite cu un patos falş de «libertate, egalitate şi fraternitate» şi foarte iscusit ascunse după paravanul artei diplomatice, iar in esenţa lucrurilor — lume plină de crime, egoism şi decadenţă.

Germanii numesc lucrurile cu numele lor propriu şi nu se ascund în faţa adevărului. Ei declară cinstit: «noi n'am făcut altceva, decît ne-am dezvăţat să mai fim sentimentali»...

*

Deocamdată, salutăm pe Germani ca invingători şi apărători ai culturii lor. Dar totuşi, sîntem departe de a ridica pe Germani la rangul de oameni ideali. Şi in privinţa erei actuale a omenirii, rămînem adînc pesimişti: fiindcă este o treaptă încă profund inferioară, odată ce acea cultură, chiar cultura germană modernă, mai are nevoe a se apăra prin foc şi fier...

Alexis Nour.

COINCIDENŢE

I

Joacă vreun rol *intîmplarea* în lumea aceasta? Se zice de obiceiŭ că totul este guvernat de legî şi că totul se explică printr-o cauză. Dar, abstracţie făcînd de înţelesul neprecis şi foarte variabil pe care-l aŭ cuvintele *lege* şi *cauză* în mintea diferiţilor cugetătorî, legile şi cauzele aŭ loc în mijlocul unuî *grup* de lucrurî şi de împrejurărî, acest grup însă cum s-a produs? Să daŭ imediat un exemplu. Un războînic a pătruns călare în fruntea altor războînicî într-o cetate (lucrurile se petrec cu cîteva sute de anî înainte de era creştină). Pe o stradă strîmtă, cuprinsă de o parte şi de alta între case cu maî multe etaje, războînicul urmat de aproape de tovarăşiî săî se intîlneşte cu un grup de duşmanî hotărîţî de a-î ţinea pîept cu orice preţ. In fruntea acestuî grup de duşmanî este un tînăr militar. Se face o mare înghesuială, dă om peste om, nu-i chip de făcut un pas nicî înainte nicî înapoî. O fereastă dela al treilea etaj se deschide drept de-asupra capetelor celor doî şefî. O fimee cu un vas mare de bucătărie in mînă apare la fereastă. Este tocmaî mama tînăruluî militar. Cînd a văzut că ficioru-so se află în faţa renumituluî războînic, a căruî forţă fizică şi al căruî meşteşug la războaie eraŭ în toată lumea cunoscute, a scăpat vasul din mînă de spaîmă şi de durere. Şi, închipueşte-ţî, vasul a căzut tocmaî peste coiful războînicului şi i l-a înfundat peste urechî, peste nas şi peste gură până la bărbie. Inăduşit, înainte de a fi putut cineva să-î dea vreun ajutor, viteazul războînic s-a prăbuşit de pe cal, învins de o fimee. Toate se înţeleg în acest *grup*,

şi inghesuiala, şi deschiderea fereştiĭ, şi mama cu vasul de bucătărie in mînă, şi scăparea vasuluĭ din mînă, şi căderea peste coif, şi infundarea coĭfuluĭ, şi moartea prin asfixie a războĭnicului. Dar cine a produs *grupul?* Cine a făcut ca tînărul militar să fie tocmaĭ ficĭorul fimeiĭ celeĭ cu vasul? Cine a făcut ca intîlnirea şefilor şi starea pe loc a convoĭurilor să aĭbă loc tocmaĭ sub fereasta fimeiĭ cu vasul? Cine a făcut ca fereasta să se nimerească să fie tocmaĭ la al treilea etaj, astfel ca cu maĭ mare violenţă să aĭbă loc căderea vasuluĭ? Cine a făcut ca vasul să cadă tocmaĭ pe coĭful războĭniculuĭ? *Ceasul cel rău*, zice Romînul; *malus fatus (fatus*, nu *fatum*, vezĭ Petronius), zicea burtăverzimea dela Cume pe vremea împăratuluĭ Nero; *providenţa*, zic creştiniĭ. Şi acelaş lucru se petrece pe terenul fizic, nu numaĭ pe cel moral al faptelor omeneştĭ (orĭ maĭ bine animalice). A bătut vîntul şi s-a dezlipit o pĭatră de pe o stîncă, şi s-a făcut drum unuĭ mic izvor, iar micul izvor a tot săpat stînca şi a tot minat-o, până ce ea şi-a perdut echilibrul şi a căzut tocmaĭ la locul de scurgere a unuĭ pîrău, care neavînd pe unde să se maĭ scurgă a prefăcut intr-o baltă tot locul pe unde fusese altădată o vale, etc... Toate se explică. Dar cine a făcut ca pĭatra să fie tocmaĭ lîngă micul izvor, etc. etc.?

Şi acum se întîmplă ca asemenea potrivirĭ de *grupurĭ* să se repete in timp, şi ĭată ce numesc eŭ aicĭ *coincidenţă*.

Povestirea de maĭ sus, cu războĭnicul ucis de un vas care ĭ-a căzut pe cap, nu este invenţie, ci s-a petrecut aproape intocmaĭ cu Pyrrhus, renumitul rege al Epiruluĭ, la anul 272, cînd voĭa să cucerească Argos (Plutarh, Pyrrhus, XXXIV) *).

Cu mult înainte de Pyrrhus, în sfertul depe urmă al mieĭ a doŭa înainte de Chr., acelaş lucru s-a întimplat cu Abimelech, ficĭorul luĭ Gedeon, care dupăce a ucis pe fraţiĭ săĭ a domnit treĭ anĭ peste o parte din Israel: cînd asedia cetatea Thebes şi

*) Faptul exact petrecut cu Pyrrhus, şi care prezintă încă maĭ multe puncte de coincidenţă cu cele întîmplate luĭ Abimelech, este următorul: Mama tînăruluĭ militar nu se afla la fereasta unuĭ etaj al caseĭ, ci pe acoperemîntul caseĭ. N-a scăpat un vas din minĭ, ci a zmuls cu amîndoŭă mînile o ţiglă (κεραμίδα) depe acoperemint şi a zvîrlit-o în capul luĭ Pyrrhus. Acest obĭect n-a căzut peste coĭf, pe care l-ar fi apăsat până la bărbie, ci a nimerit drept dinapoĭa coĭfuluĭ şi supt coĭf şi a rupt vertebrele de jos ale gîtuluĭ. Pyrrhus a scăpat hăţurile din minĭ şi a căzut de pe cal, fără ca ceĭ depe lîngă dînsul să ştie că cel căzut era însuş Pyrrhus.

se silia să dea foc porţiĭ cetăţiĭ, o fimee ĭ-a zvirlit de sus o bucată de pĭatră de rişniţă şi ĭ-a spart capul (Judecătoriĭ, IX, 52—53).

„Se povesteşte că în timpul cînd alte neamurĭ străine ne copleşĭaŭ, haĭduciĭ noştri, şi maĭ ales Tudor Vladimirescu, prin cîteva zicerĭ grele, ca *retevei de teĭ pe mirişte de meĭ, nu e anevoe a zice boŭ breaz bîrlobreaz, dar e anevoe a dîrlobîrlobrezi dîrlobîrlobrezitura din oile dîrlobîrlobrezeanuluĭ*, puneaŭ la probă pe străiniĭ care le cădeaŭ în mînă, ca să-ĭ deosebească de adevăraţiĭ Romînĭ. Aceştia le pronunţaŭ uşor, pecînd Greciĭ saŭ alte neamurĭ străine nicĭ în ruptul capuluĭ nu le puteaŭ zice". Zanne, Proverbele Romînilor II, 539. Compară următorul loc din Neculcea, Domniea a doŭa a luĭ Dumitraşco Vodă Cantacuzino, în Letopiseţe ed. II Cogălniceanu, II pag. 228: „Aşijdere, la acea gîlceavă, prins-aŭ Fliondor Armaşul la gazdă pre un Grec, anume Mavrodin Paharnicu, şi l-aŭ bătut, şi l-aŭ dezbrăcat, de l-aŭ lăsat numaĭ cu cămeşa, şi l-aŭ pus pe un cal îndărăpt, cu faţa spre coada calului, şi-ĭ dedese coada în minĭ, de o ţinea în loc de frîŭ, şi-l duceaŭ prin mijlocul tîrguluĭ la Copoŭ, la primblare, şi-l privia tot norodul ziŭa amiazăzi mare, şi-ĭ ziceaŭ feciorii ce-l duceaŭ: «zi, Grece, *cal murg la fîntîna Bordiĭ*». Iară el nu putea zice *cal murg la fîntîna Bordiĭ*, ce zicea *alogo murgo sto funtina Bordi*. Iară slugile luĭ Fliondor ĭi daŭ palme şi-ĭ ziceaŭ: «zi, Grece, bine, nu zice aşa»".

Cînd Evreiĭ din Galaad aŭ învins pe Evreiĭ Ephraim şi aŭ ocupat vadurile Iordanuluĭ, dacă prindeaŭ pe vreun Evreŭ, îl puneaŭ să pronunţe cuvîntul *skibboleth* (spic), şi dacă nu putea pronunţa bine, ci zicea *sibboleth*, îl cunoşteaŭ că-ĭ din tribul Ephraim, şi-l omoraŭ. Judecătoriĭ, XII, 6.

Cîteodată *grupul* de lucrurĭ şi de împrejurărĭ e în întregime păstrat, ca în exemplele de maĭ sus. De cele maĭ multe orĭ însă faptul ne apare izolat şi pentru explicarea luĭ se recurge la presupunerĭ, dintre care treĭ se bucură de o extraordinară favoare: *împrumutul, înrudirea* şi *moştenirea*.

Pe baza *împrumutuluĭ* maĭ ales s-a clădit ştiinţa folklorului. Principĭul este că tot ce apare în literatura populară a unuĭ popor trebue căutat prin literaturile altor popoare, comparat cu apariţiile analoage din aceste literaturĭ şi considerat ca împrumutat dela răsărit, maĭ ales din fundul răsărituluĭ, din India. Exemplu: Dedu-Ivan, tipul prostuluĭ din snoavele luĭ Ispirescu, „nu este alt cineva decît Guru Paramartha, năzdrăvanul de isteţ,

adecă de prostuţ, din literatura indică". Gaster, Literatura populară romînă, Bucureştĭ, 1883, pag. 171. Cum că împrumutul joacă un mare rol *real* în toate manifestările vieţiĭ omeneştĭ, este ceva aşa de evident, încît nu merită probat. Cu toate acestea însă adeseorĭ manifestărĭ aproape identice pot să aibă loc, fără ca faptul acesta, al împrumutuluĭ, să fi existat printre elementele *grupuluĭ*. Adecă, pentru ce, de exemplu, n-ar fi putut Romînul să-şi facă un tip de prost, pe capul căruia să îngrămădească tot felĭul de glume şi întîmplărĭ ridicule, fără ca să-l împrumute dela alte popoare?

Pe baza *înrudiriĭ etnice* se explică tot felĭul de *coincidenţe*. Principĭul este că, dacă în obiceĭurĭ şi în limbă doŭă orĭ maĭ multe popoare prezintă fenomene analoage, aceasta se explică prin faptul că acele popoare sînt înrudite de sînge. De exemplu: Rara întrebuinţare a infinitivuluĭ în limbile romînă, neogreacă, bulgară, albaneză, şi înlocuirea infinitivuluĭ în aceste limbĭ prin propoziţiĭ subordinate, se datoresc faptuluĭ că aceste limbĭ sînt vorbite de populaţiĭ etniceşte înrudite, căcĭ supt Romînĭ, Grecĭ, Albaneţĭ, Bulgarĭ se ascunde vechea populaţie a peninsuleĭ balcanice, care se întindea uniformă etniceşte în timpurile preistorice, şi care apoĭ a fost fragmentar tracizată, ilirizată, grecizată, romanizată, slavizată, adecă a adoptat fragmentar limbile tracă, iliră, greacă, latină, slavă. Maĭ întîĭŭ trebuesc separate doŭă fapte deosebite în această procedare. 1) Altceva este să ştiĭ prealabil că doŭă orĭ maĭ multe popoare sînt înrudite etniceşte şi apoĭ să conchizĭ că cutare coincidenţe se explică prin această înrudire etnică deja probată. 2) Altceva este ca prin coincidenţe să probezĭ că popoarele, la care aŭ loc coincidenţele, sînt înrudite etniceşte. Dacă atuncĭ cînd te puĭ din punctul întîĭŭ de videre aĭ cîteodată şansa de a nimeri just, cînd te puĭ din punctul al doilea de videre şansa aceasta îţĭ lipseşte complect. Aceste doŭă puncte de videre deosebite aŭ fost întîĭaş dată separate de Goidánich, L'origine e le forme della dittongazione romanza pag. 22, cu ocazia fenomenelor limbistice atribuite de Ascoli fonduluĭ etnic celt (între altele *ā* lung prefăcut în *ü*) şi care se găsesc totuş la multe popoare necelte, la Ligurĭ, la Reţĭ, la Germanĭ, la Ilirĭ, la Grecĭ (vezĭ în special pag. 131—153).*) Apoĭ, chĭar atuncĭ cînd înrudirea etnică este prealabil cunoscută, se poate întîmpla ca manifestărĭ identice să aibă loc fără ca faptul acesta, al înrudiriĭ etnice, să fi existat printre elementele *grupuluĭ*. În ce priveşte puţina întrebuinţare a infinitivuluĭ în limbile balcanice, de pildă, acest fapt pentru limba romînă, faţă cu celelalte limbĭ romanice şi faţă cu limba latină populară, este ceva relativ, nu ceva excluziv. Între limba romînă de o parte, şi celelalte limbĭ romanice de altă parte, există, din acest punct de videre, un raport de plus minus. Doar deja în limba latină populară cea maĭ veche infinitivul începuse să se înlocuĭască prin propoziţiĭ subordinate cu *ut* şi *quod*. Deja pe timpul luĭ Petronius se zicea *verum, quod frunitus est; subolfacio quod epulum daturus est; dixi quod mustella comedit; credo, dixerit; scis quod epulum dedi*. Şi fenomenul a devenit tot maĭ des cu vremea, până ce a ajuns *cel maĭ des* în limba romînă. Cine ştie căruĭ concurs de împrejurărĭ se datoreşte acest fapt! Poate climeĭ: poate că sub specificele condiţiĭ de aer, apă, pămînt, vînturĭ, căl-

*) Nu mă pot împiedeca de a spune că Meyer-Lübke citează lucrarea luĭ Goidánich ca cetită fără ca s-o fi cetit. Einführung ed. II § 214: „Goidánich a reluat punctul de videre al luĭ Ascoli, l-a dezvoltat maĭ departe în chip original în cartea sa La dittongazione romanza, şi a stabilit o întreagă teorie despre chipul cum s-a dezvoltat sistemul vocalic latinesc în gura Galilor". Aceasta o spune Meyer-Lübke luîndu-se după titlul cărţiĭ şi după tabla de materie, dar cartea n-a cetit-o, şi îată probe. O mare parte din lucrarea luĭ Goidánich consistă tocmaĭ în a combate afirmările luĭ Meyer-Lübke din Einführung I ed., între altele în mod definitiv probează Goidánich că este falşă susţinerea luĭ M. L. cum că schimbarea luĭ *ū* în *ü* la Reţĭ s-ar datori uneĭ influinţe din partea dialectelor gallo-italice din Lombardia. Şi M. L. în Einführung ed. II susţine întocmaĭ cele susţinute în Einführung ed. I şi nu pomeneşte despre întîmpinările luĭ Goidánich nimic. Apoĭ în Einführung ed. I Meyer-Lübke vorbĭa despre un cuvînt francez *panure*, pe care l-ar fi pronunţînd Milanezіĭ *panör*. Goidánich însă a arătat că cuvîntul *panure* nu există în franţuzeşte şi se datoreşte unuĭ lapsus calami (în loc de *parures*) al luĭ Cherubini, autorul dicţionaruluĭ milanez. Cu toate acestea în Einführung ed. II Meyer-Lübke repetă acelaş frază: „francezele tournure, parure, ouverture, *panure*... se pronunţă în dialectul dela Milano tornör, parör, overtör, *panör*"! Această notă nu-ĭ fără locul eĭ aicĭ, căcĭ prezintă un exemplu de coincidenţă. Acelaş lucru, de a cita cărţĭ fără ca să le fi cetit, s-a maĭ întâmplat unuĭ învăţat tot aşa de mare ca şi Meyer-Lübke, şi anume luĭ Tomaschek, după cum a arătat Kretschmer, Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache pag. 242 nota 3. În cercurile maĭ joase, ale savanţilor de a doŭa mînă, coincidenţele din acest punct de videre s-aŭ înmulţit în mod îngrijitor, astfel că ştiinţa tinde tot maĭ mult a deveni bibliografie goală.

dură, frig, plante, minerale, animale din răsăritul Europeĭ s-a schimbat constituţiea crieruluĭ Rominului in aşa fel (şi tot aşa acel al oricăreĭ rase de oamenĭ ar fi trăit in inprejurările răsărituluĭ Europeĭ), incît mintea romînească a căpătat o deosebită predilecţie pentru raportul de predicat (vezĭ ale mele Principiĭ pag. 205).

La *moştenire* avem a face cu transmiterea din generaţie în generaţie a anumite fenomene. Să daŭ îndată un exemplu. Rominul, cînd bea apă dintr-o cofă, suflă pedeasupra apeĭ orĭ varsă puţin dintr-însa înainte de a bea. Romanul, cînd bea apă orĭ vin din-tr-un vas oarecare, vărsa puţin din lichid înainte de a bea. Aceasta se numia *libare, libatio,* ofertă zeilor. De unde vine obiceĭul ro-mînesc? Moştenire dela Romanĭ. A fi! Dar pentru ce n-ar fi moş-tenire dela Tracĭ? Căcĭ poate că şi Traciĭ vor fi avut acest obiceĭŭ, de a oferi zeilor din băutură. Greciĭ doar îl aveaŭ, şi cuvîntul gre-cesc prin care se exprima acest sacrificiu, λείβω, este acelaş cu cu-vîntul latinesc. Dar se poate să fie altceva la mijloc. In vreme ce la Grecĭ şi la Romanĭ era acest fapt un act de sacrificiŭ, la Ro-minĭ va fi poate un act de curăţenie: Rominul va fi căpătat acest obiceĭŭ din tendinţa de a înlătura gunoaele dedeasupra apeĭ. Dar maĭ ales pe terenul limbilor este exploatată moştenirea, de multe orĭ într-un chip care calcă în picioare cele maĭ elementare regule de circumspecţie. Pe asămănarea, de multe orĭ şi aceĭa foarte în-depărtată, între cîteva cuvinte se bazează concluziĭ asupra înrudiriĭ limbilor. Să daŭ un exemplu. In Indogermanische Forschungen XXV, 367 sqq. s-a publicat un articul de Otto Lagerkrantz, al căruĭ cuprins este următorul. In glosa luĭ Hesychius σάρσαι—ἅμαξαι *sarsai trebue să fie* orĭ trac orĭ frigian. *sarsai* însă nu poate fi altceva decît = iric *carr*, neokimric *carr,* gal *carrus,* latin *currus.* Prin urmare limba tracă aparţinea la grupul de limbĭ indoger-mane *satem.* Cuvîntul latinesc *sarracum, serracum nu poate fi altceva* decît = *sarsai,* şi fiindcă dela Tracĭ nu l-aŭ putut împru-muta Romaniĭ, *trebue să-l fi împrumutat* dela Ilirĭ, decĭ limba ilîră aparţinea şi ea la grupul *satem.* Colosal! D-l D. I. Ghica, traducătorul în romîneşte al luĭ Herodot, vorbeşte într-o notă dela vol. IV pag. 130 despre zeul skit *Gebeleizis.* Dl. traducă-tor, care consideră pe Skiţĭ ca de rasă uralo-altaică (vol. I pag. 384 nota 2) *), spune că Beyer „derivă Gebeleizis din limba litua-

*) Este mult maĭ probabil că Skiţiĭ eraŭ Indogermanĭ. A. Sobolevskij, Einige Hypothesen über die Sprache der Skythen und Sarmaten, Archiv für slavische Philologie, vol. XXVII pag. 240:

nică, dela cuvintele *giva* şi *leizis,* «dătătorul de linişte»", şi apoĭ adauge următoarele: „Dacă această interpretare este corectă, nu putem fi decît izbiţĭ de analogiea intre cuvintele *giva-leizis* şi *giver of leasure,* echivalentul în limba engleză pentru «dătă-torul de linişte». In atare caz limbile lituanice şi germanice aŭ o afinitate evidentă". Intr-adevăr e mare coincidenţa şi de sunet şi de înţeles între lituanul *giva-leizis* şi inglezul *giver of lei-sure* (nu *leasure,* care e o ortografie învechită), dar aceasta nu probează de fel afinitatea dintre limbile lituană şi ingleză, pen-trucă *leizis* e un cuvînt lituan, iar inglezul *leisure* = francez *loi-sir* = latin *licere!* Cînd e vorba de coincidenţe de acest fel, care nu probează nimic, iaca propun meditaţieĭ d-luĭ traducător al luĭ Herodot pe următoarele dintre limbile ingleză şi romînească, cu observaţiea că transcrierea pronunţăriĭ ingleze o fac aproxima-tiv, cît permit caracterele obişnuiteĭ ortografiĭ romîneştĭ precum şi firea nepretenţioasă a acestuĭ articul: *băţ*—ingl. *bat (bet),* der Knüttel, bâton; *bob* — ingl. *bob (bob),* ein herabhängendes, bau-melndes, rundliches Ding, un lucru rotund care atîrnă; *bold* — ingl. *bolt (boŭlt),* Bolzen, flèche; *bolind* — ingl. *blunder (blăn-dăr),* der grobe Missgriff, bévue, ingl. *blunderer (blăndărăr),* ein ungeschickter Mensch, maladroit; *busta, a da busta* — ingl. *bustle (basl),* sich tummeln, s'agiter, se dépêcher; *cae,* milvus regalis, Königsweih — ingl. *kite (caĭt),* Weihe, Hühnerweihe, mi-lan; *calabalîc* — ingl. *hullabaloo (halăbălŭ),* Lärm, Wirrwarr, ta-page, vacarme; *căpiţă* — ingl. *cope (coŭp),* Kuppel, Gewölbe, voûte, voûte sphérique; *cit* — ingl. *sheet (şit),* Betttuch, Lein-tuch, Bettlaken, drap de lit; *cîrlionţ* — ingl. *curl (cărl),* Locke, Haarlocke, boucle de cheveux; *cleĭŭ* — ingl. *clay (cleĭ),* Thon, Lehm, glaise, limon; *crac* — ingl. *crack (crec),* Riss, Ritz, fente, fissure; *faldur* — ingl. *fold (foŭld),* falten, sich falten, plier, plis-ser, se plier, se plisser; *gîcesc*—ingl. *guess (ghes),* erraten, devi-ner; *haz*—ingl. *huzza (hază),* Freudengeschrei, cri de joie; *hop* —ingl. *hop (hop),* Sprung, saut; *înboldesc* — ingl. *bold (boŭld),* kühn machen, enhardir; *înţeţesc* — ingl. *entice (intăĭs),* anlocken, reizen, exciter, stimuler; *lăbărţat*—ingl. *lubbard (lăbărd),* plump, ungeschickt, der dicke, faule Lümmel, Schlingel, grossier, lourd, pataud, incongru, gauche, maladroit, lourdaud, butor, rustre;

„Chestiunea asupra naţionalităţiĭ Skiţilor şi Sarmaţilor se poate considera ca rezolvată: şi uniĭ şi alţiĭ eraŭ de neam iranic, maĭ mult saŭ maĭ puţin înrudiţĭ cu actualiĭ Osseti".

lingezesc — ingl. *linger (lingĭăr)*, schmachten, sich abzehren, languir, dépérir; *marchidan*—ingl. *markettown (márkittaŭn)*, Marktstadt, Stapelplatz, lieu d'entrepôt, marché; *nişte*—ingl. *nice (naĭs)*, gering, unerheblich, unbedeutend, klein, petit, modique, insignifiant, exigu, menu, peu nombreux; *oaste* — ingl. *host (hoŭst)*, Heer, armée; *peste* — ingl. *past (past)*, über, über... hinaus, au-dessus de, au delà de; *proptea*—ingl. *prop (prop)*, Stütze, Lehne, appui, soutien; *proptesc*—ingl. *prop (prop)*, stützen, pfählen, soutenir, appuyer, échalasser; *purced* — ingl. *proceed (prosid)*, fortschreiten, marcher; *scoĭcă* — ingl. *shell (şel)*, Muschel, coquille, coquillage; *screm*—ingl. *scream (scrim)*, kreischen, laut schreien, crier, criailler, ingl. *scrimmage (scrimegĭ)*, *scrummage (scrámegĭ)*, *skirmish (scă'rmiş)*, scharmützeln, avoir une escarmouche; *scutur*—ingl. *scatter (skétăr)*, zerstreuen, ausstreuen, disperser, éparpiller, disséminer, répandre; *sloată*—ingl. *sleet (slit)*, mit Schnee untermischter Regen, pluie mêlée de neige; *slut* — ingl. *slut (slat)*, Schlampe, Schlumpe, femme malpropre, souillon, salope, ingl. *sluttish (slátiş)*, schmutzig, unreinlich, sale, malpropre; *şchĭop* — ingl. *skip (skip)*, Hüpfer, Hupfer, Sprung, Hupf, bond, saut; *smac, zmac*—ingl. *smack (smec)*, geradezu, stracks, plautz, tout droit, promptement, pouf, paf; *şuer a pagubă*—ingl. *whistle for; trimet vorbă*— ingl. *send word; telincă, tilincă — telyn*, un instrument din ţara Galilor (Wales), un fel de harpă cu treĭ rindurĭ de strune, din care se cîntă cu mîna stingă, Le tour du monde, anul 1867, vol. I, pag. 269.

II

Daŭ maĭ la vale citeva exemple de coincidenţe.

a. OBICEĬURĬ

1. Rominiĭ aŭ obiceĭul de a pune căpăţinĭ de caĭ morţĭ prin parĭ. „Cap de cal se pune în par, ca să nu mănince lupiĭ dobitoacele". Gorovei, Credinţĭ şi superstiţiĭ ale poporuluĭ romîn No. 476. „Căpăţina de cal se pune în pariĭ garduluĭ, ca să apere satul de holeră, după cum se zice de uniĭ. Alţiĭ spun că alungă ciuma, ĭar alţiĭ că stirpeşte omizile. Plinius XIX, 180 ne spune că aceĭaş credinţă o aveaŭ şi Romaniĭ; «Scăfirliea de cal, dacă se pune într-un par din gardul grădiniĭ cu pomĭ, omoară, stirpeşte omizile» *). Tot căpăţina de cal alungă duhurile rele ale văzduhuluĭ, ĭelele, Sîn Toader, joĭmăriţile." Ciauşanu, Superstiţiile poporuluĭ romîn, pag. 344.

Acelaş obiceĭŭ îl aveaŭ ceĭ maĭ vechĭ locuitorĭ aĭ Islandeĭ după Dagobert Schönfeld, Der isländische Bauernhof und sein Betrieb zur Sagazeit nach den Quellen dargestellt. Revue critique d'histoire et de littérature anul 1902, II pag. 366: „M. Schönfeld..., après nous avoir montré la ferme et présenté ses habitants, nous initiant à leur vie et à leurs travaux, nous donne une infinité de curieux détails en une série de chapitres sur les animaux domestiques depuis le chien et le chat, par les chevaux, les boeufs, les moutons, les chèvres et les porcs, jusqu' à l'ours apprivoisé. Beaucoup de ces animaux jouaient un rôle important dans la religion et la magie. C'étaient, aux fêtes de Freyr, des courses et, peut-être, des combats de chevaux; et au banquet du dieu, de même qu'à ceux d'Odin et de Thôr, un cheval blanc qu'on immolait et dont les fidèles se partageaient les chairs. En général, le cheval passait pour être l'interprète de la divinité (cf. Tacit. Germania 10). Sa tête, au sommet d'un toit protégeait la maison; fixée, la gueule ouverte, au bout d'une perche, elle était pour l'ennemi, dans la direction duquel elle était tournée, une menace d'autant plus terrible que s'y joignait la force des runes".

*

2. „Incepînd dela Ignat şi sfirşind cu zilele crăciunuluĭ, prin unele părţĭ începînd cu zilele crăciunuluĭ, cu întîia saŭ cu a doŭa, ĭar prin altele obişnuindu-se numaĭ în ziŭa de sfîntul Vasile până seara, tineretul romîn umblă cu turca, capra saŭ brezaea... Turca e un bot de oae, cu pĭele de epure pela barbă, cu urechĭ de epure şi coarne de lemn, împodobite cu bete şi înfăşurate cu planticĭ [= panglicĭ] dela fete... Turca e cĭoplită şi sculptată din lemn, întocmaĭ ca un cap de cerb, avînd printre cornițe fel de fel de panclicĭ şi berţiţe de mărgele şi cu clopoţeĭ pela urechĭ... Turca se face astfel: doŭă fălcĭ de lemn, încheĭate la partea superioară printr-un cuĭŭ, în jurul căruĭa se învîrteşte falca inferioară, formează capul; pe falca superioară se văd nişte arsurĭ,

*) In realitate locul din Plinius citat de d-l Ciauşanu se găseşte la XIX, 58 şi sună astfel: „Spun că legumele sînt ferite de a fi stricate de diferite vietăţĭ, între altele de omizĭ, dacă în grădina de legume se expune într-un par o căpăţină de cal, şi anume de ĭapă".

care formează ochii şi nările; două beţe înţepenite în craniu, încît fac un unghiŭ ascuţit, se numesc coarnele turcei şi sînt petrecute, dela o parte la cealaltă, de panglice de mai multe colori... In comitatul Hunedoareĭ turca se numeşte şi cerb, cerbuţ saŭ ţurcă... Pe o bită groasă, cam de un metru de lungă, fac din cîrpe un cap, din care se rămuresc două coarne. In loc de gură are un cioc. Coarnele sînt împodobite cu clopoţele, zurgălae, cordeluţe tricolore... [Brezaea e] adevărată ciudăţenie: de sus până jos tot una de basmale, ce nu se potrivesc două la coloare, aşezate ca solzii la un peşte. O mică deschizătură în dreptul ochiuluĭ. Un cioc de lemn ce se mişcă dinlăuntru prin ajutorul unei sforĭ. Deasupra capuluĭ ţuguĭat două urechĭ de capră şi două cornițe... Cu cap de lup orĭ de barză (vulpe, cîne, cocoş saŭ vultur), clănţănind din dinţi, plescăind ciocul, c-o zeghe pe dînsa, împestriţată cu tot soiul de cîrpe, de florĭ, de cordele, se opreşte brezaea... Alteorĭ doĭ flăcăĭ acoperiţĭ cu ţoale saŭ cu sumane se pun unul îndărătul altuia, închipuind o vită oarecare. Cel dintîĭŭ poartă o oală în cap, iar cel din urmă o coadă de păr saŭ de cîrpă. Peste dînşiĭ încalecă un al treilea flăcăŭ cu un biciŭ în mînă... Capra se alcătueşte dintr-un lemn scurt cioplit în formă de cap de capră... Prin preajma Hîrlăuluĭ se face capră un flăcăŭ. Botul capreĭ este alcătuit din două scîndurele..." Tudor Pamfile, Crăciunul, pag. 163 sqq.

Un obiceiŭ analog (un cap de cal împodobit cu cordele) are loc în ţara Galilor (Wales) în sara sărbătorii *le jour des rois* (bobotează). Le tour du monde, anul 1867, I, pag. 267.

*

3. Romînul, ca să se convingă că cineva este deştept şi vrednic, aşa ca să aibă nădejde intr-însul, îl pune să ghicească cimiliturĭ. Este cunoscut locul din Creangă, unde Stan Păţitul înainte de a tocmi slugă pe Chirică, îĭ pune acestuia o cimilitură. „Bun, măĭ Chirică", zice Stan, dupăce Chirică a ghicit cimilitura, „ia acu văd şi eŭ că nu eştĭ prost. Haĭ, cît să-ţi daŭ pe an, ca să te tocmeştĭ la mine?"

Acelaş lucru îl intîlnim într-o scenă din Cena Trimalchionis a luĭ Petronius. Probabil însă n-avem a face cu un obiceiŭ roman, ci grec. Personajele din cena Trimalchionis sînt toate liberţi aĭ unuia şi aceluiaş patron, C. Pompeius, sînt de naţionalitate ori greacă ori asiatică, veniţĭ de cînd eraŭ copiĭ în Italia şi romanizaţi. Limba vorbită de dînşiĭ e limba latină populară din Campania pe vremea împăratuluĭ Nero. Obiceiurile lor eraŭ în mare parte împrumutate dela cercurile de sclavĭ, toţĭ de naţionalitate neromană, în mijlocul cărora trăise zecĭ de anĭ înainte de a intra în cercul oamenilor liberĭ. Pe de altă parte Petronius, judecînd după întreaga făptură a romanuluĭ săŭ, a reprodus întocmaĭ chipul de a trăi şi de a gîndi al acestor ciocoĭ parveniţĭ contemporanĭ cu dînsul, căci punctul de videre din care se punea el era, ca şi acel a luĭ Juvenal, un punct de videre moral, de a provoca dezgust pentru viaţa animalică, aş putea zice *gorilică*, şi complect amorală a unor asemenea oamenĭ. Că dezlegarea de ghicitorĭ era un mijloc de a constata inteligenţa, înţelepciunea, ştiinţa cuiva, se mai constată în literatura latinească intr-un loc din Historia Apollonii regis Tyri (Teuffel, Geschichte der römischen Literatur, V ed. pag. 40), însă Historia Apollonii este o traducere latină dela începutul secolului VI a unui text grec din secolul III.

Iată locul din Petronius. Printre ceĭ care ospătaŭ la masa luĭ Trimalchio era şi unul boclucaş la beţie. Acestuia i s-a părut că un alt oaspete (care intr-adevăr avea mult maĭ bună creştere decît dînsul) a rîs necuviincios de glumele din topor ale amfitrionuluĭ (nişte prezente făcute cu *rebus*, Bilderräthsel), şi dupăce l-a batjocorit în tot felul şi-a sfîrşit invectivele cu o chemare la luptă din punct de videre al puneriĭ şi dezlegăriĭ de ghicitorĭ: „Eŭ n-am învăţat geometriĭ, nicĭ criticĭ, aloghiĭ, prostiĭ! Dar slovele cele marĭ le ştiŭ şi pot împărţi cu o sută şi asul şi litra şi sesterţul. Ş-apoĭ ce maĭ la deal la vale, iaca să ne apucăm rămaşag. Haĭ, eŭ pun paralele. Aĭ să vezĭ c-a perdut tată-to baniĭ, măcarcă ştiĭ şi retorica. Iaca: «Vin în lung, vin în lat, dă-mĭ drumul»; «Cine aleargă şi din loc nu se mişcă?»; «Cine creşte şi maĭ mic se face?» Eĭ, aşa-i c-aĭ rămas cu gura căscată? Te suceştĭ numaĭ cînd în colo cînd în colo ca un şoarec în capcană. Pentru acela să tacĭ şi să nu superĭ pe ceĭ care aŭ maĭ multă minte decît tine". Petronii Cena Trimalchionis ed. Friedlaender cap. 58. In ce priveşte ghicitorile înseş, s-aŭ propus diferite dezlegărĭ. Pentru întîia ghicitoare (longe venio, late venio, solve me) s-aŭ propus *piciorul, pînza în războĭŭ* (*stative*); pentru a doua (qui de nobis currit et de loco non movetur?) s-aŭ propus *ochiul, fusul*; pentru a treia (qui de nobis crescit et minor fit?) s-aŭ propus *părul, caerul* (care adecă cu

cît crește pe fus, cu atît scade pe furcă!). Vezî Friedlaender în notele dela cap. 58 din Cena Trimalchionis.

*

4. Urările din ajunul anuluî noŭ se sfîrșesc cu dorința din partea urătorilor să li se dea ceva maî răpede, pentrucă li-î teamă că vor însera și până la dinșiî acasă e cam departe. „Am maî ura, am maî ura, dar nu sîntem de icî colea". „Noî, boerî, am maî ura, dar ne e c-om însera, și nu sîntem de ici colea". „De urat, am maî ura, dar ne temem c-o-nsera, și-s cărările-ncurcate și casele depărtate". „De urat, am maî ura, dar ni-î că vom însera pela curtea dumneavoastră departe de casa noastră". „Dați-ne doî treî leișorî de bănișorî, că doar nu-î marea cu sarea... De urat, am maî ura, dar ni-î că om însera". G. Dem. Teodorescu, Poeziî populare romîne, 140, sqq. „De urat, am maî ura, dar ni-î că vom însera pela curtea dumneavoastră, departe de casa noastră". Alexăndri, Poeziî populare ale Romînilor, 391. „Da am maî ura, ura, da nu sîntem de icî colea, ci sîntem dela Cîmpu-Lung, unde trag mițile-n plug și fetele la gîug". „Dar noî n-am urat pentru prinos, foarte mîndru și frumos, c-am urat să ne dațî doî bănuțî de aur, că ni s-a stricat plugu-n luna luî Faur. Da dacă n-a fi și n-a fi, om pune plugu sub părete, boi-î dăm la îarbă verde, și băeți-n sat la fete. De urat, am maî ura, da ne temem c-om însera". A. Vasiliu, Cîntece, urăturî și bocete, 177 sqq. „Maî dă-ne doŭă treî parale, că noî nu sîntem de ici de colea, ci sîntem dela Buda-Veche... Maî dă-ne doŭă treî parale, să ne cumpărăm niște mantale... Maî dă-ne doŭă treî parale, să facem cîte-un boldișor, să-nțepăm pe bălănica maî ușor... De urat, am maî ura, dar ni-î frică c-om însera pela curțile domnieî voastre departe de casele noastre". „Dați-ne ce ne vețî da, că n-avețî să ne dațî țările cu mările... De urat am maî ura, dar ni-î frică c-om însera". N. Păsculescu, Literatura populară romînească, 22 sqq.

Cîteodată și colindele dela crăciun se sfîrșesc cu asemenea cerințî din partea colindătorilor: „Puîcă neagră bagă-n sac, scoală, gazdă, dă colac, că colac de nu ni-î da, la fereastă nu ți-om sta, că ni-î scurtă bondița și mă tem c-om îngheța". Viciu, Colinde din Ardeal, pag. 33.

La sărbătorile greceștî πυανέψια și θαργήλια, care aveaŭ loc, cea dintîiŭ în onoarea luî Apollo în luna πυανεψιών (jumătatea a doŭa a luî Octombre și jumătatea întîia a luî Noembre), îar cea de a doŭa în onoarea luî Apollo și Dianeî în luna θαργηλιών (a doŭa jumătate a luî Maîŭ și prima jumătate a luî Iunîu), umblaŭ băețiî pela case cu o coroană făcută din ramurî de maslinî orî de dafin, învălită cu lînă și împodobită cu fructe, și cîntaŭ un cîntec. Coroana se numîa εἰρεσιώνη și cîntecul se numîa tot așa. Vezî Passow Handwörterbuch der gr. Sprache sub acest cuvînt. S-a păstrat un asemenea cîntec, atribuit luî Homer, și care e în realitate popular și foarte vechîŭ, cel maî vechîŭ rest de poezie populară grecească. In vieața luî Homer (βίος Ὁμήρου) atribuită în mod falș luî Herodot, cap. 33 se spun următoarele: „[Homer] a petrecut îarna aceîa la Samos și la zi întîiŭ a fiecăreî lunî, condus și însoțit totdeauna de cițîva copiî din localitate, se ducea pela casele celor maî cu dare de mînă și căpăta cîte ceva cîntînd cîntecul următor numit eiresione: «Am ajuns cu rugăminte la casa unuî om cu influință mare, care poate mult și al căruî glas se aude de departe, om care are toate din belșug și totdeauna. Dar deschideți-vă, ușilor, ca să intre bogățiea cea multă, și cu bogățiea înfloritoarea veselie și pacea plină de folos. Cîte vase vețî fi avînd, toate să fie pline, și aluatul cel rumăn să dea veșnic afară din covată. Acuș are să vie nora pe scaun, aŭ s-o aducă niște catîrî voinicî în această casă. Să țese nora, deie dumnezeŭ, călcînd pe tălpige de aur. Eŭ îțî vin, îțî vin pe fiecare an, ca rîndunica. Staŭ în tindă, și dacă-mî veî da ceva, bine, dacă nu, mă duc, pentrucă n-am venit să locuesc acolea». Multă vreme s-a cîntat la Samos acest cîntec de copiî, cînd se duceaŭ pela case după darurî la sărbătoarea luî Apollo".

b. PROVERBE

Prin *proverb* se înțeleg treî lucrurî. 1) O lege constatată de popor pe terenul activitățiî omeneștî. Ca orîcare lege, ea este bazată pe calculul șubred al inducțieî și are valoare, cum se zice, numaî sub beneficîu de inventar. Intrucît ea însă este izvorîtă dintr-o experiență îndelungată a unuî popor întreg, cîteodată a lumiî întregî omeneștî, legea numită proverb este în general superioară din punct de vedere al veracitățiî sale constatărilor științifice provenite dela individe izolate. Asemenea legî rar sînt fomulate în mod abstract, prin noțiunî, de cele maî multe orî sînt simbolizate printr-un caz concret, adesea nereal, inventat: ***nu-î numaî un cîne scurt de coadă; cîniî latră, vîntul***

bate; cinele care latră nu muşcă; vaĭ, cînd ajunge coada cap; corb la corb nu scoate ochiĭ; găina care cîntă mult nu face oŭă; vrabiea malaiŭ visează; lupul cu slugi moare de foame. 2) Constatarea decătră popor a unuĭ lucru, concret orĭ abstract, definiţiea luĭ, numirea luĭ, făcută nu prin termeniĭ propriĭ, ci prin înprejurărĭ concrete şi speciale în care lucrul se găseşte, adeseorĭ nereale, inventate: un om încrucişat = *cu un ochiŭ la slănină şi cu unul la făină;* un om bogat = *are de unde, măsoară baniĭ cu baniţa;* un lucru rar şi extraordinar = *lapte de găină;* a face ceva fără folos = *a zvîrli pe gîrlă;* ploŭă tare = *toarnă cu cofa;* vorbeşte pe încunjur, în aluziĭ = *bate şaŭa, ca să priceapă ĭapa.* 3) Vorbe de feĭul întîiŭ şi al doilea, provenite nu dela poporul anonim, ci dela indivizĭ cunoscuţĭ, pentru aceĭa în mod abstract exprimate de multe orĭ, dar atît de cunoscute şi de răspîndite, încît aŭ devenit apanajul culturiĭ generale: *mens sana in corpore sano,* (Juvenal); *sic volo, sic iubeo* (Juvenal)*; a fi, orĭ a nu fi* (Shakespeare); *stilul este omul* (Buffon).

Toate aceste proverbe aparţin la aceĭa ce se numeşte în ştiinţa limbiĭ *izolare,* care cuprinde pelîngă proverbe şi alte fenomene, a căror discuţie nu se poate face aicĭ.

Cu cît un scriitor e maĭ popular, cu atît se serveşte maĭ mult de izolărĭ. Iată, de pildă, cîte izolărĭ întrebuinţează Creangă numaĭ în 5 paginĭ din Stan Păţitul, ediţiea Şaraga, Iaşĭ, 1892: „din copilăriea luĭ se trezise prin străinĭ; — nemernicind pela uşile oamenilor; — de unde până unde; — trăgîndu-se la casa luĭ şi muncind ca pentru dînsul; — vorba ceĭa: şi piatra prinde muşchiŭ, dacă şede tot într-un loc; — nu maĭ sta loculuĭ, cum nu stă apa pe pietre; — maĭ nu-l prindea somnul, de harnic ce era; — cum era să se întindă maĭ mult?, că de abĭa acum se prinsese şi el cu mînile de vatră; — cîte a tras, până s-a văzut la casa luĭ, numaĭ unul dumnezeŭ ştie; — muncea în dreapta şi în stînga, ca doar daor a încăleca pe nevoe, ş-apoĭ atuncĭ, văzînd şi făcînd; — toate ca toate, dar uritul ĭĭ venĭa de hac; — în zile de lucru calea valea, se lua cu treaba; — nu maĭ ştia ce să facă şi încotro să apuce; — vorba cînteculuĭ; de urît mă duc de-a casă, şi uritul nu mă lasă; de urît să fug în lume, uritul fuge cu mine; — aşa-ĭ făcut omul, să nu fie singur; — se lua pe gîndurĭ; — amîna de joĭ păn maĭ de-apoĭ această trebuşoară; — unĭa zic aşa, că fimeea-ĭ sac fără fund, ce-a maĭ fi şi asta, alţiĭ că să te ferească dumnezeŭ de fimeĭa leneşă, mîrşavă şi risipitoare; alţiĭ alte năs-

truşniciĭ, încît nu ştiĭ ce să crezĭ şi ce să nu crezĭ; — şi aşa, trezindu-se el în multe rîndurĭ vorbind singur ca nebuniĭ, sta în cumpene; — însurătoarea rămînea baltă; — ş-apoĭ este-o vorbă, că până la 20 de anĭ se însoară cineva singur, dela 20—25 îl însoară alţiĭ; dela 25—30 îl însoară o babă, iar dela 30 de an înainte numaĭ dracu-ĭ vine de hac; — cînd da cîte-o vorbă dintr-însul, vorba era vorbă, la locul eĭ; — nu se da cu una cu doŭă; — l-aŭ dat în burduful draculuĭ şi l-aŭ lăsat pe sama luĭ; — face mămăligă-nbrînzită şi ce-a maĭ dat dumnezeŭ; — nu videaĭ niciĭ înainte nicĭ înapoĭ; — mîniea luĭ dumnezeŭ ce era afară, să nu scoţĭ cine din casă, dar încă om; — vroind a-şi face mendrele; — să apuce care încotro a videa cu ochiĭ". Aşa vorbesc ţăraniĭ", gura lor este izvor de izolărĭ. Acesta e stilul homeric. Acesta este caracterul specific al luĭ Creangă faţă cu ceilalţĭ povestitorĭ romînĭ. Iată, de pildă, în schimb, cît de puţine izolărĭ se găsesc în 5 paginĭ din Ispirescu, Legende saŭ Basmele Rominilor, Bucureştĭ, 1882 (rîndurile maĭ dese şi literele maĭ micĭ decît în ediţiea luĭ Creangă): „dacă văzu şi văzu că nu tace; — deteră în tîmpine şi în surle; — împăratul murĭa şi învia de bucurie; — nu ştiŭ ce avea, că era tot galeş; — cînd fuse într-o zi; — deteră în genunchĭ; — drept ca luminarea; — însuş cu mîna luĭ; — destulă muncă avu, dar fie, că izbuti; — te mîncam fript; — merse şi iar merse, cale lungă şi maĭ lungă; — nevoe de cap".

Voiŭ da cîteva *coincidenţe* în ce priveşte proverbele, şi anume coincidenţe de acelea, unde nu numaĭ faptul exprimat este acelaş, căcĭ din punctul acesta de videre exemplele sînt nenumărate, ci unde aceleaş (orĭ foarte asămănătoare) sînt şi mijloacele prin care el este făcut cunoscut. Eŭ exemplele le daŭ numaĭ pentru a lămuri ce vrea să zică o *coincidenţă,* n-am pretenţiea de a face apropierĭ pe care nu le-ar fi maĭ făcut şi alţiĭ. Poate că însă se va găsi şi ceva noŭ. Zic *poate,* pentrucă literatura folkloristică privitoare la proverbe este enormă, iar mie la scrierea acestuĭ articul de diletant îmĭ staŭ la dispoziţie numaĭ articulele luĭ P., Otto, Weyman, Sonny, W. K. din Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik, şi Zanne Proverbele Romînilor vol. I—V şi VIII.

1. *To be, or not to be! A fi, orĭ a nu fi!* Această vorbă a luĭ Shakespeare (Hamlet, actul III, scena I), care a provocat nenorocirea multor artiştĭ dramaticĭ şi a devenit un cauchemar pentru spectatoriĭ teatrelor, reprezintă supt o anumită formă o

cugetare care a venit în mintea multora. „Vieaţa-ĭ o nălucă", se zice într-o poezie populară, G. Dem. Teodorescu, Poeziĭ populare, pag. 330 (citat în Zanne II pag. 803). Eŭ am auzit următoarea vorbă din gura unuĭ ţăran: „vieaţa-ĭ ca o iapă albă; dacă trece dealul, n-o maĭ vezĭ". Şi dacă chĭar ceĭ săracĭ cu duhul, cărora este împărăţiea ceriurilor, s-aŭ gîndit la deşărtăciunea vieţiĭ, apoĭ ceĭ care aŭ căutat cu dinadinsul să-ĭ afle rostul, nu s-aŭ putut împĭedeca niciodată de a-şĭ pune întrebarea pe care şĭ-a pus-o Hamlet. Aşa, de exemplu, Eminescu în renumitul loc: „Se bate mĭezul nopţiĭ în clopotul de-aramă şi somnul, vameş vieţiĭ, nu vrea să-mĭ ĭee vamă. Pe căĭ bătute-adesea vrea moartea să mă poarte, s-asamăn întreolaltă vieaţă şi cu moarte; ci cumpăna gîndiri-mĭ şi azĭ nu se maĭ schimbă, căci între amîndoŭă stă neclintita limbă". Şi încă ş-aŭ pus-o nu numaĭ cu privire la aşa numita în special de biologĭ *vieaţă*, ci la existenţa în general. Ce-ĭ lumea aceasta? Talentul cel mare al luĭ Shakespeare, şi succesul extraordinar pe care l-a avut teatrul săŭ, aŭ făcut însă ca vorba luĭ, aşa cum el a exprimat-o, să devină proverbială, adecă să devină de doŭă orĭ banală. A fost însă un poet, care a exprimat cugetarea aceasta aproape în acelaş fel ca Shakespeare. Acel poet a fost Pindar, pythia VIII, 95: τί δὲ τις; τί δ'οὔ τις; ce ţi-ĭ că este cineva? ce ţi-ĭ că nu-ĭ? Vorba Greculuĭ este numaĭ maĭ concretă, adaptată la un individ, pecînd acea a Inglezuluĭ este maĭ abstractă, exprimată prin cea maĭ generală noţiune posibilă, *a fi*. Este aşa de abstractă chĭar vorba şekspiriană, încît mă îndoesc dacă o pricep toţĭ care o pronunţă, ba eŭ aş crede că vreun mare tragedian pe icĭ pe colea s-ar putea să declame cu mare succes pe *a fi orĭ a nu fi*, fără să priceapă el însuş ce-ĭ aceĭa.

*

2. *Le style, c'est l'homme* (Buffon, Discours sur le style*).

*) Sub această formă, *le style, c'est l'homme*, este cunoscut proverbul de obiceĭŭ. In realitate însă Buffon a zis *le style est de l'homme même*. Iată pasajul: „Les ouvrages bien écrits seront les seules qui passeront à la postérité. La quantité des connaissances, la singularité des faits, la nouveauté même des découvertes ne sont pas de sûrs garants de l'immortalité; si les ouvrages qui les contiennent ne roulent que sur de petits objets, s'ils sont écrits sans goût, sans noblesse et sans génie, ils périront, parce que les connaissances, les faits et les découvertes s'enlèvent aisément, se transportent, et gagnent même à être mis en oeuvre par des mains plus habiles. Ces choses sont hors de l'homme; le style est de l'homme même."

Stilul este caracterul specific psihic (moral şi intelectual) prin care se deosebesc individele, clasele sociale, popoarele. El se manifestează prin acţiunĭ, dar maĭ ales prin vorbe şi prin urmare prin scris. Orĭce roman inglizesc veĭ ceti, veĭ găsi în el nenumărate scene de mîncare şi de băutură. Oricare ar fi împrejurările, chĭar cele maĭ penibile, tot găsesc personajele ocaziea de a îmbuca ceva şi de a bea o picătură, maĭ ales de whisky. Cu cea maĭ mare complezenţă se detailează felĭurile bucatelor şi ale băuturilor, chipul cum forfotesc mîncările prin tingirĭ, cum mirosă oaspeţiĭ aburul cu delicĭu şi cum se răcoresc suflînd în fundul ulcĭoarelor golite. Cu drept cuvînt romanele luĭ Dickens, de pildă, s-ar putea considera ca scrierĭ aperitive. Este unul din caracterele specifice ale psihiculuĭ inglizesc, *plăcerea* de a mînca şi a bea pe nică pe ceas*). Ce deosebire faţă de romanele franţuzeştĭ! In aceste din urmă, chĭar în acele ale luĭ Alexandre Dumas tatăl, care era un mare mîncăŭ, de abia dacă se pomeneşte de vreo iahnie pe icĭ pe colea maĭ în detalĭu, în colo, şi dacă se descriŭ ospeţe cîteodată, autorul trece răpede asupra mîncărilor şi ajunge cu plăcere la orgiea finală. — In romanele inglizeştĭ nu se pomeneşte de adulter. Tot felĭul de scene interesante se povestesc pe tema ĭubiriĭ, dar de adulter nu este vorba. Numaĭ una din eroinele luĭ Thackeray este adulteră, dar şi aceĭa e o aventurieră şi pe jumătate franceză, căcĭ mama eĭ fusese o franceză, cîntăreaţă de café-concert. Să fie aceasta numaĭ o afectare de ruşine exagerată, care a făcut pe uniĭ traducătorĭ inglezĭ aĭ luĭ Herodot să lese netraduse locurile scabroase din acest autor şi a scornit în limba ingleză vorba *inexpressibles?* Orĭ să fie chĭar un fapt real, o reală neexistenţă a adulteruluĭ în Englitera? Orĭ aşa, orĭ aşa, avem a face cu o trăsătură specifică a psihiculuĭ inglizesc. Ce deosebire faţă de romanele franţuzeştĭ! Aicĭ, din contra, adulterul este izvorul principal de emoţiĭ artistice. Cu atîta uşurinţă se petrece acest odios fapt, atît de răpede ceĭ maĭ serioşĭ bărbaţĭ şi cele maĭ serioase fimeĭ cad pradă

*) Eŭ îl consider din acest punct de videre, al *plăceriĭ*, al *sensaţieĭ*, al *sentimentuluĭ*. Dacă-l considerĭ din alt punct de videre, acela al capacităţiĭ de a ingurgita atîta fără să se înbolnăvească cineva de stomah, apoĭ e un caracter fizic.

acestui defect moral, incît nu mă incumetez să văd reflectindu-se caracterul psihic al poporului francez, ci văd în această procedare a romansierilor francezi o trăsătură specifică a psihiculuĭ *bresleĭ*. S-ar părea că poeţiĭ francezĭ s-aŭ separat de restul naţiuniĭ şi aŭ făcut un fel de castă, care-şi are gîndurile eĭ aparte, cel puţin în ce priveşte vieaţa de familie. — Iaca un om de ştiinţă german. Tendinţa luĭ este de a face, orĭ el singur, orĭ în colaborare cu alţiĭ, ceva colosal. Dacă-şi propune să facă un dicţionar al limbiĭ latineştĭ şi este nevoit să lucreze singur la dînsul, va aduna tot ce aŭ spus alţiĭ, va maĭ spune şi el cît va putea maĭ mult, va tipări doŭă volume enorme cu litere diamant, şi va intitula totuş opera Handwörterbuch, dictionar manual, ĭa acolo un dicţionăraş. Pentru ca să scrie un dicţionar latinesc acum se cade însă, se asociează vre-o sută şi maĭ bine de inşĭ şi culeg toată literatura latinească, da ştiĭ toată, şi o citează toată în milioane şi milioane de citaţiĭ, într-o operă colosală ca volum, ca micime de literă, ca mulţime de înţelesurĭ, ca mulţime de citaţiĭ, pe care trebue să te urcĭ cu scara şi să o citeştĭ cu microscopul. Şi ce limbă cea nemţească! In formă de ceapă. Membrele propoziţieĭ se încleştează aşa de tare între ele, că nu poţĭ pricepe nimic până ce nu veĭ fi cetit cel din urmă membru, şi aceste membre sînt cîteodată aşa de multe, încît, cînd aĭ ajuns la capăt, aĭ uitat inceputul. Este muncă şi încordare şi tenacitate şi subordonare şi... Schwerfälligkeit. Ce deosebire faţă cu savantismul romînesc. La Romînĭ autorul publică şase volume cu literă cicero, cu rîndurile larg deosebite, cu mărginile late, o lucrare care, chĭar cu garmond de s-ar tipări şi nu s-ar lăsa aşa late marginile şi aşa largĭ spaţiurile dintre liniĭ, ar încăpea într-un volum! La noĭ, cu asemenea procedărĭ formale, se înjghebează un dicţionar, se publică din el o părticică, plină şi aceĭa de tot felĭul de lucrurĭ disparate, în treĭ volume, care s-ar putea reduce la o optime de volum, cînd tiparul ar fi cel din dicţionarele nemţeştĭ, şi se botează această şubredă lucrare, pe care Neamţul chĭar gata dacă ar fi, ar numi-o Handwörterbuch, cu pomposul nume de *magnum etymologicum*. La noĭ cel dintîĭŭ lucru care-l face un autor noŭ este să-şi publice portretul, şi o mare parte din activitatea intelectuală şi-o pierd autoriĭ, şi maĭ vechĭ şi maĭ noĭ, cugetînd asupra formatuluĭ şi coperteĭ volumaşuluĭ orĭ broşureleĭ: se văd prin vitrinele librăriilor romîneştĭ tot felĭul de invenţiĭ din punctul acesta de vedere, nişte volume unde filele sînt maĭ mult late decît înalte, parcă ar fi nişte caete de caligrafie

altele la care tartaşiĭ strălucesc în tot felĭul de culorĭ, de desenurĭ, de mozaicurĭ. Acesta-ĭ stilul romînesc! Dar n-aŭ avut Romîniĭ totdeauna acest stil. Eraŭ oamenĭ maĭ serioşĭ înainte de 1866. Vorba luĭ Eminescu, că noĭ iştĭ de astăzĭ am fi nişte epigonĭ, e foarte anevărară. Noĭ iştĭ de astăzĭ, de sus până jos, n-avem nicĭ pe un sfert seriozitatea Romînilor dinainte de 1866. — Şi aşa aŭ popoarele stil şi breslele aŭ stil şi, maĭ ales, aŭ stil indiviziĭ. Maĭ ales, pentrucă istoriile literare şi criticele literare, care sînt doŭă ocupaţiĭ omeneştĭ foarte răspîndite şi întru cîtva comode, cu stilul indivizilor maĭ ales se ocupă. Negreşit că, după cum la fizic sînt uniĭ oamenĭ cu maĭ pronunţate caractere specifice decît alţiĭ, după cum din punct de vidore al fiziculuĭ există indivizĭ, a căror nesemnificativă fizionomie se repetă în miĭ de exemplare confundate, tot aşa la psihic sînt indivizĭ cu maĭ vădite caractere specifice decît alţiĭ. Dar, după cum este imposibil să existe doĭ indivizĭ identicĭ fiziceşte, tot aşa nu pot exista doĭ indivizĭ identicĭ din punct de vidore al psihiculuĭ. Pentru aceĭa vorba care se aude cîteodată, că „cutare n-are stil" *), este o vorbă absurdă. Aşa ceva este imposibil!

Şi acum, ce aŭ vrut să înţeleagă aceĭ care, schimbînd expresiunea luĭ Buffon, aŭ răspîndit proverbul „le style, c'est l'homme"? Foarte probabil aceĭa ce am spus noĭ maĭ sus. Altceva ce eraŭ să înţeleagă? Dar straşnic de concizǎ vorbă, „le style, c'est l'homme", şi care a putut pe mulţĭ induce în eroare! Cine ştie ce şi-aŭ maĭ închipuit uniĭ prin acest „le style, c'est l'homme"! Maĭ ales dacă n-or fi avut lămurită pricepere despre însemnarea cuvîntuluĭ stil şi vor fi înţeles prin acest cuvînt numaĭ felĭul cuvintelor şi al propoziţiilor. **)

*) De pildă Buffon într-un loc din Discours sur le style: „Ces écrivains n'ont point de style..."

**) In ce priveşte pe Buffon însuş, el a dat *stiluluĭ* în Discours sur le style definiţiea următoare: „Le style n'est que l'ordre et le mouvement qu'on met dans ses pensées". Din această definiţie, precum şi din întregul conţinut al discursuluĭ săŭ, se constată că Buffon a restrins stilul numaĭ în cadrul mărginit al chipuluĭ cum cineva reuşeşte să-şi facă cunoscute cunoştinţile sale, maĭ clar orĭ maĭ obscur, maĭ cu unitate orĭ maĭ difuz, maĭ pe larg orĭ maĭ preciz, maĭ corect orĭ maĭ necorect (din punct de vidore al formelor gramaticale), maĭ propriu orĭ maĭ impropriu (din punct de vidore al înţelesuluĭ cuvintelor), maĭ frumos orĭ maĭ urît (din punct de vidore al ritmuluĭ). Şi acesta este *stil*, fără îndoĭală. Şi aicĭ iese la iveală caractere specifice ale psihiculuĭ. Dar a caracteriza numaĭ din acest punct de vidore psihicul, este tot una

A fost un om, care cu mult înainte de Buffon a spus aceia ce a vrut să spună Buffon, dar a spus mai lămurit. Apollinaris Sidonius (a trăit între anii 430—480 p. Chr.), Epistolae, VII, 18: *ita mens patet in libro, velut vultus in speculo* (într-o carte se vede mintea scriitorului aşa de lămurit, precum se vede într-o oglindă figura omului). Teuffel, Geschichte der röm. Literatur, V ed., 1198. *)

Şi după Apollinaris Sidonius a mai fost un om, care înainte de Buffon a spus acelaş lucru ca şi acesta. Pe la anul 1235 trăia în Perpignan poetul evreu Iosef ben Chanan Ezobi, care în epitalamul dedicat fiului său Samuel spune următoarele (în traducerea germană a lui Karpeles): „Achte auf einen guten Stil. Deine Gedichte müssen siebenfach geläutert und besonders in deinen Briefen muss die Sprache rein und fliessend sein. *An dem Stil wird der Mensch erkannt.*" Karpeles, Geschichte der jüdischen Literatur, pag. 716. „După stil se cunoaşte omul" al lui Ezobi este aproape cuvînt pe cuvînt=„le style, c'est l'homme" al lui Buffon.

*

3. *Ajută-mă, Doamne! Dă din mînî, Romîne!* Aşa zice proverbul romînesc, cum l-am auzit eu. La Zanne, II, 234: *Scapă-mă, Doamne! Dă din mînî, Romîne!*

Acelaş lucru, într-o formă foarte asămănătoare, a spus Aeschyl în Persae 743: ὅταν σπεύδῃ τις αὐτός, χὠ θεὸς συνάπτεται, cînd se pune omul cu tot dinadinsul la treabă, ajută şi dumnezeu. Vezi Bernhardy, Grundriss der gr. Litteratur, ed. III, II$_{II}$ 201.

Iar un proverb spartan suna astfel: τὰν χεῖρα ποτιφέροντα τὰν τύχαν καλεῖν, cînd rogi norocul să te ajute, să pui întîiu mîna la treabă. Plutarh, Instituta laconica 29.

*

4. *Cum îţi aşternî, aşa dormî.* Variante, precum şi corespondenţe din limbi străine vezi la Zanne, II, 4 sqq.

---

ca şi cum ar vroi să caracterizeze cineva metalele numai după greutate, plantele numai după mirosul florilor, corpurile animalelor numai după coloarea părului, feţele omeneşti numai după prezenţa negeilor ori a pistruilor.

*) Locul în întregime sună astfel: „Commendo igitur varios iudicio tuo nostri pectoris motus minime ignarus, quod ita mens pateat in libro velut vultus in speculo".

Plecînd dela germanul *Jeder ist seines Glückes Schmied*, citează A. Otto (Archiv III, 218) numeroase exemple de proverbe latineşti şi greceşti cu înţeles analog, între altele pe următoarele: *sui cuique mores fingunt fortunam hominibus* din Cornelius Nepos, Atticus, 11, 6, şi „sicut sapiens poeta dicit: *suis ea [fortuna] cuique fingitur moribus*", din Cicero, paradoxa, 5, 35. Care este acel sapiens poeta, Otto nu spune. Acel înţelept poet, ale cărui vorbe le-au tradus exact Cornelius Nepos şi Cicero, este Epicharmos, poetul dramatic siracusan din al V secol a. Chr.: ὁ τρόπος ἀνθρώποισι δαίμων ἀγαθός, οἷς δὲ καὶ κακός, Bernhardy, Grundriss der griechischen Litteratur, II$_{II}$. 531.

*

5. *Cu sufletul în gură.* A fi pe punctul de a-şi da sufletul. Variante vezi la Zanne, II, 440. Corespondente neogr., alban., bulgar. vezi la Papahagi, Parallele Ausdrücke in Weigands XIV Jahresbericht pag. 147.

Mihi anima in naso esse. Petronius 62. Este vorba despre un om care era să moară de frică atunci cînd a văzut pe tovarăşul său de drum, care era vîrcolac, dezbrăcîndu-se şi aşezîndu-şi hainele de-a lungul drumului. Cum că înţelesul este „era să mor de frică", se vede din întreaga propoziţie: mihi anima in naso esse, stabam tanquam mortuus. Otto, Archiv VI, 320 citează, alături cu vorba din Petronius, un loc din Anacreontica, κραδίη δὲ ῥινὸς ἄχρις ἀνέβαινε, şi dă înţelesul de „gespannteste Erwartung".

*

6. *Omul sfinţeşte locul, nu locul pe om.* Variante vezi la Zanne, II, 372.

Exact acelaş lucru cu aproape aceleaş vorbe le spunea un proverb spartan: οὐχ οἱ τόποι τοὺς ἄνδρας ἐντίμους, ἀλλ' οἱ ἄνδρες τοὺς τόπους ἐπιδεικνύουσι. Plutarh, Apophthegmata laconica, Agesilai magni VI. În Arhiv XIII, 388 dă Weyman, ca adaos la cele spuse de Otto cu privire la *locus* în cartea *Sprichwörter*, următorul loc din Baeda Vita S. Cuthberti 35: *nec loca propter homo merito venerabilis extat, sed locus ob homines extat venerabilis almus.* Ce va fi spunînd Otto cu privire la

locus in cartea sa *Sprichwörter,* eŭ nu ştiŭ, pentrucă n-am această carte (vezĭ cele spuse la pag. 159), ĭar in articulele luĭ Otto publicate în Archiv n-am găsit, orĭ n-am putut găsi, nimic privitor la *locus.*

*

7. *C-un ochĭŭ la slănină şi cu unul la făină.*

Aproape tot aşa Petronius 39: *strabones, qui holera spectant, lardum tollunt.* Otto in Archiv IV, 350 spune că proverbul latinesc s-ar fi raportind la invidioşĭ şi egoiştĭ, care în aparenţă cer lucrurile maĭ puţin bune şi apoĭ ĭaŭ pe cele maĭ bune. Pentru a susţinea aceasta el se bazează pe faptul că vorba *strabo* ar fi insemnind şi *invidios,* ca germanul *schielend.* Eŭ cred că proverbul latinesc, ca şi cel aproape identic rominesc, nu exprimă, ca şi acest din urmă, decit o glumă. De altfel *strabo* în locul din Petronius este întrebuinţat cu înţelesul propriu de *încrucişat,* căcĭ proverbul este pus în gura luĭ Trimalchio, care povesteşte ce fel de oamenĭ se nasc în diferitele zodiĭ, după asămănările cu figurile zodiaculuĭ, de exemplu: „în zodiea scorpieĭ se nasc otrăvitoriĭ şi asasiniĭ; în zodiea săgetătoruluĭ şpanchiĭ şi încrucişaţiĭ, care se uĭtă la legume şi ĭaŭ slănina; în zodiea capricornuluĭ nevoĭaşiĭ, cărora de nevoĭ multe le cresc coarne; în zodiea vărsătoruluĭ crişmariĭ; etc." Intre săgetător şi încrucişat asemănarea vine de acolo că acel care ţinteşte cu arcul (ca şi cel care ţinteşte cu puşca) închide un ochĭŭ şi pe celălalt îl apropie maĭ tare de liniea mediană. Vezĭ Ar. Densuşianu, Rev. crit. liter. IV, 16.

*

8. *Mulţĭ chemaţĭ, puţinĭ aleşĭ,* πολλοὶ γάρ εἰσιν κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί, evangheliea luĭ Mateĭŭ 22, 14.

Acelaş înţeles îl are următorul proberb din poeziile orfice: πολλοὶ μὲν ναρθηκοφόροι, παῦροι δέ τε βάκχοι, mulţĭ poartă bastoane de narthex la sărbătorile luĭ Bacchus, dar iniţiaţĭ în misterele acestor sărbătorĭ sint numaĭ cîţiva. Bernhardy, Grundriss der gr. Litteratur, III, 440.

*

9. *„Răul izbeşte pe cel ce la el pentru altul gîndeşte; răul ce altuĭa gîndim la noĭ se întoarce cînd la el nicicum gîndim; cine la rele gîndeşte, întîĭŭ el le dobîndeşte".* Zanne, VIII, 512—513 (Golescu). Eŭ cunosc o altă formă a acestuĭ proverb: *cine face altuĭa răŭ, luĭ işĭ face.* (Compară *„cine ce face luĭ işĭ face"* Pann, Povestea vorbeĭ, ed. II, 115).

Aproape cu acelaş cuvinte ca în forma din urmă se găseşte proverbul exprimat de Hesiod: ὅς δ' ἄλλῳ κακὰ τεύχει, ἑῷ κακὸν ἥπατι τεύχει, la Plutarh, de sera numinis vindicta IX.

*

10. *Imbucătură mare să înghiţĭ şi vorbă mare să nu zicĭ.* Pann, Povestea vorbeĭ, 6.

Acest lucru îl înseamnă vorbele luĭ Trimalchio, Petronius 69, care, dupăce în mod neruşinat s-a lăudat către oaspeţiĭ săĭ, defaţă fiind propriea sa soţie şi o mulţime de sclavi, că, pecînd era el însuş sclav, fusese amantul stăpîneĭ sale, închee astfel: *tace lingua, dabo panem.* Friedlaender traduce: „Aber still, Zunge! Du sollst auch Brod bekommen!" Dar ce înţeles poate să fie acesta? Proverbul latin nu este cuprins, după cît am putut constata, printre cele cercetate de Otto.

*

11. *Cea maĭ bună fimee e aceĭa despre care nu se aude nimic, nicĭ de bine, nicĭ de răŭ.*

Această vorbă, pe care am auzit-o şi cetit-o des, dar pe care n-am găsit-o printre proverbele romineştĭ, am aflat-o întîĭaş dată în Plutarh, mulierum virtutes, προοίμιον, din Thucydides.

*

12. *„Două ceasurĭ şi numaĭ muerea are bune, unul la aşternut şi cellalt cînd intră în mormînt".* Zanne, VIII, 370.

Această sentinţă a luĭ Golescu, care nu-ĭ un proverb rominesc, este o traducere a două versurĭ cunoscute ale luĭ Hipponax: δύ' ἡμέραι γυναικός εἰσιν ἥδισται, ὅταν γαμῇ τις κἀκφέρῃ τεθνηκυῖαν.

*

13. *Nu te amesteca unde nu-ţĭ fierbe oala.*

Acelaş înţeles îl aŭ vorbele *bonum tuum concoquas* din

Petronius 75. Trimalchio anume, pentrucă sărutase la masă, bat fiind, pe un tînăr și frumos sclav, a fost ocărît de soțiea luĭ, Fortunata, care și ea era bată, și numit decătră dînsa *cîne*. Dupăce ĭ-a zvîrlit atuncĭ Trimalchio cu un pahar în cap și a bajocorit-o și el în tot feliul, ĭ-a spus la urmă vorbele *bonum tuum concoquas*, adecă *nu te amesteca unde nu-țĭ fierbe oala*. Friedlaender traduce: „Ich rathe dir ganz still auszuessen, was du dir eingebrockt hast", și dă explicațiea următoare: „bonum tuum ist ironisch zu fassen: suche mit dem Schlimmen, was du dir zugezogen hast (meinem Zorn) so gut fertig zu werden als du kannst (Also wie tibi quod intristi, exedendum est. Otto Sprichwörter interere)". Proverbul la care trimete Friedlaender este cercetat de Otto în Archiv IV, 347. Altceva însă este *tibi quod intristi, exedendum est*, trebue să mănîncĭ ce țĭ-aĭ dumicat, și altceva *bonum tuum concoquas*, fierbe-țĭ al tăŭ, fierbe-țĭ ce-ĭ al tăŭ, fierbe-țĭ bucatele tale.

*

14. *Singur nu știe ce are.* Despre un om bogat tare.
Exact așa Petronius 37: *ipse nescit quid habeat.*

*

15. *Are de unde.* Despre un om cu stare, căruĭa ĭĭ dă mîna.
Tocmaĭ așa Petronius 45: *habet unde.*

*

16. *Frumoasă poamă! Iaca o poamă! Ce maĭ poamă!* Ironic despre un om defectuos moralmente.

Tot așa Petronius 57: *bellum pomum!* Vezĭ Ar. Densușianu, Rev. crit. liter. IV, 17.

*

17. *A fi om între oamenĭ.* N-am putut găsi în Zanne acest proverb. Dar e foarte obișnuit la Romînĭ. Inseamnă *a fi în rînd cu lumea*, a ocupa o poziție onorabilă în societate.

Intocmaĭ așa Petronius 39, 57, 74: *qui me hominem inter homines voluit esse; homo inter homines sum; illam hominem inter homines feci.* Vezĭ Ar. Densușianu, Istor. limb. rom. ed. II, 33.

*

18. *A umbla cu capul descoperit.* N-am putut găsi în Zanne acest proverb. Eŭ îl cunosc însă, l-am auzit. Inseamnă că nu-ĭ este frică cuĭva că i s-ar putea imputa vreo faptă rușinoasă.

Tot așa Petronius 57: *capite aperto ambulo.*

*

19. *A zvîrli pe gîrlă.* Se zice despre o faptă fără folos, despre o faptă zădarnică, maĭ ales despre o cheltuĭală zădarnică și o binefacete fără niciun rezultat.

Tot așa Petronius 42: *neminem nihil boni facere oportet, aeque est enim ac si in puteum conicias*, nimenĭ nu trebue să facă niciun bine, căcĭ este ca și cum aĭ arunca în puț. S-a fi zicînd poate în romînește și *a zvîrli, a arunca în puț*. In Zanne n-am găsit nimic, măcară *a zvîrli pe gîrlă* este o vorbă foarte obișnuită, cel puțin în Moldova. Otto în Archiv IV, 25 citează, alăturĭ cu locul din Petronius, Horatiu sat. II, 3, 242: *qui sanior ac si illud in rapidum fluvium iaciatve* [falș citat în loc de *iaceretve*] *cloacam?* Vezĭ Ar. Densușianu, Rev. crit. liter. IV, 16.

*

20. *A măsura banĭĭ cu dimirliea.* Zanne, V, 71. Despre un om bogat tare.

Tot așa Petronius 37: *nummos modio metitur.* Otto în Archiv VI, 53 citează, pe lîngă locul din Petronius, altele analoage din Plaut, Cicero, Horatiu, apoĭ proverbul grec carăspunzător μεδίμνῳ ἀπομετρεῖν ἀργύριον din Xenophon și Lucian.

*

21. *Bate șaŭa, ca să priceapă ĭapa.* Răspîndit proverb și în alte limbĭ. Vezĭ Zanne, I, 649.

Aproape tot așa Petronius 45: *qui asinum non potest, stratum caedit.* Vezĭ Ar. Densușianu, Rev. crit. liter. IV, 17.

*

22. *Toarnă cu cofa, toarnă cu donița, toarnă cu găleata,*

ploŭă cu găleata. Despre o ploae mare. Zanne, III,121, 146, 154.

Petronius 44: *urceatim plovebat.* Compară fr. *il pleut à seaux.* Friedlaender Petronius pag. 241 citează ital. *piovere a orci.*

*

23. *Ud ca un şoarece.* N-am găsit acest proverb în Zanne, dar eŭ l-am auzit.

Tot aşa Petronius 44: *udi tanquam mures.* Vezĭ Ar. Densuşianu, Istor. limb. rom. ed. II, 33.

*

24. *Mînă pe mînă spală* orĭ *Mînă pe mînă spală şi amîndoŭă obrazul.* Zanne, II, 235.

Tot aşa Petronius 46, şi cu acelaş înţeles ca în romîneşte, că adecă oamenii trebuesc să se îndatorească între dînşiĭ, *manus manum lavat.* Proverb răspîndit. Corespondenţe din limbĭ străine dă Zanne loc. cit. Corespondenţe din limba greacă (Epicharm, Menandru) dă Otto în Archiv, VI, 321.

*

25. *Cum e sluga, şi stăpînul.* Zanne, IV, 600. Proverb răspîndit. Corespondenţe din limbĭ străine dă Zanne loc. cit.

Tot astfel Petronius 58: *qualis dominus, talis et servus.* Otto în Archiv V, 381 dă corespondentul grec *cum e stăpîna, aşa-ĭ şi căţeaŭa,* οἵαπερ ἡ δέσποινα, τοία χἠ κύων.

*

26. *A-şĭ scuipa în sin.* Iată explicarea care se dă în Zanne, II, 725: „Adecă să ne ferim de vorbe marĭ, că ne bagă în primejdie, ca cel ce-şĭ scuipă în sin, ca să nu se deoache (Golescu). — Semne prin care se feresc oamenii de puterea şi influinţa necuratului. Decĭ, de un om răŭ, de o faptă rea, fă-ţĭ cruce şi scuĭpă-ţĭ în sin". După cît ştiŭ eŭ, îşĭ scuipă Romînul în sin, cînd se sparie de ceva.

Printre alte vorbe de ocară pe care le-a spus Trimalchio Fortunateĭ (vezi maĭ sus No. 13) aŭ fost şi acestea: „Ce? Nu-şĭ maĭ aduce aminte cîntăreaţa publică? Doar am ridicat-o dela taraba robilor şi am făcut-o om între oamenĭ. Acum se umflă ca

broască şi nu-şĭ scuĭpă-n sin (et in sinum suum non spuit). Buştean, nu fimee!" Petronius 74. In Archiv V, 5 Otto citează locul din Plinius naturalis historia 28, 35: „Cînd dorim ceva mai deosebit, cerem ertare dela zeĭ scuĭpîndu-ne în sin", şi proverbul grec εἰς κόλπον οὐ πτύει, întrebuinţat cînd cineva prin aroganţa sa îşi atrăgea mînica zeilor. Vezĭ Ar. Densuşianu, Rev. crit. liter. IV, 20.

*

27. *Cine ploŭat.* Se consideră ca tip de înfăţoşare umilită. Zanne, I, 385.

Cu acelaş înţeles *volpis uda* în Petronius 58. Friedlaender Petronius pag. 278 citează german *begossener Hund, gebadete Katze,* francez *poule mouillée.*

*

28. *Cînd vrea Dumnezeŭ să piardă pe om, îĭ ia întîiŭ mintea.* Acest proverb nu se găseşte în Zanne, dar eŭ l-am auzit.

Aproape acelaş lucru spune Aeschyl într-un fragment din Niobe (fragm. 163 în ediţiea luĭ Gottfried Hermann): θεὸς μὲν αἰτίαν φύει βροτοῖς, ὅταν κακῶσαι δῶμα παμπήδην θέλει, cînd vrea dumnezeŭ cu tot dinadinsul să nenorocească o casă, face maĭ întîiŭ pe oamenĭ să între într-un păcat. Vezĭ Bernhardy, Grundriss der gr. Litteratur, IIπ 204. Otto în Archiv III, 220, vorbind de proverbul privitor la *fortuna* al luĭ Publilius Syrus *stultum facit fortuna quem vult perdere,* zice: „Ideea aceasta provine din greceşte, ὅταν δ' ὁ δαίμων ἀνδρὶ πορσύνῃ κακά, τὸν νοῦν ἔβλαψε πρῶτον, ᾧ βουλεύεται [cînd Dumnezeŭ vrea să facă răŭ cuĭva, îĭ vatămă întîiŭ mintea]". Otto spune că proverbul grec se găseşte în fragmentul unuĭ tragic (care?) *).

c. COMPARAŢII ŞI IMAGINII POETICE

Se ştie din zvon public că Aron Densuşianu socotia pe Eminescu drept prost poet. Dar numai din zvon public, căcĭ locurile unde şi-a manifestat Aron Densuşianu părerile sale aŭ fost

*) Din contra, „cînd îĭ trimete dumnezeŭ omuluĭ vreun bine, îĭ răneşte întîiŭ inima". Pindar, fragmentul 88 din ediţiea Christ.

un volum, puțin cetit, Cercetări literare, Iași 1887, și o revistă, încă mai puțin cetită, Revista critică-literară, Iași, Maiŭ-Iuniu 1894. Astăzi și volumul și revista sînt așa de complect uitate, încît cred că fac un serviciu publicului romînesc, dacă reproduc părerile lui Aron Densușianu. In volum Aron Densușianu face mai mult critica lui Alexăndri (critică nefavorabilă, căci și pe Alexăndri nu-l putea suferi), ridică în slava cerului pe Andreiŭ Mureșanu și pe D. Bolintineanu, și polemizează cu d-l Maiorescu, pe care-l numește pe scurt pag. 88 „sarbăd la gust și tîmpit la judecată". Despre Eminescu pomenește în treacăt, fără să-l numească, la pag. 359 și 377, unde citează ca modele de poezie proastă imaginea din Călin: „Pe cuptorul uns cu humă și pe coșcovii păreți zugrăvit-a c-un cărbune copilașul cel isteț purcelușî cu coada sfredel și cu bețe-n loc de labă, cum mai bine i se șede unui purceluș de treabă", și poeziea din Sărmanul Dionis „Uh, ce frig!... Imi văd suflarea, și căciula cea de oae pe urechi am tras-o zdravăn, iar de coate nici că-mi pasă. Ca țiganul care bagă degetul prin rara casă de năvod, cu-a mele coate eŭ cerc vremea de se-nmoae. Etc.". Critica lui Aron Densușianu asupra acestor bucăți se rezumă în următoarele vorbe pag. 378: „Astfel de limbă, astfel de idei și astfel de estetică, poezie și morală, se substrag dela orice comentariu. Toate aceste aberațiuni sînt fețiĭ d-lui Maiorescu". In revista critică-literară a consacrat însă Aron Densușianu un întreg articol lui Eminescu, intitulat „Literatura bolnavă". Iată cîteva din aprecieri: „Ori cîte literaturi cunoaștem și noi, nu ni s-a întîmplat însă să dăm peste vreun scriitor de un renume oarecare, în ale cărui scrieri să domneassă atîta incoherență, dezordine și confuziune, ca în poeziile lui M. Eminescu. ...[Ele] se prezintă numai ca o înodare de strofe întîmplătoare. Pentru aceia piesele sale le poți lungi cît vrei și poți să le scurtezi după capriciu, saŭ poți să scoți dela mijloc strofe, fără ca să se simtă vreo lipsă. Luați de exemplu Floare albastră, Te duci, Lasă-ți lumea ta uitată, O rămîi, Inger și demon, Satira I, Călin, Strigoii, Luceafărul. La toate le lipsește cu desăvîrșire concepțiunea clară, dezvoltarea limpede și proporționată; toate se încurcă în o sumă de fraze oțioase, tresărituri de logică și contraziceri, toate sînt rupte și învălmășite, încît în general, după ce le-ai cetit, nu-ți rămîne în minte nicio idee clară, nicio acțiune limpede, ci un vuet de cuvinte, bun numai pentru urechile celor ce nu cugetă cînd cetesc... In satira saŭ scrisoarea III, pentruca să ajungă la o tiradă de

actualitate, nu începe mai departe decît numai dela întemeetorul împărăției turcești, și pentru ca să-și facă o punte, înhață pe bătrînul Mircea și apoi dela el sare de-a dreptul la grecotei și bulgăroi. Piesa nu-i nici măcar cusută cu ață... In piesa Strigoii în deșert te vei întreba de ce poetul își ia de subiect pe un Arald, stăpîn peste Avari, și care Arald mai are defectul de a nu fi existat niciodată. Pentru ce zice că-i stăpîn peste Avari, cînd nu se vede absolut nicio necesitate pentru aceasta? Ce naiba caută Zamolxe, zeul Dacilor, pe timpul Avarilor? De ce logodnica moare? De ce ei sînt strigoi și de ce aceștí strigoi sînt Avari? De ce i-a pus într-un timp și la un popor, care nu impoartă de loc, și nici nu știm dacă credeaŭ în strigoi? De ce nu a luat strigoii din credințele și împrejurările noastre? Ce caută magul? De ce aleargă [nu magul!], de ce în urmă încetă cavalcada lor? La toate acestea nu afli niciun răspuns, nici poți scoate vrun fir conducător din bîiguiala și învălmășala de fraze, cu care poetul îndoapă ca pe o gîscă o biată coală întreagă. Toate acestea însă le-a întrecut Luceafărul. Toată piesa este o bîiguială, nu se poate mai isterică. Niciun rost de acțiune, nicio dezvoltare firească de idei și sentimente, totul o dîrdîire lungă de aceleaș stihuri, de aceleaș idei, care adeseori se bat în capete, din care ridicăm numai vreo cîteva: «Și cînd în pat se-ntinde drept copila să se culce, i-atinge mînele pe piept, i-nchide gura dulce, și din oglindă luminiș pe trupu-i se revarsă, pe ochii mari, bătînd închiși, pe fața ei întoarsă. Ea îl privia cu un surîs, el tremura-n oglindă». Va să zică ea era cu ochii închiși, era cu fața întoarsă și totuș privia la luceafăr și-i surîdea! In fine cum se face de în strofa dintîiŭ luceafărul o atinge pe față, iar numai decît în a doŭa zice că se răsfrînge din oglindă? Și oare luceafărul are raze atît de puternice să străbată prin fereastă, ba încă să se mai răsfrîngă și în oglindă?... Puterea arhitectonică este dată numai spiritelor adînci și luminoase. Ea poate fi mai mare saŭ mai mică după gradul de intensitate a intelectului, dar nu poate fi substituită cu haosul, cum se află în realitate în poeziile lui Eminescu. Și ceia ce este mai grav, acest haos îl aflăm înlocuind nu numai organismul natural arhitectonic, ce ar trebui să-l aibă fiecare piesă în totalitatea ei, ci el domină adeseori și strofa și chiar versurile singuratice. Să luăm cîteva exemple: «Și dacă ramuri bat în geam și se cutremur plopii, e ca în minte să te am și-ncet să te apropii. Și dacă stele bat în lac, adîncu-i luminîndu-l, e ca durerea mea s-o-mpac înseninîndu-mi gîndul. Și dacă norii deși se duc, de

ese-n luciu luna, e ca aminte să-mi aduc de tine-n totdeauna». In fiecare din aceste strofe cele cite doŭă versuri din urmă, chemate a împlini înțelesul celorlalte doŭă versuri dintîŭ, nu staŭ absolut în nicio legătură unele cu altele, căci dacă ramuri bat în geam și se cutremur plopii, de unde poate urma de aici că aceasta se întîmplă «ca-n minte să te am și-ncet să te apropii»? Tot așa și celelalte doŭă strofe. Curate absurdități!... Floare albastră, toată o sforțare copilărească. Cuvinte zbîrniitoare, ce nu spun nimic, plus contraziceri, repetiții și legături bizare de cuvinte. Iar în următoarea piesă de șase versuri numai cele doŭă versuri dintîŭ aŭ un înțeles, încolo — pustiul. Ea sună: «Se bate miezul nopții în clopotul de-aramă, și somnul, vameș vieții, nu vrea să-mi iee vamă. Pe căi bătute-adesea vrea moartea să mă poarte, s-asamăn întreolaltă vieață și cu moarte. Ci cumpăna gîndiri-mi și azi nu se mai schimbă, căci între amîndoŭă stă neclintita limbă» *). Inceputul scrisorii I sună: «Cînd cu gene ostenite sara suflu-n luminare, doar ceasornicul urmează lunga timpului cărare; căci perdelele-ntr-o parte cînd le dai, și în odae luna varsă peste toate voluptoasa ei văpae, ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate de dureri, pe care însă le simțim ca-n vis pe toate. Lună tu, stăpîna mării, pe a lumii boltă luneci, și gîndirilor dînd viață suferințile întuneci». Confuz și fără legătură, cu versuri de simplă umplutură, unde ar fi ceva de înțeles se contrazice, căci întîiŭ zice că luna scoate din noaptea amintirii o vecie întreagă de dureri, și îndată apoi adaugă contrariul, că suferințile le întunecă, ca și cînd durerile și suferințile n-ar fi tot una... Această lipsă de coeziune în cugetare, aceste ticluelî de cuvinte sunătoare fără înțeles, aceste rime ce pocnesc ca bășicile de săpun fără să lase nimic în urma lor, sînt toate signatura spiritului deranjat... S-a făcut caz din Venere și Madonă, ca o piesă unde frumuseța și amorul se crede că se ridică la ideal. A trebuit o literatură fără judecată, ca la noi, ca o asemenea piesă, nulă ca formă și scandal ca fond, să treacă drept ceia ce o poate considera numai lipsa totală de judecată... Amorul și fimeea [la

*) Aici nu mă pot împiedeca de a observa că pustiŭ a fost în capul lui Aron Densușianu, nu în al lui Eminescu. Eminescu a exprimat numai în mod poetic aceia ce în mod științific a exprimat Shakespeare prin „a fi, ori a nu fi". Eminescu și-a închipuit vieața și moartea în cumpănă cu exact aceiaș greutate, cu limba cumpenei (trutina, Zünglchen an der Wage, languette) neclintită la mijloc.

Eminescu] nu prezintă alte calități decît carnea. Te mai afli oare aici în templul muzelor, ori în bordel? In această abrutizare este fără îndoială a se căuta succesul nemeritat și prin urmare trecător al unor asemenea poezii... In această tiradă nu vorbește pesimismul, ci năcazul scriitorului față cu favoriții guvernului, care huzuriaŭ în seul țării, pe cînd el trebuia să stee de-o parte... Scriitorul nostru, pe lîngă boalele fizice și morale, mai avea încă ș-o altă boală, care-l făcea să nu se poată împăca cu lumea. El nu-și cîștigase drepturi la o anume carieră și nici nu-i plăcea o anume carieră. Aceasta fără îndoială îl rodea. Această durere cu totul subiectivă el și-o vărsa și asupra lumii... Poetul, pelîngă lipsa totală de putere arhitectonică, este totodată foarte sărac în idei și situațiuni de detaiŭ... Toate poeziile erotice ale lui Eminescu sînt un reflex slab și monoton al liricei erotice a lui Heine. Poetul nostru nu se inspiră din propriile lui sentimente, ci în sufletul lui se reflectă sentimentele din modelul săŭ și începe și el a traduce în cuvinte aceste reflexe... Pentru ce toate piesele, așa zise lirice, sînt nelămurite, încurcate, pline de fraze goale, strofe nelogice, contraziceri fără legătură cu celelalte părți, absurde chiar? Pelîngă defectele psihice, poetului îi lipsește ideea, sentimentul și prin urmare entusiasmul propriu. Ideea nu iese din imaginația lui, sentimentul nu crește din inima lui, prin urmare el se află în absolută neputință de a produce un tot organic, el nu ne poate da o plantă crescută din propriul săŭ teren, ci, ca să ne poată da un simulacru de plantă, ia rădăcina de ici, trunchiul de colea, ramurile din alt loc, frunzele, florile le pigulește de pe unde poate, și se pune să alcătuiască din toate o plantă... Poetul nostru, făcîndu-se sclavul fără voință al unui poet străin, a împrumutat nu numai ideile, dar și lumea fizică în care trăia acel poet străin. Pentru aceia amantele poetului nostru sînt toate întocmai ca ale lui Heine, blonde, apatice, fața pală, sarbădă, străvezii ca ceara, părul lung bălaiŭ, ochii albaștri, reci, saŭ, cum zice Rominul, ochi de lapte acru... Satira întîia începe cu luna, predilecțiunea lui și a tuturor poeților începători, și dupăce vorbește numai cu ea vreo 20 de versuri, trece apoi fără legătură la haos, pentruca să spună că totul este nimic, că lumea-i o clipă suspendată, știința o umbră de gîndire, gloriea o minciună și închee iarăș cu o lungă tiradă la lună... Satira a treia este o curiozitate, ca să nu zicem ceva mai mult... Ce satiră o mai fi și a patra, eŭ nu știŭ. Iarăș începe cu pîrdalnica de lună, urmează apoi iarăș inevitabilul amor cu tot tacîmul săŭ

tocit: lac, luntre, florĭ de teĭŭ, balcon şi ghitară, înbrățişărĭ, etc., apoĭ ĭarăş o tiradă de lună... Ce aflăm în toate aşa numitele satire? Ideĭ nu sînt maĭ de loc... Sărăcie de limbă, repetiții, umpluturĭ, rime sărace saŭ silite şi stîlcite, şi expresiunĭ cînd înflate, cînd comune şi nepoetice, epitete bizare saŭ stingace, versurĭ şchioape, aspre şi cacofoane, stîlcirĭ gramaticale, etc... Rimele foarte adese orĭ sînt sărace, anemice, false... Int-un mic volum, cu 71 de piese, în care o mare parte de versurĭ sînt nerimate, a maĭ întîlni şi un roĭŭ de cele maĭ elementare greşeli [de rimă], care nu se permit nicĭ chĭar în exercițiile şcolarilor, este tot ce poate fi maĭ singular într-o carte care se bucură de admiratorĭ,— aceasta însă priveşte numaĭ gustul lor şi autorul nu este întru nimic de vină, întocmaĭ ca negustorul, care-şĭ află cliențĭ şi pentru marfă proastă".

Da prost poet Eminescu acesta! Şi va să zică ĭaca ce a admirat şi admiră încă atîta lume în țara romînească! Iaca cine a făcut şcoală! Iaca cine a trecut drept cel maĭ mare poet al Romînilor! Am avut noroc de Aron Densuşianu că ne-a deschis ochiĭ. Păcat numaĭ că nu l-a ascultat nimenĭ. Şi nu numaĭ că a vrut să ne deschidă ochiĭ, bĭetul om, dar a publicat şi poeziĭ model, ca să ne arăte prin comparație deosebirea dintre nevredniciea bîĭguelelor luĭ Eminescu şi adevărata poezie. Chĭar în numărul de Iulĭu şi Aŭgust 1894 al revisteĭ sale a publicat capo d'opera „Mănăstirea risipită", din care daŭ cîteva strofe: „Colo sus la mănăstire, sub stejarul rămurat, un părinte în psaltire cetĭa versul minunat: „celuĭ ce lumea urzi miĭ de anĭ îĭ păr o zi».—Iar prin arborĭ deodată dulce cîntec răsuna, păsăruică minunată printre crengĭ cîntînd sărĭa, şi părintele uĭmit p-al eĭ cîntec a pornit. — Şi zburînd din ram în ramurĭ pasărea se tot ducea, şi lăsînd psaltirĭ şi hamurĭ sfîntu-n urmă-ĭ se ținea, şi s-a dus, s-a dus, s-a dus, până-n codri a apus". Iar în numărul din Ianuar 1895 a apărut capo d'opera „Călărețul": „N-auzĭ caiĭ nechezînd? Nu vezĭ cum în cîmp se strîng? Nu vezĭ spade fulgerînd? Rap, rap, rap şi zîng, zîng, zîng! — Iată cîmpul s-a-ncodrit, staŭ ca braziĭ negri-n crîng, sînul foc, piept oțelit! Rap, rap, rap şi zîng, zîng, zîng! — Cornul sună, toțĭ năvală! Cîmpi-n nor de praf se-ncing, prin norĭ fulgeră cea pală! Rap, rap, rap şi zîng, zîng, zîng! — Cine fug mîncînd pămîntul? Ceĭ duşmanĭ, aĭ noştri-ĭ strîng, şi pe urma lor ca vîntul rap, rap, rap şi zîng, zîng, zîng!" Aşa poeziĭ înțeleg şi eŭ. Dar parcă le-a cetit cineva? Tot pe atuncĭ a publicat Aron Densuşianu şi renumitele

sale Hore oțelite, Bucureştĭ, 1892, tipografiea Carol Göbl, cu versurĭ entusiaste ca: „Cuĭ în pace viața-ĭ place, viŭ s-aşează în mormînt; cine mişcă, prinde, pişcă, şi din cer şi din pămînt"; cu efecte de ritmu ca: „sîngele clocote, inima sbocote, hurra prin fum!"; cu efecte de accent ca: „şi mi-a pus şi icĭ în sîn treĭ *suflĕ*te de Romîn".

Intre Eminescu totuş, oricît este el de prost poet, şi între ceĭ maĭ marĭ poețĭ aĭ lumiĭ am găsit nişte coincidențe, pe care le înşir maĭ la vale. Citațiile din Eminescu le fac după ediția II din editura Socec, Bucureştĭ, 1885.

Lună tu, stăpîna măriĭ... Eminescu, satira I, pag. 236.

Tot aşa Shakespeare, Visul uneĭ noptĭ de vară, actul II, scena II, Titania a treĭa vorbire: *luna, stăpîna valurilor, the moon, the governess of floods.*

*

Muştĭ de-o zi pe-o lume mică, de se măsură cu cotul, în acea nemărginire ne-nvălim, uĭtînd cu totul cum că lumea astantreagă e o clipă suspendată. Satira I, pag. 238.

Simonide, ed. Brunck, fragmentul 117: τὰ χίλια καὶ τὰ μύρι' ἔτη στιγμή τις, miile şi zecile de miĭ de anĭ sînt numaĭ un punct. Vezĭ Bernhardy, Grundriss der gr. Litteratur, II_1 705.

*

Vremea trece, vremea vine, toate-s vechĭ şi noŭă toate; ce e răŭ şi ce e bine, tu te-ntreabă şi socoate. Nu spera şi nu aĭ teamă, ce e val ca valul trece; de te-ndeamnă, de te chĭamă, tu rămîĭ la toate rece. Glossa, pag. 143.

Simonide, ed. Brunck, fragmentul 118: παίζειν ἐν τῷ βίῳ καὶ περὶ μηδὲν ἁπλῶς σπουδάζειν, ĭa vieața în glumă şi nu te pasiona pentru nimic. Vezĭ Bernhardy, Grundriss der gr. Litteratur, II_1 705.

*

Astfel într-a veşniciеĭ noapte pururea adîncă avem clipa, avem raza care tot maĭ ține încă. Cum s-o stinge, totul piere ca o umbră-n întuneric, căcĭ e vis al neființeĭ universul cel himeric. Satira I, pag. 239.

Pindar, pythia VIII, 95: ἐπάμεροι· τί δέ τις; τί δ'οὔ τις; σκιᾶς ὄναρ ἄνθρωπος. ἀλλ' ὅταν αἴγλα διόσδοτος ἔλθῃ, λαμπρὸν φέγγος ἔπεσ-

τεν ἀνδρῶν καὶ μείλιχος αἰών. Vieața noastră ține numai o zi. Ce ți-ĭ că este cineva? Ce ți-ĭ că nu-ĭ? Omul este visul uneĭ umbre. Numaĭ cînd vine o rază dată de dumnezeŭ, are loc lumina și vieața cea dulce a omuluĭ. Vezĭ Bernhardy, Grundriss der gr. Litteratur, II_1 722.

Sophocles Aias 125: ὁρῶ γάρ ἡμᾶς οὐδὲν ὄντας ἄλλο πλὴν εἴδωλ', ὅσοι περ ζῶμεν, ἢ κούφην σκιάν. Văd eŭ că noĭ toțĭ cițĭ trăim nu sîntem alt ceva decît niște imaginĭ inșelătoare, niște umbre deșerte.

*

Iar colo bătrînul dascal, cu-a luĭ haĭnă roasă-n coate, într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate... Intr-o clipă-l poartă gîndul îndărăt cu miĭ de veacurĭ, la-nceput, pe cînd ființă nu era, nicĭ neființă... In prezent cugetătorul nu-șĭ oprește a sa minte, ci-ntr-o clipă gîndu-l duce miĭ de veacurĭ înainte. Soarele, ce azĭ e mîndru, el îl vede trist și roș, cum se-nchide ca o rană printre norĭ întunecoșĭ, cum planețiĭ toțĭ îngheață și s-asvîrl rebelĭ în spaț.., Satira I, pag. 237.

Pindar la Platon Theaitetos, 173, D: ἡ δὲ διάνοια, ταῦτα πάντα ἡγησαμένη σμικρὰ καὶ οὐδέν, ἀτιμάσασα πανταχῇ φέρεται κατὰ Πίνδαρον, τά τε γᾶς ὑπένερθε καὶ τὰ ἐπίπεδα γεωμετροῦσα, οὐρανοῦ τε ὕπερ ἀστρονομοῦσα, καὶ πᾶσαν πάντῃ φύσιν ἐρευνωμένη τῶν ὄντων ἑκάστου ὅλου, εἰς τῶν ἐγγὺς οὐδὲν αὑτὴν συγκαθιεῖσα. Mintea, socotind aceste lucrurĭ micĭ și disprețuindu-le, se poartă în toate părțile, cum zice Pindar, măsurînd cele dedesuptul pămîntului și depe pămînt, și numărînd stelele cerului, și cercetînd firea tuturor lucrurilor din univers, fără a se opri la nicĭun lucru de lîngă dînsa. Vezĭ Bernhardy, Grundriss der gr. Litteratur, II_1 722.

*

Poeziea luĭ Eminescu *Epigoniĭ* cuprinde maĭ numaĭ o listă de poețĭ romînĭ, în care fiecare poet este caracterizat prin cîteva cuvinte, printr-un vers orĭ prin cîteva versurĭ: „Cichindeal gură de aur, Mumulean glas de durere, Prale firea cea întoarsă, Daniil cel trist și mic, Văcărescu cîntînd dulce a iubiriĭ primăvară, Cantemir croind la planurĭ din cuțite și pahară, Beldiman vestind în stihurĭ de războĭul inimic. Lira de argint Sihleanu, Donicĭ cuĭb de-nțelepcĭune, etc."

Ovidiu în Ex Ponto cartea IV epistola XVI acelaș lucru face. Epistola aceasta a luĭ Ovidiu este maĭ numaĭ o listă de poețĭ caracterizațĭ prin cîteva cuvinte: «Rabirius cu gură răsunătoare; Macer, cîntărețul războĭuluĭ troian; Carus, care prin laudele aduse luĭ Hercule ar fi supărat pe Juno, dacă n-ar fi fost Hercule ginerele aceșteĭ zeițe; Severus, care a dăruit Latiuluĭ tragediĭ cu persoane regeștĭ; ceĭ doĭ Priscus; Numa cel fin; etc."

Dar este mare deosebire între poeziea luĭ Eminescu și acea a luĭ Ovidiu din doŭă puncte de vedere. Maĭ întîĭŭ caracterizările luĭ Ovidiu sînt așa de secĭ și lipsite nu numaĭ de orice avînt poetic, ci de multe orĭ chĭar și de orice precizie în gîndire, încît această epistolă din Ex Ponto este poate cea maĭ sarbădă și maĭ proastă din toate poeziile mult celebratuluĭ și puțin cetituluĭ poet. Din contra bucata luĭ Eminescu e plină de foc și de entusiasm, ĭar caracterizările sînt făcute prin imaginĭ poetice frumoase și grațioase, orĭ prin epitete clare și juste *(gură de aur; liră de argint; Murășan scutură lanțul cu-a luĭ voace ruginită, rupe coarde de aramă cu o mînă amorțită;* etc. *Daniil cel trist și mic* [așa era într-adevăr bĭetul Daniil Scavinschi]; etc.). Apoĭ punctul de vedere din care se pune Ovidiu (acea poziție față cu lumea de care nu se poate dispensa poetul, pe care el, Ovidiu, o are) este acel obișnuit al aceluĭ poet, dorința de a se amuza și de a face pe alțiĭ să se amuzeze, indiferență complectă față de rostul moral al vieții omeneștĭ, zeflemea și cinism, ĭar cînd a perdut, prin mîniea luĭ Augustus, circul, teatrele, ospețele și intrigile de alcov, milă asupra luĭ însuș, și milogeală și lingușire pelîngă ceĭ puternicĭ. Pentru aceĭa și în epistola Ex Ponto, despre care ne este vorba, nu se găsește decît un vers frumos, acela unde se spune că n-a maĭ rămas în poet un singur loc unde să i se poată face o noŭă rană: non habet in nobis iam nova plaga locum. La Eminescu, din contra, punctul de vedere, cel obișnuit al poetuluĭ acestuĭa, este impersonal, obĭectiv și simpatic, poetul nu-ĭ zeflemist (pentru aceĭa nicĭ nu ĭ-a plăcut cercul junimiĭ, unde zeflemeaŭa trecea drept mult spirit), ci ĭa lucrurile în serios și le pune la inimă, tînjește după o lume maĭ bună, pe care și-o închipuește totdeauna (după mine pe nedrept) în trecut, și sufere din cauza răutățilot prezentuluĭ, — nu din cauza nevoilor propriĭ, căcĭ degeaba bîrfește neputincĭosul și invidiosul Aron Densușianu, Eminescu a fost cel maĭ obĭectiv și maĭ lipsit de egoism dintre toțĭ poețiĭ romînĭ.

A. Philippide

QUODI

Trenul se oprise grohotind rar, din adînc, ţişnindu-i pe nări lungi fuioare de aburi, care se mistuiau repede în aer. Bărbaţi, femei, in port de sărbătoare, cu traiste, cu desagi plini în spate, se coborau din vagoane cu graba aceia mare de care nu pot scăpa ţăranii noştri, de cîteori se urcă ori se coboară din tren. Teama, izvorită din neobişnuinţă, îi face să se pripească, să se strimtoreze în uşile vagoanelor. Peronul micii gări rurale fu plin, păn' ai bate 'n palme, şi de lume şi de larmă. Veseli c'au sosit cu pace, oamenii vorbeau tare, se strigau pe nume, apucară spre eşire, unii ajunseră în drum.

Deodată, printre cei ce eşeau pe portiţa din îngrăditura de laţi, îşi făcu loc cu coatele, izbind în dreapta şi în stinga, icnindu-se, înjurînd cu o voce răguşită, spartă, un omuleţ în uniformă soioasă de cantonier. Nime nu-l pricepea ce strigă, ce răcneşte, dar îl văzură alergind şi prinzînd de spate pe cel ce ajunsese mai departe pe drumul ţării.

Multă vreme rominul nu pricepu ce vrea cantonierul înfuriat. Privea, uimit, la faţa lui umflată de minie, la ochii turburi ce păreau că-i sar din cap, asculta vorbele aspre, spuse cu răcnete, ale străinului. Numai într'un tîrziu pricepu că-i cere biletul folosit la tren.

— O, să fii tu al dracului, zise omul, pentru o nimica să te turburi aşa de tare! Na-ţi-l! Şi-i întinse biletul.

Omuleţul, bătînd în vînăt şi negru de minie, sări la alt romin care ajunsese păn' aci, şi începu răcnetele de mai înainte. Dar până să fie înţeles, alţii trecură înainte; cantonierul, cu pumnul ridicat fugi după ei. In curind se făcu un cerc de

oameni în jurul lui. Cei mai de aproape îl priveau cu uimire, femeile de pe de lături îşi făceau cruce, îşi scuipau în sîn: credeau că e un nebun ori un îndrăcit acolo în mijloc. Nime nu pricepea ce spune străinul în limba lui plină de sfadă, şi nu-l pricepeau pentru ce turbă de minie.

Cantonierul cînd văzu că nu-i ascultat se repezi la şerparul unui romin, dar repede sări înapoi, ars de două palme. Slujbaşul privi o clipă înmărmurit, apoi pe-o voce mai omenească, începe să toráe iar.

Un creştin zise:

— Căutaţi-vă măi, cu toţii biletele şi să i le dăm. Biletele le cere nebunul ăsta.

Indată zeci de braţe se întinseră spre cantonier. El începu să adune cu lăcomie, cu furie, bucăţelele de hîrtie cafenie.

Mulţi trecură spre sat cu bilete cu tot; dar cu a acelora ce se strînseseră roată în jurul lui, el îşi umplu amîndouă mînile şi, tot înjurînd şi ameninţînd cu pumnii, porni înapoi spre gară.

De lîngă un vagon singuratic ce se hodinea pe şini se auzi glasul ascuţit al şefului:

— Quodi, hei Quodi!

— No-no-no! răspunse pe o voce de bas cantonierul şi o luă la fugă.

Oamenii porniră grăbiţi.

— Se vede că ăsta-i în locul lui Gabor, zise unul.

— Aşa se pare! Gabor a plecat eri dimineaţă. Spunea că-i mutat la Făgăraş.

— Pagubă de el; ăla era om de omenire.

— Ăsta de-acum e nebun de legat. Să vezi că încă n'o să-i umble bine pe la noi.

Oamenii începură să-l judece pe noul cantonier. De cînd s'a deschis drumul acesta de fier, nu s'a pripăşit nici un pui de romin ca slujbaş pe la gara asta, ori la altele din apropiere. Se schimbau foarte des şi şefii şi cantonierii, dar cei care veniau erau toţi unguri, mai ales Secui, deşi ţinutul era curat rominesc. Intre ei însă se aflară destui şi oameni de omenire, care rupeau o vorbă-două pe romineşte, şi se puteau înţelege cu ţăranii. Gabor ştia chiar bine romineşte. Dar nici unii dintre ei nu puseseră preţ mare pe adunatul biletelor folosite la tren. Cine li-l da, bine—cine nu, tot aşa. Erau rare zilele cînd nu scăpa un singur călător fără se dee biletul găurit.

Astfel oamenii nu se îngrijeau să aibă la îndemină bucă-

țele de hîrtie cînd se coborau din tren, și nu se putură obișnui cu asta, așa cu una cu două.

Dar Quodi era neînduplecat. Veșnic minios, veșnic înjurind, sărea ca o sălbătăciune dela un om la altul, părînd că vrea să-i muște, îi apuca de haină, de desagi, ba nu se sfia să înhațe de mineca largă a iei pe femei. In cîteva zile învățase atita romînește:

— Biletu' moi!

Și aceste două vorbe răsunau mereu și ici și colo în învălmășala omenească. Oamenii îl mai ghioldeau, îl mai împingeau, ba aproape nu trecea o zi să nu capete și cite-o palmă. Căci, nebunul, nu avea răbdare să aștepte până ce omul își căuta biletul. Adevărat că asta ținea uneori foarte mult: țăranul, tot ce are de preț ascunde bine; și acum, împovorați și de tîrgașul ce aduceau dela oraș, aflau cu greu biletul. Mulți treceau păn' atunci de portiță, nepăsători. Quodi sărea după ei, ca o gaiță se prindea de spatele romînilor, dar aceștia se scuturau de el ca de-un lucru neplăcut și-și vedeau de drum.

Mai mare chin era pe bietele femei: lor le era frică de «turbatul ăl dela stație», nu cutezau să iasă în drum până ce nu-i dădeau hîrtia. Trebuiau să-și pună povara pe peron, să-și deslege năfrămuțele, în vreme ce Quodi le privea în ochi de uliu, bătea din cismă, și grohăia mereu cu minie: «Ei, no!»

Cînd scăpau de el, femeile își făceau cruce și ziceau «Ptii, ucigă-te crucea drace!»

Până la venirea lui Quodi sala de așteptare dela clasa treia era mereu deschisă. De patru ori circula trenul peste zi pe linia aceasta, și aici la gară veniau călători din patru sate. Mulți eșiau c'un ceas, ba și cu două mai înainte de plecarea trenului. Păn' acum puteau intra oricînd in sala de așteptare, și vara aflau un scaun de hodină, iarna căldură. Dar acum puteau să se înhoalbe romînii prin ferestre și prin geamurile de sticlă ale ușii! Quodi slobozea la fumuri din pipa lui scurtă, scria în litere strîmbe avisuri, și nici nu-i învrednicea de-o privire. Nu descuia decît cînd rămîneau numai zece minute până la sosirea trenului.

Uneori oamenii băteau în ferestre, în ușă.

— Domnule! Domnule! auzi dumneata!

Din lăuntru nu se auzia decît o hîrîitură prelungă ori o grohotire, dar Quodi nu-și lua ochii de pe scrisoare.

Cum nu vedeau ceasul, cum nu știau cînd sosește trenul, oamenii erau tot cu ghiața 'n sîn că rămîn fără bilete. Ar fi voit, cel puțin să știe ceasul.

— Domnule! Fă bine și spune cite ceasuri sînt?

Quodi grohăia, pufăia, și scria mai departe.

— Pti, bată-te numele lui Dumnezeu! zicea cite-o femee desperată că omulețul nu le dădea nici un răspuns.

Rar de tot se 'ntîmpla ca Quodi să uite ușa descuiată. Dar abia sosia cel dintăiu romîn, abia intra în sală și sălbătăciunea sărea înfuriată de pe scaun, troscotind în limba lui, îl lua de spate, îl scotea pe ușă și-o încuia.

Dacă era pe-afară, pe lîngă gară, și-l întreba cineva de mai este mult până vine trenul, cantonierul se zmîncea într'o parte, cași cînd ar fi fost lovit c'o prăjină, slobozea grohăitul lui și nu stătea de vorbă cu nime.

Gara era afară în cîmp, nu prea departe de sat. Linia ferată trecea printre lanuri și de-alungul ei, de-o parte și de alta, erau cărări bătucite. Oamenii foloseau aceste cărări ca să ajungă mai repede la locurile lor; nime nu-i opria. Dar de cînd a venit Quodi cărările începură să înțelinească: până unde bătea ochiul nime nu mai cuteza să umble pe cărări. Cantonierul se lua după copii, după femei, alerga ca un zmintit și-i fugărea prin porumbiști.

— Ăsta-i dracu' gol, ziceau femeile cu groază.

Copiii, de prin porumbiști, de prin lanurile de grîu, începeau să-l sburătăcească cu bruși, cu pietre.

Trecuseră cîteva săptămîni de cînd Quodi se pripășise la gara asta. Afară de «biletu' moi», mai învățase romînește pe «dracu'» și «morhă», dacă se poate numi romînesc și acest cuvînt din urmă. In loc să se liniștească, el se îndrăcea din zi în zi. Fruntea lui îngustă ca o muche, ochii lui bulbucați, minia lui veșnic clocotitoare, salturile lui iuți de mîță sălbatică, toată înfățișarea și purtarea lui arătau o fire nepotolită de tiran.

Ce-ar fi eșit din omnul ăsta să fi fost cel puțin un primpretore! Dar și umila slujbă ce o purta, răscolise tot veninul din oamenii care aveau de lucru cu el. In astă vreme nime nu-l mai putu suferi.

Și la un tren de seară, îi hotărîră soarta.

Era o seară de toamnă, umedă și rece. Intunericul era nepătruns îndată ce te dăpărtai de lumina gării. Vr'o zece feciori se coborîră din acelaș vagon cînd sosi trenul. Ceata nu se

împrăştie nici pe-o clipă, şi cum părea că nici gînd n'au să caute biletele Quodi se luă după ei. Indată ce apucară în drum, ficiorii îl umflară, îi astupară gura c'o batistă şi-l duseră pe cel ce în zadar mai cerca să se zvîrcole, până departe pe cîmp. Apoi îi dădură o bătae să-l scape de toţi dracii.

Quodi însă nu se putu potoli, şi îşi ceru transferarea.

Peste o săptămînă oamenii scăpară de cel rău.

Dar încă multă vreme după asta femeile priveau cu teamă: nu răsare din vr'un unghej, de unde-va Quodi? Şi cînd nu-l zăreau nicăiri, îşi făceau cruce şi ziceau:

— Doamne mulţumescu-ţi că ne-ai izbăvit de satana.

I. Agîrbiceanu

ANAFILAXIA

(O SCURTĂ PRIVIRE ASUPRA CUNOŞTINŢELOR DE PÎNĂ ASTĂZI)

Sînt treisprezece ani de când *Charles Richet*[1]) experimentînd în colaborare cu *Portier* asupra Actino-congestinei,—o otravă puternică extrasă din tentaculele de actinii, — pe care o injecta la cîni, cu scopul de a-i doza puterea de otrăvire, făcu o descoperire care pentru moment produse o perturbare în întreg capitalul de cunoştinţi adunate pînă atunci, cu privire la imunitate. Descoperi în adevăr un fapt ciudat care, deşi era săvîrşit pe aceiaşi cale şi prin o tehnică analoagă cu acea care duce spre stabilirea imunităţii cîştigate, deci spre protecţia şi apărarea vieţii, se prezinta totuşi ca un fenomen bizar, ca ceva cu totul contrar protecţiei, din care pricină Richet i-a dat numele de *Anaphylaxia* dela cuvintele greceşti unite care înseamnă: împotriva protecţiei.

In Biologie, şi anume în vastul capitol al lucrărilor asupra imunităţii, e cunoscut şi bine stabilit faptul, că ori de cîte ori se introduce într'un organism animal o toxină, întotdeauna se provoacă în acel organism fabricarea unei substanţe, care are rolul de-a anihila acea toxină introdusă: se formează deci o *antitoxină;* această substanţă care se formează în organism ulterior introducerii toxinei, pune, pe viitor, organismul în stare de apărare sau de rezistenţă mai accentuată faţă de toxina specială, — conferă deci organismului o stare de imunitate. Richet însă urmărea, în acea împrejurare, să stabilească virulenţa toxinei extrasă în glicerină din tentaculele de actinii. Şi după cum singur menţionează, unii dintre cînii lui de experienţă inoculaţi cu anumite doze, nu mureau decît după 4—5 zile dela inoculare, sau şi mai tîrziu; alţii, care primiseră doze insuficiente de otravă,

[1]) Ch. Richet.—L'anaphylaxie. 1912. Paris.

zăceau o vreme, pe urmă se îndreptau, complect vindecaţi, — deci buni pentru repetarea experienţii.

Pină aici, referindu-ne la cele spuse cu privire la formarea de anti-toxină în organismele în care se introduce o toxină, în doză suportabilă, fireşte că ne îndreptăţeşte să zicem, că aceşti cini care scăpau nevătămaţi, sănătoşi, erau puşi în condiţii de imunitate, de apărare în contra unei doze chiar mai mari de toxină. Ar fi fost natural ca o a doua doză de toxină, dacă nu mai mare, dar cel puţin egală, să fi fost perfect suportată. Cinii care scăpaseră şi se vindecaseră complect, după vr'o săptămînă de zile, au fost din nou supuşi la inoculare, cu o doză nu mai mare, ci egală celei deja întimpinate; rezultatul fu surprinzător: mureau cinii, în chinuri curioase, la cîteva minute după injecţie. De sigur că o explicare dată morţii neaşteptate a animalelor, ar fi fost acumularea de toxină în organism; faptul însă că cea de a doua injecţie se efectua deabia după 20 de zile, excludea definitiv această presupunere. — Deci ce era? Era un fapt nou, petrecut sub ochii lui Richet, repetat la voinţa lui, ori decîte ori punea cinii în aceleaşi condiţiuni de experienţă. Era un fapt, pe care — ce-i drept — îl observaseră şi alţi cercetători cu ocazia altor lucrări de laborator, ca de ex: *Magendie*, în 1893, observă ceva asemănător pe cînd experimenta asupra cobailor cu injecţii de albumină repetate la diverse intervale. Behring în 1893 semnala că cobaii injectaţi odată cu toxină difterică, erau foarte senzibili la o a doua injecţie cu aceiaşi toxină.

Aducco, Courmont, J. Héricourt şi alţii semnalară în experienţele lor cu privire la imunitate, acelaş fenomen curios care se repetă cu ocazia celei de a doua injecţii; nici unul însă nu fixă împrejurările precise în care se produce această reacţiune paradoxală, ci o menţionau ca un fapt bizar, în mod cu totul trecător. Din contra Charles Richet stabili în memoriile lui, pentru întiia oară, caracterele esenţiale şi foarte precise ale acestui fenomen denumit de dînsul *Anafilaxie*. Încă de-atunci el arată că trebueşte un timp anumit să se scurgă dela prima injecţie pînă la a doua, ca să producă anafilaxia; deci trebueşte o perioadă de incubaţie. Arată, că între anafilaxie şi imunitate ar putea exista un paralelism, deşi sînt contrarii ca rezultate; stabili că anafilaxia e, într'o măsură, *specifică*, — adică că a doua injecţie trebue să fie negreşit de aceiaşi natură cu prima injecţie.

Pe drumul nou deschis de Richet se abătură cu multă pasiune numeroşi cercetători, din domeniul Biologiei şi din lu-

mea medicală, aşa că nenumăratele lucrări ulterioare făcură să se dea o extindere neaşteptată anafilaxiei; aplicările ei în medicină constitue astăzi fundamentul, şi-a multor utile şi indispensabile aplicaţiuni practice, şi-a celor mai alese capitole de consideraţiuni filozofice din întreaga patologie.

Constatarea curioasă făcută de Richet cu ocazia inoculării animalelor cu actino-congestină, o extinse şi-o repetă el însuşi asupra altor diverse otrăvuri extrase din corpurile animalelor marine. Toxinele extrase din: raci, moluşte, crevete, physalii, scoici, şi din fel de fel de peşti au fost pe rînd supuse încercărilor, obţinînd cu fiecare din ele rezultate, care-i confirmau şi-i consolidau tot mai mult constatările lui, în anafilaxie. Dar paralel cu aceste cercetări, care se desvoltau cu privire la efectele anafilactice ale substanţelor *toxice* de natură organică, s'au ivit lucrări doveditoare de fapte şi mai curioase, s'au descoperit că se pot provoca stări de anafilaxie chiar cu substanţe sau extracte tot de natură *albuminoidă*, însă care nu sînt *toxice*, ci unele din ele servesc chiar ca substanţe alimentare, cum este: laptele, albuşul de ou, gelatina, etc. — deci *absolut inofensive* — şi totuşi aplicate animalului, în anume condiţiuni, după technica generală de producere a anafilaxiei, izbutesc să pună animalele de experimentare într'o stare de vulnerabilitate organică, dacă nu îndeobşte mortală, cel puţin foarte adesea sub ameninţarea morţii. Deci nu e vorba aici de otrava în sine, care ar influenţa asupra animalului prin toxicitate sau prin doza insuportabilă, — rezultatele experimentării sînt aceleaşi, fie că se întrebuinţează substanţe toxice, fie substanţe absolut neotrăvitoare; anafilaxia tot se produce. Cu privire la această observaţie e locul să pomenim interesanta experienţă a lui Arthus cu injecţiile de serum heterogen; adică injectarea făcută unui animal cu ser dela un animal de altă specie. El a administrat în injecţii sub-cutanate la epure, doze repetate suportabile (5 cmc.) de serum de cal; rezultatul a fost că după a 4-a sau a 5-a injecţie, la locul unde se făcea inocularea, apărea un oedem local, o infiltraţiune care se agrava după fiecare injecţie, ajungînd chiar la necroza gangrenoasă a ţesuturilor,—ba mai mult: unui epure astfel pregătit, dacă i se administra o injecţie intravenoasă numai de 2 cmc. de serum de cal, îi pricinuia moartea în cîteva minute în nişte manifestări generale foarte curioase de sufocaţie, dispnee, diaree, crampe, paralizie, etc.. Deci fenomenul acesta observat de Arthus dovedeşte înfăptuirea unei stări de anafilaxie locală (la locul de injecţie) şi-o

stare de anafilaxie generală, ambele provocate prin injecţii repetate c'un ser heterogen.

Tot în seria aceasta de observaţii e şi faptul relatat sub denumirea de fenomenul lui Théobald Smith, care făcu interesanta însemnare că acei cobai cărora le administra el serum antidifteric (cu scopul de a-i titra puterea antitoxică) şi care rămîneau în viaţă, cu aparenţa de a fi sănătoşi, mureau subit dacă le administra o a doua injecţie nu de ser antidifteric, ci de ser normal chiar cînd doza acestei injecţii era din cale afară de mică, de-ar fi fost şi numai a suta miime parte dintr'un centimetru cub de ser. (0, 00001).

Fenomenul lui Smith a fost controlat şi confirmat de lucrările lui Rosenau şi Anderson care au arătat, că hipersensibilitatea cobailor nu era datorită puterii antitoxice a serului antidifteric,— ci însuşi serul normal de cal provoacă această stare în organismul cobaiului.

Din cele spuse până aci se lămureşte întrucîtva tehnica, care se urmează în general pentru a determina unui animal o stare de anafilaxie.

1. O primă injecţie sub-cutanată, intra-peritoneală sau intravenoasă. Această injecţie poartă numele de *infecţie senzibilizantă* (preparantă, anafilactizantă).

O perioadă de incubaţie, variabilă după doză, specia animalului şi după natura antigenului injectat. Totuşi în nici un caz mai mică de 10 zile.

2. O a doua injecţie (sub-cutanată, intraperitoneală, ori mai adesea intra-venoasă sau intra-rachidiană), din aceiaşi substanţă din care s'a făcut prima injecţie. Aceasta de a doua se cheamă injecţia deslănţuitoare (efectivă, determinantă).

Deci mai în scurt, de reţinut din tehnica anafilaxiei în genere:

1. O primă injecţie (sensibilizantă).
2. O perioadă de repaus de minimum 10 zile.
3. O a doua injecţie (deslănţuitoare).

Urmîndu-se această tehnică s'au studiat cu multe amănunţimi o serie întreagă de substanţe organice, care introduse pe cale de injecţie pun organismele de experienţă în stare de anafilaxie. In studiul făcut asupra anafilaxiei provocate prin injecţii de diverse toxine albuminoide (mytilo-congestina, actinocongestina, creitina, toxina vegetală extrasă (extrasă din Hura Crepitans) etc., s'a făcut observaţia că pentru injecţia primă, adică pentru injecţia senzibilizantă, trebueşte o doză de toxină relativ mai forte, decît doza necesară pentru cea de a doua injecţie, adică pentru acea care deslănţueşte accidentele anafilactice.

Cercetările cu privire însă la anafilaxia serului au dovedit contrarul: adică, îndeobşte, doza necesară pentru injecţia deslănţuitoare trebue să fie mai forte decît doza senzibilizantă; aşa spre exemplu: [1])

Doza senzibilizantă din serul de vită (după Doer şi Russ) este: 0.00001 gr.

Doza senzibilizantă din serul de cal (după Rosenau şi Anderson) este de 0.000001 gr.

Doza senzibilizantă din albumina cristalizată din ou (după Wells) este: 0.00000005 gr.

pe cînd:
doza determinantă trebue să fie mult mai mare şi anume:

din serul de vită cel puţin 0.01 gr.
„ „ cal „ „ 0.001 gr.
albumina de ou „ „ 0.0001 gr.

Cu deosebire rezultatele anafilactice sînt eclatante, cînd această de a doua injecţie se face direct în torentul circulator, adică cum se face mai adesea: intra-venoasă.

Capitolul cercetărilor cu privire la studiul albuminelor în funcţie de substanţe anafilactizante de sigur n'ar fi fost complect, dacă nu se extindea şi asupra albuminelor bacteriene: în specie deci studiul diverselor ecto-toxine şi endo-toxine a interesat în chip deosebit pe cercetători, care au stabilit o *bacterio-anafilaxie* înfăptuită fie prin o injecţie primă de un extract bacterian, urmată de o injecţie deslănţuitoare, după un interval de 3 săptămîni, — fie inoculînd animalul de experienţă cu un micro-organism virulent şi după o perioadă de incubaţie, făcîndu-i-se injecţia determinată cu lichidul din cultura sterilizată a aceluiaş microb (adică cu toxina solubilă). Rezultatele sînt aceleaşi, —adică fenomene de anafilaxie tipică.

In trăsături generale deci şi în anafilaxia bacteriană e nevoe, ca injecţia deslănţuitoare să fie din aceiaşi bacterio-toxină sau din aceiaşi bacterie, care a servit pentru injecţia senzibili-

[1]) P. Th. Müller. — Infection und Immunität. Jena. 1912.

zantă. Deci şi aici *specificitatea* e o condiţie. Totuşi această condiţie nu-i riguros absolută şi indispensabilă; in general însă pentru a obţine un efect manifest anafilactic,—fie in anafilaxia serică, fie în acea provocată de alte substanţe albuminoide, — trebueşte să se ţie seamă că, dacă injecţia senzibilizantă s'a făcut de exemplu cu lapte de vacă, injecţia determinantă nu poate fi înlocuită prin lapte de femee — ci numaidecît de vacă, căci altfel anafilaxia nu-i provocată. Sau dacă injecţia senzibilizantă s'a făcut cu ser de cal, atunci cea deslănţuitoare zădarnic s'ar face cu ser de vită, — negreşit necesitează să fie tot cu ser de cal. (J. Minet & J. Leclercq).

Animalele pe care în mod obişnuit s'au executat experienţele de anafilaxie, au fost acele utilizate mai adesea în laboratorii: cinii, cobaii şi epurii, dar au plătit tributul experienţelor şi caii şi vitele cornute; în ţară la noi, chiar asupra bovideelor, au studiat anafilaxia Alexandrescu şi Ciucă (1910) cu ocazia sero-vaccinaţiunii anti-carbonoase cînd dintre un număr de 70000 de vite, 10 °/₀ au intimpinat accidente anafilactice, de sigur însă fără sfirşit mortal (Richet). — Friedberger şi Hartoch au reuşit să provoace stări anafilactice şi la păseri ca de exemplu la porumbi, precum şi la animalele cu sînge rece; sînt însă specii de şobolani (Mus ratus, Mus decumanus) care se arată foarte refractari la anafilaxie.

In privinţa simptomelor care caracterizează în modesenţi al fenomenul anafilactic, sînt cam aceleaşi la toate animalele mici de experienţă; descrierea acestor simptome prezintă un interes deosebit, întreg tabloul accidentelor anafilactice (le choc anaphylactique) fiind suprinzător şi impresionant. Iată cum descrie Richet un caz de anafilaxie gravă, la cine:

„Primul efect e vărsătura; simptom aşa de repede, aşa de dominant, incît, în numeroase cazuri, începe la zece secunde, după ce s'a administrat injecţia, chiar intr'o doză slabă; vărsătura aceasta e aşa de caracteristică, încît se poate lua ca criteriu (mult mai uşor de semnalat decît scăderea de temperatură). Se poate zice că nu lipseşte niciodată, decît doar în cazuri foarte rari, în anafilaxia foarte intensă, cînd animalul intră imediat în aşa stare de prostraţie, că nici nu mai are puterea să verse.

„Vărsăturile sînt spumoase, cu amestec de bilă; citeodată sînt fecaloide, uneori (în cazurile foarte grave) sînt amestecate cu singe, întrucît dela început este o congestie gastro-intestinală intensă.[1]).

„In curînd apoi (după ce se desleagă animalul) este cuprins de un tenesm rectal, cu diaree, amestecată cu singe. Cîte odată se porneşte prin rect o scurgere de sînge, aproape pur. In acelaş timp colici violente şi tenesm rectal.

„Dar adeseaori deslănţuirea accidentelor nervoase este aşa de grabnică şi aşa de violentă, incît colicile şi diareea nu se mai stabilesc, ci imediat urmează ataxiea: animalul se cumpăneşte, parcă ar fi beat; are paraplegie, îşi tîrie jumătatea trupului dinnapoi, nu mai ridică degetele dela labele de dinainte (aşa cum fac animalele cărora li se distrug circonvoluţiunile rolandice); pupila se dilată; ochii cată rătăciţi, şi după citeva ţipete lamentabile animalul cade la pămînt, urinînd şi defecînd sub dînsul, sfîrşit, în nesimţire; nu mai reacţionează la excitaţiunile dureroase nici chiar la cele mai intense, fiind într'o cecitate psihică absolută. Respiraţia e accelerată, dispneică; presiunea arterială e foarte scobortă (de abea 4—5 cmc. de mercur). Inima îşi grăbeşte bătăile, care-s slăbite, aşa de slăbite incît uneori abia se mai pot socoti. Materiile fecale, lichide, diareice, sanghinolente, scurgîndu-se pe rect, fără ca animalul să pară că se simte. In curînd respiraţia devine pînă într'atît de jenată, încît ar putea fi teama să nu moară animalul de asfixie. In scurt starea generală e aşa de gravă, incit e de crezut că moartea e iminentă; la cini însă moartea in mai puţin de două ceasuri é din cale afară de rară".

Epurii însă şi 'n special cobaii, — la doze ceva-ceva mai forte,—mor în citeva minute din pricina unei paralizii respiratorii. Dar de sigur că simptomele anafilaxiei, nu sînt la fel şi de aceiaşi intensitate, în toate împrejurările: ci sînt diverse gradaţii în manifestări şi după aceste gradaţii, anafilaxia poate fi *uşoară*, adică atunci cînd simptomele se deslănţuesc cu încetineală şi fără violenţă; anafilaxia poate fi *gravă*, cînd deslănţuirea accidentelor e serioasă, însă nu e mortală. Anafilaxia *acută* se zice, atunci cînd moartea vine în mai puţin de o oră; *supra acută*, atunci cînd animalul se sfîrşeşte în mai puţin de cinci minute.

Asupra duratei anafilaxiei, — adică asupra timpului cît poate fi valabilă o injecţie senzibilizantă, cît îşi păstrează deci organismul în latenţă însuşirile anafilactice, — nu se poate da un răspuns

[1] Experienţele erau făcute pe animale nehrănite timp de 24 ore, aşa că stomahul nu conţinea alimente.

precis, întrucît nu toate observaţiile sînt coincidente; totuşi Richet a semnalat, că în experienţele cu otrăvuri, de ex. cu actino-congestină a obţinut o anafilaxie care a durat 135 de zile. In a 135-a zi, animalul a sucombat în 15 minute, după ce i-a administrat o injecţie determinantă de 10 ori mai mică decît acea mortală.

Sînt experimentatori care au obţinut fenomenul anafilaxiei după trecere de timp de ani de zile, aşa de exemplu: Rosenau şi Anderson au avut o experienţă bine reuşită de anafilaxie asupra unui cobai, care şi-a păstrat senzibilitatea primei injecţii 1096 zile.

Asupra *duratei* anafilaxiei, Richet se exprimă în chipul următor:

„Persistenţa însuşirii anafilactice, pe un timp foarte lung constitue unul din fenomenele cele mai bizare din biologie; şi-i de sigur unul din factorii esenţiali ai diferenţierii individuale. Faptul de a fi fost intoxicat mai înainte printr'o substanţă oarecare, chiar dacă intoxicaţia a fost uşoară, chiar dacă efectele în aparenţă au dispărut, pun organismul animalic într'o stare specială care îl diferenţiază profund de toţi indivizii speciei sale.

„Se ştie de altfel din imunitate, că un individ imunizat nu mai este ceia ce-i un individ ne imunizat.

„Acum mai apare o deosebire: *un individ anafilactizat nu mai este ceia ce-i un individ neanafilactizat.* Chiar ingestiunile alimentare, chiar infecţiunile microbiene (producţia de toxine în sînge şi ţesuturi) desvoltă anafilaxia (dar şi imunitatea).

„Prin urmare, prin ingestiunile alimentare, prin multiplele infecţiuni microbiene, chiar minuscule, care ating individul şi care cele mai adeseori au trecut neobservate, se ajunge ca fiecare individ să fie deosebit de semenul lui, profilactizat sau anafilactizat în diverse grade faţă de cutare sau cutare substanţă. Individul nu va putea fi deci ca oricare altul, ci numai ca el însuşi. El va avea o idiosincrasie, sau mai bine zis individualitatea sa humorală, care îl va diferenţia tot aşa de bine cum e diferenţiat şi prin individualitatea sa psihologică. Şi după cum suvenirurile anterioare, aşa de variabile dela individ la individ fac ca inteligenţa fiecărui individ să fie individuală şi personală, tot *suvenirurile humorale*, dacă ne putem servi de această expresie, crează pentru fiecare individ o personalitate humorală, tot atît de caracterizată ca şi personalitatea sa intelectuală".

Tot ce s'a spus pînă aici, toate experienţele şi teoriile înşirate, erau cu privire la *anafilaxia* numită *activă*. Un pas de progres mare în această chestie s'a făcut prin descoperirea *anafilaxiei pasive*, adică transmiterea stării anafilactice dela individ la individ prin injectarea cu ser din sîngele acelui care prealabil a întîmpinat o anafilactizare deadreptul şi activă. *Nicolle* în 1909 a arătat, cel dintâiu, că anafilaxia constitue „o proprietate transmisibilă prin serum,—ca şi cum serul animalului anafilactizat ar conţinea substanţa toxică, care facilitează acţiunea otrăvii, producînd fenomenele anafilactice".

Observaţia importantă trasă din numeroasele lucrări şi experienţe pe animale, este că, în anafilaxia pasivă, perioada de incubaţie este foarte scurtă, — cîteva minute, cîteva ceasuri pînă la maximul de 24 de ceasuri, e timpul prea suficient, ca noul organism să capete însuşiri anafilactice, adică să fie astfel pregătit prin injecţia preparantă de ser, încît o injecţie deslănţuitoare făcută din acea substanţă, care a servit la anafilactizarea activă a animalului dela care s'a luat serul, să provoace imediat accidentele anafilactice caracteristice, la acest de-al doilea animal, — ca şi cum el însuşi ar fi întîmpinat injecţia sensibilizantă. Asupra timpului cît durează anafilaxia pasivă, cercetările nu au dat rezultate precise.

Richet crede că e probabil, că anafilaxia pasivă poate dura foarte mult timp: variază însă după natura substanţei cu care s'a provocat anafilaxia şi de specia animală pe care se experimentează. Transmiterea anafilaxiei în chip pasiv s'a încercat nu numai injectînd serul unui animal anafilactizat activ, unui alt animal tot din specia celui dintâiu, adică realizîndu-se deci aceia ce se chiamă *anafilaxie pasivă homogenă,* — ci s'a transmis anafilaxia luînd serul dela un reprezentant anafilactizat al unei specii şi injectîndu-l unuia din altă specie, obţinîndu-se cu deplin succes ceia ce se chiamă *anafilaxia pasivă heterogenă;* aci sînt de menţionat lucrările lui *Friedberger* care a reuşit să transmită anafilaxia în chip pasiv dela animale la paseri şi dela paseri la animale.

Şi desigur că cercetările nu s'au oprit aici; experienţele făcute pe animale, cu privire la anafilaxie, şi-au găsit numaidecît aplicarea şi în medicina practică; nenumăratele cazuri clinice de «idiosincrasie» îşi au astăzi deslegarea, în mare parte, în ingenioasa descoperire a lui Richet; multe din diversele şi ciudatele intoxicaţii, erupţii cutanate, toxidermii în majoritate se datoresc accidentelor anafilactice. Intîmplările au dat prilejul să se stabilească identitatea fenomenului de anafilaxie şi la om în condiţii analoage cu acele de experimentare pe animale. Aşa de exemplu, o injecţie de ser de cal (ser antidifteric sau anti-

tetanic), — repetată unui om, la 3—4 săptămîni după o primă injecţie, adică după scurgerea de timp necesar perioadei de incubaţie, în 36 de cazuri din 100 după cercetările lui Weil-Hallé şi Lemaire, produc nişte fenomene locale şi generale, care identifică anafilaxia; aceste fenomene pot fi uneori foarte grave, periclitînd chiar viaţa individului. O singură injecţie este însă suportată fără nici un accident, trece fără să se simtă, de majoritatea celor injectaţi. In rari cazuri (14% după Weil-Hallé et Lemaire) de obiceiu după a 11-a zi, alteori mai de vreme, se întîmplă totuşi fenomene de reacţiune serică, (şi după o singură injecţie) cu manifestaţiuni locale, rar generale; in cazul dintâiu adică, atunci cînd se face o primă injecţie de ser (analoagă deci cu cea senzibilizantă) urmată de perioada de incubaţie şi apoi de o adoua injecţie (deslănţuitoare) e oarecum natural să urmeze desvoltarea accidentelor de anafilaxie, întrucît se urmează tehnica prin care se provoacă anafilaxia în mod experimental la animale. Dar cum se explică stările de anafilaxie numai dintr'o singură injecţie de ser? De sigur că explicaţia nu-i tocmai clară, totuşi se admite că trebue să fie o stare de predispoziţie organică, fie căpătată, fie moştenită, după care n'a trebuit decît o injecţie de ser care a avut rol de deslănţuitoare, pentruca fenomenul de anafilaxie să se înfăptuiască. Pentru indivizii din alte ţări, unde în alimentaţia omenească intră şi carnea de cal, stările de anafilaxie după o singură injecţie cu ser antidifteric, se mai pot explica şi prin ingerările de carne de cal, care pregătesc organismul şi-l senzibilizează. Dar în orice caz manifestările anafilactice, care urmează în aceste condiţiuni, adică după o injecţie singură, sînt de obiceiu foarte benigne şi trecătoare; cu mult mai multă violenţă însă vin accidentele în urma celei de a doua injecţii, executată la 3—4 săptămîni după prima; în acest caz adeseaori la locul de injecţie se ridică o umflătură caracteristică împrejmuită de roşaţă, întovărăşită de pete revărsate pe trup, cu inflamaţia ganglionilor din vecinătatea regiunii, unde a avut loc injecţia; iar ca manifestaţiuni generale se semnalează febra de 38—39° care durează de obiceiu 24 ore, mîncărime şi blîndă (urticaria) răspîndită pe toată suprafaţa corpului, uneori tusă şi vărsătură, nu rareori chiar accidente sincopale. Deci accidentele anafilactice de natură serică se desfăşoară adesea cu ameninţarea unui prognostic întunecat, şi ceia ce-i mai grav, este că o injecţie de ser de cal poate pune pe un individ într'o stare de anafilaxie, care durează cîţiva ani de zile. Se citează accidente de anafilaxie deslănţuite după 9 ani de zile, cu ocazia unei reinjecţii de ser antidifteric; dar sînt şi cazuri cum e acel observat de M. Marfan cînd un copil în timp de doi ani şi jumătate a suportat 24 injecţii de ser fără ca să fi întimpinat niciodată vr'o manifestaţie de anafilaxie (Armand-Delille).

Deci accidentele serice la om nu vin în chip inevitabil şi cu preciziune matematică; s'a căutat totuşi a se stabili care sînt împrejurările, în care aceste fenomene morbide sînt mai frecvente şi dacă nu cumva pentru înfăptuirea lor este nevoe şi de o anumită predispoziţie organică; rezultatul observaţiunilor clinice în această direcţie a dus la concluzia, că persoanele astmatice sînt foarte senzibile faţă de injecţiunile antitoxice,—deaseminea cei dispuşi la tuberculoză sau care sînt cuprinşi de această boală; sînt însă şi oameni în perfectă stare de sănătate, care au însă o predispoziţie pentru urticaria: aceşti oameni sînt foarte predispuşi şi la accidentele serice.

In general însă accidentele serice, la om, sînt rari,—formele de anafilaxie chiar dacă se întîmplă, numai rareori sînt serioase, îndeobşte trec ca nişte fugitive şi uşoare manifestări locale; iar întrucît priveşte cazurile mortale, aceste sînt aşa de rari încît cele observate pînă acum, mai că nici nu pot fi invocate ca exemple.

Foarte curioase sînt însă stările de intoxicare, care s'ar datori tot fenomenului de anafilaxie, şi care apar după ingestia unor anumite alimente. Aceste accidente au fost clasate sub denumire de *anafilaxie alimentară*. Nu rareori indivizii care ingerează crustacee, moluşte, raci, peşti în special de apă sarată etc.,—se bolnăvesc în scurt, suferind de o stare rea generală, greaţă, vărsături, diaree profusă, colici; pulsul devine rapid şi slab; apar pete roşii ca de urticaria, care durează cîteva ceasuri pe trup; pe urmă toate fenomenele dispar,—un simplu purgativ sau un vomitiv şi totul e în bună stare; în cazuri foarte rari însă accidentele anafilactice de natură alimentară sînt aşa de grave încît sfîrşitul e mortal.

Dar aceste stări sînt provocate şi de alte alimente şi încă din cele mai obişnuite. Aşa de exemplu *ouăle*, la anumite persoane, determină greaţa, vărsături, diaree, cîteodată chiar şi erupţii cutanate. Se citează astfel cazul unei fetiţe de 8 ani, care obişnuia să mănînce ouă. Dar din cauză că nu le tolera tocmai bine, i s'a interzis alimentaţia aceasta. După patru luni, însă, gustă dintr'o cremă care era preparată cu ouă; fu cuprinsă imediat de accidente anafilactice aşa de grave, încît viaţa-i fu în pericol (Lesné).

Tot aşa laptele, în special la prunci, provoacă uneori stări

grave anafilactice; s'au observat de exemplu în perioada de înţercare copii care au plătit scump, întîmpinînd cu vărsături, colici, diaree, erupţii cutanate, încercările făcute de mame sau de doici de a le da pînă la complecta obişnuire, laptele de vacă, în restimpuri ce alternează cu perioade de revenire la alăptarea naturală.

Toate aceste stări anafilactice datorite ingestiilor de alimente, deşi nu se produc urmînd regula generală, după care în mod ex perimental se produc fenomenele anafilactice,—totuşi sînt considerate ca atare, întrucît şi'n aceste cazuri se poate admite că indivizii care le întîmpină, îndeplinesc condiţiunea de-a fi introdus în prima dată o cantitate oarecare din aceste alimente care a avut rolul de a-i senzibiliza,—urmînd apoi perioadă de repaus şi în urmă, o adoua ingestie de aceleaşi alimente, care determină deslănţuirea accidentelor de anafilaxie. Totuşi această explicaţie rămîne în domeniul hipotetic; nici experienţile de laborator şi nici observaţiile clinice n'au ajuns să confirme în mod indubitabil aceste presupuneri. In orice caz şi 'n împrejurările cînd un organism ajunge să fie pus în stare de reacţiune anafilactică prin ingestiunea unor anumite alimente, trebue de admis că oarecare *substanţe albuminoide* provenite din aceste alimente reuşesc cumva să treacă prin tubul digestiv alterat, fără să întîmpine schimbările indispensabile pentru a fi resorbite; străbat deci sub forma aceia de *albuminoide brute*, aşa cum în mod artificial se introduc parenteral pe cale de injecţie: aşa dar în aceste cazuri chimismul intestinal nu reuşeşte să transforme substanţele albuminoide în derivatele obişnuit asimilabile, consecinţa imediată fiind realizarea unei stări de anafilaxie alimentară.

Sînt însă observaţii de alt gen care împing limitele anafilaxiei cu mult mai departe; nu numai injecţiile parenterale de substanţe albuminoide, nu numai anumite substanţe ingerate pot determina fenomenul anafilaxiei, dar sînt stări de perturbaţiei gravă, organică pentru anumiţi indivizi, — cînd au ajuns să inhaleze, deci să introducă în aparatul respirator, particule chimice, sub formă de pulbere sau alte emanaţiuni de *substanţe albuminoide* faţă de care au venit senzibilizaţi pe lume, sau s'au senzibilizat odată printr'o primă şi puternică inhalaţie de atari substanţe. Aşa de exemplu, se citează cazul unei persoane care nu putea suferi mirosul de cal; suferea un adevărat supliciu, — greaţă, vărsături, stare rea generală, — ori de cîte ori trebuia să întîmpine acel miros caracteristic, şi această stare i se ivise în urma unui puternic miros de grajd simţit odată, mai înainte.

Tot aşa sînt persoane care nu mai pot suferi mirosul de oae, şi care toate în trecutul lor au înregistrat între antecedentele boalei vr'o împrejurare, în care au avut nefericirea să se senzibilizeze inhalînd puternic emanaţiunile vreunei turme, sau poate prin ingerarea excesivă a cărnei de oae, lapte, etc.

Numărul exemplelor de acest fel însă, oricît de mare ar fi, nu ajută decît ca să întărească afirmaţiunea, că este o strînsă asemănare între aceste fenomene şi acele ale anafilaxiei, experimentale; s'ar putea merge chiar pînă la afirmaţiunea, că sînt identice, dar tot nu înseamnă că s'a pătruns în intimitatea acestor fenomene, şi că s'ar cunoaşte în mod precis mecanismul, după care s'ar înfăptui uneori aceste stări ciudate, care amintesc aşa de mult anafilaxia. Observaţiunile viitoare ale clinicei în colaborare cu controlul experimental pe animale vor lămuri desigur pe deplin şi aceste chestiuni.

Pînă 'n prezent cel puţin diversele manifestări morbide — cum e astmul esenţial, asthma fînului, eclampsia etc., deşi prezintă multă analogie în cauze şi 'n efecte cu anafilaxia, totuşi le lipseşte încă confirmarea indubitabilă, că n'ar avea şi altă explicare decît acea trasă din cunoştinţa anafilaxiei. In adevăr Billard e captivant prin hipoteza ce-o face, că persoanele ce sufăr de această afecţiune au venit pe lume senzibilizate, sau că s'au predispus în decursul vieţii pentru a suferi accidentele anafilactice ori de cîte ori sînt expuse la absorbirea variatelor substanţe toxice albuminoide; dar dovada experimentală, concretă şi palbabilă lipseşte. Ceva mai manifestă este provocarea experimentală cu albumine vegetale a astmei fînului, adică afecţiunea aceia de care sufăr unii indivizi, în timpul verii, pe vremea fînului, provocată de pulberea de polen sau de emanaţiunile ce se ridică din fîn, care străbătînd în aparatul respirator provoacă caracteristicele accese de înăduşală ale astmei; şi care nu sînt altfel mai bine explicate, decît prin realizarea fenomenelor de anafilaxie.

Tot prin anafilaxie *Chauffard* a explicat cazurile de moarte neaşteptatată la oamenii care sufăr de chist hidractic; e deajuns ca să se rupă punga de lichid, sau ca printr'o puncţie exploratrice să se scurgă o mică cantitate de licid în peritoneu, ca să se deslănţuească fenomenul anafilaxiei urmat de accidente grave sau chiar de moarte neîntîrziată, — fapt observat adesea în clinici.

Dar încă din anul 1902 Richet a făcut o remarcabilă observaţie, cu privire la tuberculoză şi anume la diagnosticul ei cu

ajutorul tuberculinei. Se ştie în adevăr, că Robert Koch a observat, că făcînd la cobai sau la epuri o serie de injecţii subcutanate de bacili tuberculoşi sau de tuberculină brută, obţinea aproape regulat nişte curioase manifestări locale; adică la locul de injecţie apăreau nişte noduli, care dela un timp deveneau cazeoşi,—în cele din urmă dădeau loc la produse de necroză care se eliminau prin escară. Constatarea aceasta a determinat mai pe urmă pe Koch să aplice în clinică tuberculina, ca mijloc de diagnostic, reuşind în adevăr să producă nişte manifestări simptomatice şi caracteristice, atunci cînd injecţia se nimerea să fie administrată unui individ, care suferea chiar şi de-o tuberculoză relativ latentă. Tehnica diagnosticului cu tuberculină prin metoda injecţiei subcutanate e simplă, (J. Minet et J. Leclercq).

„Se ia temperatura pacientului timp de cîteva zile mai înnainte; şi dacă se constată că-i apiretic, i să face o injecţie subcutanată cu tuberculină (o zecime de miligram de tuberculină precipitată şi disolvită într'un centimetru cub de serum fiziologic). După această injecţie i se ia din nou temperatura bolnavului din trei în trei ore; dacă reacţiunea e pozitivă, avem de-aface cu o ridicare de temperatură care începe către al şeaselea ceas şi care atinge maximum 38°.5—39° în cel de-al 24-lea ceas, pentruca pe urmă să descrească încetul cu încetul".

Natural că nimic din cele relatate nu se pomeneşte la cel care nu sufere de tuberculoză. Iată deci o aplicare practică de o importanţă enormă şi de o necesitate absolută în clinică, — aplicare, preconizată de Robert Koch, fără însă să-i dea o explicaţie satisfăcătoare. Richet însă a semnalat analogia frapantă ce există între fenomenul anafilaxiei şi rezultatele diagnosticului cu tuberculină, unde în trăsături generale,—de fapt indivizii care găzduesc tuberculoza chiar numai în mod discret se găsesc deja senzibilizaţi prin prezenţa bacililor acestei afecţiuni,—injecţia sub-cutanată de tuberculină nefiind decît o adevărată injecţie deslănţuitoare, după care urmează urcarea temperaturii ca o manifestare anafilactică generală. Şi natural că şi celelalte metode de diagnostic prin tuberculină: *cuti-reacţiunea* (von Pirquet), *intra dermo-reacţiunea* (Mantoux), şi *ophtalmo-reacţiunea* (Calmette) îşi au explicaţia tot prin anafilaxie: — acest fenomen a putut fi provocat (deşi nu în mod constant) şi pe cale experimentală provocînd şi senzibilizarea animalelor de experinţă, tot prin tuberculină. Cu toată variabilitatea rezultatelor diferiţilor experimentatori, — totuşi, între alţii, Slătineanu şi Danielopol, — au putut provoca accidente anafilactice la cobaii, cărora le-au administrat (ca determinantă) cîte o injecţie intra-cerebrală de tuberculină sau chiar bacili tuberculoşi, după ce, mai înainte cu 'n anumit timp, le făcuseră cîte o injecţie de tuberculină (spre senzibilizare). Rezultatele semnalate au fost pozitive [1]). Faptul diagnosticării tuberculozei prin tuberculină explicat prin anafilaxie a pus pe cale pe cercetători, spre a da o extindere cît mai largă în întrebuinţarea acestui fenomen pentru decelarea şi-a altor afecţiuni; şi 'n adevăr că afecţiuni ca: sifilisul, morva, mycosis, lepra, gonococcie, pesta, stafilococcie, etc., au deschis un larg cîmp de activitate pentru cercetători; rezultatele lucrărilor ştiinţifice întreprinse însă pe această temă au fost şi sînt încă foarte mult controversate,—aşa că diagnozele diferenţiale ale afecţiunilor clinice puse prin metoda anafilaxiei sînt umbrite de nesiguranţa provenită din variabilitatea rezultatelor. Cu mult mai mare preciziune, au fost încununate însă cercetările făcute în domeniul medicinei legale; foloasele practice ale aplicării anafilaxiei în această ramură a medicinei, constitue capitolul celor mai interesante metode de investigaţie în domeniul tăinuit al crimelor şi al falşificărilor. Astăzi nu mai există nicăiri un medic legist, în al cărui laborator să nu se execute în mod curent experienţile lui Arthus, Besredka, Uhlenhuth, Haendel etc. Pentru determinarea originei unei pete de sînge, adică pentru a şti dacă de exemplu pata de sînge de pe cămaşa unui criminal este de sînge de om, sau dela un animal,— mai ales cînd datează de multă vreme,—şi cînd cantitatea e de-abia apreciabilă, atunci negreşit că una dintre *dovezile manifeste* e şi proba anafilaxiei, înfăptuită prin inocularea unor cobai printr'o injecţie (sensibilizantă) subcutantă de 1 cmc. din apă sarată fiziologică în care s'a spalat sîngele din pata de examinat Peste 15 sau 20 de zile se face la o serie din cobai o injecţie (deslănţuitoare) intra-venoasă cu 1 cmc. ser de om, altora cu cîte 1 cmc. ser de vită, altora cu ser de cal, altora cu ser de pasere etc.—şi de sigur că numai acei cobai vor da indicaţia asupra originei sîngelui din pată, care vor întîmpina accidentele caracteristice anafilaxiei.

Printr'o tehnică analoagă se poate determina, dacă bucăţile de carne, sau fragmentele de ţesuturi, prezentate ca corpuri delicte, ar fi făcut parte integrală dintr'un trup de om sau de animal. O injecţie preparantă la o serie de cobai, cu o emulsie de fragmente, care s'au lăsat să se macereze cîteva ceasuri în apă

[1]) Ch. Richet.

fiziologică uşor alcalinizată, o perioadă de repaos de 15—20 de zile şi o a doua injecţie cu seruri provenite dela om şi diferite animale, — vor contribui la stabilirea provenienţei bucăţilor sau fragmentelor din cărnurile examinate.

Cu metoda reacţiunilor anafilactice s'a putut stabili origina omenească şi-a fragmentelor ce proveneau chiar din mumiile egiptene, — adică cărnuri ce datează cu vr'o 17 secole înainte de Christos. Deci e foarte senzibilă metoda; şi de aplicarea ei nu se poate dispensa nici cel mai ignorant medic legist, mai ales cînd e vorba de stabilit dovada unei fapte criminale după o pată de sînge, sau după un fragment de ţesuturi învechite rămase pe-un instrument, care a putut servi şi la sacrificarea unui animal, dar poate şi la uciderea unui om. Anafilaxia poate deslega deci problemele crimelor celor mai misterioase, după cum tot prin anafilaxie un medic legist ne poate pune în cunoştinţă, dacă alimentele consumate sau cărnurile ce-au servit pentru confecţionarea diverselor conserve sînt cărnuri permise, sau sînt falşificate cu cărnuri de animale, ce nu intră în consumaţia obişnuită a oamenilor.

Dar dacă chestiunea anafilaxiei covîrşeşte de ani de zile ocupaţiile cercetătorilor, captivîndu-i prin interesul ce-l prezintă mai cu seamă în aplicaţiile practice la care se pretează, nu mai puţin seducătoare sînt şi considerentele teoretice, în special cu privire la mecanismul înfăptuirii stării anafilactice. Insuşi Richet descoperitorul, cel dintâiu, a căutat să dea o explicare, întemeiată pe observaţiunile lui iniţiale asupra actino-congestinei, mytilo-congestinei, crepitinei etc., deci asupra otrăvurilor de natură albuminoidă; aceste toxine după dînsul, introduse în organism pe cale de injecţie, provoacă elaborarea unei substanţe, căreia ca să se formeze îi trebue un timp de 12—18 zile; acestei substanţe nou formate în organism Richet i-a dat numele de *toxogenină*. Acest produs atîta vreme cît nu vine în contact cu o nouă cantitate de toxină brută, nu e dăunător. Dacă însă se introduce o cantitate (uneori infinit de mică) de toxină, într'un organism în care se găseşte deja preformată *toxogenină*, — atunci se combină cu aceasta şi dă naştere la un corp nou, pe care îl numeşte *apotoxină*, şi care-i o otravă foarte puternică. Deci în rezumat:

După prima injecţie de toxină albuminoidă şi o perioadă cam de 3 săptămîni de incubaţie, se formează în organism *toxogenina*. Intervenind cu o a doua injecţie de *toxină*, aceasta se combină cu toxogenina şi dă *apotoxina*, corp otrăvitor cu caractere deosebite de-a toxinei brute iniţiale.

Toxogenina după convingerea lui Richet să găseşte în serul individului anafilactizat. Serul unui astfel de animal inoculat unui alt animal transmite acestuia o *anafilaxie pasivă*. Ba mai mult, un ser care conţine toxogenină, dacă se pune *in vitro* în contact cu toxina brută, dă loc la formarea *apotoxinei*; injectînd acest amestec unui animal nou, îi provoacă accidentele caracteristice de anafilaxie.

O altă explicaţie este acea dată de Besredka, care în linii generale se referă cu deosebire la anafilaxia serului. El admite că în serul de injectat sînt prezente două substanţe: una din ele rezistă la căldură (termo-stabilă), pe care a numit-o *senzibilizinogen*, iar a doua se distruge la căldură (termo-labilă) numită *antisenzibilizină*. Faţă de aceste substanţe hipotetice, se desvoltă în organism o substanţă nouă pe care a numit o *senzibilizină* care impregnează celula nervoasă. Ori de cîteori acest produs nou se întîlneşte cu serum (introdus cu ocazia injecţiei deslănţuitoare) produce accidentele anafilactice, sau acel *Shock anaphylactic*, caracteristic combinării dintre senzibilizinogen şi senzibilizină.

Dacă însă, în zilele perioadei de incubaţie (iar nu după ce s'au împlinit) se fac injecţiuni cu doze masive de serum, atunci se reuşeşte a se da loc combinaţiunei *senzibilizinei* cu *antisenzibilizina* şi în cazul acesta nu mai au loc accidentele anafilactice; se evită deci complect fenomenul anafilaxiei, se operează deci o *anti-anafilaxie*.

In sfîrşit lăsînd la o parte explicaţiile date asupra anafilaxiei de către Biedl şi Craus, precum şi teoriile emise de Vaughan şi Wiehler, ori de Gay şi Southard, de V. Pirquet şi Schick, etc.,— ne oprim la teoria enunţiată de Friedberger, care admite ca şi ceilalţi că împotriva oricărei substanţe albuminoide, introduse parenteral în organismul unui animal (pe care el o numeşte în mod generic *anafilactogen*) se formează o nouă substanţă: un *anticorp*, care-i identic cu *senzibilizina* lui Besredka. Acest corp nou venind în contact cu *anafilactogenul* (introdus cu prilejul celei de a doua injecţii) dă naştere unei combinaţiuni pe care Friedberger o numeşte *anafilactoxină*. El însă merge mai departe şi dovedeşte pe cale experimentală, că «reacţiunea anafilactică este datorită formaţiunii *precipitinei*» care se ştie că este intim unită cu dispariţia *alexinei* din serum; injecţia deslănţuitoare atrage după

dinsa şi înfăptuirea anafilaxiei dar şi dispariţia complementului (alexinei).

In general, oricare ar fi elementele hipotetice din combinaţiunea cărora rezultă anafilaxia, — e aproape de toţi admis, că «efectul esenţial este o inoxicaţie supra-acută a sistemului nervos central» ; dovada acestui adevăr ne-o dă faptul, că animalele pregătite în chip special pentru desfăşurarea fenomenului anafilactic, nu prezintă nici unul din simptomele caracteristice anafilaxiei, dacă cea de-a doua injecţie li se face sub prealabila anestezie de chlorura de ethyl, chloral, chlorophorm, ether, etc. Aceasta s'ar explica prin proprietatea generală ce-o au anestezicile de-a suprima orice intoxicaţie nervoasă. Probabil că acţiunea chimică a anestezicului, asupra celulei nervoase împedică protoplasma neuronului de a intra în vr'o altă combinaţiune chimică (Richet).

Chiar injecţiile sub-cutanate de alcool, sau introducerea de alcool pe cale digestivă înlătură accidentele anafilactice. Şi ceia ce-i mai curios este că animalul, după ce se trezeşte, nu mai este sensibil, nu mai este dispus să întîmpine *Shockul anaphylactic* la o repetare de injecţie, ci rămîne *desenzibilizat*. Aşa ceva la om, în domeniul faptelor clinice, nu s'a semnalat, decît se ştie că «accidentele anafilactice (în echinococosă) nu se produc în timpul operaţiilor chirurgicale făcute sub anestezie generală» (Jean Minet et J. Leclercq). Decise poate afirma că anesteziile prealabil administrate înaintea injecţiei deslănţuitoare, împedică accidentele anafilactice; punînd animalul oarecum într'o stare de anti-anafilaxie. Dar această chestiune, a imunizării în contra anafilaxiei, e legată în special de numele lui Besredka. Faptele descoperite de dinsul în această direcţie şi aplicarea aşa de utilă pe care a dat-o el anti-anafilaxiei din punct de vedere practic, sînt de un interes cuceritor pentru clinicieni şi pentru cei chemaţi a face tratamente de seroterapie. Faptul capital dobîndit pe cale experimentală de dinsul a fost următorul: «un cobai anafilactizat cu ser de cal, după ce a primit o doză oarecare desigur *nemortală* din acest ser, prin injecţie subcutanată, este în stare de-a suporta, numai în cîteva ceasuri după aceasta, una sau chiar două *doze mortale* din acest ser. Acest fapt luat din punctul de vedere al concepţiunii predominante asupra imunităţii, este un fapt extraordinar, fără pereche în Biologie; exprimat sub forma cea mai simplă se poate rezuma astfel: O otravă — admiţînd că s'ar găsi (toxina) în ser, injectată într'o doză neucigătoare, prezervă animalul în contra unei doze sigur mortale din aceaşi otravă, dacă aceasta din

urmă e injectată după unul sau două ceasuri; cu alte cuvinte: administrarea de două doze de otravă, din care una ucigătoare, făcute la o distanţă de un ceas-două, anihilează acţiunea dozei ucigătoare». — Dela acest fapt constatat în chip experimental a plecat Besredka şi-a ajuns să asigure imunitatea în contra accidentelor anafilactice la animale şi chiar la om, prin metoda imaginată de dinsul a *vaccinării prin doze masive distanţate şi doze subintrante*. Pentru lămurire, urmărim exact faptele experimentale relatate chiar de Besredka. [1]) Unui cobai anafilactizat cu ser de cal i se injectează sub piele *a douăzecea parte* dintr'un centimetru cub din acest ser. Această doză e de 50 de ori mai mică decît doza de ser de cal, care ucide cobaiul. Dacă însă i se injectează această doză mortală după patru ceasuri sau chiar o doză de două ori mai puternică decît cea mortală, fie intra-cerebral fie intra-venos,—cobaiul nu manifestă nici cel mai mic deranjament. Mica doză de ser (a 20-a parte din 1 cmc.) a servit deci, după cum se vede, ca un vaccin, în această împrejurare).

Dar se poate pregăti un animal anafilactizat, ca să suporte doze cu mult mai mari de ser decît doza mortală; prin metoda relatată mai sus, cobaiul suportă o doză odată sau de două ori mai mare; se poate însă ajunge să se vaccineze cobaiul şi'n contra a 20 de doze mortale de ser de cal şi iată cum: să presupunem că avem un ser de cal, care e suficient să omoare un cobai anafilactizat *numai a douăzecea parte* dintr'un centimetru cub. Se face acestui cobai o primă injecţie, cu *a patruzecea parte* dintr'un centimetru cub, deci o doză inofensivă. Peste cinci minute animalul deja se găseşte în stare să suporte o doză de două ori mortală, adică *a zecea parte* dintr'un centimetru cub de ser. Peste două minute cobaiul ca şi cum ar fi fost vaccinat de cea de-a doua injecţie, se găseşte in stare de-a suporta o a III-a injecţie de un sfert de centimetru cub de ser, adică o doză de 5 ori mai mortală. Incă alte două minute şi cobaiul e gata pregătit să suporte o injecţie de 1 cmc. de ser de cal, adică o doză de 20 de ori mortală pentru dinsul. Iată deci că prin această metodă în mai puţin de zece minute s'a reuşit a se vaccina cobaiul împotriva a douăzeci de doze mortale de ser. Cu metoda aceasta s'a izbutit a se pregăti cobai anafilactizaţi, ca să suporte doze de ser de cal de 100 de 200, sau de 1000 de ori

[1]) Vezi: Medicaments microbiens. — Metchnikoff. Sacquépée, etc.

mortale. Rapiditatea vaccinării depinde mult și de calea care se alege pentru introducerea serului in organism. Din faptele experimentale rezultă, că injecția subcutanată cere timp mai îndelungat, minimum 4 ceasuri. Prin injecția intra-cerebrală sau intra-rachidiană, anti-anafilaxia se stabilește — într'un ceas-două; iar prin injecția intra-venoasă, sînt suficiente 10—15 minute, pentruca să se asigure o imunitate definitivă contra anafilaxiei.

Cu referință la om, desigur că se poate întrebuința pentru prevenirea accidentelor anafilactice in tratamentele cu ser oricare din aceste două metode, adică sau acea a injecțiunilor în doze distanțate la cîteva ceasuri, sau a dozelor subintrante. Besredka preconizează spre exemplu în cazul cînd e vorba de o meningită cerebro-spinală ușoară care nu reclamă urgența, să se administreze pacientului în prima zi o injecție subcutanată de 5—10 cmc. de serum. Adouazi, i se face o a doua injecție, în canalul rachidian în doza de 20—25 cmc. de ser, pe care o va suporta foarte bine fiind vaccinat deja din ajun prin prima injecție. Sau se face o primă injecție intra-rachidiană cu 2 cmc. de ser; se lasă să treacă 2 ceasuri și se injectează din nou tot în rachis o doză cu mult mai mare (20—30 cmc. de ser) fără ca să se dea loc la nici un accident anafilactic.

Un procedeu extra-rapid pentru instalarea anti-anafilaxiei îl oferă injecțiile sub-intrante, intra-venoase. Se injectează deci în vină mai întâiu un sfert de centimetru cub de ser; după 10 minute 1 cmc.; se așteaptă 15 minute și se face o injecție de 20—30 cmc. de ser direct in canalul rachidian; pacientul nu va întîmpina nici unul din neajunsurile anafilaxiei serice.

Ca o variantă a metodei, sînt de ex. indicațiunele date de Slătineanu, Ionescu-Mihăești și Ciucă[1]) relativ la administrarea injecțiilor de ser antitetanic pe cîmpul de războiu, — se recomandă injecțiile sub-intrante ale lui Besredka, în chipul următor: „se va dilua serul în 9 părți de apă fiziologică (9 ‰) și se va injecta în vină 1 cmc. din diluție, totul încălzit la 37°; după 4 minute acul fiind lăsat pe loc, 3 cmc. din aceiași diluție; după alte 2 minute 25 cmc. din aceiași diluție. Cincisprezece minute după ultima injecție se poate injecta orice cantitate de ser în vină sau canalul rachidian, observînd ca injecțiunea să fie practicată cît se poate

[1]) Epidemiologie și sero-vaccinațiuni (cu aplicație specială în campanie): dr. Slătineanu, dr. Ionescu-Mihăești și dr. M. Ciucă.

de încet, ceia ce permite să ne oprim imediat ce observăm cel mai mic accident general."

Dar toate procedeurile enumerate mai sus au în vedere preîntîmpinarea și evitarea accidentelor anafilactice, adică determină înfăptuirea anti-anafilaxiei, influențînd asupra individului sensibilizat; cercetătorii însă au întreprins lucrări, care au avut de scop de a modifica însăși substanța de injectat. Ne vom mărgini de a cita și dintre aceste tentative numai pe cele mai principale dintre dînsele. In ce-ar consta aceste procedee? Besredka a dovedit în mod experimental că serurile încălzite chiar la 100 de grade își păstrează proprietățile senzibilizante, dar își pierd proprietățile toxice. De oarece însă temperaturile de peste 60° duc la coagularea serului se recomandă să se încălzească trei zile de-arîndul la 56° cîte 2 ore pe zi, rezultatul fiind acelaș, adică: menținerea puterii de anafilactizare, distrugerea proprietăților toxice. In acelaș fel influențează și congelarea. Prin ambele metode se atenuiază deci toxicitatea serului, și se înlătură gravitatea accidentelor anafilactice. De aceia spre ex. în Franța, deja de mult timp serurile terapeutice sînt supuse acestor operațiuni, reușindu-se astfel a obține seruri mai puțin toxice decît cele germane[1]).

Rezultatele însă nefiind mulțumitoare, căci nici prin încălzirea repetată la 56° nu se reușește în mod precis și întotdeauna de-a se înlătura proprietățile deslănțuitoare ale serurilor, s'a recurs la alte mijloace, care desigur se referă tot la distrugerea toxinei din ser. In acest scop s'au încercat diverși agenți chimici (apa oxigenată, alcool, cloroform, sulfatul de barium etc., cu care combinîndu-se toxina să i se anihileze efectele inutile și nocive. Rezultatele n'au fost satisfăcătoare; chiar succesele obținute au încoronat numai încercările de laborator—dar n'au pășit la aplicare, în clinică. Și nici măcar n'au îndrumat în mod neîndoelnic către explicarea lămurită a faptelor, așa că și anti-anafilaxia ni-i cunoscută tot numai prin interpretarea hipotetică a rezultatelor operațiunilor de tehnică.

In adevăr reîntorcîndu-ne un moment la explicarea dată de Besredka, anafilaxiei, din înțelesul ei, decurge în mod logic și explicarea anti-anafilaxiei. In sîngele ori cărui animal anafilactizat se găsește o substanță nou formată inofensivă, pe care Besredka o numește *senzibilizină*, și care în parte circulă în libertate, prin sînge, în parte se fixează pe centrele nervoase.

[1]) Les applications pratiques de L'Anaphylaxie, Jean Minet et J. Leclercq.

Senzibilizina devine rău-făcătoare, toxică, ori de cîteori vine în contact cu serum, nou introdus în circulaţie — de oarece serul conţine o substanţă: *senzibilizinogen*, cu care combinîndu-se dă un produs nociv pentru organism. Insă în orice serum alăturea de *senzibilizinogen* se găseşte şi o substanţă: *antisenzibilizina* care la intîlnirea cu noul produs format, îi anihilează proprietăţile acestuia. Deci în mod firesc urmează, că un organism anafilactizat va scăpa de accidentele anafilactice, dacă i se vor introduce doze masive de *antisenzibilizină* care va consuma pe măsura introducerii întreg stocul de senzibilizină, ceia ce se şi realizează prin injecţiile puternice de ser, distanţate la cîteva zile, sau prin dozele mici sub-intrante.

Din această fugitivă şi sumară expunere a numeroaselor fapte descoperite în domeniul anafilaxiei, rezultă că mai presus de orice altă consideraţie practică sau teoretică,—anafilaxia se prezintă ca o lature a imunităţii care nefiind evitată, duce la rezultate compromiţătoare pentru organism. Impotriva accidentelor anafilactice, care ar ameninţa eventual organismul omenesc sau animalic, ştiinţa se găseşte pe calea de-a fi descoperit mijloacele de a le preîntîmpina,—aceste mijloace constitue importantul capitol al anti-anafilaxiei,—pentru care s'au făcut în timpul din urmă atîtea sacrificii de răbdare şi muncă.

Dr. E. I. Mironescu.

---

† Monahul Daniil Tomescu

A murit astăvară în M-rea Neamţu. Avea aproape 75 de ani, dintre cari 50 îi petrecuse în administraţia mînăstirii. Cercetînd nişte acte mînăstireşti dela 1859, am găsit în ele scrierea şi numele lui Daniil Tomescu. Chiar din acest an monahul Daniil „fu rînduit cu ascultarea" la cancelarie şi fu ascultător fără întrerupere pînă la anul 1910, cînd bătrîneţile şi boala nu-l mai îngăduiră să muncească pentru fraţi şi pentru Domnul.

Imprejurările vieţii pămînteşti ale acestui monah vrednic de pomenire sînt cam acestea: s'a născut la 9 Decembre 1840, în satul Rediu, din judeţul Roman. Părinţii lui erau preotul Toma Moţoc (fiul preotului Ştefan Moţoc, de felul lui din satul Brusturi, judeţul Suceava) şi preoteasa Ioana Diaconul Aramă. Ambele familii Moţoc şi Aramă erau vechi familii de răzeşi. Copilul Dumitru Tomescu a fost trimes la şcoala de lîngă biserica Sf. Gheorghe din Roman, de către unchiul său, monahul Gherontie Aramă. La 1855, Dumitru a trecut la şcoala catihetică a Episcopiei şi după doi ani s'a dovedit destoinic să ia drumul spre Seminarul din M-rea Neamţu. A învăţat doi ani şi cursurile acestui seminar şi la 14 Martie 1859 tînărul Dumitru Tomescu a îmbrăcat schima monahală, schimbîndu-şi numele de Dumitru în Daniil. Curînd, adică în anul 1860, monahul Daniil a fost chemat secretar al mînăstirii, iar la 1864 casier şi şef al cancelariei şi a purtat această ascultare pînă în primăvara anului 1910.

A trăit vremurile cele mai frămîntate şi mai felurite din viaţa mînăstirilor noastre. A intrat în M-rea Neamţu la 1857, cînd această chinovie era stăpînă peste un sfert, dacă nu şi mai bine, din moşiile Moldovei şi a ieşit din ea în anul 1915, cînd biata mînăstire mai are doar atît pămînt cît cuprinde cu umbra turnurilor ei. A intrat în M-rea Neamţu cînd tipografia, Biblioteca şi biserica erau pline de viaţă şi de zel şi ese din

minăstire cînd Tipografia doarme în praf de cari, Biblioteca nu mai are nici un cititor, iar biserica e rece ca o sobă în care nu se mai face foc. A intrat în M-rea Neamţu cînd această mînăstire se chema *Neamţu şi Secu*, cînd mii de călugări oblăduiau subt stariţi încărunţiţi în tipic şi în rugăciune, şi ese din minăstire cînd Ozana şi năvala vremurilor nouă au rupt străvechea legătură, Neamţu a rămas beteag şi singerînd, iar Secu a murit din ceasul despărţirii.

In anul 1860, vine stariţ deapururi pomenitul Timoftei. In 1862, luna Noembre, M-rea Neamţu arde de jur împrejur. In 1863, prin luna Mai, Cuza Voda cercetează mînăstirea, vede jalnica ruină şi făgădueşte tot domnescu-i ajutor, pentru restaurarea sfîntului locaş. Stariţul Timoftei, ajutat zi cu zi de secretarul Daniil, este ctitorul cel din urmă al M-rei Neamţu. Pătratul mînăstirii aşa cum îl vedem azi, cel puţin în partea lui de lemnărie, este opera stariţului Timoftei. Peste 26 de ani a lucrat monahul Daniil Tomescu supt poruncile acestui stariţ. După Timoftei s'au perindat stariţii: Teodosie (şase ani), Isaia (un an), Teodorit (şapte ani), Veniamin (trei ani), Narcis Creţulescu (şapte ani)... Subt toţi aceştia, Daniil Tomescu a rămas la locul lui, căci nimeni altul n'ar fi putut să îndeplinească, mai bine decît e treburile ce avea pe mînă.

L-am cunoscut în 1903, în ziua de 7 August, la două săptămîni, după incendiul care a distrus M-rea Agapia. Era înainte de boală şi arăta voinic şi verde. Veneam întîia oară în M-rea Neamţu şi nu voiu putea niciodată despărţi, în impresiile atunci primite, pe călugărul prietenos şi primitor de mînăstirea atotvenerabilă şi seculară. Cînd l-am văzut mai tîrziu, după boală, îmbătrînise cu douăzeci de ani.

Era un om cuminte, prevenitor şi modest, care nu vorbea niciodată despre sine şi nu se lăuda cu nimic din lunga şi activa lui viaţă. Era dintre acei oameni, foarte rari şi de soiu, cari lucrează mult, ascultă mult şi vorbesc puţin. Monahul Daniil Tomescu a trăit o jumătate de veac în M-rea Neamţu, ţinînd în mînile lui toate iţele gospodăriei, purtînd punga mînăstirii şi dînd tain tuturor. Şi în cincizeci de ani nu i-a venit nici un ceas în minte gîndul foarte firesc că el, cogemite casierul M-rei Neamţu şi Secu, ar putea să aibă o cinste mai înaltă decît aceia de călugăr prost. Recitesc datele biografice, cari îmi stau înainte şi nu găsesc de loc că Daniil Tomescu a fost altceva decît monah. N'a fost nici diacon, nici preot şi prin urmare n'a

putut să fie nici singhel, nici protosinghel, nici arhimandrit — cu sau fără mitră. A fost vistiernicul mînăstirii cincizeci de ani şi n'a poftit măcar o zi cinstea şi slava preoţească! Aceasta e mare lucru şi un merit sufletesc cu totul deosebit. Alţii s'au îmbrăcat în stiharele albe şi aurii! Alţii au purtat felonul plin de flori largi şi grele! Alţii au poftit epigonatiul decorativ şi mitra de arhimandrit! Daniil Tomescu a rămas cufundat în registrele mînăstirii, străduindu-se să acopere cu veniturile ei din ce în ce mai mici, nevoile şi spărturile din ce în ce mai mari.

Dar avut-a omul acesta cel puţin plăcerea tainică şi ascuţită a bogăţiilor adunate, subt un strat de sărăcie faţarnică şi de modestie diavolească? Aşa au crezut unii, multă vreme... «Daniil e putred de bogat!... E un vulpoiu ascuns, care taie cupoane, la luminiţa candelei, noaptea, cînd doarme toată mînăstirea!...» S'a dovedit, acum la moartea lui, că toate acestea erau basme. Era un om pe cît de cumpănit şi de înţelept, pe atîta de bun la inimă şi de darnic. Dar la el nu ştia stînga ce face dreapta. Şi milostenia lui nu trimetea pe drum, nainte, obişnuitele trîmbiţe şi surle. Ucenicii lui din mînăstire ne destăinuesc azi că bătrînul era un nobil binefăcător. Ajuta pe tăcute. Unii dintre arhiereii de azi, unii dintre oamenii de seamă şi cu situaţie făcută (altădată copii săraci, pripăşiţi în M-rea Neamţu) ştiu bine cît era de generos umilul călugăr Daniil Tomescu.

Dumnezeu să-l odihnească şi să-i dea partea cuvenită ostenelilor şi răbdărilor lui! De-acum bietul moşneag nu mai face umbră pe cărările din mînăstire. Cînd vom mai trece pe acolo, vom gîndi că trecutul mînăstirii, vechea tradiţie şi buna cuviinţă călugărească s'au risipit odată cu stîlpul lor din urmă. Şi cei mai tineri, cînd vor veni de aci înainte şi vor privi zidurile triste, fără să mai găsească lîngă ele pe bătrînul Daniil, vor înţelege mai puţin decît noi ce-a fost M-rea Neamţu.

Străvechea frumuseţă se stinge zi cu zi. La moartea călugărului Daniil Tomescu, M-rea Neamţu a făcut încă un pas spre moarte.

G. Galaction.

Numele lunilor în romîneşte

Pentru numele lunilor limba romînă posedă cuvinte moştenite din latineşte, cuvinte împrumutate din limbĭ străine, în fine cuvinte formate pe terenul însuşĭ al limbiĭ romîne şi date lunilor după anumite puncte de vedere caracteristice din care aŭ fost considerate lunile.

Din latineşte am păstrat următoarele numirĭ, rămase populare:

Făurar 'Février' < *februarius*. — Varianta *fluerar* (Hasdeu, 113) s-a născut prin etimologie populară cu vb. *fluer*, cf. „era prin luna lui *fluerar*, pe cînd se *flueră* cenuşa din vatră şi dancíĭ din şatră" (Bogdan, Poveştĭ).

Marţu 'Mars' (Mih. Dal. Pap. B.) < *martius*. Cuvîntul însamnă încă 'breloc pe care fetele îl atîrnă la gît în ziŭa de zîntăĭ Mart ca semn bun pentru începutul anuluĭ' (amintire din vremea cînd anul începea cu luna Mart) şi a existat desigur şi în dr., dovadă derivatul dr. *mărţişor* cu amîndoŭă înţelesurile. Cele doŭă înţelesurĭ le are şi bulg. *marta*. (Cu înţelesul 2 în bulg. se zice şi *marteniţa*, *martinki)*.

Prier, mr. *aprier* (Pap. B.) 'Avril' < *aprilis*, de unde direct *aprir(e)*, **prire*, şi cu metateză *prier*.

Agóst (Car.), *agúst*, *gust* (Hasdeu, 539), *aust*, *ogust* (Marian, Sărb. I 96) 'Août' < *augustus*, pop. *agustus*. — Variante: *gustar* (Jipescu, Opincaru, 16, la Hasdeu 539) < *gust* + *-ar* supt influenţa lui *cărindar*, *făurar*, *brumar*; — *gustea* (Marian, Sărb. I 96) < *gust* + *-e(a)*; *aŭgustru*, (Marian, Sărb. I 96) < *aŭgúst* + *r* epentetic.

Limba romînă a pierdut decĭ următoriĭ terminĭ: *ĭanuarius*

(care ar fi dat *ĭenar)*, *maĭus* (care ar fi dat *maĭ)*, *ĭunius* (care ar fi dat *junĭŭ*, *juĭŭ)*, *ĭulius* (care ar fi dat *juĭŭ)*, *september* (care ar fi dat *septimber* ori *şeptimbre)*, *october* (care ar fi dat *optobre)*, *november* (care ar fi dat *noımbre)* şi *december* (care ar fi dat *decımbre* orĭ *zecimbre)*.

Terminiĭ *ĭanuarius*, *october* şi *november* aŭ fost totuş înlocuiţĭ cu alţĭ terminĭ latineştĭ:

Cărindar, *călindar* (Marian, Sărb. I 94) 'Janvier' < *calendarius* 'qui a lieu aux calendes'.

Brumar 1 'Novembre' (Candrea-Densuşianu, Dicţ. Dal.), 2. 'Octobre' (Car.) < *brumale* tempus 'le temps de l'hiver'.

Iunius şi *ĭulius* s-aŭ pierdut poate fiindcă ar fi produs o formă indentică *(juĭŭ)*, care ar fi provocat confuzie.

Cuvintele aceste de origină latină aŭ rămas populare, ĭar în limba comună şi în dialectul mr. s-au introdus terminii neogrecĭ:

Ianuar, mr. (Dal.) *ĭanuariŭ* < ἰανουάριος. — Vr. şi pop. *ghenar*, *ghenare*, *ghenarie* (Marian, Sărb. I 94), mr. (Mih. Dal.) *γinar* < γενάρις. Varianta *gerar* (Alecsandri, Poez. Pop. 34) < *ghenar* + *ger*.

Fevruar, mr. (Mih.) *fivruaru* < φεβρουάριος.—Mr. (Dal.) *flivar* < φλεβάρις (formă atestată la Thumb, Handbuch).

Mart < μάρτι(ο)ς.

April, mr. (Dal. Pap. B.) *april*, (Dal.) *apriliŭ*, (Mih.) *apriľu* < ἀπρίλι(ο)ς.

Maĭŭ, mr. (Pap. B.) *maĭŭ*, (Dal.) *maiu* < μάις. — Mr. (Mih.) *maľŭ* < *maĭŭ* prin analogie cu *apriliŭ*, *ĭuliŭ*.

Iunie, mr. prob. *ĭuniŭ* < ἰούνιος.

Iulie, mr. (Dal.) *ĭuliŭ* < ἰούλιος.

aŭgust, vr. *ávgust* < αὔγουστος.

Septemvre, mr. (Dal.) *septemvriŭ*, (Mih.) *sihtemve* < σεπτέμβριος.

Octomvre < ὀκτώμβρις.

Noemvre < νοέμβριος.

Dechemvre, mr. (Dal.) *dechembriŭ* < δεκέμβριος.

Mr. (Dal.) *alunar*, (Pap. B.) *alunarlu* 'Juillet' < ἁλωνάρις.

După cît rezultă din Papahagi, dialectul megl. posedă numaĭ următoriĭ terminĭ, împrumutaţĭ:

Secĭcă 'Février' < bulg. *maiâc seačko*.

Marta 'Mars' < bulg. *marta*.

Priľŭ 'Avril' < ngr. ἀπρίλιος.

Dialectul istr. a pierdut cu totul terminiĭ latinĭ şi ĭ-a înlocuit cu terminĭ din italiana, veneţiana şi dalmata pe de o parte, croata şi slovena pe de alta.

Ienar < it. *gennaro*, cr. *ĭenvár*.

Febrar < it. *febbraio*, dalm. *februar*.

Marăț (Byhan) < it. *marzo*, cr. *màraŏ*, slov. *marăț*.
April, *avril* (Ayhan) < it. *april*, ven. *avril*.
Maĭ < ven. *magio*, dalm. *mai*, cr. *măĭ*.
Iuń < it. *giugno*, slov. *Iuniĭ*.
Iuliĭ < it. *luglio*, slov. *Iuliĭ*.
Aγúșt, *angușiu* < istr. *aγúșto*, cr. *angóșt*.
Șetembre < it. *settembre*.
Ohtobăr < dalm. *octobre*, *otober*, ven. *octubrio*, ngr. σχτώβρις (G. Meyer, Ngr. St. III 50).
Novembre < it. *novembre*.
Dețembre < it. ven. *dicembre*, *decembre*.

Sițănu, *șițănu*, *șițenu*, 'Février' < cr. *sičen*.
Jetveńacu, 'Juillet' < cr. *žetveniak*.
Bojițńac 'Décembre' < slov. *bozĭčnĭak*.

Antoșńac 'Janvier' < cr. *antónšćak*.
Mihoșńać 'Octobre' < slov. *miholĭšćak*.
Mărtișńac 'Novembre' < slov. *martınsćak*.

Pomaiț 'Juin' < cr. *pomàlić*.
Panguștić (Byhan), *pănguștiț* (Popovicĭ) 'Septembre' trebue să se găsească deasemenea in cr.

Afară de aceștĭ terminĭ moșteniți și imprumutațĭ limba romînă a dezvoltat o serie de alți terminĭ din cuvinte uzuale aplicate lunilor după un punct de vedere caracteristic:

Fevruar, — luna cea scurtă: *Șcurtu* (Dal.)=*șcurtu* 'scurt'.

Mart,—luna mugurilor: *Gemănar* (Alecsandri, Poez. Pop. 34) < **germănar* < *germino* 'germer, pousser der bourgeons'.

Maiu, — luna frunzelor, florilor, pășunilor: *Frunzar*, *florar*, *prătar* (Alecsandri, Poez. Pop. 34) < *frunză*, *floare*, **prat* (< *pratum* 'pré, prairie').

Iunie,—luna cireșilor: *Cireșar*, *cireșel* (Alecsandri, Poez. Pop. 34), mr. (Dal. Pap. B). megl. *cirișar* < *cireașĭ*.

Iulie,—luna căldurilor: *Cuptor* (Alecsandri, Poez. Pop. 34), cf. *mă coc de căldură*.

Aŭgust.—luna secerișului: *Secerar* (Marian, Sărb. I 96) < *secer*.—*Măsălar* (Alecsandri, Poez. Pop. 34, Hasdeu 539) este probabil un derivat dela *messis*, *messio*, *-onis* 'moisson'. In limba ngr. luna secerișului este 'Iulie' ἁλωνάρις < ἁλων-, cf. ἁλώνι 'aire', ἁλωνίζω 'battre le grain'.

Septembre, — luna culesuluĭ vieĭ: *Vinicer*, *vinițel*. (Alecsandri, Poez. Pop. 34) < *vinaț*. — mr. *γismăcĭunĭ*, *ghismăcĭunĭ*, *(a)γidzmăcĭune(le)* = *aγizmicĭunĭ* 'vendange' (G. Pascu, Elem. Roman, din mr. megl. 29). — *răpcĭun* (Alecsandri, Poez. Pop. 34) < **arreptio—arreptus* 'action de saisir, prise'? Vircol, Graiul

din Vîlcea, înregistrează *răpăcĭun* cu înțelesul 'Décembre'.—Cf. și ngr. τρυγητής 1. 'vendageur', 2. 'mois de Septembre'.

Noemvre, — luna promoroacăĭ: *Promorar* (Alecsandri, Poez. Pop. 34).

Decembre, — luna ninsorii: *Ningăŭ* (Damé, T. Glosar) = *ningăŭ* 'ninsoare mare' (Șez. V 114). — *Neĭos* (Alecsandri, Poez. Pop. 34) < *nea* + *ĭos*.

Cîteva lunĭ sînt denumite după ziŭa unuĭ sfînt din acea lună:

După sfîntul. Andreĭ (30 Noemvre): *Andrea*, *îndrea*, *undrea*, 'Décembre', mr. (Dal.) *Andreŭ* 'Novembre' < Ἀνδρέας.

Insfîrșit din *brumar* 'Noembre' < *brumale*, pus în legătură cu *brumă*, și considerat ca luna brumelor mari, s-a născut *brumărel* 'Octobre' (Alecsandri, Poez. Pop. 34), luna brumelor micĭ.

Pentru a ne da samă de împrejurările care aŭ determinat părăsirea terminilor latinĭ și înlocuirea lor în limba comună cu ceĭ neogrecĭ, ar trebui să avem un studiŭ istoric asupra călindaruluĭ romînesc. (Este de observat că și în turcește numele lunilor sînt toate de origină neogreacă, v. G. Meyer, Türk St. I *68—69*).

G. Pascu.

Ce este Basarabia?

Basarabenii stabiliţi de mai multişor în ţară pierd în mod foarte firesc orice cunoştinţă detaliată a vieţii în curgere de acolo, ba unii nici n'au ştiut-o cum se cade. Aproape 9,999 din 10,000 de Basarabeni ceva mai culţi rămaşi «acasă» sînt fatalmente absorbiţi de mersul culturii şi vieţii vaste ruseşti, negîndindu-se nici macar în treacăt la Romînia. De aici provine acea necunoştinţă generală asupra stării de lucruri din Basarabia, care se accentuiază mai ales în aceste vremuri de enervare, de exagerare sau micşorare a faptelor, de denaturare a realităţii. Subsemnatul, pe cînd eram încă «acasă», am fost convins că societatea din Romînia, care în 1912 a arătat atîta interes pentru Basarabia, cunoaşte această ţară, îi urmăreşte de aproape viaţa şi pîndeşte numai ceasul cînd, alăturea cu Germanii, va împărţi Rusia de Sud-Vest...

M'am înşălat. N'am constatat aici în privinţa Basarabiei decît basme, vechituri, suspine platonice sau dispreţuirea întregii existenţe a noastre, a Basarabenilor. Ori nu există nici un domeniu în cunoştinţele noastre care n'ar merita să fie cultivat şi îmbogăţit. Din acest punct de vedere cred necesar şi mai ales pentru aceste vremuri ca, începînd cu «abecedarul» basarabean, să povestesc publicului romînesc despre ceiace este în Basarabia modernă. Voi reproduce statisticile din 1914, voiu expune partea de fapt a tuturor ramurilor activităţii sociale şi economice. Dacă expunerea aceasta nu va coincide cu tot ceiace să spune în Romînia despre Basarabia, atît de către amicii cît şi de către duşmanii ei de astăzi, vina va fi nu a mea ci a unei societăţi dintr'un stat pretins european, care nu-şi cunoaşte nici neamul, nici propria ţară, nici vecinii, nici misiunea-i istorică...

*

Şcoala şi instrucţia. — Absolut toată instrucţia publică se face în Basarabia în limba rusască. Numai Evreii au şi şcoalele lor separate, iar până la războiu acelaş lucru a fost permis şi unor comunităţi mari de Germani, formînd colonii înfloritoare în Basarabia.

În toată această ţară nu există nici un sat mare de peste 250 de gospodării, care să nu-şi aibă şcoala lui; şi sînt multe sate mai mici care au şcoală. În total, Basarabia, în afară de oraşe şi tîrguşoare, numără circa 1000 de şcoale de trei tipuri: 1) ministerială, 2) şcoala zemstvului şi 3) parohială.

Programul celor două dintâi este acelaş, iar al celei parohiale e mult mai redus: mărginit la cetirea slavono-bisericească, cetirea şi scrierea rusască, primele 4 regule de aritmetică, cîntul bisericesc, testamentul vechiu şi nou şi rugăciuni.

Şcoalele ministeriale şi ale zemstvului (*zemstvo* este o instituţie de autonomie locală, care duce gospodăria obştească a întregului judeţ, un fel de consiliu comunal, dar aşezat pe baze mult mai largi), mai învaţă Istoria Rusiei şi Geografia pe scurt; Gramatica rusască, Religia mai complectă şi Aritmetica până la fracţii, apoi ceva noţiuni de ştiinţe naturale.

Cu toată predarea într'o limbă străină «Moldovănaşii» basarabeni se silesc la învăţătură şi unii reuşesc foarte bine. Eşind însă din şcoală, imensa majoritate uită peste cîţiva ani totul, fiindcă viaţa dela sate merge excluziv «moldoveneşte». Unii băeţi ajung «scriitori săteşti» (notari tocmiţi de comună), iar cei mai capabili sînt trimeşi ca bursieri în şcoale secundare (vre-o zece burse de judeţ).

Din 1000 de şcoale 500 sînt pe sama preoţilor inspectori de circumscripţie, dar au şi cîte un învăţător plătit cu 100—200 ruble pe an (mai are şi locuinţa, încălzitul, etc.); în fiecare judeţ există cîte un «consiliu al şcoalelor parohiale», care şi regulează tot mersul instrucţiei. Aceste şcoale «de cetire şi scriere» sînt puse sub cler, sub sfîntul Sinod, susţinute din fondurile Sinodului.

Şcoalele ministeriale sunt întreţinute de stat, iar cele de zemstvo, pe sama zemstvului. Zemstvo însă nu se amestecă în instrucţia care se face în şcoală, decît la examene, cînd un delegat al zemstvului ia parte activă la controlul «studiilor» făcute în cursul anului. Organul de supraveghere şi de numire de învă-

țători este «inspectorul școalelor poporane» (doi-trei în fiecare județ). In orașul gubernial (Chișinău) se află direcția școalelor poporane din Basarabia, care depinde de epitropul circumscripției de instrucție publică din Odesa (tot sudul Rusiei și Crimea). Șeful acestei direcții este șef al tuturor inspectorilor de prin județe.

Invățătorii sătești se recrutează pentru școalele parohiale din absolvenții școalelor secundare, supuși unui examen special de învățător sătesc parohial. Institutorii școalelor ministeriale și zemstvești sînt absolvenții seminarelor sau institutelor pedagogice speciale. In Basarabia există două seminare pedagogice, la Soroca și Acherman, în care se înscriu, după reușită la examene de intrare, absolvenții școalelor secundare.

Progresul general al instrucției publice din Basarabia provincială se vădește prin deschiderea în fiecare an a 50—70 școale nouă; unele școale parohiale se transformă în ministeriale sau zemstvești, iar satele mici și cătunele își capătă cîte o școală nouă parohială. Astfel cele 2000 de localități, mici și mari, din Basarabia, sînt prevăzute cu 1000 de școale, din care 500 sînt adevărate școale moderne, dar... rusăști. In ce privește localurile școalelor, aproape fiecare școală ministerială sau a zemstvului își are localul propriu, spațios și mare, care costă până la 40,000 lei.

Cerințele pedagogiei moderne sînt realizate în aceste școale, în mai multe feluri. Tabelele (plăci) negre, cu grifel pentru începutul scrisului la copii, au fost izgonite din școalele primare din Rusia încă de acum 30 de ani fiind condamnate definitiv de autoritățile pedagogiei din Europa. Invățămîntul primar e gratuit dar nu e obligator. Institutorii, în seminarele lor din Soroca și Acherman, studiază patru ani următoarele obiecte:

1. *Literatura rusă.*
2. Teoria literaturii.
3. Morfologia și Sintaxa (pe larg).
4. Limba slavonă.
5. *Geografia:* a) Europei.
   b) Asiei, Americei, Africei, Australiei.
   c) Rusiei.
   d) Metodica geografiei.
6. Cosmografia (Geografia matematică și fizică).
7. *Istoria:* a) veche.
   b) medie.
   c) nouă.
   d) Rusiei.
8. *Religia:* a) Testament vechiu și nou.
   b) Catehismul.
   c) Istoria bisericei rusești.
   d) Teologia dogmatică și morală.
9. *Matematica:* a) Geometria.
   b) Algebra.
   c) Teoria aritmeticei.
   d) Geodezia.
10. *Științile naturale:* a) Botanica.
    b) Mineralogia.
    c) Fiziologia.
11. *Științi medicale:* a) Higiena.
    b) Anatomia.
12. Viticultura și fabricarea vinurilor.
13. Cultura legumelor.
14. Pomicultura.
15. Gimnastica.
16. Cîntul.
17. Muzica.
18. Caligrafia.

Sînt unele detalii și particularități, unele tipuri de școale mai complecte sau în stadiul de încercare, de experiență, de inovație, de care n'am putea vorbi decît într'un studiu special asupra școalelor din Basarabia.

Aici terminăm descrierea fugitivă a sistemului de școale poporane, amintind faptul, că în aceste 1000 de școale învață peste 80,000 de copii, ceiace constitue circa 40 % din tot numărul de copii de vîrsta școlară, din toată Basarabia provincială.

*

Școale superioare Basarabia nu are. Furnizînd Universităților și diferitelor institute tehnice din Odesa, Ecaterinoslav, Harcov, Kiev, Varșovia, Riga, Moscova, Petrograd, etc., peste 2500 de studenți, Basarabia posedă foarte numeroase licee de diferite tipuri. Această parte a învățămîntului public merită toată atenția celor din Romînia modernă.

Aşa de pildă, oraşul Chişinău e un centru foarte mare şcolar, unde numărul elevilor trece cifra de 15.000.

In Chişinău se află:

1) «Gimnazia» clasică (liceul) de 8 clase şi cu o clasă preparativă, cu numele Impăratului „Alexandru I. Binecuvîntat". — avînd peste 400 de elevi externi şi 100 interni, 24 profesori şi un vast program, în care intră: limbile rusească, slavonă, latină, germană şi franceză, toate aceste cu istoria şi teoria literaturii, gramatică, etc.; Teologia morală şi dogmatică cu istoria bisericei, catehismul etc.; Aritmetica, Algebra, Geometria, Trigonometria, Fizica şi Cosmografia; Istoria (foarte întinsă), Geografia, Jurisprudenţa, Psihologia şi Logica; Ştiinţele naturale, Anatomia, Fiziologia, Higiena, Gimnastica, Muzica, Desenul, Caligrafia... Din autorii clasici sunt studiaţi: Cornelius Nepos, Iulius Caesar, Ovidiu, Cicero, Horatius, Titus Livius şi alţii. Această gimnazie are biserica ei, spital şi locuinţe mari pentru director, inspector şi opt profesori. Localul gimnaziei e colosal. Din acest liceu au eşit între alţii, sau au fost în el: dd. Zamfir Arbore-Ralli, C. Stere, contele Witte, ministrul rusesc de instrucţie Casso, etc., şi subsemnatul. Această «gimnazie» a fost întemeiată în 1833.

In istoria Basarabiei a jucat un mare rol, influenţează şi acuma serios viaţa locală. Ar merita o descriere mai amănunţită, care e deocamdată imposibilă.

2) Gimnazia clasică «Moştenitorul Ţarevici Alexie». 8 clase şi una preparativă, 400 elevi, 22 profesori, cu acelaş program; are biserica ei, un local foarte mare şi modern, etc..

3) Gimnazia clasică «Impăratul Nicolae al II-lea», acelaş program, 8 clase şi una preparativă, 340 de elevi, 20 profesori, local cu 70 compartimente mari, care a costat 1,300,000 de lei, biserică proprie, etc..

4) Gimnazia a IV-a clasică de stat, acelaş program, aceleaş 9 clase, 400 elevi, 18 profesori, localul mare propriu.

5) Liceul real de stat, fără limba latină, dar cu Chimia, Desen obligator, etc.; 7 clase şi una preparativă, 420 de elevi, 20 profesori, biserică proprie, local foarte mare, avînd şi locuinţe pentru profesori.

6) Liceul al II-lea real de acelaş tip (închis dela începutul războiului).

7) Liceul comercial, cu programul liceului real plus obiecte comerciale dînd absolvenţilor aceleaş drepturi ca şi liceele reale, iar după examenul în limb latină şi dreptul de a intra în Universitate; 7 clase şi una preparativă, 22 profesori, 350 elevi, local propriu modern, etc..

8) Al II-lea liceu comercial de acelaş tip şi aceiaş mărime. Instrucţia mixtă pentru băeţi şi fete.

9) Liceul agronomic, în care se înscriu absolvenţii a 4 clase gimnaziale. Specialitatea, în afară de programul liceului real, viticultura şi horticultura. Dă dreptul de a intra în şcoalele superioare de agronomie şi de tehnică. Se numeşte oficial „institutul basarabean de pomicultură şi facerea vinului"; 4 clase, circa 200 de elevi, 11 profesori, local, ferme, vii şi cîmpuri în valoare de 1.000.000 ruble.

10) Seminarul eparhial duhovnicesc dînd dreptul de a intra şi în Universitate. Şcoală de preoţi, 6 clase, peste 450 de elevi, 18 profesori, biserică, case mari proprii.

11) Şcoala eparhială duhovnicească de băeţi, pregătitoare pentru seminar, de 5 clase, 300 elevi, 10 profesori, biserică, case proprii, etc. Cîte o şcoală identică pregătitoare pentru seminarul central din Chişinău, se mai găseşte în oraşul Ismail şi în tîrguşorul Edineţ din jud. Hotin.

12) Şcoala de meserii cu 150 de elevi şi 9 profesori, case mari proprii.

13) şi 14). Şcoalele secundare poporane superioare, corespunzînd aproximativ a 4 clase gimnaziale, dar cu un curs complect, calculat pentru înscrierea absolvenţilor în seminarele pedagogice de institutori orăşăneşti. Fiecare avînd cîte 200 de elevi şi cîte 8 profesori.

15—28. 14 şcoale primare de băeţi ale comunei Chişinău, fiecare avînd localul propriu de un tip stabilit, cu peste 1400 de elevi, cu 3 clase în fiecare, etc.

29—37). Şcoalele parohiale pe lîngă bisericile Chişinăului, pentru băeţi.

Apoi 38)· Şcoala orăşănească de desen, 39—42) 4 şcoale pregătitoare priveligiate, 43). Şcoala comunităţii de burgheji, 44), Şcoala armeană-gregoriană, 45). Şcoala luterană, 46—47). 2 şcoale evreeşti de stat, 48). Şcoala societăţii funcţionarilor comerciali, 49). Talmud-Tora cu 400 elevi, 50—54). 5 şcoale particulare evreeşti de tip secundar, 55—144). Adică 90 de „hederi", şcoli primitive evreeşti cu peste 3000 de elevi şi 90 de „melamedii", 145). Şcoala greco-rusească primară, 146). Şcoala de Duminică pentru bărbaţi, 147). Şcoala muzicală a societăţii imperiale muzicale, 148). Şcoala de limbi străine pe lîngă direcţia

Poștei și a telegrafului, 149). Școala de caligrafie, 150). Școala evreiască de sară pentru bărbați, 151—156). Școalele secundare parohiale pe lingă bisericile mari din Chișinău.

In total deci, 156 de școli *pentru băeți* din care 90 „hederi" evreești. Citeva școale s'au inchis acuma din cauza războiului.

*

Școalele de fete din Chișinău sint relativ mai puține. In primul loc trebue să punem: 3 licee de stat de 8 clase fiecare, cu cite 300—450 de eleve și cite 20 profesori; 2 licee particulare de 8 clase cu cite 350 de eleve și cite 18 profesori; 2 licee speciale pentru evreice, fiecare de 8 clase, cu cite 300 de eleve și cite 15 profesori; un liceu eparhial de fete, pentru fiicele preoților, diaconilor, etc., cu peste 600 de eleve și 25 profesori.

Liceele I, II, IV și cel eparhial au localurile lor mari proprii, iar I și cel eparhial și biserici. Programul se apropie de acelă din liceele de băeți, așa că absolventele au dreptul să se inscrie ca studente în universitățile femenine dacă reușesc la examenul de limba latină, sau pot să se înscrie in universitățile bărbătești dacă trec și toate examenele la liceele clasice de băeți.

Apoi se mai află în Chișinău 4 școale secundare de fete 2 profesionale, 2 de meserii, azilul «Balș» cu școala secundară, o școală de moașe și «feldșerițe» școala de Duminică, școalele de aplicație pe lingă liceele femenine (am uitat să pomenesc despre școalele de aplicație de băeți), apoi școala de sară pentru evreice și însfîrșit 6 școale cu curs primar de fete. Toate aceste școale sint suprapopulate, dată fiind tendința mare a părinților de a nu-și lăsa nici fetele fără școală.

*

Basarabia provincială, județană, nu prea cedează (relativ) Chișinăului în ce privește instrucția secundară și primară la orașe. Primul loc după Chișinău il ocupă Achermanul, avînd 2 licee de băeți și 2 de fete, fiecare de 8 clase și cu cite 300—350 elevi, circa 20 profesori, la fel cu cele din Chișinău; apoi 4 diferite școale secundare și profesionale și 8 primare, fără să ținem sama de mai multe școale mici private și de cele evreești.

Bender are un liceu complect (8 clase) pentru băeți și 2

licee complecte pentru fete, apoi diferite școale secundare și primare.

Izmail, la fel cu Bender.

Chilia are un gimnaziu (4 clase) de fete, 3 școale secundare și 4 primare.

Reni—4 școale secundare și 5 primare.

Bolgrad—1 liceu complect clasic de băeți, 1 liceu complect de fete, un gimnaziu, 5 școale secundare și 7 primare.

Cahul—1 liceu de băeți, un gimnaziu de fete, 2 școale secundare și 4 primare.

Orhei—1 liceu complect de fete, 1 gimnaziu de băeți, 2 școale secundare și 5 primare.

Soroca—1 liceu complect (8 clase) clasic de băeți, 1 liceu tehno-agronomic (7 clase), 1 liceu complect de fete, 3 școale secundare și 5 primare.

Bălți—1 liceu clasic complect de băeți, 1 liceu complect de fete, 2 școale secundare și 6 primare

Hotin—1 gimnaziu de fete, 2 școale secundare și 5 primare.

Satul Tarutino (colonie germană jud. Acherman) — 1 liceu clasic complect de băeți (8 clase), 1 școală secundară și 3 primare.

Satul Comrat (jud Bender, colonie bulgară) — 1 liceu real complect (7 clase), 1 liceu complect de fete, 3 școale secundare și 4 primare.

Școale secundare mai sint în tîrgușoarele Tatarbunar și Volontirovca din jud. Acherman, Vilcov jud. Izmail.

In satele: Purcari (jud Acherman), Cucuruzeni (jud. Orhei) și Grinăuți (jud. Soroca) se află cite o școală secundară de agronomie...

In toată Basarabia mai sint foarte numeroase școale și „hederi" evreești care n'au intrat in înșirarea de mai sus. Au mai scăpat poate și încă citeva școale diferite, necunoscute celui ce scrie aceste rînduri.

*

Din punctul de vedere rominesc, poate, starea instrucției publice din Basarabia e foarte înfloritoare. Insă societatea cultă a Basarabiei deplinge mereu această stare și o numește rușinoasă. Societatea basarabeană cunoaște progresele țărilor în adevăr civilizate, în ce privește numărul școalelor, tipuri de școală și mai ales *numărul* elevilor și al profesorilor. Stînd acolo am

crezut că noi Basarabenii am făcut până acuma infinit de puţin în comparaţie de ţara dintre Dunărea şi Carpaţi. Acum văd că m'am înşelat. Dacă singur Chişinăul (150 mii de locuitori) are faţă de Bucureşti (350 mii loc.) un număr mai mare de licee, atunci am avea cu ce să ne mîndrim... dacă liceele noastre n'ar fi fost ruseşti.

Apoi trebue să avem în vedere că *nu statul rusesc întemeiază atîtea şcoli în Basarabia:* sîntem datori cu ele aproape numai şi numai unor *iniţiative luate de însăşi societatea basarabeană.* Putem afirma că din cele 500 şcoale primare de ţară (ministeriale şi zemstveşti) numai jumătate au fost făcute de stat, din care iarăşi jumătate sub presiunea opiniei publice. A doua jumătate din 500 se datoreşte iniţiativei pur private, mai ales din cercurile zemstvelor (consiliilor judeţene). Iar în ce priveşte liceele şi şcoalele secundare, apoi aci din iniţiativa societăţii locale au fost fondate cel puţin 70% cu toată opunerea înverşunată a formalităţilor. Şi, natural, societatea basarabeană face această operă *nu* în calitate de societate *romînă;* Basarabenii nici nu se gîndesc prin ce limbă trebue cît mai fireşte să se facă culţi, obişnuindu-se de nevoe, dar bine, cu ruseasca; apoi internaţionalismul a prins în Basarabia cele mai tari rădăcini, fără patriotismul specific rusesc, dar cu mijlocirea limbii şi culturii ruseşti. Şi Basarabia, precum o vedeţi, se grăbeşte pe urmele Europei.

Bogăţia relativă a Basarabiei în şcoale, care ar trebui să dea mult de gîndit publicului romînesc din regat, cel educat cu basme despre sălbătăcia ţărişoarei dintre Prut şi Nistru, — această bogăţie nu mulţumeşte de loc pe Basarabeanul cult. El strigă mereu: puţin! trebue mai mult!

Mi se pare că romînul din regat nici nu pricepe măcar asemenea stare sufletească, nu inţălege ce însamnă nemulţumirea sfîntă de sine! Ar trebui că aceste rînduri să dea de gîndit *cui prodest* (acest *cui prodest* nu este decît tot romînul colectiv). Dacă basarabeanul socoteşte şcoalele din Basarabia prea puţine în comparaţie, de pildă, cu proporţia numărului de şcoale din Germania, dacă aceiaş socoteală se referă şi la Rusia întreagă, pe care o birueşte acuma Germanul bine educat şi dezvoltat, — apoi Romînul din Regat nu se simte oare şi mai inferior în ce priveşte instrucţia publică, deci şi în forţele mintale, sufleteşti, economice, sociale, materiale şi de rezistenţă?

* * *

Plata în şcoalele primare de ţară nu există. In ultimii ani preoţimea, înfiinţînd şcoale parohiale, ca să susţină influenţa clerului asupra maselor, recurge chiar la atragerea elevilor prin distribuire de diferite premii, dejunuri gratuite, etc.; aceasta nu e pretutindeni, dar e ceva foarte caracteristic. Plata în şcoalele secundare atinge 10—20 ruble (50 lei) pe an, iar în licee este de 70 ruble pe an; cheltuielile necesare, pentru uniformă (observată foarte riguros), cărţi, etc., se ridică la o sumă foarte însemnată. Se poate spune cu siguranţă, că întreţinerea unui elev costă în Rusia de două ori mai mult decît în Romînia. Şi cu toate acestea numărul de elevi, precum aţi văzut-o, e colosal.

Vrista şcolară joacă un rol principal. In clasa I-a a liceului se primesc copii de 9—12 ani, în a II-a de 10—13 şi aşa mai departe; înscrierile nu se fac în fiecare clasă: odată înscris, copilul contiună cursurile până la terminarea sau eşirea din şcoală. In schimb, oricine şi oricînd poate fi supus examenelor de cîteva clase, sau de absolvire, necerîndu-i-se certificatele anterioare. Evreii nu sînt restrînşi în drepturile lor la instrucţie „de cît" prin aceia că li se aplică lor o proporţie de % faţă de numărul elevilor creştini (în Chişinău proporţia e de 15%), sau de acela al particularilor, cu pregătirea de acasă şi care se supun examenelor pentru obţinerea unui certificat. De-ocamdată restricţiile pentru evrei sînt cu mult slăbite, mulţumită loviturilor ce le primeşte Rusia dela Germani.

Profesorii, în imensa majoritate, sînt oameni culţi şi moderni. Tipul de profesor proverbial, atît de răspîndit încă în Romînia, rămîne numai în literatura rusească de acuma 40—70 de ani. Dacă întîmplător să mai menţin încă pe alocurea «tipurile lui Gogol» apoi ei sînt raritate, provocînd dispreţul general. Profesorii liceelor n'au dreptul să se adreseze elevilor cu „tu"; pedepse fizice sau istovitoare nu există: totul depinde de nota de conduită şi dacă ea este rea, apoi gradul următor nu este decît excluderea din şcoală. Cumătriile şi prieteniile în şcoală au dispărut aproape cu desăvîrşire, mita deasemenea; rarele excepţii întăresc doar regula. Profesorii liceelor sînt foarte bine plătiţi, capătă mereu ameliorări şi se plîng tot mereu că nu sînt asiguraţi prin munca lor. Profesorul cu 6 ceasuri pe zi, primeşte salarul anual 3000 de ruble (8000 de lei), adăogîndu-i-se după fiecare 5 ani trecuţi cîte 500 de ruble.

Lecțiile nu au loc decit între ceasurile $8^1/_2$ dimineața — $11^1/_2$, apoi se dă 30 minute pentru dejunul adus de elev de acasă, sau luat din bufetul școalei și apoi încă un ceas (12 — 1) pentru vrista inferioară, 2 ceasuri pentru cea medie și 3 ceasuri pentru clasele superioare (5 — 8).

S'ar putea încă spune foarte multe despre starea instrucției publice din Basarabia și din Rusia, multe lucruri necunoscute la noi și interesante, dar nu e aici nici locul, nici timpul.

Vom trece intr'un alt domeniu al vieții din Basarabia, vom descrie in mod schițat viticultura și pomicultura modernă de acolo, atit la proprietari cit și la țărani, care ramură a activității economice din Basarabia stă deja la o înălțime relativ foarte mare. Dar pentru a caracteriza complexul vieții rusești, care caracterizare e absolut necesară cind atingi complexul vieții din Basarabia, ne vom opri puțin la citeva considerații asupra Rusiei, care au mai fost expuse în «V. R.» (Nr. 10 — 11 — 12 din 1914, «Problema romîno-ruteană») și care leagă intru citva realitatea de azi rusească cu cea romînească și de războiu.

*

Un singur lucru domină în principiu asupra stării de lucruri ușurate din Rusia: arbitrarul administrativ, de fapt redus, ca să spunem drept și mult redus în comparație cu trecutul. Bunul plac admintstrativ nu mai comite atîtea brutalități și atîtea absurdități strigătoare de odinioară; viața Rusiei actuale nu-i permite aceasta, fiind în continuă desvoltare și în mers paralel cu creșterea conștiinții generale cetățenești. Față cu publicul intelectual prea inmulțit al Rusiei îi vine greu arbitrarului administrativ să mai procedeze ca și pe vremea aceia, cind inaintea lui erau puțini «dușmani interni» ai marelui imperiu, cei lesne de prins. S'a înmulțit lumea, nu în conformitate cu sporirea salvgardatorilor Rusiei! Deportările arbitrare *în masă* au devenit aproape imposibile, arestările se fac mult mai rar, tribunalele tot mai des îi achită pe directorii responsabili ai ziarelor confiscate de administrație... Dar cu toate aceste cuceriri ale vieții, principiul arbitrarului administrativ rămîne în picioare, deși se aplică numai la indivizi care supără prea mult ochii senini ai șefilor de toate rangurile.

În special pentru naționalități au rămas trei rele cardinale: sus-arătatul arbitrar administrativ cu lipsa neatingerii personale; nepermiterea (cu rare excepții) a cercurilor sociale și a societăților naționale; și interzicerea învățămîntului în limba maternă. In tot restul complexsului traiului în Rusia s'a realizat o ameliorare colosală: a dispărut în genere mita, trecind dela regulă la excepție[1]), s'a ajuns la ajunul deslegării în parte considerabilă a chestiilor muncitorești, agrare, a învățămîntului general obligator, etc., dar cele trei rele sus arătate, ca cele trei balene pe care după crezarea poporului rus se ține pămîntul — rămîn neclintite, fiindcă fără ele n'ar mai exista unit acest conglomerat de 100 de nații! Războiul întărește aceste trei rele, — afară de aceia încă, că tot el e care amînă *ad calendas graecas* și modifică, dindu-le înapoi, toate problemele dela ordinea zilei, ca acele ale muncii, țărănimii, învățămîntului, etc.

Dar în afară de acestea este și ceva mai grav. Cu toată preocuparea serioasă din Rusia în ce privește problema învățămîntului general, cu primele vaste încercări de a-l introduce, principiul acestui învățămînt rămîne nerecunoscut. E acel punct culminant al fricei grozave a vechii Rusii față de mersul triumfal al culturii generale. Mult trebue bătută (literamente!) Rusia diriguitoare ca să cedeze acest punct, la care nu a cedat după nenorocitul războiu ruso-japonez, care a descoperit până și orbilor ignoranța și inapoerea îngrozitoare a poporului rus. Eventuala „victorie" de azi, firește, nu ar fi în stare să joace rolul bătăii binefăcătoare, pentru care o sută de popoare ar avea desigur pe veci o recunoștința adinca față de Germani...

Ca o sabie a lui Damocles e atîrnată asupra Rusiei groaza nemai văzută nicăeri — nerecunoașterea deplină a luminării și învățăturii în general ca ceva obligator și necesar pentru om, ca atare și pentru omul înapoiat, *care trebue să se grăbească să întreacă sau macar să ajungă pe alții* care au avut fericirea să se dezvolte omenește de mai înainte. Am pomenit mai sus că Rusia e în ajunul introducerii învățămîntului general obligator, dar în ce senz, cu ce program? Numai scrisul, cetitul, și calculul, elementare și mărginite și acestea; dar în acelaș timp — cît mai multe rugaciuni, limba slavonă veche, religia și gimnastica

[1]) Ca o regulă obligatoare mita a rămas între poliție și evreime. În general însă funcționarii statului rusesc obicinuiți cu lefi bune, au început să privească cu dispreț bacșișurile și mita mărunță. Puțin nu vor să iea, mult nu dă aproape nimene; și numai în cazuri extreme de crime care trebue să fie acoperite, se mai practică încă mita cu bani mari. Mita mică aproape a dispărut. La judecătorii și tribunale, primării și administrații, nu există nici un fel de mită în afară de unele cazuri extrem de rare.

militară. Aproape nici o cunoştinţă de geografie, istorie, ştiinţe naturale, etc... Astfel stind lucrurile, de ce să ne mirăm că Rusul, ca stat, nu dă Romînului sau Ruteanului învăţătura în limba lor, pecînd el nu are grijă de luminarea chiar a poporului său propriu? Cum! să înfiinţeze seminare naţionale de învăţători, să se îngrijească de compunerea manualelor de o sută sau măcar zece limbi, să se «înjosească» până la asemănarea cu Austro-Ungaria?...

Uneori se face o anchetă, se întreabă un Moldovan din Basarabia dacă vrea învăţătură pe limba lui: «Apăi dă, cum vrea Impăratul nostru, eu ştiu? şi ruseasca ne trebue pentru slujbă la Moscali, la judecată...» «Poporul din Basarabia nu vrea decît limba rusească» — se dă rezultatul anchetei. Cu Ruteanul alt sistem: «Aveţi bun învăţător?» «Foarte bun». «Localul şcoalei văd şi eu că-i bun. Da' copiii cum reuşesc?» «Foarte bine», — răspunde învăţătorul. «Aşa dar vă obicinuiţi cu limba rusească?» «Mulţumim, cucoane». Ca rezultat se dă în raport: «populaţia o duce bine; şi şcoala, slavă Domnului, progresează pe limba rusească, poporul e foarte mulţumit». — Vechiul sistem idiot: statul nu recunoaşte necesitatea imperioasă de a se deştepta poporul în general: — să se deştepte cine şi cum poate!... In privinţa Ucrainaului e şi o consideraţie particulară; de oarece alfabetul rutean e acelaş cu cel rus civil, iar amîndouă limbile sînt de o relativă rudenie, Rutenii să înveţe totul în ruseşte cu uşurinţă, apoi să citească cît poftesc şi pe limba lor!...

*

Astfel la cele trei rele principale ale vieţii ruseşti trebue să mai adăogăm una: frica nemărginită de luminarea poporului în general. Trei plus una, totdeauna fac patru. Dacă cad aceste patru, Rusia devine ţara făgăduinţii. Dar deocamdată, pe arbitrarul administrativ şi pe această frică se bazează existenţa Rusiei ţariste tradiţionale, care în tot cazul nu se pregăteşte încă să moară; acest arbitrar se mărgineşte necontenit, caută să nu fie resimţit cu greu de masele poporului, să nu fie arătat Europei în lumină urită şi în primul rînd să fie cinstit, să capete autoritate morală — toate cauze care la un loc îl pot lăsa neştirbit ca principiu încă mai multe decenii, ceiace este şi scopul capital al cercurilor diriguitoare ale Rusiei. Apoi luminarea poporului e propriu zis admisă şi se dezvoltă necontenit mai ales din ini-

ţiativa a însăş societăţii culte, dar e accesibilă pentru unităţi, zeci, sute, mii, chiar milioane de suflete, nu însă pentru zecile de milioane, care după sistemul de Stat rusesc trebuesc neapărat să rămînă la pămînt, acolo departe în uitare, pentru ca masa ţărănească de peste o sută de milioane să fie temeiul atotputerniciei celor de sus.

Şi pe cînd aceste două rele apără regimul de eri şi de azi şi îi garantează durata cel puţin de mîne, alte două sînt menite să asigure unitatea completă şi rusificarea desăvîrşită a acestui conglomerant înspăimîntător de o sută de naţii, să desăvîrşească crearea statului, în limitelele şi cu organizaţia lui actuală, desăvîrşire şi perfecţionare care să fie făcute din punct de vedere pur rusesc şi elaborate nu numai de reacţia rusească şi de guvernul care o reprezintă, dar şi de Rusia progresistă, universitară şi literară. Interzicerea (cu rare excepţii) a înfiinţării cercurilor sociale şi a societăţilor naţionale, ca şi interzicerea învăţămîntului pe limbile materne ale naţiilor — aceste două păcate sînt de fapt inerente Rusiei moderne, renovate, opoziţioniste, afară, fireşte, de minoritatea puţin însemnată a păturilor culte şi active, cum sînt social-democratii, social-revoluţionarii şi acei cari au vederi apropiate cu dînşii.

Rusul în genere, afară de cîteva capete reci, e de mult educat în credinţa că are o menire exclusivă în lume, că el are de spus omenirii cuvîntul suprem de mesianism. Inălţimile ideilor literaturii, viaţa intimă şi intelectuală superioară, care de fapt domnesc în Rusia, îl orbesc şi nu-i dau putinţa să vadă, ca această manie grandioasă e în plină coincidenţă cu grandomania păturilor diriguitoare visînd cotropirea tuturor şi a tot. El nu vede că se înglodează tot mai mult în orgoliul născut din meritele oamenilor mari ai literaturii şi ai revoluţiei ruseşti, care oameni nu i-au hărăzit de cît ca, în măsura desăvîrşirii intelectuale, să se facă tot mai modest şi mai muncitor. In dispreţul lui pentru cultura «putredă» apuseană, pentru burghezimea şi economia europeană, el uită că viaţa lui largă şi frumoasă e cumpărată prin înapoiarea groaznică a maselor, prin chinul, sîngele şi moartea numeroaselor cete de eroi răzvrătiţi şi prin trîndăvia claselor de sus.

Neavînd aproape de loc prilejul de a-şi aplica forţele lui sufleteşti la politica internă de toate zilele, nevătămat de părţile negative ale politicianismului şi parlamentarismului european, intelectualul rus s'a dedat la artă, literatură, morală, la auto-per-

fecţionare şi a creat aci lucruri nepreţuite. Să se deducă, însă, de aci că el e menit să spună omenirii cuvîntul lui Mesia, s'o facă să fie rusească, s'o salveze din prăpastia şi prostraţia ei morală, — nu poate astfel proceda decît numai fratele bun cu ţarismul «liberator». *Rusia nouă şi Rusia veche au crescut din aceiaş rădăcină*. Cea nouă, dezvoltîndu-se numai din imprumutarea spiritului european, se crede însă originală... Paginile de azi şi de mîine din cartea veşnică a istoriei omeneşti, scrise in acest moment de Germani, restabilesc deja adevărul şi arată clar cîtă muncă încordată se mai cere acestei Rusii ca să devină egală cu «Apusul putred», (nu cu «apusul» de peste Prut...).

Ruşii in general cunosc ceiace se cheamă «răul»; ei intrebuinţează foarte des' in privinţa altora şi mai ales in privinţa orînduelilor reacţionare din patria lor, cuvintele de «sălbătăcie», «răutate», etc.; dar cum să le explici lor, că aceste trăsături ale caracterului lor de mîndrie şi de dispreţ faţă de alţii, reprezintă tocmai acest *rău*, că deci ei comit o rătăcire strigătoare prin urmările ei? Da, răul există, însă cum să presupună Ruşii înaintaţi că tocmai modul lor de a privi viaţa omenirii e un rău mare, şi nu această viaţă însăş? Intocmai ca şi Ungurii, care nu vor să recunoască că în privinţa altor naţii comit o crimă neertată! Nu e de loc greu să pricepi mentalitatea Ungurilor şi a Ruşilor: totul li se pare că merge strună, popoarele subjugate o duc bine, tac şi tac, pe cind numai unii indivizi neliniştiţi se amestecă în tot ceiace e de domeniul controlului de stat, pătrund în popor cu ideile lor de răzvrătire sufletească, etc...

Biurocraţia ereditară a Rusiei, cu toată grija ce-i este pricinuită din cauza celor neliniştiţi, duce o viaţă prea dulce ca să se mai deranjeze cu îngrijirea adevărată a nevoilor imperioase ale poporului. Deocamdată ea se reazămă pe puterea armatei şi n'are de ce să aibă frică serioasă. Iar pe de altă parte şi forţele intelectuale ruseşti lucrează în folosul acestei biurocraţii. Sărmanele naţii subjugate, lipsite de orice contact nemijlocit cu restul lumii, sărace cu duhul, îşi expun mecaniceşte floarea conducătorilor lor la rusificare. Cetind aproape totul în limba rusească, oamenii culţi eşiţi din aceste popoare, sînt biruiţi şi orbiţi de splendoarea culturii, a artei şi a literaturii ruseşti. Biruiţi — pentru cine? Pentru statul rusesc actual, ca atare: fiindcă numai puţinii se fac luptători alăturea cu revoluţionarii ruşi, iar majoritatea se inglobează în acea societate cultă generală rusească, care contribue astfel şi ea la opera de cucerire a inimilor şi a sufletelor *ad magnam gloriam Russiae* îndeobşte. Veninul acţionează şi floarea popoarelor subjugate îşi întoarce spatele în faţa grosului masei din care a eşit.

Selecţia firească în lupta pentru existenţă, viaţa largă a oraşelor ruseşti, plăcerile şi petrecerile cu care treptat se confundă partea intimă a Ruteanului, a Romînului, a Polonezului, a Caucazianului; călătoriile prin întinsul mare şi bogat al imperiului, localităţile încîntătoare, rîul Volga care devine scump şi înrudit cu sufletul călătorului, întîlnirile interesante cu Ruşii simpatici; prietenii, razele de dragoste pentru o rusoaică, tolstoiştii, blîndeţa poporului, expresia puterii şi a bogăţiei generale inspirîndu-ţi admiraţie, iar cea a sărăciei şi înapoerii — milă; primele încercări de a acţiona în mediul rus; viaţa înaintată şi idealistă a studenţimii universitare, a cărui număr la Moscova se ridică la 14000, la Kiev la 9.000, la Petersburg la 11.000, la Harîcov la 6.000, la Odesa la 5.000, afară de studenţimea şcoalelor superioare tehnice tot atît de numeroasă; însfirşit, belşugul, privilegiile castelor avînd încă multe părţi atrăgătoare... Toate acestea fac, in majoritatea enormă a cazurilor ca vechea inscripţie de pe poarta popoarelor Rusiei: «Lasciate ogni speranza» să nu mai fie văzută de cei meniţi îndeosebi s'o vadă şi s'o şteargă. Sufletul gata de jerte îngheaţă, poporul care ţi-a dat naştere e uitat, lăsat să se nască înainte în umbra glodoasă a satelor, să fie biruit de inerţie... Aceasta nu e Transilvania, e Rusia, domnilor! Nu e Ardealul pe care unii vor atît de mult să-l «salveze», e Sudul Rusiei, unde 3 milioane de Romîni basarabeni, podoleni şi hersoneni îndură aceiaş înstrăinare fatală, ca şi Ucrainenii, *hotărîndu-se mai dinainte, odată cu peirea lor*, in calitate de naţie, întărirea Rusiei, întărirea spiritului şi a puterii de cotropire şi de asimilare a popoarelor mici vecine, decizîndu-se reducerea lor la gradul de vasal politic şi ceiace este şi mai groaznic — vasal *sufletesc*.

Năvălirea eventuală a vieţii ruseşti în viaţa romînimii, care abia astăzi se reculege şi-şi clădeşte palate de comori naţionale, ar însemna peirea romînismului. Şi aceasta atît în regat cît şi în Bucovina, unde simţul naţional nu a fost încă încercat cu fierul călit — la alb. Numai pentru Ardeal n'ar exista în privinţa aceasta nici o primejdie: adevărata democraţie romînească de acolo cu nuanţa ei teoretică, aproape neinfluenţată în trecut de slavism, nu e expusă la aceiaş primejdie de a se desnaţionaliza, ca cei un milion de orăşăni din Romînia — din care milion, o ju-

mătate sînt străini şi Evrei, un sfert femei şi copii, iar o optime bărbaţi, care nu «se ocupă» cu vre-o politică fie internă, fie externă... Să mai adăogăm, că nu putem pomeni aci şi de o masă compactă de 6 $^{1}/_{2}$ milioane de ţărani din Regat, — de oarece, luată ca atare, această masă într'o generaţie sau două poate uşor deveni ceia ce sînt astăzi Romînii din... Odesa cu tot numărul de circa 40 de mii...

 *

Oraşul Akerman are 5000 ha. de pămînt, din care viile ocupă peste 3000; suburbia lui, numită Popuşoiu, are 3500 ha. din care 1500 de vie; a doua suburbie, Turlachii, — circa 4000 ha., din care viile ocupă 2000; a treia suburbie, Şaba, posedă 4000 ha., din care viile ocupă peste 1500.

Oraşul Chişinău, avind 6000 ha. de pămînt, viile lui ocupă peste 3000 ha. Aşa că sînt două centre mai însemnate, de viticultură, în Basarabia: Chişinău şi Akerman. Regiunea viticulturii se întinde până la judeţul de nord al Basarabiei — Hotin. «Codrii» Orheiului şi ai Chişinăului, cu pămînt negru, gras şi puţin nisipos, produc struguri de un caracter cu totul altul decît regiunea nisipurilor din Bugeacul Akermanului. De aceia şi speciile de poamă se deosebesc mult. Dar nu se deosebesc viile acestor două regiuni, în ce priveşte intensitatea culturii.

Mulţumită activităţii zemstvelor judeţene, toate viile pierite de filoxeră, atît la proprietarii mari, cît şi la ţărani, — au fost replantate cu viţă americană. Capitalul special de asigurare în contra filoxerei ajungînd în Basarabia la cifra enormă de 8 mil. ruble, a permis zemstvelor (în care iau parte activă şi reprezentanţii ţărănimii şi răzăşimii romîneşti) să dezvolte operaţii uriaşe de a aproviziona pe toţi doritorii de viţă nouă, care dintâiu era comandată din Franţa, iar în ultimii ani e furnizată aproape excluziv de pepinierile locale încurajate de zemstve. Ca rezultat, Basarabia către 1914 a avut peste 200.000 ha. de vii cu viţă americană, altoite, etc. Acuma, interzicerea vinului şi altor produse de viticultură se va resfrînge imediat, în mod extrem de ruinător, asupra viticultorilor basarabeni, care s'au şi obişnuit atita cu vinuri excelente şi cu struguri delicioşi, foarte eftini în acelaş timp. Strugurii «chasselas», pe pildă, cei mai buni pentru desert, nu costă în Chişinău decât 0,50 bani kgr. Vinurile nouă au bătut, la toate expoziţiile, vinurile din Crimeia, Caucaz şi Turchestan; iar în 1912, vinurile de masă ale lui Cristi din Teleşău, jud. Orhei, au obţinut premiul suprem «Coroana Italiei» la expoziţia din Roma, unde au fost expuse vinurile întregii lumi. Vinuri spumoase, naturale, din Vadul-lui-Vodă susţin cu succes concurenţa şampaniei franceze. Lîngă Chişinău, se află via model a unui mare amator viticultor, armeanul Caprel Davidov, de 100 ha., avînd 240 soiuri de poamă, existente pe tot pămîntul. Pepinierile cele mai vestite se găsesc: lîngă Soroca, o pepinieră aşa numită «Eco» (a societăţii de colonizare evreeşti); lîngă staţia Bacoveţ, aparţinînd direcţiei moşiilor mînăstireşti. Zeci de milioane de port-altoi sînt răsădiţi în fiecare an de viticultorii noi. Operaţii enorme de credit mărunt, pentru restabilirea viilor la ţărani, se fac de administraţiile financiare ale zemstvelor judeţene. In toată Basarabia, nu există nici un sat de răzăşi, care să nu-şi aibă «jia» din nou răsădită. Pe acest teren, bieţii agronomi ai zemstvelor (4—8 pe fiecare judeţ şi cu diploma Academiei de agronomie), propagînd viţa americană, erau nevoiţi dintâi să înveţe limba «moldovenească» a ţării, ca să poată explica ţărănimii principiile viticulturii moderne.

Şi toate acestea, numai şi numai din iniţiativa societăţii locale, ca şi în chestia înzestrării cu şcoli. Zemstvul şi-a îndeplinit în modul cel mai cinstit rolul. Dacă au fost unele greşeli sau abuzuri acolo, unde operaţiile se făceau cu mai multe milioane de ruble, apoi şi ele nu apăreau decît ca nişte excepţii triste.

De 10 ani încoace, pomicultura de pitici a făcut de asemenea progrese mari. «Fabricarea fructelor» e în plină dezvoltare în Basarabia de astăzi. De zarzări nu se mai aude de mult în Basarabia: acest pom prost şi degenerat a fost pur şi simplu stirpit pretutindeni; în locul lui au răsărit plantaţii mari de caise şi piersici.

Ştiţi cît costă în Chişinău un «pud» (17 kgr.) de caise, în răstimpul dela 1—10 Iulie, cînd exportul se face deja imposibil din cauza stării prea coapte a acestor fructe? — Numai şi numai 40 copeice, adică 1 leu şi 5 bani. Cantităţi enorme de povidlă de caise se fac atunci în Chişinău. Aţi văzut vreodată piersici chineze, cu recolta lor abundenţă şi gustul cel mai delicios?

Inchipuiţi-vă: singur Chişinăul exportează în perioada 1 Iunie — 1 Octombre cite 100 de vagoane de fructe, zilnic, spre pieţele

mari din Rusia interioară, de mijloc, de nord, spre Varşovia, Polonia, Moscova, Petersburg, Stockholm, Copenhaga şi Berlin.

Basarabia a fost vestită totdeauna prin nuci şi prune negre, acele din urmă mai ales din codrii Orheiului (Calaraşi-Tuzora). Dar ultimii ani au schimbat faţa lucrurilor: începînd cu cireşii, Basarabia furnizează toate fructele de calităţile cele mai superioare, cultivate pe mii şi mii de ha. de «pitici», de «şpalere» şi «stambe».

«Mulţi din fabricanţi» şi-au făcut deja capitaluri bune cu această adevărată industrie, care e pusă pe aşa baze, încît, cu toate intemperiile, produce anual aproape aceiaş cantitate şi calitate. Mai cunoaşteţi aşa ceva? Şi vă asigur că toate acestea nu sint poveşti din «1001 de nopţi», ci este o realitate, care spre ruşinea oricărui romin din regat pretins cult, nu e de loc cunoscută aici, cu toate că de Basarabia nu-l desparte de cit Prutul! Vechea şi atit de lung-trăitoarea poveste că Basarabia e un fel de ţară de sălbateci, îndărătul căreia se întinde pustiul de fatasmagorie albă al Siberiei, — iată cu ce se hrăneşte mintea unui neam în veacul al XX-lea, cind pe neştiute şi pe nevăzute, vecinii lui, *fraţii* lui mai mici, l-au întrecut în atitea privinţi!...

*

«Zemstvo» este o instituţie de autonomie locală, «desineocirmuitoare», la fel cu consiliile judeţene din Rominia, însă cu competinţă mult mai mare. Conducînd toată gospodăria judeţului, luînd toate măsurile de economie socială, care au însemnătate pentru întreg judeţul, zemstvul judeţean prezintă un fel de «stat în stat» cu bugetul lui independent de bugetul întregului imperiu şi care se compune din impozite speciale plătite de ţărani, răzăşi, proprietari, comercianţi şi industriaşi ai judeţului.

In mijlociu, bugetul zemstvului din fiecare judeţ basarabean se apropie anual de 1 mil. de ruble. Deasupra zemstvelor judeţene, este pus Zemstvul guvernămîntului sau «Zemstvo gubernial,» care se află în raporturi de cooperare (nu de şefie!) cu zemstvele judeţene şi care se ocupă cu chestii şi măsuri de economie şi gospodărie socială, avînd însemnătate pentru întreaga Basarabie. Bugetul Zemstvului gubernial trece de 1 mil. ruble anual.

Zemstvul judeţului Chişinău e cel mai tipic din toate cele trei Zemstve judeţene ale Basarabiei. Aşa numita «Adunarea Zemstvului judeţean», la fel cu consiliul judeţean, se alege regulat din 3 în 3 ani, de către toţi alegatorii judeţului. Consilierii stagiului 1912—1915 sînt:

a) *Aleşi de alegătorii nobili, sau boeri-proprietari mari şi mici:*

1. Alexandru Antonovschi (rus, basarabean).
2. Vichentie Varzar (român).
1. Gheorghe Gonata (romin).
4. Const. Garting (olandez rominizat).
5. Mihail Glavce (romin).
6. Mihail Cecherul-Cuş (romin).
7. Alexandru Leonard (romin).
8. Vasile Lascari (romin).
9. Nicolae Manoli (romin).
10. Trofim Prşemenschi (polonez rominizat).
11. Gheorghe Siţinschi (polonez basarabenizat).
12. Dimitrie Semigradov (romin).
13. Ion Sirb (romin).
14. Gheorghe Surucean (romin).
15. Teodor Surucean (romin).
16. Pantelei Sinadino (turc basarabenizat).
17. Alexandru Şimanovschi (rus puţin basarabenizat).

b) *Aleşii proprietarilor mari şi mici nenobili:*

18. Ion Capetanopulo (grec basarabenizat).
19. Ion Ohanovici (armean basarabenizat).
20. Vartan Hacicov (armean basarabenizat).
21. Hristofor Cerches (armean basarabenizat).

c) *Aleşii obştiilor de ţărani,* cite unul dela fiecare sub-împărţire a judeţului:

22. Gheorghe Bacal (romin, răzăş).
23. Vasile Valicov (rus rominizat).
24. Ion Herţa (romin, mazil).
25. Teodor Erhan (romin, răzăş).
26. Zaharia Prodan (romin, răzăş).
27. Grigore Puşcaş (romin, ţăran).
28. Nicolae Sturza (romin, mazil).
29. Petre Triboi (romin, (răzăş).
30. Damian Ceban (romin, ţăran).

d) In afară de consilierii judeţeni de sus, mai intră în adunarea judeţeană următoarele persoane *ex-officio:*

31. Primarul Chişinăului.
32. Reprezentantul preoţimii judeţene.
33. Reprezentantul ministerului agriculturii şi domeniilor.

Stagiul 1912—1915 n'are numărul complect de consilieri judeţeni: la alegerile din 1912 n'a fost ales numărul complect

de consilieri ai grupului proprietarilor ne-nobili; — în loc de 4 consilieri ai acestui grup ar trebui să fie 8.

Consiliul județean din Chișinău, compus în modul sus arătat, întrunindu-se după alegerile din 1912 pentru prima seziune (2 săptămîni), și-a ales comitetul permanent executiv pe 3 ani, adică așa numita «Zemscaia uprava». Această instituție care de fapt conduce toată gospodăria județului, e organizată în modul următor: Președinte, Mihail Glavce (romîn). Membri, Mihail Razu (romîn) și Petre Leonard (romîn).

Restul personalului din Comitetul executiv — «Uprava» — sînt funcționari, primiți în slujbă de către d-nii Glavce, Razu și Leonard. In afară de funcționarii mai mici și mai puțin însemnați, personalul marcant al Zemstvului județan se compune din:

Secretarul Edmund Piasețchii (polonez), ajutorul lui, Ștefan Cionu (romîn), contabil Andrei Tolmaciov (rus), ajutorul lui, Ion Chiropulo (grec rominizat); agronomul județului Teodor Pojoga (romîn rusificat), agronomi de circumscripție: Anton Sedleacec (ceh), cu reședința în satul Afumați; Sighismund Volischii (polonez) în satul Vorniceni; Vladimir Nicopolschii (rutean) în satul Budești; Inginerul Zemstvei județene este Ismail Lalevici (rutean basarabenizat).

Medicul șef al zemstvei județene Dimitrie Morozov (rus); Medicii de circumscripții din județ: Evfimie Blanc (evreu) în satul Nisporeni; Teodor Scordeli (grec rominizat) în satul Străşeni; Grigorie Ștern (german) în satul Vadul-lui-Vodă; Moise Varșavschii (evreu) în tirgușorul Hincești; Ludmila Cosorotova (rusoaică, femee medic) în Chișinău; Valentina Zverjhanovscaia (ruteancă, femee medic) în satul Boldurești; Vasile Polzin (rus) în satul Șișcani; Neculai Gorgos (romîn) în satul Ciuciuleni; Anna Fedorcenco (ruteancă, femee medic) în satul Pîrjolteni; Ecaterina Vasilieva (rusoaică, femee medic) în satul Ialoveni: Iacob Țhvetadze (georgian) în satul Boldurești și Boris Chiriacov (romîn rusificat) în satul Vasieni.

Medici veterinari: Solomon Calb (evreu) în Chișinău, Teodor Cuzicev (rus) în satul Vorniceni, Petre Vasiliu (romîn) în Hincești; și Pavel Grosul (romîn) în satul Nisporeni.

Pe lingă «Zemstvo» din Chișinău mai sint încă cîteva instituții și numeroși slujbași, dar...

Din lipsa de loc și timp aminăm descrierea de mai departe a Basarabiei moderne și în special a zemstvelor basarabene până la No. viitor al «V. R.». Credem că și cele arătate

mai sus descopăr pentru publicul romînesc ceva absolut nou, evidențiindu-se organizația solidă socială a Basarabiei, celei socotită drept «sălbatecă» de către frații romîni liberi, dintre care *nici unul* în cursul unui veac întreg nu și-a dat osteneala să se intereseze macar ceva mai detaliat de viața de acolo.

Față de toate cele arătate mai sus și cu cele nearătate încă — cîte și ce prostii, basme și vechituri veți constata că stau în creerii romînilor din regat, în privința Basarabiei! Această necunoștință, ignoranță excepțională, unică pentru veacul al XX-lea, a și determinat la romînii «moderni» curentul ruso-fil și anti-basarabean. Totul e invers, pervertit, antinatural în raporturile romînimii din regat cu Rusia și Basarabia. Cînd îți lipsește orice bază pentru a judeca lucrurile — ce concepție ai putea avea în privința lor?...

Până la alt articol, în treacăt vom nota numai că, caracterizînd mai sus în dreptul fiecărui nume de ales al zemstvului naționalitatea lui, trebue să ținem minte că epitetul «romîn» nu însamnă naționalist romîn: ci numai basarabean de origină, prin graiul obișnuit cu slugile, țăranii, dar nu cu copii lui, sau în societate, în slujbă, etc. In afară de consilieri județeni, țărani și răzăși, toți ceilalți localnici romîni de mult s'au supus vieții intelectuale rusești și culturii largi materiale și sufletești care îi acopere toată existența.

Și aș dori mai ales ca, cetind toate cele de mai sus, să nu vă gîndiți că romînii basarabeni își supun viața relativ atît de dezvoltată, în calitate de ruși.., Nu! să pătrundeți în rostul unei singure constatări: dacă toate aceste energii de care se arată capabili ar fi fost îndreptate numai spre propășirea *noastră* națională a tuturor, — unde am fi ajuns! Sub Rusia, în veșnică luptă cu guvernul, basarabenii au obținut dela soarta vitrigă ceiace voi nu puteți să organizați, cu toată libertatea și Constituția voastră.

Și dacă ei totuși recunosc că au făcut «atît de puțin» în comparație, de pildă, cu Germania, apoi cu ce drept «opinia publică» din Romînia, cu «curentele» ei actuale, se mîndrește că «calitativ avem forțe egale cu cele germane»? Cum nu-și vede relele inițiale, cum nu tinde la înlăturarea lor, la avîntul spre înălțimile sociale ale progresului?

. . . .

Ne mai rămîne aci locul să schițăm organizația Basarabiei polițienească, administrativă și judecătorească.

Organizaţia Basarabiei.

a) Organizaţia poliţienească.

I. LA ŢARĂ.

1. *Aleşii satului:*

a) Primarul sătesc *(Selīschiī Starosta).*

b) *Deseatschii* (unul la 10 case săteşti).

c) *Sotschii*, adică sutaş (unul la 100 case).

Funcţiile lor:

Paza de noapte, cooperarea şi ajutorarea poliţiei superioare; aducerea citaţiilor judecătoreşti, executarea hotăririlor obştiei săteşti şi sentinţelor mici judecătoreşti, cooperarea autorităţilor în general, facerea tuturor constatărilor provizorii şi încheerea primelor procese-verbale la faţa locului, etc.

Pentru executarea *în scris* a îndatoririlor aleşilor satului serveşte scriitorul sătesc, sau *Selīschii Pisarī* (notarul), tocmit de obştia sătească şi confirmat de Zemschii Nacialnic (Administrator-Judecător de plasă) cu consimţimîntul poliţiei judeţului.

2. *Aleşii «Volostei»* (districtului mic):

a) *Volostnoi Starşina* (primarul, capul districtului).

b) Sutaşii volostei sau *zasedatelii*, consilieri.

Pentru cancelaria districtului serveşte Notarul de District *Volostnoi Pisarī)* numit de Zemschii Nacialnic după dorinţa obştiei districtului (compusă din delegaţi din toate satele districtului cîte unu la 10 case) dar cu aprobarea poliţiei judeţului şi Direcţiei Guberniale.

Funcţiile poliţieneşti a acestor persoane sînt foarte mărginite şi ele servesc mai mult ca punct de legătură între sate şi autorităţile superioare. Împart şi primesc poşta unde nu se găsesc oficii poştale, etc...

3. *Uriadnic* Poliţienesc (subofiţer de poliţie) unul pe 5—25 sate sau şi mai multe; pentru populaţia dela ţară e prima şi nemijlocita autoritate de poliţie. Face primele cercetări, procese-verbale, arestează pe acuzaţi sau suspecţi, execută ordinile superiorilor lui, cooperează cu toate autorităţile, perceptorii, etc...

4. Uriadnicului i se dau ca ajutoare *Strajnicii* săteşti, ai strajei judeţiene poliţieneşti (ceva la fel cu jandarmii rurali); aceştia sînt concentraţi cîte 2—5 numai în satele mari şi tîrguşoare.

5. *Stanovoi pristav* (comisar de poliţie de plasă), în fiecare judeţ 3—6. Ofiţerul de poliţie are sub ordinele lui pe uriadnici şi strajnici. Cooperează cu autorităţile administrative, judecătoreşti, de finanţe, etc... Foarte des este înlocuit de aspiranţii la comisariat.

6. *Ispravnicul* judeţului (Prefectul judeţului cu funcţii numai pur poliţieneşti); şeful întregii poliţii din judeţ are un ajutor (subispravnic) şi o cancelarie specială *(Uezdnoe Poliţeiscoe Upravlenie)* sub direcţia poliţiei judeţiene.

7. *Gubernator* (Guvernator), *Cancelaria lui* şi Direcţia Gubernială *«Gubernscoe Pravlenie»* se află în diferite relaţii de şefie şi control asupra tuturor organelor sus arătate de poliţie.

II. La oraşe.

1. Oraşele Chişinău, Acherman şi Ismail au poliţai speciali *(Poliţeimeister)*; aceste oraşe sînt împărţite în circumscripţii *(uceastoc)* fiecare în frunte cu un *«Pristav»* - comisar, care are şi 1—2 ajutori *(Pomoşcinic Pristava)*; circumscripţiile sînt divizate pe ocoale, fiecare avînd în frunte cîte un *Ocolotocinii Nadziratei*, (inspectorul ocolului) subofiţer, dar poate fi şi ofiţer de poliţie.

Gradul inferior *Gorodovoi*, adică sergent de stradă.

Şefii şi controlul sînt de asemenea Gubernator, cancelaria lui şi Direcţia Guberniei (Gubernscoe Pravlenie).

2. Bender, Orhei, Soroca, Bălţi şi Hotin au fiecare în fruntea poliţiei pe Ispravnicul judeţean. Aceste oraşe se divid în cîte 2—3 circumscripţii în fruntea cărora stau inspectorii de poliţie *(Poliţeischii Nadziratelī* sau *Pristav)* şi subalternii lor. Funcţionarii inferiori sînt gorodovoii (sergenţi de stradă) şi strajnicii. Şefii superiori aceiaşi.

3. Chilia, Reni, Bolgrad, Cahul şi tîrguşoarele mai mărişoare au pe inspectorii de poliţie *(Pristav)*, avînd ca ajutor pe subalterni, sergenţi şi strajnici. Toţi aceştia depind de Ispravnicul judeţului Ismail. Autoritatea superioară deasemenea este Gubernatorul, etc...

4. Judeţul Ismail (cele trei judeţe luate dela Romînia) are o deosebită organizaţie poliţienească inferioară, şi anume:

Aci nu există «volosti» sau districte mici. Fiecare obştie sătească formează o *comună* al cărei *primar* şi notar *(Pisarī)* reprezintă autoritatea inferioară de poliţie; afară de ei mai sînt sutaşii-consilieri comunali. Primarul este ales; notarul numit de către Ispravnic. Restul este identic cu celelalte judeţe, adică: uriadnici, strajnici, stanovoi pristav, ispravnic. Gubernatorul cu cancelaria lui şi Direcţia gubernială

formează şefia superioară deasupra căreia stă numai controlul suprem al Senatului.

b) **Organizaţia administrativă.** — 1. Aleşii obştiei săteşti şi notarul aceiaşi ca şi'n organizaţia poliţiei.

2. Aleşii volostei şi notarul ei aceiaşi ca şi în organizaţia de poliţie.

3. *Zemschii Nacialnic* (şeful local al pămîntului), părintele şi epitropul ţărănimii sectorului său.

In fiecare judeţ sînt 5—9 Zemschii Nacealnici. In toată Basarabia sînt circa 50; în jud. Ismail nu sînt.

Pot fi numai din nobilime (se fac şi «excepţii» !) şi chiar fără instrucţie şi diplomă, dar ţin toţi examene în faţa unei comisii speciale guberniale.

Sînt de preferat absolvenţii universităţilor sau ofiţerii în rezervă sau în retragere şi mai ales din boerii locali. Toată viaţa internă a satului şi districtului este regulată de Zemschii Nacialnic; el nu atinge numai serviciul exterior poliţienesc, dar indiciile şi poruncile lui se execută de toţi poliţiştii din judeţ, dela Stanovoi Pristav (Comisar de plasă) în jos.

Ca administrator, veghează stocul permanent de cereale, urmăreşte nivelul moral, îndepărtează pe persoanele primejdioase, controlează budgetul şi aplicarea lui la sate şi voloste, întăreşte sau anulează hotărîrile obştiilor săteşti sau acele luate de voloste, controlează lucrările comune, starea drumurilor, mersul instrucţiei pe la şcoli. Orice călcare a legilor, circulărilor şi obiceiurilor recunoscute ale pămîntului, imediat şi personal o cercetează, dar atunci în calitate de judecător de pace, care funcţiune se referă la organizaţia judecătorească.

4. *Gubernscoe Prisutstvie*, adică «Prezenţa Gubernială», se ocupă de trebile ţărănimii sub preşidenţia Guvernatorului; se compune din 3—4 membri speciali consilieri şi din cîte 2 Zemschii Nacialnici, invitaţi pe rînd la şedinţele ei. Această dregătorie controlează toată viaţa ţărănească în mod pur administrativ.

Toţi Zemschii Nacialnici sînt supuşi lui «Gubernscoe Prisutstvie» şi Gubernatorului ca preşedinte al acestei instituţii.

Toate numirile şi acţiunea aleşilor satelor, volostelor ca şi ale Zemschii Nacialnicilor, se fac şi se controlează de «Prisutstvie», care cercetează plîngerile celor inferiori în contra organelor superioare.

Unul din membri «Prisutstviei» avînd trecutul de judecător, e însărcinat cu controlul procedurii judecătoreşti la judecătoriile de voloste şi la Zemschii Nacialnici, dar numai privitor la forma procedurii (nu la conţinutul hotărîrilor şi dosarelor), apoi la aplicarea şi încasarea amenzilor, la diferite sume băneşti aflate în îngrijirea Zemschii Nacialnicilor, legea timbrului fiscal, regularitatea activităţii acestor administratori-judecători, etc. Esenţa dosarelor însă, şi rezoluţiile lor dela judecătoriile de voloste şi dela Zemschii Nacialnici poate să se ridice la competinţa de apel a Adunării judeţene şi la aceia de casaţie a Senatului.

De fapt Gubernatorii şi Zemschii Nacialnicii cu ajutorul poliţiei şi prin funcţiile judecătoreşti ale acestor din urmă amestecate cu cele administrative, au toată ţărănimea în arbitrarul lor absolut care e temperat numai de lenea şi nepăsarea acestor şefi, din care cauză ţărănimea trăeşte în uitarea şi libertatea veacurilor medii.

5. Autoritatea administrativă are şi Direcţia gubernială, adică *Gubernscoe Pravlenie*, care se compune din: Vice-Gubernatorul (directorul Provleniei) şi 3—4 consilieri speciali, sub preşidenţia Gubernatorului. Dar această instituţie influenţează populaţia guberniei numai prin poliţie, neamestecîndu-se în viaţa internă a ţărănimii, care e obiectul lui Gubernscoe Prisutsvie. Insă Gubernscoe Pravlenie are în competinţa sa administrativă toate chestiile privitoare la evreime, poliţie, de recrutare, veterinărie, medicina de stat, căi de comunicaţie, geometrie, conform cărui lucru este împărţită pe secţii, fiecare sub şefia unui consilier gubernial, etc.

c) **Organizaţia judecătorească.** — 1. *Volostnoi Sud*, judecătoria de «voloste» (District mic) e competentă pentru pricini şi contravenţii mărunte ale sătenilor (până la 30 de ruble sau 15 zile arest). Ea nu e instanţa claselor privilegiate.

Se compune din judecători speciali de voloste (4—5) aleşi de obştia volostei sub preşidenţia lui Volostnoi Starşina (primar de district) şi are un secretar special *(Deloproizvoditeli)* numit de Zemschii Nacialnic.

E cea mai corruptă şi nedreaptă formă de judecătorie din Rusia, dar care singură păstrează încă obiceiurile pămîntului şi judecă după «convingere şi conştiinţă».

2. *Zemschii Nacialnic* în calitate de judecător de pace, după iniţiativa lui şi după părerea lui începe orice proces ca şi după

plingerile părţilor, penal şi civil. E instanţa de apel pentru judecătoria de voloste.

Competinţa lui e până la 500 ruble şi până la 6 luni inchisoare, fără suprimarea drepturilor civile ale acuzatului.

Avînd «convingerea internă» de vinovăţie, poate in mod administrativ să aresteze pe oricine pe termin nelimitat până la pronunţarea sentinţei sale. Dar el răspunde foarte sever cind o asemenea procedare nu a fost intemeiată. Această autoritate i s'a dat pentru repeziciunea acţionării in interesul ordinei de stat.

Acelaş lucru in domenful procesului civil. Ca tutor al ţăranilor, el poate să oprească orice acţiune de recheziţie sau licitaţie la ţărani, poate să nu admită ruinarea inculpatului de către reclamant, să oprească toate celelalte autorităţi, exceptînd puterea procurorului, şi să nu le admită in sectorul lui să funcţioneze.

După intenţia legii, rolul lui Zemschii Nacialnic e cel mai binefăcător. In practică insă acest rol este foarte des redus la arbitrajul sălbatic şi la bunul plac. Sint şi excepţii bune.

3. *«Uezdnîi Siezd»* sau «Adunarea judeţeana a Domnilor Zemschii Nacialni» cu participarea:

membrului judeţean al tribunalului gubernial,

ajutor de procuror de judeţ,

unul din judecătorii onorifici judeţeni de pace,

şi sub preşidenţia mareşalului judeţean al nobilimii sau a unui membru special perpetuu al «Adunării judeţene». Este o instituţie judecătorească de casaţie pentru judecătoria de voloste şi de apel pentru judecătoria lui Zemschii Nacialnic. Deasupra «Siezdului» este pusă instanţa de casaţie şi de interpretarea legilor — Senatul. Ţine şedinţe pe sesiuni in fiecare lună.

4. *In judeţul Ismail.* — In oraşele şi comunele acestui judeţ in loc de Zemschii Nacialnici, funcţionează *Judecătorii de pace* numiţi de tribunal şi dependinţi de tribunal in mod disciplinar. Competinţa — 500 ruble şi 6 luni inchisoare. Ei formează in Ismail adunarea lor judeţeana *«Siedz»*, ca instanţă de apel cu participarea unui membru din tribunal, a ajutorului de procuror şi sub preşedintele numit special. Mai departe instanţa de casaţie este Senatul. Acest judeţ n'are judecătorie de voloste sau de comună. «Siezd» are sesiuni in fiecare lună.

5. *In Chişinău. — Şase judecătorii de pace de ocol* formează pentru apel adunarea *«Siezd»* a lor cu participarea aceloraşi persoane ca şi'n judeţul Ismail. Casaţia — Senat. Aceşti judecători de pace sint aleşi pe 3 ani de către zemstvoul (dieta consiliul) judeţean din judeţul Chişinău din numărul persoanelor, ce au dreptul de a fi judecători de pace. Competinţa: 500 ruble şi 6 luni inchisoare.

6. In restul oraşelor din Basarabia funcţionează judecătorii orăşeneşti de ocol *(«Gorodscoi Sudiea»)*, numiţi de tribunal. Apel — Adunarea judeţeană (Siezd), Casaţia-Senat. Competinţa: 500 ruble şi 6 luni inchisoare.

7. *Tribunalul din Chişinău («Ocrujnoi Sud»)*, judecă toate procesele mai mari din toată Basarabia. In afară de personalul lui permanent în Chişinău, mai are în fiecare judeţ cite un membru judeţean *(Uezdnîi Cilen Ocrujnoho Suda)*, un ajutor de procuror judeţean, *(Uezdnîi Tovarişcî Procurora*, un *Sudebnîi Pristav* judeţean al Tribunalului (Portărel), şi cite 3—5 Jude-instructori *(Sudebnîi Sledovatel)*. Sesiunile de toamnă, iarnă sau primăvară ale lui «Ocrujnoi Sud» au loc în fiecare judeţ.

Portărei *(Sudebnîi Pristavi)* mai sint şi pe lingă fiecare «Siezd» judeţean sau orăşenesc (de Zemschii Nacialnicii sau Judecători de pace) in număr de 1—2 pentru licitaţii mărunte şi mijlocii.

Alexis Nour

Cronica externă

Faza ultimă a războiului

Politica noastră externă a fost pusă la una din cele mai grele încercări de marele războiu european. Popor nedeprins cu zguduiri mari şi cu mari sacrificii din cauza îndelungatei dominaţii turceşti în timpuri mai vechi şi din cauza vecinătăţii cu două mari împărăţii în vremuri mai nouă, politica noastră externă se mărginea la gravitarea într'o sferă sau alta după împrejurări, iar idealul nostru naţional în jurul căruia acum se face atîta zgomot era mai mult o temă pentru discursuri ocazionale decît o ţintă bine definită şi urmărită cu încordare continuă şi sacrificii.

Intr'o astfel de atmosferă e lesne de înţeles de ce în faţa războiului european, noi nu ne-am aprins imediat de dorinţa de expanziune într'o parte sau alta, de ce primul nostru gînd a fost să ne liberăm de legăturile care ne obligau la sacrificii, să ne îngrijim de fiinţa noastră proprie şi ca melcul să ne retragem în carapacea neutralităţii la apropierea furtunii, aşteptînd să se lumineze.

Nu e azi momentul potrivit pentru a cerceta dacă am făcut bine sau rău. Dată fiind unanimitatea cu care a fost primită neutralitatea, este evident că am făcut dela început ceia ce era natural să facem.

Neutralitatea noastră însă era de fapt un fel de termen de gîndire, căci nimeni nu putea crede că, în prefacerile mari din orient, noi vom consimţi definitiv să nu luăm parte.

Am arătat într'un număr precedent, cum credinţa în victoria puterilor Inţelegerii a creat la noi un puternic curent războinic contra Austriei.

Acest curent a avut raţiunea lui de a fi atîta timp cît Ruşii înregistrau progrese şi ameninţau cu o mare invazie în Austria.

Chiar în aceasta fază el era rezultatul unei superficiale cunoaşteri a raportului de forţe germano-rus, dar avînd aparenţele de partea lui, el era mai mult de cît justificat. De îndată ce Ruşii au căzut într'o evidentă inferioritate, acest curent a devenit un anahronism periculos, căci el a transformat ignoranţa pe care era bazat, într'o chestie de ambiţie politică internă şi a dat loc la frămîntări zadarnice agitînd pentru un ideal ce devenise evident intangibil, dar care cucerind inimile mulţimii salva popularitatea promotorilor curentului.

Dar dacă acest curent nu a putut da nimic mai mult decît o agitaţie sterilă, va rămîne totdeauna un punct de întrebare, pentruce noi nu am luat parte cu hotărîre la acţiunea în contra Ruşilor, odată ce armatele ruseşti s'au dovedit inferioare.

Şi răspunsul îl putem întrevedea de pe acum. Frica de necunoscut, lipsa unei informaţii precise adunate din vreme, coordonate şi controlate, au dominat politica noastră în actuala criză, mai mult decît îi este permis unui popor să se îndoiască fără a se compromite. Ne luînd parte la acţiunea începută în Mai contra Ruşilor, am dovedit că nu am înţeles nimic din desfăşurarea evenimentelor şi că ne-am lăsat la voia împrejurărilor. Am adoptat cu alte cuvinte un sistem de politică externă empirică care ar putea eşi bine în cazul de faţă, dar care e cu desăvîrşire condamnabil şi periculos ca sistem de guvernămînt.

Astăzi lucrurile merg spre clarificare completă. Ruşii împinşi până pe linia Dvinei, iar Franceţii pironiţi pe poziţiile pe care au rămas după bătălia dela Marna, dau ragaz Germanilor de a merge spre Constantinopol şi Asia-Mică, cheia întregului războiu. Odată Germanii ajunşi la Constantinopol, nedumerirea noastră va lua sfîrşit. Dacă pericolul unei păci premature propuse de Anglia, va fi îndepartat, noi tot vom mai putea avea rolul nostru.

După înfăţişarea de azi a lucrurilor este puţin probabil că Germanii se vor mulţumi cu succesele lor de până acum contra Ruşilor.

Interesul German fiind de a pătrunde în Asia-Mică şi a fi acolo cît mai în siguranţă, ei nu vor putea încheia pace înainte de a scoate Marea Neagră de sub ameninţarea Rusiei.

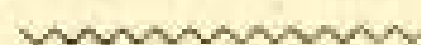
De aceia trebue să privim întreaga acţiune din Polonia şi ameninţarea Petersburgului, ca o acţiune destinată a atrage grosul forţelor ruseşti în nord, într'o regiune sterilă şi îndepărtată de regiunea Mării Negre unde se va da lovitura decisivă Rusiei.

Ne aflăm de astă dată în faţa unui nou războiu, pe care

deocamdată nu-l mai împedică decît rezistenţa Serbiei şi detaşamentele anglo-franceze dela Salonic. Odată aceste obstacole îndepărtate, armatele germano-turce se vor împărţi pentru a merge pe cele două teatre nouă de războiu, spre Egipt şi în Sudul Rusiei. La această din urmă acţiune vom trebui să luăm parte şi noi, căci de astădată nu e numai vorba de a lua ce e al nostru, Basarabia; ci şi de a păstra proporţia de forţe în sud-estul Europei, faţă de o Bulgarie mărită cu Macedonia.

Astfel ceia ce nu am făcut pe baza unei cercetări teoretice, vom fi obligaţi a face sub imperiul unor necesităţi practice inexorabile.

A. Corteanu.

Cronica Teatrală

BUCUREŞTI

Mărioara Ventura.

Joci într'o piesă...

Actorul supără pe scriitor şi scriitorul rămîne de faţă în interpret, ca să-l plîngi... Chiar bine jucată, o piesă e mai bună în ceia ce n'a putut să fie realizat.

Scena e un haos; în golul ei cuvîntul însuş, fără preţ, ia corp. Cuvîntul trece ca o pasăre străină. Scene întregi trec astfel călătoare pe lîngă actori: piesa e una, personagiul ei e alta. Un rol este pentru un singur om, ca în afară de teatru. Ca să fie toate piesele cu putinţă, numărul actorilor ar trebui să fie cît lumea. un catolicism.

Mărioara Ventura răstoarnă această improvizaţie de lege, pe care o împuternicim cu viaţă tocmai ca să o poată răsturna Ventura... Aci e Porto-Riche, dincoace-i Ventura... Vezi pe Ventura şi uiţi pe Porto-Riche. Atent ca un olar şi meşter ca un faur, fragil ca un urcior şi scăpărător ca o potcoavă, Porto-Riche pare nou şi vine în crescătoria teatrală de absurdităţi, cu un pas antic, cu o nobleţă de atitudini gingaşă, ca un general elenist atins de reumatismul încheeturii. Actorul în mînile acestui scriitor slujeşte ca o fereastră unei odăi să se vadă interiorul, autorul. El respiră greu în Porto-Riche, se zbate şi nu scapă.

Pe scenă e singură Ventura, o bucată delicată de femee, care eclipsează pe tatăl. Actorul trebuie să fie în datina lui bastardul multiplu al tuturor indivizilor care au născut o piesă în cîteva acte, plină de odrasle de-ale lor.

Cît sîntem de acord cu o grămadă de oameni prevăzuţi cu o pană, ca să aplaudăm talentul ciudat de întortochiu şi vast al Venturii! Ne pomenim formulînd elogii cu o convingere pretenţioasă şi căzînd în meseria trivială de a lăuda o persoană vie şi expusă în mod public la felicitări, ovaţii, buchete... Dar dacă seri întregi ai căutat zadarnic un defect serios, o pricină de gîlceavă şi n'ai descoperit nimic

îndeajuns de formal ca în sfîrşit să faci în frază ochiuri de ştreang sau măcar sfîrcuri de biciuşcă, trebuie — nu este aşa? — să te supui, şi alături de duioşii brotaci, să cînţi gloria înţeleasă cu egalitate.

Ce puţin lucru e talentul! un trup gentil de insectă, nişte mîni foarte albe, genunchi bine încheiaţi, călcîiul sprinten. Un fel de-a spune cuvîntul, par'că supt cu buzele dintr'un ciorchine bălan, un fel de-a ridica un deget şi de-a strecura o privire; un fel de-a pune piciorul ca pe o piatră'n rîul albastru. Un sensualism a toate.

Un rezumat provizoriu de organe şi gesturi, poate să ducă greutăţile geniului într'însul, fără să pară, cu un atletism secret. Poate să zguduie ca infernul, poate să bucure, să îndulcească. Sînt spectatori care ies din teatru beatificaţi...

T. A.

Peregrinaţii directoriale

Teatrul Naţional din Bucureşti, pe care ne-am deprins a-l socoti drept cea mai însemnată instituţie de artă a ţării noastre, pentrucă reprezintă o forţă vie de persuaziune pe tărîmul cultural, trece de vre-o cîţiva ani prin nişte faze critice, care se impun în mod imperios atenţiei noastre.

Crizele suferite în ultimii ani n'au avut de efect să zdruncine numai situaţia financiară a Teatrului, ci au avut o repercursiune, în deosebi regretabilă, asupra opiniei pe care publicul spectator şi-a format-o despre mijloacele artistice de care dispune prima noastră scenă. Pricina acestor oscilări nefaste pentru bunul mers al Teatrului, nu trebue prea mult căutată, căci crizele corespund exact schimbărilor succesive, recent intervenite în conducerea instituţiei de care ne ocupăm.

Schimbările acestea au fost atît de dese, atît de rapide şi de neprevăzute, încît nimeni nu va fi surprins, dacă vom exprima îngrijorarea noastră, pentru soarta ce ele sînt menite a pregăti primei noastre scene.

Teatrul, fiind în primul rînd o instituţie de artă, cere din partea conducătorului său, pe lîngă o pregătire aleasă şi neîntreruptă, un temperament deosebit. Sînt firi asupra cărora teatrul exercită o fascinaţie irezistibilă, firi care, mînate de un resort invizibil, dar real, caută să-şi apropie cu pasiune toate amănuntele necesare unei depline cunoştinţi a genului. Asemenea temperamente sînt singurele menite să se afle în fruntea unui teatru, dar consideraţia aceasta, aproape axiomatică, se pare că e socotită ca inconvenientă, tocmai de cei mai indicaţi s'o ţie în samă.

Pe lîngă firea pasionată pentru arta teatrului, cerută unui bun conducător, e necesară acestuia o cultură teatrală îndelungată, care

să-i dea posibilitatea unei selecţii întinse în literatura dramatică universală. E o constatare îndeobşte cunoscută, că scrierile noastre dramatice de valoare sînt atît de rare şi de disparate, încît nu se poate vorbi în mod serios de o stabilitate în producţia acestui gen la noi în ţară.

Ei bine, misiunea directorului e, în acest caz, aceia de a se adresa întregii literaturi dramatice străine — nu numai celei franceze — şi a experimenta pe scena noastră, ceia ce convine mai bine sufletului romînesc, pentruca din ciocnirea atîtor reprezentări variate, să iasă scînteia artei originale aşteptată.

Dar cultura teatrală cere o pregătire anevoioasă şi îndelungată. Nu ajunge numai acumularea unei anumite cantităţi de cunoştinţi în acest domeniu, căci se poate demonstra uşor că, din două sute de piese citite, abia opt sau zece pot fi cu succes reprezentate. Dintre piesele străine, al căror conţinut se revelează cititorului, o mare parte au un caracter pur local, altele, printr'un capriţiu de imaginaţie al autorului, sînt nereprezentabile pe scenă, altele, care ar putea fi reprezentate, cer cheltueli enorme de montare, sau forţe artistice prea mari... altele, prin caracterul lor amoral, nu convin unei instituţii culturale şi, în fine, e o ultimă categorie de piese, de pildă acele ale lui Bernard Shaw, Wedekind ş. a., care nu pot fi reprezentate, pentrucă nici publicul nici artiştii noştri nu au pregătirea necesară în acest sens.

Acest tablou succint al piedicilor de care trebue să se lovească, la prima alcătuire a repertoriului, directorul unei scene subvenţionate de stat, condus deci de anumite considerente morale, ne explică de ce, în mod necesar, în lipsă de cunoştinţi speciale, el lasă să se strecoare şi atîtea piese mediocre, sau de o picanterie atrăgătoare.

Aşa dar, problema cunoştinţelor necesare unui bun director se înfăţişază cu un caracter grav, mai ales dacă ne gîndim că literatura dramatică franceză,— singura mai mult citită la noi,— e cunoscută abia convenabil din exibiţiile unei anumite edituri, pe cînd teatrul german, englez, italian, norvegien, ungar, austriac, ajuns la o frumoasă desvoltare, e aproape cu desăvîrşire ignorat.

Dar misiunea directorului nu se mărgineşte numai la alcătuirea repertorului, care singură e o sarcină destul de grea. El trebue să aibă şi simţul acela ager şi deosebit al scenei, care te face să descoperi imediat, dintr'un gest, sau dintr'o vorbă a artistului, văpaia ce mocneşte înăbuşită în sufletul lui. Aceasta e una din cele mai însemnate meniri ale directorului şi poate cea mai grea. Căci, în definitiv, prin efectul unei voinţi neobosite, un spirit poate digera cu febrilitate un haos întreg de lecturi dramatice, dar niciodată, cel neînclinat de fire nu va putea să aibă imaginaţia constructivă şi inspirată, care să pătrundă în sufletul timid al debutantului şi să descopere, prin legături de simpatie, ceia ce e mai ascuns şi mai promiţător în temperamentul

acestuia. Adesea ani întregi, dacă nu chiar o viață întreagă, în lipsa unei atari încurajări și juste repartiții de roluri, artiști care ar fi putut fi de valoare, rămîn umili și condamnați la veșnicul cabotinaj. Și ce frumoasă înălțare, cînd selecția pricepută a conducătorului, a ridicat la maximum forța creatoare a fiecărui artist și a reunit sforțările lor într'un ansamblu armonic. Pentru aceasta se cere însă directorului și o oarecare elevație morală, care să excludă părtinirea și care, în interesul superior al artei, să îndepărteze orice conflicte și considerații pur personale.

De misiunea aceasta a repartiției rolurilor, care succede descoperirii talentelor artistice reale, ar fi putut fi scutit directorul, dacă scena noastră ar fi dispus de regisori luminați și bine educați în acest scop. Dar se știe că tocmai aceștia nu abundă în teatrul nostru. In lipsa lor, cum toată greutatea gestiunii artistice trebue să fie suportată de director, singurul răspunzător în fața criticei, se înțelege că rolul pomenit trebue să fie împlinit de acesta. Apoi, dacă s'ar da o mai mare amploare repertorului, așa ca el să cuprindă și opere teatrale istorice, de structură mai complicată, s'ar cere directorului și cunoașterea istoriei moravurilor, a costumației, a stilurilor arhitectonice, a combinației luminilor, fără a mai conta și pe cerinți neprevăzute.

Dar toate calitățile pomenite, presupunînd că ar fi întrunite în persoana cuiva, n'ar avea decît o valoare cu mult atenuată, dacă n'ar fi strîns legate de acea fericită cumpătare a firii, care să permită o bună administrare a resurselor financiare, de care ar dispune teatrul la un moment dat. Numai administrația moderată, care ar ști să întrunească într'o considerare unică, perspectiva de înlesnire progresivă a vieții artiștilor și posibilitățile de echilibru în cheltuelile de montare, ar putea forma baza primă a propășirii teatrului...

Acestea sînt, în rezumat, calitățile esențiale cerute unui bun director: priceperea în administrație, vastă cultură dramatică și nervul teatrului. Dacă la aceste însușiri fundamentale, conducătorul va adăuga și energia necesară pentru domolirea spiritelor, adeseori recalcitrante ordinei, ale artiștilor, precum și ingeniozitatea unor invenții nouă pe tărîmul înjghebărilor teatrale, atunci desăvîrșirea sa va fi cu atît mai deplină.

Un lucru încă. Teatrul național nu va putea realiza niciodată, în toată intensitatea, menirea lui educatoare, atîta vreme cît fluctuațiile politice îi vor stingheri mereu autonomia. Teatrul e o instituție de cultură superioară, un focar de lumină orbitoare, ale cărui raze trebue să pătrundă în adîncul sufletelor indivizilor și în penumbra tuturor instituțiilor umane. El trebue să smulgă masca absurdității și a ipocrizei, să dea îndemn virtuții și să epureze întreaga viață publică. Pentru a-și putea exercita pe deplin înalta lui menire educatoare, trebue să se înțeleagă că teatrul e deasupra tuturor instituțiunilor, fie

ele publice sau particulare, tocmai pentrucă întreg cadrul de acțiune al acestora poate fi transportat pe scenă și judecat sub sancțiunea oprobiului public.

Ca să se facă un pas serios spre o mai deplină autonomie, se cere ca buna conducere artistică și administrativă a teatrului, să facă tot mai inutile și mai imposibile incursiile ministeriale și să se creeze o oarecare stabilitate în funcția directorială. Dar până la găsirea unei persoane care să poată realiza această dorință, e necesară înființarea unui corp luminat de regisori de carieră, cărora să li se dea posibilitatea unei cît mai largi inițieri în tainele artei teatrale. Astfel sarcinile direcției, ar fi mult micșurate. Iar până la ivirea aceluia care se va arăta demn de conducerea destinelor teatrului, să se numească în fruntea direcției oameni care, cel puțin cu aproximație, să prezinte însușirile cerute.

Azilul de Noapte

piesă în patru acte, de Maxim Gorki

In taverna dărăpănată, care servește de cadru celor patru acte ale *Azilului de Noapte*, nu se desfășoară o dramă unică, ci aproape tot atîtea tragedii diverse, cîte personaje se ivesc pe scenă. Fiecare apariție aduce în arenă o contribuție nouă la spectacolul mizeriei și al degradării omenești, și numai firul durerii neînvinse întrețese episoadele disparate, dînd coloritul unitar tristelor tablouri ale vieții celor „dela fund".

Ca mai toate operele literare ale scriitorilor ruși, drama lui Maxim Gorki e plină de o filosofie profundă, a cărei geneză se găsește în adîncimile durerii. Dotat cu mari aptitudini de simpatie pentru oropsiții soartei, Gorki a suferit adînc pentru aceștia și, în fața presiunii neîncetate a vieții sociale, care făcea mizeria lor atît de înspăimîntătoare, a căutat să pătrundă cu ochii minții în goliciunea vieții indivizilor, spre a defini mai bine cauzalitatea acestor fenomene descurajatoare. Ca mai tuturor scriitorilor ruși, problema răului și a nenorocirilor umane, s'a înfățișat lui Gorki drept consecința imediată și fatală a nedreptei alcătuiri sociale. Intunericul ignoranței, în care zac personajele sale, răpindu-le posibilitatea unei orientări mai trainice în viață, le face incapabile să reziste îndemnurilor conrupției, pe care traiul la olaltă o exercită asupra lor.

Adesea, în romanele și în nuvelele sale, Gorki studiind tranziția psihologică a lunecării spre pierzare, în care sînt tîrîte personajele sale, reliefează cu o deosebită stăruință fondul bun, dar șovăelnic, al caracterelor acestora. De n'ar fi fost îndemnul rău, nevoile nenumărate, sau dacă țesătura inextricabilă de rele n'ar fi învăluit într'o atmosferă înăbușitoare traiul lor plin de frămîntare, oamenii lui Gorki

ar fi trăit în pace, cu aceleaşi defecte şi cu aceleaşi calităţi ca şi comunul lumii proletare sau burgheze, de care soarta i-ar fi legat.

Spre a demonstra punctul său de vedere, Gorki introduce în mijlocul nenorociţilor, căzuţi pradă disperării şi alcoolismului, pe un bătrîn vîntură-ţară, care a păstrat toată poezia locurilor pe unde străbătuse şi toată filozofia vieţii sale încercate. Acesta e singurul neconrupt, singurul caracter solid din piesa lui Gorki, probabil pentrucă a trăit mult timp în pribegie, în mijlocul naturii, departe de contactul nefast al vieţii sociale.

Filozofia senină a bătrînului, strecurîndu-se subtilă printre patimile, brutal deslănţuite, ale pensionarilor azilului de noapte, pătrunde ca o rază de lumină pură, în întunericul simţirii lor. Sfaturile lui spre bine îndreptătoare, filozofia blîndă şi îngăduinţa lui, încep să trezească din toropeala lor profundă, conştiinţele amorţite ale locuitorilor speluncii. Fiecare prinde parcă o nouă viaţă, fiecare e însufleţit de o nouă speranţă. Şi gîndul acela de mîntuire, care le străbate mizeria firii, iluminează figura lor sbîrcită şi înăsprită de necazuri...

Dar bătrînul pleacă. Din nou se prăbuşesc toate iluziile, se deslănţuesc toate patimile şi se apropie dezastrul. A pierit îndemnul bun şi n'a mai rămas decît spectacolul demoralizator al mizeriei, generatoare de crime şi de josnice înclinaţii.

Aceste manifestări ale închipuirii sale, dovedesc pe Gorki ca pe un aprig susţinător al ideilor lui Rousseau, căci, ca şi cugetătorul francez, el crede în bunătatea naturală a firii omeneşti, pe care societatea o conrupe însă, strecurîndu-i germenele stricăciunii.

De aceia, el nu-şi manifestă nici ura, nici dispreţul, pentru ceata de oameni pătaţi socialmente, pe care ni-i înfăţişază. Gorki îi înţelege, îi pricepe adînc. Dacă ar putea, ne-ar striga mereu cuvintele lui Salakin, din nuvela sa, *Omorul*: „Ia priviţi mulţimea asta, toţi au nevoe de mîncare... A cui e vina, dacă-i mai greu să găseşti de lucru decît să furi?"

Nici Tolstoi în *Puterea Intunericului*, nu arată vreun resentiment împotriva nenorociţilor, a căror minte întunecată îi împinge spre grozăvii neînchipuite. Şi el parcă exclamă cu durere: „Iată ce a făcut societatea din ei". Iar Ostrovsky, în celebra sa dramă *Furtuna*, prezintă spectacolul trist al unei vieţi delicate, strivită de ignoranţa ei şi de brutalitatea altora. Nu e de mirare că toate nemulţumirile şi toate revoltele nepăstuiţilor, au trebuit să culmineze şi să isbucnească în *Seara cea Mare* a lui Leopold Kampf...

*

Gorki lucrează mult în piesa sa, prin puterea sugestiei. Personajele sale sînt plămădite din viaţa reală, din viaţa care isbucneşte pătimaşă, veşnic agitată şi prea adeseori brutală. De aceia, în ele nu

se străvede osteneala autorului de a mîna într'un anumit senz toate gesturile lor şi se pare că Gorki n'a prea luat seama la cealaltă cerinţă a artei dramatice, acţiunea.

Adevărul e că scriitorul rus nu şi-a dat prea multă osteneală ca să coordoneze într'un anumit scop toate gesturile şi vorbele personajelor sale. Dar ceia ce n'a făcut autorul, s'a însărcinat să facă viaţa care animă aceste personaje. E drept că nu există în piesă un conflict care să se traducă prin fapte evidente. Sau mai bine zis, e unul, la sfîrşitul actului al treilea, dar e prea scurt şi cu caracter aproape epizodic: denuuţarea nedreaptă a lui Vaska, de către Nataşa. Atunci, graţie cărui fapt, piesa ne interesază încontinuu?

Un scriitor francez, Hamon, analizînd piesele lui Shaw, a avut cel dintâiu meritul să stabilească teoria, a ceia ce el numeşte „acţiune intelectuală". Sînt piese care prezintă ciocniri de concepţii continue, dar nesancţionate vizibil de fapte. In mintea spectatorului se desfăşură însă tragedia, care nu se înfăţişază ochilor săi. Imaginaţia şi gîndirea sa, sînt mereu frămîntate de cele ce se petrec pe scenă, aşa că sînt excluse lacunele care, în alte piese „de acţiune violentă", fac pe spectator să se plictisească, pentruca apoi, deodată, să fie straşnic zguduit din amorţire.

Privind pe scenă opera lui Gorki, ai impresia că prin modul întregii mişcări scenice, pe care autorul o imprimă vieţii personajelor, scriitorul rus s'a străduit să alcătuiască o serie de tablouri succesive, a căror expresie puternică, să graveze pentru multă vreme în mintea spectatorului imaginea lor. Dacă n'ar fi viaţa intensă, ce emană din aceste tablouri, ele ar constitui un motiv de îngreuiare a acţiunii, căci nemişcarea este de natură statică, iar teatrul trăeşte excluziv din cinematică. Tablourile „azilului de noapte", ca şi cele ale marilor pictori ruşi, fac să se mişte pe acelaş fond personaje diverse, în atitudini felurite. Şi adesea ai impresia, că în cadrul strîmt al dramei, se desfăşoară întreaga tragi-comedie a vieţii, în toată măreţia şi în tot absurdul comic al ei.

*

Cînd Isus a vrut să cîştige inimile celor mulţi, s'a adresat lor în parabole, în cuvinte pline de imagini. Durerea îndeamnă la filozofie, dar simplitatea duhului mulţimii nu se poate avînta în consideraţii abstracte şi cere o concretizare perfect senzibilă a ideilor enunţate. Gorki a trăit în mijocul mulţimii şi a înţeles-o bine: De aceia, personajele sale, care suferă înăbuşit, filozofează mereu, iar pildele sînt exprimate în imagini. Această înclinare spre filozofare, face ca acţiunea să fie întreruptă prin naraţii dese, prin pilde, menite a face o idee mai concretă. Spre a putea studia mai bine influenţa acestor naraţii

asupra desrăşurării acţiunii, va fi nevoe de cîteva consideraţii intermediare.

Delà Walter Scott, cronica teatrală a protestat întotdeauna împotriva introducerii naraţiei în scenă. Naraţia se adresază numai urechii, pe cînd drama — spune Scott — [1]) se adresază simultan şi urechii. Naraţia, adresîndu-se numai unuia din aceste organe, constitue un element antiteatral şi trebue, în consecinţă, exclusă de pe scenă.

Observaţia scriitorului englez, admisă de atunci ca un postulat în critică, a contribuit mult la netezirea pieselor de monoloagele plictisitoare, care abundau în vechea producţie dramatică. Astăzi, ea trebue socotită ca excesivă în pretenţiile ei, căci în piese, cadrul de acţiune mărginindu-se necesarmente între patru ziduri, se poate ca, în timpul desfăşurării peripeţiilor scenice, să se întîmple în afara culiselor lucruri însemnate, în legătură cu acţiunea şi care trebue neapărat să ne fie povestite.

Aceasta nu însamnă că naraţia nu poate împlini, în mod indirect, condiţia justă cerută de către romancierul englez, de a se adresa simultan şi ochiului şi urechii. Căci naraţia, etalînd fapte în legătură cu acţiunea, poate trezi în mintea auditorului *imagini vizuale puternice* şi să devie astfel un element dramatic.

In consecinţă, teoria scriitorului englez nu e excesivă decît prin excluzivismul ei, nu şi prin fondul susţinerilor sale. Căci dacă naraţia va împlini, în mod indirect, condiţia de a trezi imagini vizuale, simultaneitatea dublei senzaţii, vizuale şi auditive, va fi pe deplin realizată. Deoarece ne ocupăm de piesa scriitorului rus, vom lua exemplu din această piesă.

La sfîrşitul actului al treilea, Vassilissa opăreşte, — în afara scenei, — cu apă clocotită, trupul surorii ei, Nataşa. Scena e oribilă şi sîntem recunoscători autorului că ne-a cruţat de grozăvia viziunii ei reale. Dar faptul acesta trebuia neapărat adus la cunoştinţa spectatorului şi autorul a ales singurul mijloc posibil: acel al naraţiei. Un personaj povesteşte scurt pe scenă faptul. Şi, deodată, ochii noştri se umplu de oroarea imaginei, ca şi cum am fi văzut-o. Ei bine, în acest caz, ochiul şi urechea n'au fost deopotrivă impresionate, deşi spectacolul real nici nu ni s'a înfăţişat?

Drama trăeşte mult din artificii şi dramaturgul e silit, spre a putea produce asupra noastră o impresie cît mai vie şi mai complectă, să facă o cît mai largă întrebuinţare a lor. Dar naraţia am văzut că e dramatică numai atunci, cînd are darul senzibilizării. In piesa scriitorului rus, naraţiile complectează acţiunea intelectuală şi numai pe alocuri se constată deviaţii fără însemnătate.

[1]) In prefaţă la romanul *Tom-Jones* al lui Fielding, unde vorbeşte de producţia teatrală a acestuia.

Ne-am ocupat pe larg de piesa lui Maxim Gorki, pentrucă în ea e concentrată o viaţă puternică şi vie, care ne-a înduioşat. „Să cinstim pe tot omul", stăruie Gorki prin gura lui Satin, „căci nu ştim cine e, de ce s'a născut şi ce poate face"... Acesta e apelul, isvorît din profunzimea simţirii sale, pe care scriitorul rus îl adresează mulţimii, mişcată de spectacolul soartei crude a personajelor înfăţişate. Scînteia geniului poate sclipi şi în întunericul adînc al nefericirilor umane şi Gorki cere milă, cere îndurare pentru oropsiţii soartei, dar mai ales, vrea să aducă nenorociţilor adăpostiţi „la fundul" sălăşluirii sociale, căldura compătimirii noastre, a compătimirii isvorîtă din înţelegere şi din solidaritate omenească. Deaceia, privirea noastră s'a oprit înduioşată la aspectul mizeriei şi al decăderii fără nume şi în cugetul nostru s'a deşteptat vie amintirea devizei d-rului Herzen: „Oricine suferă, este aproape de inima mea".

Aureliu Weiss.

Cronica economică

Tratele documentare*)

Efectele asupra străinătății se fac:

1. *Plătibile în moneda țării asupra căreia sînt trase.* In acest caz sînt negociate de trăgător pe cursul schimbului din ziua negocierii. Cursul variind după ofertă și cerere poate produce diferențe în plus sau în minus, diferențe care nu influențează așa de mult prețurile vînzării mărfii, cînd afacerea a fost încheiată cu o țară cu un sistem monetar sănătos și în timpuri normale. Orientîndu-ne după ofertă și cerere vom găsi că în lunile August, Septembre, Octombre adică în epoca încărcărilor, moneda noastră va fi mai scumpă decît cea străină. Din cauza abondenței tratelor asupra străinătății vom vedea în această epocă cursuri sub alpari adică lei 99% pentru franci, lei 25 pentru lire sterline, etc. și contrar în timpul aprovizionărilor importului, adică în lunile de primăvară cursuri până fcs. 103%, lire st. 25.70, Mk 25.10, etc. Nu mă ocup de cursurile actuale cari sînt anormale ca și timpurile prin care trecem.

2. *Efectele plătibile în franci fără altă indicație.* Stipulația plății în franci evită trăgătorului pierderile asupra diferenței de curs, trasul fiind obligat a plăti în franci, indiferent cum și-i procură. Cu acest fel de efecte avem de a face aproape în mod regulat în comerțul de import. Trăgătorul fiind grec, italian, turc, deci cu un alt sistem monetar, va face tratele în franci obligînd pe tras, respectiv cumpătorul mărfei, de a plăti această monedă internațională și nu drachme, lire italiene sau piaștri.

3. *Efecte plătibile, în franci, mărci, lire sterling efectiv pe cursul schimbului la vedere, sau pe cursul schimbului fixat pe efecte.*

*) Urmare la articolul cu acelaș titlu din «Viața Romînească» No. 4 din Aprilie a. c.

In export stipulația „franci aur" se întîlnește mai ales la tratele trase asupra țărilor care au acelaș sistem monetar cum ar fi cazul țărilor care intră în Uniunea Monetară. Exportatorii romîni stabilesc însă în mod regulat plata tratelor pe cursul schimbului la vedere.

In import se obișnuește plata în aur efectiv, comercianții noștri procurîndu-și aurul dela Banca Națională.

Plata pe cursul fixat pe efect se stabilește foarte rar, în export n'am întîlnit nici un caz, iar în import la mărfurile cumpărate pe termen de 4—6 luni, această clauză apare aproape imposibilă.

Comerțul de cereale, care ne dă de lucru exclusiv cu tratele documentare, ne obligă ca să cunoaștem uzanțele piețelor țărilor cu care sîntem în contact mai des.

Anglia fiind țara care ne duce cerealele pe piețele de desfacere, trebue pe lîngă chestia navlului să ne ocupe și modul de încasare a valorilor exportate.

In Anglia condițiile de plată variază după cum este vorba de *Home trade* sau de *Export trade*. Traducerea cuvîntului Home trade ar fi comerțul interior, Englejii însă înțeleg prin Home trade importul, adică comerțul ce-l fac cu mărfurile pe care le cumpără pe piețele europene pentru a le revinde în interiorul țării. Prin urmare exportul cerealelor noastre intră în condițiile Home trade.

Export trade însemnează comerțul exterior. Englejii prin acest cuvînt înțeleg comerțul ce-l fac cu mărfurile pe care le cumpără pentru a fi revîndute și reexpediate în țările îndepărtate, India, China, Japonia, Statele-Unite, etc.

Home trade. Conosamentele sînt trimise de obiceiu direct din portul de încărcare clientului pentruca marfa să n'ajungă înaintea documentelor. Se face excepție cînd solvabilitatea clientului este dubioasă sau cînd îi este frică de vreo reținere la factură. In acest caz documentele sînt trimese unei bănci pentru a fi eliberate contra plății sau contra acceptării unei trate.

Cele mai multe afaceri se fac *„cash monthly"*, plata lunar, și fiecare client plătește atunci la ziua de plată *„cash day"*. Data aleasă pentru „cash day" este de obiceiu la 10 ale fiecărei luni. Sînt case care au alte date de plată, altele care n'au date fixe, dar în regulă generală nu se plătește în Anglia decît odată pe lună. La apropierea zilei de plată contabilul exportatorului face contul fiecărui cumpărător, englez *(Statement of account)*, în care trece toate facturile datorate.

Dacă clientul nu plătește imediat, ceia ce se întîmplă deseori, i se trimite succesiv alte conturi pe care se lipesc niște fișe, care se găsesc în comerț tipărite și prin care se reamintește plata.

Dăm mai jos un model de cont, împreună cu fișele de care vorbim aci:

Statement of Account Braila, 10 Th. August 15

Messrs Johnson & Cie.

London

In A/C With Banca Agricola

1915 July 18	to goods shipped 20 St/7 L .	42	7	5
„ „ 25	„ „ „ 28 St/7 L .	28	8	11
	Total L .	68	16	4

Fișe

1. Presupunînd că aţi pierdut din vedere acest cont, vi-l reamintim, rugîndu-vă a ne trimite acoperirea cît mai neîntîrziat, etc., etc.

Cunoscut fiind însă spiritul englez, fişele sînt în cele mai dese cazuri, reprezentate prin formule mai simple. De exemplu:

2 nd A/C (I) Overdue

(a doua reamintire, contul scăzut).

3 rd Application.—A/C much overdue

(a treia cerere, contul mai mult ca scăzut).

4 th and last Application

(a patra şi ultima cerere)

Chiar cînd plata se face în mod regulat, este greu pentru vînzător de a aştepta banii o lună sau două. Comerţul care cere încontinua rulare a banilor, nu se poate imobiliza.

Uzanţele de plată ale Home trade-ului au produs tratele lungi şi scurte, pe care le-am împărţit în articolul nostru precedent, în cinci tipuri de scadenţă. Şi tratele acestea, fără a schimba obiceiurile comerţului englezesc în relaţiile cu străinii, sînt de o importanţă capitală, căci prin negocierea lor încărcătorul este pus în posesia valorii mărfii încărcate, şi ca atare poate face plata ei, economisînd astfel dobînda ce ar fi plătit-o bancherului care-l finanţează până la venirea tratei la scadenţă.

Operaţia se prezintă astfel: X exportator dela Brăila vinde casei Z din Londra 500 tone grîu. Acest grîu i-l cumpără de pe piaţa Brăila, iar plata lui o face banca A care-l finanţează. La terminarea încărcării face factura provizorie pe care o ataşază la documente şi toate acestea le predă băncii A în acoperire. Banca A îi decontează trata documentară aplicîndu-i cursul la vedere sau la trei luni, după scadenţă şi scăzîndu-i un comision de încasare, care nici într'un caz nu trebue să fie egal cu dobînda până la scadenţa tratei. Cu modul acesta încărcătorul economiseşte dobînda şi nu se imobilizează.

In general englezul este scurt, nu-i place vorbă multă şi nici să primească scrisori. Fişele cu adnotaţiile notate mai sus servesc mai mult ca o scrisoare, redactată chiar în termenii cei mai politicoşi. Comercianţii engleji conservatori în obiceiuri preferă să trateze în limba lor — de altfel foarte puţini mai cunosc altă limbă — şi nu le plac furnizorii care ar vrea să le schimbe obiceiurile.

In relaţiile ţării noastre cu Anglia se tratează totuşi foarte puţin în limba engleză, şi aceasta din cauză că lucrăm mai mult în comision. Marii comisionari de acolo, avînd tot interesul unei clientele cît mai abondente, tratează cu succes şi în limba franceză sau chiar în cea germană. Zic chiar în limba germană, deoarece în Anglia este un mare antagonism între comercianţii engleji şi germani. Germanii prin tenacitatea lor fiind comercianţi mai abili decît Englejii au ajuns aproape să acapareze comerţul interior din oraşele engleze mai importante. Englezul în general nevînzînd decît marfă de prima calitate nu poate ţine piept concurenţei ce-i face comerciantul german stabilit în Anglia care — aducînd fabricaţii mai inferioare — vinde totdeauna cu un preţ mai scăzut. Prin urmare pe lîngă expansiunea comercială şi dominaţia mărilor, chestia comerţului interior a contribuit mult la formarea unui spirit războinic contra Germaniei, în Anglia.

Oricare va fi limba în care ne înţelegem în relaţiile noastre cu Anglia, măsurile de capacitate, greutatea şi moneda la facturare trebue să fie absolut cele engleze, adică *quarter*-ul, *pound*-ul şi lira sterling *)

Export trade. Chestia exportului englez ne interesează mai puţin căci nu primim din Anglia decît mărfurile americane, ca ferărie lucrată, uleiuri de coton, etc. In general se închee plata contra documentelor.

Germania. Tratele documentare emise de noi asupra Germaniei se plătesc de obiceiu pe cursul schimbului la vedere. Factura provizorie şi trata se fac în Mărci şi se negociază la o bancă de a noastră care în urmă o trimite corespondentului ei din Germania spre încasare.

Se fac trate asupra Germaniei şi în franci, în acest caz încasarea se face cu arbitraj prin Paris, dar dacă trata în franci n'are nici o altă indicaţie, băncile obişnuesc să reducă francii în Mărci pe cursul fixat de 80 mk pentru 100 fcs. Acest curs este fixat şi la rentele noastre dar cum prin această proporţie se dă mărcilor o valoare mai mare decît cea pe care o au de obiceiu, comerţul în regulă generală preferă tratele în Mărci şi are putinţa ca să-şi aranjeze acoperirea cum îi convine, băncile germane avînd relaţii suficiente în ţara noastră.

Tratele emise de comercianţii germani asupra noastră se plătesc în cek, adică pe cursul schimbului la vedere sau în aur efectiv.

Olanda. După codul de comerţ olandez, tratele şi în general ori-

*) Comerţul de cereale de I. Enăchescu, pag. 165.

Crédit Lyonnais
Paris

Paris 15 August 1915

Brăila

Domnilor L. Dreifus & C-ie

Efectele primite la 1 August a. c.

Suma	Scadența	LOCUL DE PLATĂ	Timbre	Diferența de curs	Observațiuni
fr. 30000 —	verde	Marseille	25 —	1% 300 —	documente
» 320 95	»	»	0 25	» 3 20	finală
fr. 30320 95	fcs. 25.25	timbre	25 25	303 20	
	» 0.20	timbru cecului			
	» 303.20	diferența de curs			
	» 15.15	curtaj 1/2 ‰			
	» 37.85	1/8 % comision pentru documente			
	» 2.—	porto scrisori recomandate și a documentelor			
fr. 29937 30		valoarea 16 curent.			

ce titlu la ordin, în monedă străină, și fără nici o indicație specială pentru transformarea acestei monede în florini, se plătește după cursul schimbului bursei pieței unde este efectul domiciliat sau a bursei celei mai apropiate, fie Rotterdam sau Amsterdam. Cota olandeză nu prevede cursul la vedere. Tratele scurte sînt cotate la cursul la opt zile dela vedere, prin urmare la vînzare trebue să ținem samă de dobînda pe opt zile.

Tranzacțiile cu Olanda se stabilesc pe „Last", măsură de capacitate care, raportată la sistemul metric, are ca bază următoarele greutăți, pentru:

grîu	kilograme	2400
sacară	»	2100
porumb, cinquantin, orz și ovăz .	»	2000

Moneda olandeză este florinul = 100 cenți și care valorează în mijlociu Lei 2.10.

Comerțul cu Olanda ne interesează din cauză că porturile olandeze sînt punctele prin care cerealele noastre se duc în Germania, cînd n'au fost exportate cu descărcarea în porturile germane.

In țările care au sistemul monetar latin plata documentelor se face de obiceiu în franci și redactarea cekului precum și încasarea variază după uzanțele diferitelor porturi unde se face descărcarea.

Ca să se știe cam ce cheltueli suportă o trată la încasare dăm mai sus un model de decont [1]).

Cassa L. Dreifus & C-ie în urma primirii acestui decont trasează asupra Credit Lyonnais, Paris, suma de fcs. 29.937.30 cek pe care-l vinde în urmă unei bănci din țară pe cursul de exemplu de lei 101.50 %.

Pentru țările extra-europene în regulă generală efectele sînt făcute în franci sau în lire sterlind și în acest caz trebue să poarte clauzele „plătibil la cursul schimbului la vedere" asupra Paris sau Londra după cum este cazul.

I. Enăchescu

1) A se vedeà tabloul de pe pagina anterioară.

Scrisori din Bucureşti

Fără să vreau, astăzi, cînd pornesc condeiul întru tîlcuirea veştilor din Bucureşti, îmi merge gîndul spre *„Scrisorile din Paris“*, începute acum doi ani şi mai bine. Doi ani... vreme puţină în răbuşul veacurilor: copilul lăsat mic îl regăseşti tot astfel şi tot frumoasă femeia lăsată frumoasă; prin cărţi praful duşman n'a izbutit să îngălbinească filele acoperite de slove negre şi nici moliile hrăpariţe să distrugă cu temeiu boclucurile uitate în neştire. Doi ani? Ce înseamnă doi ani în viaţă potolită de biet creştin? Parcă a fost eri: în mintea bolnavului nu s'au şters încă zilele luminoase de voe-bună, iar inima fericitului se strînge încă fricoasă la gîndul umbrelor pizmaşe. Doi ani, în drumul vieţii popas părăsit dăunăzi şi din pragul căruia îţi surîd bucuroase sau plîng îndurerate amintirile! Intinzi numai gîndul şi eşti cuprins de farmecul clipelor trăite: iată femeia nespus de dragă şi Hector credinciosul tovarăş de vînătoare; iată prietenul, pe care în nopţi de vară îl luai la colindă, de vorbă nesfîrşită şi iată „Bucium“, calul negru, turnat din plămădeala năsdrăvanilor, care mîncau jăratec... Doi ani. Mă văd parcă scriind veşti despre Antoine şi Comedia Franceză, năzuinţele bolnave dela „salonul independenţilor“, baletele ruseşti, ultima piesă a lui d'Annunzio şi Dingo, romanul lui Octave Mirbeau. Se mai gîndeşte cineva la ele? Prostii, vreme pierdută, îndeletniciri trecătoare de oameni leneşi, fără rost! Ce sînt doi ani în răbuşul veacurilor şi cîte, multe, mai presus de înţelegerea omenească se pot înfăptui în doi ani!

A venit vîrtej năvalnic şi a răscolit lumea dela un capăt la altul; a sfărmat credinţele, a schimbat scara valorilor morale şi a deschis năzuinţilor drumuri nebătute. Cu zîmbet pe buze au privit mame trupurile fără viaţă ale copiilor şi din liniştea bibliotecilor prăfuite au pornit învăţaţi blajini să ducă prin lume faptă omorîtoare şi vorbă cumplită. Frumos, bun, adevăr, iubire de aproape, filozofică înţelegere tolerantă, înfăptuiri estetice, realizări ştiinţifice, dor de fericire şi dor

de viaţă s'au spulberat, s'au dus, ca şi cum n'ar mai fi fost, cotropite de furtuna gîndurilor ucigaşe. Veacuri şi veacuri de trudă au trecut şi l-au lăsat pe om neprihănită fiară sîngeroasă!

Purtat prin ţări străine, am trăit puţin în Bucureşti; dar din puţin, duceam cu mine amintirea unui oraş liniştit, cu trebuinţa de pasiuni pentru a nu cădea în lîncezeala indiferenţii, cu dorinţa vieţii plăcute şi comode: nici prea multă lumină, dar nici prea multă umbră, forme estompate, făcute parcă înadins să odihnească ochiul şi mintea. Duşmănii politice, sfîrşite seara la club în faţa aceleaşi mese de joc, vorbe mari uitate într'o îmbrăţişare, articole violente dezminţite adouazi, drame sentimentale încheiate paşnic în faţa ofiţerului stării civile, în sfîrşit cele „două gloanţe schimbate fără rezultat“, fără alt rezultat decît nenumăratele sticle băute în tovărăşie. Vara, miniştrii dela guvern şi miniştrii din opoziţie, bărbaţii înşelaţi şi amanţii romantici, domnul Iorga şi cei pentru revizuirea articolului şapte, într'un cuvînt „toţi duşmanii ireductibili“ îşi împachetau multul-puţin şi plecau dela munte pân'la mare. In locuri ferite de căldură, prin desişul pădurilor de brazi, trăiau lungile luni de vară îngrămădiţi la aceleaşi hoteluri şi, hrăniţi de aceleaşi senzaţii, uitau în farmecul farnientului ultimul gînd de pizmă. Romînul e latin şi latinului îi place viaţa netulburată!

Aşa era pe vremuri. Acum este altfel! Isbucnirile năprasnice din Răsărit şi din Apus nu puteau să cutremure o lume întreagă şi să ne ocolească pe noi singuri. Lucrul vieţii potolite a fost turburat şi răscolirea grozavă a ridicat din adîncimile nisipului forme curioase la chip, ramurile din alte timpuri, putreziciuni urîte şi pasiuni nebănuite. O viaţă de om şi cîte poate ascunde, dar mite viaţa unui popor. Pentru cercetătorul de mai tîrziu, cu sîngele rece, vremurile acestea de grea restrişte vor fi documente nepreţuite de psihologie naţională. Din mijlocul evenimentelor e greu să judeci, să desparţi trecătorul înşelător de miezul adevărat, să hotărăşti ce e bun şi ce e rău. In felul marilor cărturari din trecut, ne vom mărgini modeşti să însemnăm faptele fără părtinire, fără duşmănie, dar şi fără iubire, atît, bineînţeles, cît omeneşte cu putinţă este.

Da! Paşnicul Bucureştiu de vară, Bucureştiul care făcea fericirea cîtorva iubitori de linişte şi cîtorva artişti bohemi, Bucureştiul adevăraţilor bucureşteni cum îl numia, mi se pare, G. Ranetti, într'un articol din „Furnica“, — acea nesfîrşită cetate, ruptă parcă din farmecul bogat şi leneş al poveştilor orientale, ziua cufundată în somnolenţa căldurilor grele şi înviorată numai către ceasurile şase seara pentru a se deştepta temeinic noaptea, prin grădină, la cadenţa săltăreaţă a valsurilor de operetă, sau la şoşea într'un muscal; pe jos, la Bufet, sau în sfîrşit la Flora şi la Herăstrău, — Bucureştiul acela de odihnă multă şi de multă voe-bună, în zadar l-am fi căutat anul acesta. Se cîntă şi acuma, nu-i vorbă, „Sărmanul Ionathan“ şi „Dragonii lui Villars“; se plimbă şi

acuma lumea prin trăsuri să respire aerul, aşa zis curat, al şoselei Generalului Kiseleff; a fost şi anul acesta cald grozav în timpul zilei... Multe ca în trecut mai sînt, atîtea că drumeţul grăbit s'ar lăsa poate înşelat, dacă nesfîrşitele ediţii speciale ale ziarelor de tiraj, strigate cu voce asurzitoare, n'ar veni să-i deschidă înţelegerea, dacă mirat ochiul său nu s'ar opri asupra grupurilor, care pe stradă discută cu gesturi largi şi în cafenele împrejurul meselor, în atitudini fioroase de conspiratori romantici. Formele ar fi ramas aceleaşi, căci nimic mai greu în lumea aceasta să se schimbe ca formele; dar fondul, varaticul Bucureşti al indiferenţii, jouisseurul care în ahota lui egoistă de linişte suprimase pentru cele cîteva luni de vacanţe şi de căldură influenţa evenimentelor din afară, suprimase cititul jurnalelor şi discuţiile duşmănoase şi privea la toate în felul filozofului stoic „aequo animo", — fondul nu mai este acelaş! Campania de ură şi de sfăşiere pornită în lunile friguroase ale ernei, furtuna de vorbe duşmane şi de sentimente meschine dezlănţuită de înflăcărarea neştiutorilor şi de reaua credinţă a cîtorva iubitori de măriri viscoleşte înainte, mai grozavă, sufletele celor mulţi şi sămînţa de discordie, aruncată într'un ceas rău, a legat recolta bogată în inimile tovarăşilor de acelaş sînge...

Am înaintat cale multă de astă toamnă pe drumul uricios al pizmei. Dela vorba liniştită a credinţilor opuse am trecut la peroraţii înflăcărate şi de acolo la ameninţări şi chiar la fapte: „Vîndut", „trădător", „mişel", oameni loviţi de pumnul unui mai tare, trecuturi lungi de cinste acoperite cu noroiu, „tot ce nu e cu mine, e contra mea" şi „tot ce e contra mea, să piară"; iar mai grozavă ca toate, prăpastia mai adîncă, sapată între năzuinţele tot atît de scumpe Romînismului, între pămînturile subjugate locuite de fraţi buni, între Ardeal şi Basarabia. „Sînt Romîn, frate, nu trage!"; din tranşeele despărţite numai de cîţiva metri, soldaţii cu şapcă muscălească trimet camarazilor comandaţi pe ungureşte, salut frăţesc în aceiaşi scumpă limbă. Şi din şanţurile adînci, unul cîte unul es vitejii, aruncă arma şi sub ochii nedumeriţi ai stăpînitorilor, pe pajiştea neagră de plumbul gloanţelor, în aceiaşi romînească îmbrăţişare se regăsesc ciobanul dela Nistru şi mocanul dela Tissa. E o anecdotă, citită în nu mai ştiu care jurnal! Trăită sau nu, ce are a face? Principalul este că adevărată în simţire, putea fi trăită, simbol al iubirii curate de neam; nenorocirea este că în zilele acestea pe pămînt curat romînesc, la noi în ţară, îmbrăţişarea măreaţă depe cîmpiile Galiţiei ar constitui o imposibilitate de fond, simplă snoavă de povestit copiilor să adoarmă; nenorocirea este, că astăzi cînd dela un capăt la altul al lumii au pornit popoarele în sfînta iubire de neam şi de ogor strămoşesc, şi se ucid cu miile bărbaţi orbiţi de lumina ideilor curate — fie ele chiar înşelătoare — principiul naţionalităţilor, libertate, justiţie, cultură... — în inimile romîneşti încolţeşte sămînţa urii de frate; — Transilvania contra

Basarabiam şi Basabaria contra Transilvaniam — şi gata să se ucidă stau fiii aceluiaş popor cotropiţi de pasiuni vulgare, de toate zilele. Cine spunea că momentele mari fac oamenii mari, cînd vedem cum oamenii mici trag şi aduc la înălţimea lor măreţia vremurilor!

Patriotism! De mult nu s'a vorbit atît de patriotism ca acum şi de atîtea feluri de oameni. Din înălţimea patriotismului lor te fulgeră băieţaşi pe care i-ai cunoscut tolăniţi pe perinele leneşe ale birjarilor muscali, sau trîndavi în cafenelele străinătăţii; te sfarmă înălbiţi în şireclicurile jocului de bacara şi coconaşi de casă, ajunşi din mila unui a tot puternic. Ardeal, Alba-Iulia, revendicările sfinte ale neamului! Ştiu ei oare ce spun în romîneasca lor dubioasă şi fără să vrei te îndoeşti de patriotismul gălăgios, cum te îndoeşti de cinstea unei femei vopsite, care vorbeşte prea mult de cinste. „Sînt trădător, Domnule, s'o ştii! E o cinste, să fii trădător alăturea de Petrache Carp, de Titu Maiorescu, de Brătianu", — în gura mare la Capşa i-o strigă unui romînaş, ca atîţea din Capitală, un nou venit greoiu în hainele lui de provincial, vre-un proprietar probabil dintr'un fund de judeţ moldovenesc. Mă uit la unul şi mă uit la altul, la slăbănogul om de oraş obosit cu cercanele nopţilor pierdute în jurul ochilor şi răzăşul spătos cu fruntea lină şi faţa deschisă. Cită diferenţă, Doamne, între patriot şi trădător!

Patriotism! In numele lui sfînt se duc meschine lupte politice. O simplă platformă electorală, tribună învăluită în tricolor dela care ţipă bătîndu-se în piept şi smulgîndu-şi părul politicianii de tot felul. La orologiul realizărilor naţionale a bătut ceas mare, e vorbă de fiinţa sau de nefiinţa ţării, de înălţarea sau de prăbuşirea Romînismului: ce vreţi să le pese căpeteniilor şi fruntaşilor? Ei vor să ştie cine e şef şi care bisericuţă să fie înalţată catedrală. Pe o stradă lăturalnică, paralelă cu Calea Victoriei, în fundul unei curţi se ridică o casă de export cu nume nemţesc. Acolo s'au întîlnit acum cîteva luni foşti prezidenţi de consiliu şi foşti miniştri, foşti secretari generali şi foşti prefecţi, actuali şi foşti deputaţi şi senatori, s'au întîlnit cîteva sute de oameni, întreg statul major al unui partid istoric, măduva şi creerul, nu carne şi ciolane, şi s'au sfîşiat ca duşmani învechiţi în patimi, s'au sfîşiat şi s'au înjurat aleşii, ca cei din urmă dintre muritori, pentrucă unii vroiau pe unul şi alţii pe altul: doi prezidenţi sunau clopoţelul de tăcere şi dela două tribune se învîrtiau doi oratori. Au fost îmbrînceli şi lovituri, au fost jandarmi pedeştri şi sergenţi de stradă puşi să păzească pe aceste forţe şi viitori diriguitori, au fost cîţiva tineri care au luat cu ei dezgustul! Poftă bună, Domnilor!

Patriotism! Două jurnale, cele mai citite, cele mai răspîndite după datele lor însăşi, la ţară prin sate îşi aruncă reciproc acuzări de vînzare. In lungi coloane îşi dovedesc vinovăţia cu astfel de probe încît cel mai sceptic sfîrşeşte prin a trebui să cadă. Banii străini,

atotputernici, cumpără în dreapta și în stînga, rublele rusești tot așa ca și mărcile germane. Universitatea însăși nu rămîne nepătată și directorul „Fulgerului", jurnal studențesc, făcut — ce crudă ironie! — întru ridicarea și purificarea moralului tinerimii, se dovedește în serviciul unei legații străine! Studențimea coruptă, viitorul țării pus în pericol. Chestia e prea gravă, ca instigatorii să nu-și arunce unul altuia vina, dar prea mari interesele lor personale ca să nu continue pe sub mînă inveninarea înaintea puținului bun ce a rămas!

Patriotism! Se atacă cu patimă dușmănoasă memoria unui mort, activitatea unui rege mare, primul nostru rege, făuritorul independenții și eroul dela Plevna. O îndrumare politică contrasemnată de toți marii noștrii oameni de stat se tîlcuește astăzi ca uricioasă trădare a „neamțului" și gureșii scribi par a uita că în acelaș noroiu învăluesc memoria regelui de origină străină și memoria marilor și adevăraților patrioți din generația trecută. Imbecili sau trădători, din această dilemă nu pot să iasă nici Ion Brătianu, nici Cogălniceanu, nici Lascar Catargiu, nici vre unul din primii miniștri dela șaptezeci încoace; și cum spunea provincialul la Capșa, în necazul bîrfelilor, e o cinste, cred, să fii imbecil și trădător alăturea de dînșii. Se murdărește memoria defunctului rege și se aruncă neîncredere vicleană în faptele actualului. Se scormonesc pacate vechi și se inventează calomnii, se amenință cu asmuțirea mahalalelor, cu vrajba în oștire, ca pronunciamento și, din nefericire, totul găsește auz binevoit într'o țară, unde nu s'a sculat ca un singur om poporul, să devasteze jurnalul care a îndrăznit să propăvăduiască unirea tutulor Romînilor sub sceptru rusesc!

Patriotism! Ce fel de patriotism te întrebi mirat, cînd vezi acest prăpăd de manifestații uricioase? Un patriotism învățat la școala intereselor personale, un patriotism de paradă, nesimțit, fără nici o legătură cu credințele și aspirațiile neamului. Romîni de stradă, de cafenea, de întruniri, cosmopoliți sentimentali, pribegi refugiați de dorul unei vieți mai bune, un Babel de patrioți din care numai Romanul-Romîn pare a fi esclus. La un festival, cum au fost atîtea în folosul nu mai știu a cărei Cruci-Roșii, sau al cărui artist fugar, fix la ora scrisă în program, cu o exactitate care ar fi făcut cinste în orișicare altă ocazie, se începe serbătoarea în marșul „Trăiască Regele". Puținii, care sosiseră deja — să nu uităm că trăim la București — se scoală în picioare. Numai un fost ministru, din greșală venit mai de vreme, rămîne ostentativ pe scaun. Lungă pauză, în timpul căreia sala se umple; se umplu mai ales lojile reținute spectatorilor cu gretate: miniștri plenipotențiari și notabilități romîne. Acum numărul două! Marseilleza? Iarăși sala în picioare, aplauze, prin loji plîng și suspină barbați de stat; fără să vreau caut pe ministrul de acum o jumătate

de ceas și îl văz în picioare cu obrajii înflăcărați, rupîndu-și palmele în aplauze furtunoase!

La cinematograf! Trec filme nemțești, convoiuri de răniți, trenuri cu ostași tineri care merg la moarte, portretul lui Hindenburg, figură semeață, recunoscută mare de dușmanii lui înșiși: sala în paroxism de furie sbiară, înjură și tropotește din picioare. Ura! Aplauze! Joffre decorează drapelul unui regiment, Marele Duce primește pe Țar la Lemberg. Foșnituri de lume care pleacă, acalmie plictisită: pe pînza albă defilarea trupelor la 10 Mai! Sînt fapte acestea care n'au nevoe de comentarii și caracterizează deplin o nenorocită stare de lucruri. Romîni? Nu știu întrucît sîntem Romîni! Franceji însă din tot sufletul!

Sîntem Franceji! Aceasta numai poate fi explicarea urii și dușmăniei contra Germanilor, neexplicabile altfel în inima romînească. Acum cîteva zile întîlnesc un prieten, băiat umblat prin lume, nici mai prost nici mai deștept ca atîția. Din una în alta îmi arată un revolver, armă ce nu avea obiceiul să poarte. „La ce bun?" îl întreb. „Vreau să-l am cu mine, în ziua cînd o fi să se decreteze mobilizarea; căci cine știe: va fi poate ocazie să devastăm cîteva prăvălii nemțești!" Atîta ură sîngeroasă la un om pașnic, premeditarea aceasta atît de timpurie a unui act orișicum salbatic și criminal, sînt făcute să înspăimînte. Iubirea fraților din Ardeal, trîmbițarea dușmăniei seculare cu Ungurii, ideal național, fraze făcute să asurzească mulțimea. De ce Romînul Transilvaniei fără Transilvăneni, s'ar prăpădi așa dintr'o zi într'alta de dragul fraților de dincolo și de cînd pașnicul burghez, care își petrecea vara pela Brașov dorește cu atîta aprindere exterminarea Ungurilor? Sîntem Franceji și singurul sentiment care ne diriguește faptele și gîndurile e Germanofobia. Iată de ce n'a fluerat nimeni și au fost pe înțelesul tuturora vorbele oratorului, care proclama că-i mai bine învinși alături de Tripla-Ințelegere, decît învingători alăturea de Dubla-Alianță, și hotărîrea că se va îmbraca în negru în ziua intrării noastre le Chișinău.

Sîntem Franceji! De ce? Dumnezeu știe! Alții mai învățați ca mine au scormonit în praful documentelor și au arătat cît de puțin e bunul ce-l datorim acestor frați întru latinitate. Am trăit cu toții, sînt acum nici douăzeci de ani încă, nenorocita afacere Hallier; și pledoaria rostită atuncea de actualul președinte al Republicei Franceze ar trebui să mai fie în memoria ori și cărui Romîn. In romane și în piese de teatru, dela Emile Zola și Maupassant până la Bernstein, Marcel Prévost și Willy, ne-am întîlnit batjocoriți în figurile dubioase ale prinților și conteselor valahe. La Paris, camarazi de studii, tovarăși de cafenele, necunoscuți grăbiți pe stradă, la cea dintîi supărare și cîteodată chiar fără motiv, ne-au tratat de „sale métèque" „sale Moldo-Valaque", cînd nu și mai rău. Franțuzul, xenofob prin fire, nutrește

pentru noi, în special, un dispreț nemărginit — sfidez să fi fost student romîn care să nu fi suferit cel puțin odată de această dușmănoasă mentalitate, să-și amintească numai franțuziții noștrii de tăblițele otelurilor din cartierul latin: *On n'accepte pas ici les Roumains!* Nu sînt încă trei ani de cînd alegerea unui compatriot în comitetul Asociației Generale a studenților a provocat turburări serioase, care au determinat intervenirea autorităților. Și cine a cetit și a putut uita articolele violente antiromînești scrise în presa franceză cu ocazia războiului balcanic!

Lucrurile acestea sînt știute de toată lumea, mulți au pătimit pe urma lor și cu toate acestea sîntem Francofili în asemenea grad, încît interesele romînești pot fi periclitate. Aceasta este adevărata mare nenorocire, nu respectul în sine și iubirea pentru Franța! Departe de la mine gîndul de a huli pămîntul, de care mă leagă cele mai bune amintiri ale tinereții, de a dori înfrîngerea poporului, în mijlocul căruia am trăit și din luminile căruia am tras folos. Poporul francez este un popor mare sub toate raporturile, indiferent iubirea sau antipatia lui pentru niște bieți păstori din Carpați. Am trăit primele luni ale războiului în Franța, am văzut multe lucruri frumoase, ce nu voi uita; am scris de acolo articole semnate de care nu-mi este rușine, dar m'am întors în țară, mi-am adus la timp aminte, că — dacă Franța este Franța — Romînia este patria mea. Nu contra Francejilor mă scol, ci contra Franțuziților noștri, contra pigmeilor care din întreaga cultură franceză n'au dobîndit cel puțin o limbă perfectă, care în țara lui Corneille au citit pe Willy, s'au dus la teatrele „à côté", în loc să se ducă la Comedia Franceză și și-au încheiat viața pariziană de pe marile Bulevarde în tavernele dela Montmartre. Răi Romîni, Franțuji imperfecți, ce sînt oamenii aceștia? Cangrena unui neam, cu atît mai periculoasă boală cu cît neamul e mai tînăr și mai expus sbuciumărilor politice!

Corupție, ambiții meschine, patriotism înstrăinat în spiritul lui însuși, pasiuni vulgare, e mult negru în tabloul pe care după un an dela începerea cataclismului european, ni-l prezintă Bucureștiul. Vorba lui Hamlet se adeverește și la noi: e prea banală pentru a o repeta! Orizonturi nouă în lupta renașterii naționale se deschid largi generațiilor tinere. Mottul pus subtitlu ziarului studențesc „Fulgerul" să devie ideal priceput și urmat în cinste din propriu impuls național și nu de dragul străinilor. A sosit vremea să se facă apel la forțele vii ale neamului, dacă nu vrem să amintim năvălitorilor ultimele zile ale Bizanțului.

Doi ani? Ce sînt doi ani, parcă mă văz scriind din Paris vești despre Antoine și Comedia Franceză, despre baleturile rusești, despre piesa lui d'Annunzio și atîtea altele. Cine se mai gîndește la ele?

Prostii, vreme pierdută, îndeletniciri trecătoare de oameni leneși, fără rost. Doi ani? Cine știe ce poate să se mai întîmple peste doi ani și cîte din cele de astăzi vor fi uitate și ertate mai ales. Lumea va avea iarăși ocupații obișnuite și nimeni nu se va mai gîndi la cumplitul ce a fost. „Les seuls vaincus d'une guerre sont les morts" cum scria Renan. Viața învinge totul și șterge amintirile urîte! Sau totuși!...

N. L. Kostaki

In loc de Cronică teatrală

— IAȘI —

La 15 Octombrie s'a deschis stagiunea cu piesa lui Alecsandri *Ovidiu*. „Deschiderea stagiunii" a urmat și a doua zi cu *Fintina Blanduziei* în matineu și reluarea lui *Ovidiu* sara.

E în tradiție ca stagiunea să se deschidă cu o piesă națională și, dacă se poate, patriotică. Ideia nu e rea, căci teatrul e o școală, iar teatrul ieșan fiind „național", el trebue să fie și o școală de patriotism.

Iar *Ovidiu* e o piesă patriotică, pentrucă Romanii sînt strămoșii, pentrucă în piesă e vorba de Cotison și Dacii lui, pentrucă Ovidiu moare la Constanța și prevede, înainte de a muri, colonizarea Daciei cu Romani și, poate, construirea frumosului port care e un loc plăcut de vilegiatură. Și mai e patriotică piesa și pentrucă e scrisă de Alecsandri, nume care—pronunțat numai—evoacă ideia de patrie, de nație, de ideal național, etc.

Și patriotică e și *Fintina Blanduziei*, care, deși conține amorurile senile și ridicole ale lui Horațiu, are și ea însușirile enumerate mai sus, ale lui Ovidiu, plus ideia de fuziune a sîngelui latin și dac, în amorul lui Horațiu pentru aceia care se numește *Getta*.

Un lucru însă, piesele acestea nu sânt teatru. N'au nimic din ceia ce intră în definiția acestui gen. Cutare comedioară idioată, tradusă mai mult sau mai puțin greșit din franțuzește, are intrigă cel puțin, are, cu alte cuvinte, un conflict, peripeții, deznodământ, însfârșit e construită astfel încât un act rezultă din altul, e cerut de cel precedent. In piesele acestea ale lui Alecsandri nu e nimic.

Defectele acestor două piese au fost arătate adesea. Anacronisme istorice, vădite oricărui absolvent de liceu, totală lipsă

de culoare locală, lipsă de logică în intrigă, ba chiar lipsă de orce intrigă, tipuri ireale, lipsă de viață, tirade ale autorului împrumutate personajelor. Dar s'a zis că cel puțin e poezie în aceste piese. Că Alecsandri, poet liric prin excelență, dacă n'a putut fi dramatic în aceste piese, a fost cel puțin un liric admirabil. Că, în sfârșit, și cel puțin, are versuri frumoase.

Ar ajunge și atîta, ca să nu poată fi jucate. Dar nu e adevărat că piesele aceastea au calități lirice. Nu e adevărat nici că conțin versuri frumoase.

Poate pe vremea cînd au fost scrise făceau această impresie. Simțul estetic rominesc, urechea rominească erau încă inculte. Cultura estetică romineascä era pe-atunci făcută de Bolintineanu și de însuși Alecsandri. Dar de-atunci a fost Eminescu! Și astăzi versurile aproximative ale lui Alecsandri cu retorica lor goală nu ne mai pot încînta, nu mai sînt sonore pentru noi. Dar nu numai comparativ, ci în sine chiar, judecate absolut, aceste versuri sînt combinație și nu tocmai măestrită.

Alecsandri a fost merituos, dar aiurea, nu în versuri. Alecsandri a scris comedii bune, în orice caz onorabile și viabile, comediile sale de moravuri, în care a zugrăvit și a ridiculizat societatea contemporană lui, acea interesantă perioadă de tranziție dintre 1840 și 1870. Alecsandri, apoi, a scris pagini vii, ascuțite în Amintirile sale de călătorii ori în unele din nuvelele sale.

Alecsandri a fost un prozator de mare talent. Dar aceste pagini nu se cetesc. Din opera sa de valoare, cel mult dacă se cunosc acele comedii care se mai joacă pe scenele noastre. El rămîne necontenit marele poet liric, iar oameni care-și dau samă că nu e poet liric, dar care nu-i cunosc proza și teatrul de moravuri (și care nu-și dau seamă și de alte merite ale lui Alecsandri: contribuția lui la făurirea limbii literare, dezgroparea poeziei populare, lupta pentru redeșteptarea națională etc.) privesc glorificarea lui Alecsandri ca o mistificare a lumii sau, dacă e sinceră, ca o automistificare.

Spuneam altă dată că Moldova înainte de Eminescu n'a produs decît *proză* bună, că Moldova este creatoarea prozei, pe cînd Muntenia a poeziei lirice. Aratăm atunci și cauzele. Constatăm că Moldova, în acea vreme, nu poate opune liricilor munteni decît un singur nume, pe al lui Alecsandri.

Așa e. Dar cât e de caracteristic faptul că chiar acest unic liric moldovan, e mult mai tare în proză, că chiar acest liric moldovan e un liric slab, dar un valoros prozator!

Şi piesele care s'au jucat la Iaşi, pentru deschiderea stagiunii şi pentru comemorarea sfertului de veac dela moartea poetului, fac parte din lirica lui Alecsandri şi sînt slabe.

Ar fi vremea să fie tratate de-acuma ca *clasice*, adică respectate, dar ne jucate. Publicul vine la teatru, dar se întoarce cu o idee rea de Alecsandri, căci în artă omul nu poate fi înşelat. Dacă nu-l încînţi, pleacă decepţionat, cu sentimentul unui deficit sufletesc. *Ovidiu* şi *Fîntîna Blanduziei* sînt o propagandă impotriva lui Alecsandri.

Iar jucate la deschideri de stagiuni, adică menite să deschidă apetitul publicului pentru viitoarea stagiune, ele nu-şi ajung scopul, căci publicul se 'ntoarce acasă cu un sentiment de displăcere, pe care, fără să ştie şi fără să vrea, îl aplică, dacă se poate zice astfel, întregului gen literar, teatrului în genere, ori cel puţin teatrului naţional ieşan cu repertorul lui şi cu ansamblul trupei lui.

Poate n'ar fi rău, pentru a prinde publicul, să se înceapă stagiunea cu cîteva farse de un gust cam dubios, dar francamente hazlii.

G. I.

MISCELLANEA

Literatura actuală

Niciodată literatura noastră n'a trecut printr'o astfel de criză.

Puţini dintre scriitorii noştri, care merită acest nume, mai apar pe coperta vreunei reviste, şi încă atît de rar.

Cauza este, de sigur, războiul.

Unii, ca d. Sadoveanu, sînt împiedicaţi de-a dreptul de îndatoririle lor militare. D-l Sadoveanu se află concentrat de zece luni... Alţii, ca d. Brătescu-Voineşti, sînt prea preocupaţi de problemele grave suscitate de înspăimîntătoarea catastrofă prin care trece omenirea, ca să mai poată avea un suflet contemplativ, — condiţie indispensabilă a creaţiei artistice.

In sfîrşit, aproape toţi, sub presiunea teribilă a acestei atmosfere încărcate şi tragice, nu găsesc nici dispoziţia nici interesul necesar pentru a face acum literatură, cuprinşi parcă de sentimentul inoportunităţii şi inutilităţii unei astfel de îndeletniciri. Opera de artă, ca orice *lux*, presupune pentru înfăptuirea ei satisfacerea prealabilă a tuturor nevoilor imediate ale existenţei, — deci un surplus de forţă necheltuită în lupta pentru conservare. Şi atunci, este evident că nu momentele prin care trecem pot fi prielnice pentru artă.

Totuşi chiar suferinţele, aşteptările şi neliniştea sau speranţele, entuziasmul, simpatiile şi ura de care sîntem cuprinşi în acest an teribil, ar putea face să isbucuească cel puţin unul din genurile literare: poezia lirică, — patriotică şi războinică. Dar nici în acst gen nu s'a produs nimic. Şi nu s'a produs, fiindcă s'a întîmplat să nu avem nici un poet liric cu un temperament potrivit genului: firea romînului este mai mult sceptică şi luătoare în rîs, decît entuziastă. — Aşa numitele manifestaţii patriotice, cu toată larma lor, ştie toată lumea că nu pot fi, la noi, decît ceia ce se chiamă „o furtună într'un pahar cu apă". Ba e posibil ca tocmai această trîmbiţare a sentimentului patriotic, să fi stînjenit în parte şi ea avîntul naturilor,

lirice care, prin definiţie, sînt discrete şi au oroare de orice contingenţe plebeiane şi triviale.

Eşind însă în afară de literatură, dăm peste o floră poetică de proporţii tropicale. In acest an au apărut, nu se ştie de unde, o falangă de versificatori patrioţi şi răsboinici, pentru care nenorocirea lumii ş'a ţării lor a fost o adevărată binefacere. După cum în domeniul discuţiei au apărut (iar nu se ştie de unde) legiuni întregi de teoretician ai politicii europene, tot astfel şi literatura a fost invadaţă.

In virtutea principiului vechiu, că natura are oroare de vid, locul lăsat gol de către scriitori, a fost îndată ocupat de cetăţeni.

Ce va mai fi după războiu, vom vedea.

Incultura germană

La noi în ţară se continuă cu defăimarea culturii germane (spiritual, „Kultur").

Dacă am scrie pentru auditorii obişnuiţi ai întrunirilor din Bucureşti poate că, spre a-i face să-şi dea cu mai multă competenţă părerea asupra gravelor chestiuni ce sînt chemaţi să discute, ar trebui să le explicăm că Germanii au în adevăr o cultură, şi încă o splendidă cultură. Insă ar fi comic să mai dovedim cetitorilor „Vieţii Romîneşti"... existenţa acestei culturi. Poporul care a dus până la cea mai înaltă treaptă arta şi gîndirea, în cele mai înalte manifestări ale lor,— în muzică şi filosofie, — nu are nevoe de sprijinul argumentaţiei noastre.

Mai interesant de amintit este că, din fericire, ne-am împărtăşit şi noi dela această înaltă cultură.

Cel mai mare poet al nostru, artist şi cugetător în acelaş timp, a fost un produs al culturii germane, — un discipol al şcoalei romantice şi al filosofiei idealiste germane. Cine ar face un studiu biografic şi literar asupra lui Eminescu, ar trebui să arate cum genialul creator al artei literare romîne a învăţat la şcoli germane, în Cernăuţi, în Viena, în Berlin, cetind din copilărie şi fiind familiarizat cu scriitori germani; ar trebui să scoată în relief strînsa legătură dintre opera lui şi aceia a unui Novalis, Tieck, Lenau, Kant, Fichte, Schopenhauer, etc., arătînd cum Eminescu, deşi rămîne un reprezentant specific al geniului romînesc, se poate totuşi clasifica de-adreptul, ca poet şi gînditor, în şcoala romantică şi în filosofia idealistă germană.

Dacă cultura franceză, exercitată asupra unui Alecsandri, a pus în valoare unele calităţi ale sufletului romînesc,—spiritul, vioiciunea, ascuţimea de gîndire, concepţia amabilă asupra vieţii, — apoi cultura germană, prin sufletul lui Eminescu, a scos la iveală alte însuşiri ale geniului naţional, — melancolia, duioşia, sentimentul infinitului, nostalgia după lucrurile de dincolo de orizont, adîncimea de cugetare, neliniştea în faţa problemelor existenţei.

Mai mult.

Intreaga şcoală literară din care a făcut parte Eminescu, în ţara noastră, a fost un aspect al influenţei exercitate de cultura germană asupra spiritului public din Romînia. Germanismul, sau cum s'ar zice azi, germanofilismul „Junimii" e un lucru prea cunoscut ca să mai stăruim. A fost doar calul de bătae al antagoniştilor ei „paşoptişti", care din această cauză o învinuiau de antinaţionalism. In numele esteticei germane şi cu exemple ilustre din poezia germană, d. Maiorescu, creerul „Junimii", a criticat şi a îndreptat estetica şi poezia romînă. Şi nu este carte de literatură romînească, nu este manual didactic romînesc, care să nu spună că îndrumarea pe calea adevărată a literaturii noastre se datoreşte exclusiv „Junimii" (De sigur, această părere unanimă este exagerată). Dar e foarte curios că pătura noastră cultă, care pentru acest serviciu făcut literaturii, a adus osanale „Junimii", — adică influenţei germane în cultura noastră, — vorbeşte acum de „barbaria teutonă" şi se prăpădeşte de rîs de incultura nemţească.

In No. nostru trecut, am reprodus un fragment dintr'un celebru discurs al lui Kogălniceanu, în care cel mai mare om de stat al nostru (pe cît ştim, încă admirat în Romînia), mărturisea, că în Germania a învăţat tot ce-a săvîrşit mare în ţara noastră, — cu alte cuvinte însăşi crearea Romîniei moderne, — arătîndu-şi admiraţia profundă şi o recunoştinţă dusă până la duioşie pentru Germania.

Intîmplarea a făcut ca aceşti doi romîni,—cei mai mari oameni ai noştri, — Mihail Kogălniceanu şi Mihail Eminescu, să fie produsul culturii germane.

Totuşi această cultură nu există...

Limba d-lui Galaction

Cînd a apărut volumul d-lui Galaction „Bisericuţa din Răzoare", spuneam, între altele, că d-sa întrebuinţează prea mult neologismele. Atunci n'am insistat asupra acestui neajuns al prozei d-lui Galaction.

Să ne explicăm acuma. D. Galaction întrebuinţează uneori neologisme şi acolo sau atunci, cînd acest fel de cuvinte nu sînt la locul lor şi anume în unele nuvele cu subiect din viaţa ţărănească, bine înţeles că numai unde vorbeşte el, autorul, nu şi în dialog.

Intr'o bucată de artă însă, totul trebue să convergeze la scop: impresia pe care autorul vrea să o producă asupra cetitorului. Cuvintele populare, neaoşe contribue la crearea atmosferei rustice a nuvelei; neologismele, evident, nu numai că nu aduc acest aport, ci creiază o atmosferă contrară subiectului.

Dar acest lucru însamnă oare *siluirea* şi *pîngărirea* limbii, cum a afirmat un critic?

A vorbi, în acest caz de siluirea limbii ori de pîngărirea ei, este tot atît de just caşi cum ai învinui de aceste păcate pe un romancier, căruia i-ar veni fantezia să amestece cuvinte din limba lui

Creangă în descrierile dintr'un roman cu subiect din viaţa elitei bucureştene.

Şi neologismele şi vorbele neaoş populare sînt tot cuvinte romîneşti. Tot meşteşugul e să ştii unde şi cînd să le întrebuinţezi. Greşala d-lui Galaction, întrucît e, nu e o greşală de *limbă*, ci una de *stil*, sau, mai propriu, de *estetică*.

D. Galaction nu ştie romîneşte? Dar d-sa ajunge uneori până la prestidigitaţie în mînuirea limbii romîneşti. D-sa este unul dintre puţinii noştri scriitori, care cunosc secretele limbii aşa încît să-şi poată exprima precis şi conturat cele mai subtile sensaţii şi cele mai fine nuanţe de gîndire şi de simţire.

D. Iorga şi Ruşii

Studiind imperialismul austro-maghiar şi acel rus în desfăşurarea lor istorică în cele două secole din urmă, cu scopul de a trage învăţăminte pentru orientarea politică a romînismului în momentul de faţă, d. Iorga ajunge la concluziile următoare:

Imperialismul rus a fost totdeauna mai modest şi mai ezitant ca cel austro-maghiar. „Pe cînd Habsburgii servindu-se de masa formidabil organizată a Maghiarilor, care are pretenţia să stăpînească Balcanul creştin şi Dunărea de jos romînească, s'au mărit dela Presburg, la Zara, Cattaro, Raguza, Serajevo, Novibazar, (?) Cernăuţi, Lemberg, Romanovii n'au anexat dincolo de frontierele normale ruse şi de drumurile ce dădeau acces în barbaria asiatică, decît Polonia şi teritoriul cuprins între Nistru şi Prut".

Tensiunea pe care o exercită imperialismul austro-maghiar asupra romînismului e desigur mai mare decît acea a imperialismului rus şi primejdia care vine din partea aceasta e pentru el mai ameninţătoare.

D. Iorga doreşte o victorie a Rusiei în războiul actual şi consecinţele pe care le-ar avea o instalare a ei la Constantinopol pentru viitorul neamului nostru nu-l îngrijesc prea mult. Un succes al Rusiei împotriva Turciei ar aduce, după d-sa, o reluare a expanziunei ruseşti în estul asiatic unde victoria japoneză nu a fost decît momentană.

In privinţa intenţiilor pe care o Rusie învingătoare le-ar avea faţă de noi, d. Iorga se arată liniştit: „De altfel nu e un singur Rus cu bun simţ, care chiar gîndindu-se poate la unele colaborări asigurate prin convenţii cu termen lung (?) să nu-şi dea samă că cel mai bun şi mai vechiu din amicii săi printre creştinii liberaţi din Balcani ar deveni inamicul său cel mai implacabil dacă vreodată s'ar aduce vre-o atingere autonomiei şi idealului său".

Nu putem împărtăşi nici una din aceste afirmaţii ale d-lui Iorga. Ni se pare mai întâiu curios de ce d-sa vorbeşte despre imperia-

lismul rus numai în ultimele două secole. Incepînd cu un secol mai înainte ar fi trebuit să vorbească (lăsînd la o parte cuceririle asiatice ale Rusiei) despre Ukrania, Finlanda şi provinciile Baltice alipite la imperiul ţarilor.

Despre forţa de vitalitate a neamului nostru, avem o idee mai bună decît d. Iorga şi nu credem că un popor de douăsprezece milioane poate fi în mod efectiv supus şi desnaţionalizat de unul de nouă milioane. N'am negat niciodată tensiunea înăsprită de secole care există între noi şi Unguri, şi soarta fraţilor din Ardeal a fost totdeauna pe primul plan al preocupărilor noastre.

Dar primejdia ce ne ameninţă dinspre răsărit unde avem aface cu imperialismul unui popor care are azi 170 milioane şi va avea 250 peste o jumătate de veac, ni s'a părut totdeauna neasămănat mai mare.

După d. Iorga, succesul Rusiei în războiul actual va avea ca urmare expanziunea ei în Asia şi Oceanul pacific. Nu întâia oară ne surprinde logica sa. Dacă o Rusie învinsă ar fi nevoită poate în tendinţa ei naturală spre mările calde să-şi reia iarăşi expanziunea ei în estul asiatic, nu vedem deloc dece ar face acelaş lucru o Rusie învingătoare. Mai bine de două secole aspiraţiile Rusiei s'au îndreptat spre Constantinopol şi cele opt războaie pe care ea le-a avut cu Turcii mărturisesc îndeajuns tenacitatea sforţărilor ei în această direcţie. Spre Estul asiatic şi Oceanul pacific ea nu s'a îndreptat decît după ce fusese învinsă şi drumul ei spre Constantinopol fusese pentru mult timp închis de Franţa şi de Anglia.

Azi însă aceste puteri sînt aliatele ei şi în Ianuar 1915, cinci luni după ce începuse războiul european, guvernul rus a afirmat în faţa lumii întregi într'o şedinţă memorabilă a Dumei pretenţiile sale asupra stăpînirii depline a Constantinopolului şi a Strîmtorilor, iar în cursul lunilor Mart şi Mai, cea mai mare parte din gazetele franceze şi engleze în legătură cu cercurile oficiale ale acestor ţări, silite de vicisitudinea împrejurărilor, au recunoscut legitimitatea întreagă a acestor pretenţii.

Şi pentru toţi acei care nu se pot legăna cu iluzii, e clar că o Rusie învingătoare, departe de a-şi reîncepe activitatea în estul asiatic, instalată la Constantinopol cu voia Franţei şi a Angliei, avînd heghemonia în orientul european, Marea Neagră va deveni un lac rus, iar Constantinopolul avînd nevoie de a fi „apărat din spate" după plastica expresie a colegului d-lui Iorga dela universitatea din Petersburg, Mitrofanoff, statele mici balcanice, care stau în calea colosului, vor fi în chip fatal ameninţate să cadă azi în vasalitatea, mîni sub stăpînirea lui.

Intre aceste state care contrariază aspiraţiile seculare ale Rusiei şi pe care ea nu le-a eliberat de sub stăpînirea turcească decît cu scopul ascuns de a le subjuga mai tîrziu, cel dintâiu sîntem noi, şi istoria ne dovedeşte îndeajuns că nu consideraţii sentimentael sau

scrupule morale de felul acelor invocate de d. Iorga, au oprit vreodată mersul unui mare popor atunci cînd a găsit înaintea-i un altul mic, față de care el se afla într'un antagonism ireductibil de interese.

Nici sentimentul de recunoștință pentru marile servicii aduse, nici vre-un scrupul moral n'au impiedicat pe Ruși să ne ia Basarabia, pentru a pune piciorul la gurile Dunării.

E adevărat că după d. Iorga căruia îi place să judece Rusia nu după ceia ce a fost ea în realitate față de noi, ci după ceia ce d-sa ar dori ca în viitor ea să fie, nu-i oportun să vorbim acum despre „pămîntul dintre Nistru și Prut" căci nu e prudent să ne facem un dușman ireconciliabil dintr'un popor de 170 de milioane.

Pentru noi, care credem că o nație în clipele cele mai grele ale istoriei sale, nu trebue să se lase tîrîtă de impresiile și pasiunile momentului ci să se conducă de viziunea clară a interesolor ei permanente, acest lucru ni se pare, dimpotrivă, mai oportun decît totdeauna.

Sentimentele eventuale ale Rusiei față de noi nu ne impresionează, le cunoaștem din trecut și știm bine că ele vor fi aceleași oricare ar fi atitudinea noastră, după cum am învățat din istorie că mai mult decît de dușmănia Rusiei trebue să ne temem de prietenia ei.

Războiul de azi ne oferă un moment unic pe care poate nu-l vom mai întîlni.

Luptînd alături de puterile centrale, putem contribui la înfrîngerea definitivă a Rusiei, asigurînd pentru multe generații viitorul întregului romînism.

Dușmănia unei Rusii învinse și desmembrate va fi pentru noi mai puțin primejdioasă ca tendințele Rusiei de azi, căci atunci nu vom mai avea înaintea noastră un popor de 170 de milioane și, — afară de puterile centrale,— provinciile Baltice, Polonia și poate Ukrania eliberată vor fi împotriva Rusiei și alături de noi, cași Bulgaria și Turcia.

Luptînd pentru această credință, avem conștiința de a continua cu fidelitate gîndul marilor bărbați ai generației trecute care au creat Romînia și au înțeles rostul ei în istorie ca un post de onoare a culturii europene în răsărit și o barieră în calea slavismului.

Noi n'am uitat că voivozii epocii noastre eroice s'au războit pentru stăpînirea gurilor Dunării și a Mării; și asupra străvechiului pămînt moldovenesc al Basarabiei, d. Iorga o spunea altă dată, dreptul nostru este sfînt.

Limba germană în școli

Nu e așa că-i curios că școlile s'au deschis anul acesta tot cu limba germană în programul lor? Și că d. Mîndrescu pune bile negre studenților, care în Octombre nu răspund satisfăcător la obiectul d-sale, Limba și Literatura germană? Dacă Germanii sînt niște barbari, lipsiți de cultură, pentruce se învață în școlile noastre limba lor? Și încă o limbă așa de grea! O limbă străină se învață pentru comorile de știință și de literatură ce conține — lucrul este evident.

De altmintrelea, publicul și elevii, spirite mai logice, au și tras concluziile juste din propaganda întreprinsă la noi împotriva barbariei și inculturii teutonice. Fapte autentice: un elev dela un liceu din Iași a răspuns unui profesor că el nu mai învață o limbă, care va fi scoasă în curînd din programul învățămîntului. O mumă de familie se plîngea în Iunie, că băiatul ei a rămas repetent din cauza imbii germane, care, pe cît a auzit ea, are să fie scoasă din program.

Și 'n adevăr, cînd cea mai mare parte din clasa noastră diriguitoare a declarat că nu există cultură germană, ci numai barbarie germană, ce rost are limba germană în școli? Vă imaginați cu ce plictiseală revoltată învață un elev această limbă grea, cînd el aude din toate părțile, dela oamenii mari ai țării, dela profesorii lui, dela profesorii universitari etc. că limba, pentru care se trudește el, nu-i va aduce nici un folos, căci nu va avea ce ceti în această limbă?

Cît de mirat și chiar indignat trebue să fie elevul „patriot" (și cei mai mulți sînt „patrioți") că, încai, dacă se chinuește, apoi de ce nu se chinuește cu limba rusească?

Dar ce să mai insistăm? Cetitorul singur poate face toate supozițiile și trage tot felul de concluzii, căci lucrul e clar: a impune în școli limba netrebnică a unui popor lipsit de orice cultură, este o curată nebunie și bătae de joc.

Iar tendenționismul în artă!

Cetim raportul Academiei despre *Conicile literare* ale d-lui Trivale, alcătuit de d. Al. Philippide. Iată un raport, care nu samănă cu altele. D. Philippide a făcut cum face întotdeauna: Dacă i s'a dat o însărcinare, a luat lucrul în serios, a cetit cartea, a adnotat-o, a căutat calitățile, a căutat defectele, și-a sprijinit afirmările pe dovezi — și ne-a dat cîteva pagini admirabile despre critică în genere și despre opera d-lui Trivale în specie.

Nu vom face o recenzie. Vom releva cu mirare numai un lucru. Din citatele făcute de d. Philippide din volumul d-lui Trivale, constatăm că nici acest critic n'a înțeles ceia ce numim noi tendința în artă.

D-sa crede că noi *cerem* ca scriitorul să aibă o tendință, dar că noi, mai fini și mai diplomați, *cerem* ca tendința să fie ascunsă, discretă.

Nu, domnule Trivale, noi nu cerem nimic. Noi *constatăm* că *orice* operă de artă *are* o tendință, că în *orice* operă de artă surprindem *atitudinea* scriitorului față cu opera sa, față cu cele zugrăvite de el în opera sa. E vorba dacă opera de artă, *prin definiție*, are o ten-

dință, adică conține în ea și *atitudinea scriitorului față cu viața zugrăvită*, ori conține numai viața zugrăvită. Iar noi susținem că conține *și* atitudinea scriitorului. Noi nu împărțim operele de artă în două categorii: unele cu tendință, altele fără. Noi afirmăm că *orice* operă de artă are o tendință. Dacă avem sau nu dreptate, asta e altă vorbă. Noi ne-am încercat s'o dovedim. Dacă d. Trivale e de altă părere, e îndreptățit să afirme că noi greșim. Dar nimic nu-l îndreptățește să spună că noi admitem că poate exista artă *fără* tendinți și că noi *cerem* scriitorilor să introducă, cu discrețiune, nițică tendință în artă.

Ce Dumnezeu, sînt așa de opace sufletele criticilor pentru opiniile confraților lor? Atunci ce mai rămîne din celebra comprehensiune a criticei?

Minciuna și „idealul național"

Că se minte grozav pentru triumful „idealului național" nu va nega nimene. Nu vor nega nici cei care mint. Vor mărturisi că mint, cu scuza, de sigur, că mint în interesul patriei.

Se falsifică tot. Cetitorul cunoaște mai deaproape falsificarea evenimentelor de pe fronturile de luptă.

Sînt ziare care-și mint cetitorii în fiecare zi, de cincisprezece luni.

Uneori minciuna lor merge deadreptul împotriva scopului ce urmăresc. Minciunile care au de scop să dovedească slăbiciunea, prostia și imbecilitatea Germaniei dovedesc — fără ca autorii lor să bage de seamă — slăbiciunea, prostia și imbecilitatea și mai mare a dușmanilor Germaniei, căci dacă Germanii sînt așa de nevolnici și totuși nu sînt bătuți, ba încă ei bat pe Aliați, atunci cît de imbecili sînt acești aliați, dacă-s bătuți de niște imbecili?

Dar se vede că cetitorii de minciuni nu fac această simplă judecată, și autorii minciunilor abuzează împărătește de lipsa aceasta de discernămînt a cetitorilor. Admirabil raport moral între scriitor și cetitor!

Dar crede cineva că idealul național se poate sluji cu minciuni? Poți ajunge, poate, la rezultate bune mințind în diplomație, adică simulînd față cu străinul. Dar înșelînd necontenit poporul, pentru care lucrezi, cum zici, pe care vrei să-l faci mare și falnic, crezi că poți ajunge la ceva bun? Și nu e vorba aici de morală (biata!) ci de un lucru mult mai pozitiv: Un popor înșelat, nedumerit, în completă necunoștință de cauză, ba mai rău: care știe lucrurile pe dos, poate fi un popor tare, conștient, gata la jertfă oricînd, în toate cazurile? O simplă întrebare numai: *Dacă, la momentul decisiv, sau în timpul faptelor decisive, poporul află adevărul?*... Ți-a spus cineva, mințindu-te, că dacă sai asupra vecinului Ion, ai să-l găsești fără pușcă și ai să-i iai ușor înapoi țarina, mai ales că te ajută

Gheorghe, care-i înarmat până 'n dinți... și cînd colo dai de Ion în capul unei cete de voinici cu flinta la umăr, iar Gheorghe care trebuia să te ajute, se dovedește la urma urmei că e un biet schilod!... Germanii sînt slabi, n'au ce mînca, n'au numărul, sînt bătuți, vor fi nimiciți; Rusia e inepuisabilă, vitează, va relua ofensiva... Dar nu-i așa, o știți bine. Publicul însă vă crede — și ce dezamăgire teribilă ar avea în ceasul cel mare! Iar dacă vre-o publicație spune adevărul o numiți nepatriotică, trădătoare!...

Dar poporul nostru doarme. Minciunile le cetește plebea. Plebea e aceia pe care o înebunesc gazetele noastre.

Și ce poate face o plebe înnebunită, ne-o arată Italia.

Iată o țară nenorocită, — nenorocită de plebea ei socială și intelectuală.

Italia era în plină desvoltare. O admirabilă mișcare democratică se accentua în această țară; industria și comerțul erau în progres; o remarcabilă mișcare științifică și literară apropiau Italia de primul plan al culturii europene.

Dar Anglia amenința cu blocarea și plebea cu revoluția — dacă Italia nu declară războiu Austriei. Oamenii ei de stat s'au opus cît au putut. Dar au fost siliți de Anglia și de plebe să facă pasul fatal.

Acest popor, care are atîtea virtuți ale păcii, n'are însușiri războinice. Și acuma Italia își îngroapă la picioarele Alpilor tinerimea, mîndria și averea ei.

Omagiu Germaniei

Se poate zice că Germania luptă singură, cu sprijinul cîtorva auxiliari. Desigur Austria s'a dovedit mai tare decît se putea crede înainte de războiu. Desigur că Turcii au dovedit că nu-s de disprețuit (Bulgarii abia au intrat în luptă) dar, oricum, ai impresia că Germania luptă singură, *ajutată* de alții.

Împotriva Germaniei luptă Franța, Anglia, Rusia, ajutate de Italia, de Japonia, de Belgia, de Serbia și de Statele-Unite, căci Statele-Unite dau ce puteau da ele mai însemnat într'un războiu: bani, muniții, îmbrăcăminte și hrană.

Și totuși, această Multiplă Înțelegere, care e aproape întreaga Planetă minus Germania și ajutoarele ei, *declară* că nu poate învinge pe Germania, dacă nu i-ar mai sări în ajutor și restul de popoare, neutre încă — cîteva mici popoare, între care și noi. „Nu vedeți *primejdia*, spune Multipla Înțelegere Romîniei, Greciei, etc., nu vedeți că se duce de rîpă Europa, civilizația, libertatea? Săriți în ajutor!" — acesta este, în esență, strigătul Multiplei. Cu alte cuvinte: „Săriți, că singuri noi, Francezii, Englejii, Rușii, Italienii, Sîrbii, Belgii, Japonejii, Americanii — cu Senegalezi și toate celelalte vre-o zece feluri de piei colorate — nu-i putem bate pe Germani!"

Se poate un mai mare omagiu adus Germaniei ?

...Şi băeţii spirituali de pe la gazetele noastre care iau Germania, cum s'ar zice la Bucureşti, în periplizon !

Document omenesc

Cetim în *Epoca* :

„O ştire bună! Redacţia revistei *Viața Romînească*, revistă în care d-nul Stere propovădueşte heghemonia bulgaro-ungurească în Carpaţi, a fost distrusă de un incendiu". (*Epoca* de Joi, 15 Oct. 1915).

D. Mavrodi, director general al Teatrelor

Lucrul a produs multă bucurie în lumea ziariştilor, măguliţi etc. şi oarecare stupoare în alte cercuri.

„D. Mavrodi nu e poet în versuri ori în proză, nu e critic literar ori de artă, nu e un ziarist de mîna întîia ori a doua, nu posedă vre-un titlu academic oarecare şi nu e totuşi un autodidact. Politica... Prezidează pe Iacob Negruzzi şi pe Brătescu-Voineşti... Scoborîrea nivelului... Ion Ghica... ş. c. l."

De fapt, sub d. Mavrodi teatrul merge mai bine decît sub predecesorii d-sale. Actorii nu se mai ceartă. Cassa e plină. Publicul e fericit.

In romanul lui Tolstoi „Războiu şi pace", generalisimul Kutuzoff doarme toată vremea, şi războiul îşi urmează, totuşi, ba chiar din această cauză, cursul său regulat şi fericit. Generalii care făuresc planuri strategice şi tactice, nu fac decît să stînjenească desfăşurarea normală a evenimentelor şi Tolstoi îi ridiculizează fără milă.

D. Mavrodi, în deosebire de predecesorii săi, literaţi şi bărbaţi de estetică, a îmbrăţişat, în conducerea operaţiilor teatrale, tactica lui Kutuzoff, şi de aceia teatrul merge mai bine decît oricînd. In adevăr, ni se spune, că d. Mavrodi a lăsat diferitele comitete să lucreze liber, d-sa mai mult domnind decît guvernînd. Şi cum supremul scop al oricărui lucru pe lumea aceasta e să meargă bine, şi cum teatrul din Bucureşti merge foarte bine, urmează că d. Mavrodi e cel mai bun director, pe care l-a avut până acuma teatrul.

Aşa dar, în concluzie, pentruca un teatru să meargă bine, nu e nevoe de un Ion Ghica, ci de un Alex. Mavrodi. Iar dacă experienţa ar arăta cumva că şi la alte instituţii s'ar petrece acelaş lucru în aceleaşi împrejurări, atunci am ajunge la o concluzie consolantă pentru marea majoritate a semenilor noştri — şi la orizont s'ar întrevedea o mare revoluţie în ceia ce am putea numi evaluarea valorilor intelectuale din punct de vedere al utilităţii lor practice. Şi, în plus, un triumf, o revanşă a democraţiei.

In adevăr, inteligenţa şi înalta cultură sînt lucruri rare şi, prin

aceasta, aristocratice. Ele au în natura lor ceva impertinent. Ele sînt o eternă sfidare, la adresa democraţiei. De aceia democraţia e întotdeauna fericită, cînd e în stare să facă dovadă că se poate scuti fără pagubă, de serviciile inteligenţii şi ale înaltei culturi.

Dela redacţie.

Un incendiu a distrus localul redacţiei şi administraţiei noastre împreună cu tipografia în care se tipărea revista.

Cum focul n'a distrus numai întreg depozitul de cărţi editate şi toate colecţiile vechi ale „Vieţii romîneşti" dar şi colile acestui număr care era gata de apariţie, precum şi o parte din manuscrise,—rugăm pe cetitori să ne erte pentru micile neajunsuri ale acestui număr, tipărit în grabă la Bucureşti.

Cît priveşte volumele distruse, am luat dispoziţia ca ele să fie din nou tipărite.

P. Nicanor & Comp.

RECENZII

A. Frunză. *România Mare.* Bucureşti, 1915.

Iată o broşură substanţială şi curajoasă al cărei efect, în aceste vremi de grea cumpănă şi de confuzie generală a spiritelor, nu poate fi decît salutar. Intr'un stil familiar dar totdeauna viu şi în care nu lipseşte pe alocuri umorul şi poezia, autorul descrie cu multă pătrundere starea sufletească a oligarhiei noastre satirizînd patriotismul eftin şi falş şi superficialitatea condamnabilă cu care ea discută şi rezolvă problemele mari ale neamului. Pe cît sînt de pline de amară ironie paginile în care el vorbeşte de manifestările actuale ale acestei oligarhii şi de rusofilismul ei subit pe care-l explică prin francofilism şi prin admiraţia tăcută şi sinceră a păturii noastre conducătoare pentru poliţismul specific rus, pe atît sînt de calde acele în care e vorba de masele mari ale poporului nostru de pretutindeni, de ţărănimea exploatată de boerii săi mari şi mici. Cu multă putere e scoasă în relief ignoranţa proverbială care domneşte în regat în tot ceia ce priveşte fraţii noştri de peste Prut, care în cîmpiile Sorocei şi în codrii Orheiului, ba chiar dincolo de Nistru, cu toată vitregia unei stăpîniri asiatice şi obscurantiste, au păstrat neîntinate izvoarele eterne ale rominismului.

In incendiul care de un an bîntuie Europa, Rominia nu poate rămînea neutră. Şi pentru orice om conştient şi care nu se lasă tîrît de instincte, datoria ei apare clară: fără a renunţa la nimic din idealul integral al neamului, trebue să ocupăm cu armele Basarabia şi luptînd alături de puterile centrale să contribuim la înfrîngerea definitivă a Rusiei, cel mai primejdios din duşmanii noştri:

«Războiul e o calamitate şi o crimă abominabilă, şi chiar dintre popoarele aflătoare azi în războiu, cele mai multe (ba chiar toate, afară de nenorocita Belgie) numai fiindcă s'au lăsat pradă instinctelor învechite şi unor fatale aberaţiuni de ordin economic, au dezlănţuit această fatalitate pe glob. Singurii sau aproape singurii din Europa, care au dreptul, ba chiar datoria de a pune mîna pe armă, sîntem noi: noi singuri sîntem datori să ne căutăm dreptul, care nu se găseşte scris azi decît pe vîrful baionetei. Datorim acest războiu celor două cauze mari, care n'au fost încă şi niciodată nu trebue să fie uitate: una e cauza civilizaţiei ameninţate de statul bizantino-tătăresc al ţarilor, alta cauza proprie noastre existenţi ca stat şi ca naţiune».

O. B.

* * *

N. Şerban. *Gemanofilismul «Vieţii romîneşti» (Răspuns d-lui C. Stere).* Bucureşti, 1915.

Am fi fost fericiţi să putem sta mai mult de vorbă cu d. Şerban, căci un francofil care argumentează este o pasăre rară. O discuţie onestă şi fără patimă, la înălţimea problemelor grave puse în dezbatere, ar fi fost binevenită, căci discuţia de felul acesta aduce întotdeauna lumină.

Dar, deşi d. Şerban stă mai presus decît acei cari au adus ca argument suprem împotriva directorului nostru ameninţarea cu bătaia, — din nefericire nici cu d-sa nu e posibilă o discuţie serioasă.

In adevăr, cum am putea noi să mai stăm de vorbă cu d. Şerban, cînd d-sa dela început mistifică, cu ştiinţă sau fără ştiinţă, pe cetitorii broşurii, cari n'au răsfoit «Viaţa romînească»? Cum am putea noi să mai răspundem obiecţiunilor d-lui Şerban, cînd d-sa dela început dovedeşte sau rea-credinţă sau incapacitatea de a-şi controla cît de puţin afirmaţiunile?

Supunem la aprecierea chiar a celui mai distrat dintre cetitorii directorului nostru, de pildă următoarele afirmaţiuni cu care d. Şerban informează pe lectorul neprevenit: D. Stere a scris că Germania *nu* e vinovată de răpirea Alsaciei-Lorenei, că vinovaţi sînt *numai* Englejii, Austriecii, Italienii!

D. Stere, luînd atitudine într-o chestie atît de gravă, «*abia* binevoeşte», «*cu nepăsare*», «să ne arunce o serie de impresiuni», «în locul *unui* articol documentat»! Şi altele de felul acestora.

Ar fi trebuit ca înainte de a intra în discuţie, să dovedim d-lui Şerban, — pentru care toată activitatea publicistică a d-lui Stere asupra războiului se reduce numai la ultimul şir de impresiuni din No. trecut, — să-i dovedim că d. Stere, nu numai în timpul războiului european, dar încă cu mult înainte de izbucnirea lui, a scris multe articole asupra chestiunii pe care d. Şerban vrea s'o discute acum cu d. Stere. Ar fi trebuit să-i atragem atenţia că ultimul articol nu era scris pentru d-sa, ci presupunea tocmai un cetitor familiarizat cu articolele anterioare ale d-lui Stere, un cetitor deci căruia era inutil să i se mai amintească toate argumentele şi documentaţia pe care d. Stere îşi razimă convingerile sale.

La ce folos să mai înegrim atîta hîrtie, ca să deschidem nişte uşi deschise? Şi la ce folos, cînd vedeam dela început că nici pe terenul discuţiei propriu-zise cheltuiala zadarnică de vorbe nu ne era cruţată?

D. Şerban crede că nu e vorba să renunţăm la Basarabia, pe motivul simplu că «Basarabia nu e a noastră»!

D. Şerban mai crede că afirmaţia directorului nostru că Ruşii vor Constantinopolul, nu e numai «exagerată» dar şi «falsă», — ceia ce nu-l opreşte ca tot d-sa că legitimeze apoi pretenţiunile Rusiei la Dardanele! (Sau, poate, d. Şerban numeşte exagerată numai părerea *pe care o atribue d-lui Stere:* că Ruşii vor acum stăpînirea în peninsula Balcanică, Mediterana şi Oceanul Atlantic?!)

D. Şerban mai scrie că d. Stere cunoaşte Rusia din cărţi nemţeşti!; că Rusia nu e o despoţie orientală, *fiindcă...* a dat lumii scriitori şi cugetători; — dar totuşi d. Şerban, uitînd în avîntul său combativ teza ce susţine împotriva d-lui Stere, combate poporul rus şi-l scoate din rîndul popoarelor civilizate, alături de Auguste Comte.

Iar cînd judecă războiul actual, din punctul de vedere al intereselor civilizaţiei europene, d-sa *scoate pe Ruşi din discuţie,* — adică scoate tocmai factorul principal al problemei din acest punct de vedere.

D. Şerban afirmă, fără să ne iniţieze şi pe noi în secretul cauzelor, că în caz de izbîndă, ţarismul nu va eşi întărit ci dimpotrivă, aliaţii îl vor sili la concesiuni democratice! Că în Europa vom avea o hegemonie «plurală», etc.

Nu-l combatem pe d. Șerban. Il va combate singur cu ușurință oricare din cetitorii noștri, cărora le recomandăm aici broșura d-lui Șerban, ca să vadă cum argumentează un francofil.

Inainte de a incheia însă, trebue să relevăm un fapt caracteristic.

D. Șerban consideră «exagerată» impresia d-lui Stere, că majoritatea celor cari cer războiu alături de Quadrupla, o fac din francofilism și pun chestia Alsaciei-Lorenei mai presus de interesele noastre romînești (e vorba, firește, de conducători, nu de caracuda măruntă).

Noi credem că d. Stere nu exagerează. Mai mult, noi credem că unii din romînii despre cari e vorba mai sus merg pînă acolo cu francofilismul, incit adeseori *uită că sînt romini*, și se identifică cu francejii. Cunoaștem, de pildă, cazul unui domn romin N. Șerban care, intr'o teză de doctorat, fiind vorba de literatura franceză, a scris peste tot: *notre* littérature....

Trecem peste prezumția pe care o presupune acest «notre» oricît de măgulitor ar fi el pentru francejii,— ca să întrebăm pe d. Șerban: ce-ar zice d-sa despre un student chinez, care, fiind vorba de literatura romînească, ar scrie peste tot: «literatura *noastră*»? Am zice desigur, că acel chinez atita a dorit să fie romin incît, în sufletul lui, s'a identificat cu noi și a uitat că e chinez!

Cazul d-lui Șerban a părut unora atit de straniu, incît s'a presupus că teza d-sale a fost scrisă de un francez... Noi nu impărtășim această părere injurioasă.

Noi credem mai de grabă că d. Șerban, pe cind își scria teza, uitase că e romîn, se socotea francez.

De ce dar, tocmai d-sa care e un exemplar tipic de romîn francizat, acuză pe d. Stere că «exagerează».

D. D. Patrașcanu. *O critică și un profesor*, București, 1915.

Sub titlul de mai sus d. Patrașcanu publică o broșură prin care se apără, aprig și cu umor, împotriva unor atacuri publicistice.

D. Patrașcanu, în calitatea sa de profesor, a tipărit o prea frumoasă carte de *Istorie Antică* pentru cl. I secundară, carte pe care am cetit-o și noi, oameni mari, cu multă plăcere, fiind *povestită* simplu de un meșteșugar al condeiului.

Se vede însă că această carte nu a fost pe placul unui domn profesor Em. Panaitescu, care i-a făcut un aspru rechizitor în «buletinul seminarului pedagogic».

Dar ceia ce ese din banal, e faptul că d. profesor nu s'a mărginit numai la «buletin», ci și-a scos articolul și într'o broșură, care a fost «trimisă chiar oamenilor străini de învățămînt și răspîndită prin cafenele», cum ne spune d. Patrașcanu.

S'a dat astfel, dela început și fără rațiune suficientă, unei discuții mărunte și profesionale, un caracter ... social. Iar în urma broșurii pe care d. Patrașcanu a fost nevoit s'o tipărească pentru apărare, au intervenit în discuție și alte persoane de marcă, prin articole publicate în diferite reviste literare.

Noi nu știm ce anume l-a îndemnat pe d. profesor la acest procedeu sgomotos. Să fie oare numai o grijă paternă pentru educația istorică a tinerelor vlăstare, pe care d. Patrașcanu ar fi compromis-o cu manualul său? Dar atunci, ca să-și exercite vigilența, socotim că-i era de ajuns d-lui profesor «buletinul»,—fără broșură și fără cafenea.

Procedeul d-sale presupune mai degrabă și necesarmente alte cauze: sau o dorință juvenilă de celebritate, sau o pornire capricioasă de a întuneca meritele colegilor, sau în sfîrșit... sentimentul anticipat al concurentului *în spe*. Toate acestea ar fi explicabile dar nu scuzabile, chiar în cazul cînd d. profesor ar avea dreptate. Broșura d-lui Patrașcanu însă, pe care o avem în față, dovedește limpede că acuzațiile d-lui profesor Panaitescu au fost neîntemeiate.

In privința așa ziselor erori de știință, d. Patrașcanu probează cu citații din Malet (autoritate invocată de însuși d. Panaitescu), că antagonistul d-sale aduce afirmații neintemeiate.

Iar asupra unor chestiuni de istorie *controversate*, pe de o parte d. Patrașcanu nu era dator să împărtășească părerile d-lui profesor Panaitescu, care nu e încă o autoritate în materie, iar pe de altă parte, nici nu trebuia să încurce mintea copilului de clasa I secundară, căruia îi trebuesc noțiuni precise, nu subtilități și controverse savante.

Dar e amuzant că d. Panaitescu, umblind să scoată un pai imaginar din ochiul d-lui Patrașcanu, nu se simte însuși incomodat de o bîrnă care-i întunecă vederea. Iată ce afirmă d-sa, cu desinvoltură, vorbind despre Etruști:

«E drept că nu se știe bine din ce «familie fac parte, însă nu e în discuție «că ar fi Mongoli, deci de acelaș neam «cu *Hunii*, *Avarii*, *Ungurii și Tătarii*. «*Nici chiar aceștia enumărați aici nu* «*sînt Mongoli*».

Așa dar, sentențios și fără replică: Ungurii, Tătarii, Hunii și Avarii n'au fost Mongoli. Uite ce năzbitie era să bage d. Patrașcanu în capul tinerelor vlăstare, dacă nu era vigilența acerbului domn profesor!

In privința unor scăpări din vedere, care puteau fi îndreptate cu ușurință și care au fost înlăturate la a doua ediție *d. Patrașcanu însuși atrăsese atenția* printr'o notiță *atașată la fiecare volum*. D. prof. Panaitescu s'a făcut însă că ignoră acea notiță, ca să aibă prilejul de a acumula defectele cărții...

Tot ca să acumuleze «defecte», d. profesor coleg al d-lui Patrașcanu, s'a legat până și de cele mai evidente greșeli de tipar. Așa, de pildă, a relevat următorul «acord greșit»: «Poseidon, care ridică valurile și le liniștești»... Pentruce ai acordat greșit, d-le Patrașcanu? Parc'ai fi învățat romînește în Afganistan, de nu știi nici măcar că se zice: Poseidon liniștește valurile!

Mai amuzantă însă devine discuția, cînd d. profesor secundar Panaitescu dă lecții de stil și de limbă d-lui Patrașcanu, acestui «literat cu nume, premiat și socotit fruntaș în literatura noastră de către Academia Romînă», cum spune «amărît» d. Panaitescu...

Nu ne întîrziem mai mult asupra acestei discuții, din care scoatem doar o morală:

Literații, fie chiar și profesori, să-și vadă de treaba lor, să nu se mai amestece în cărțile didactice. Nu le ajung lor premiile academice și celebritatea? Manualele de istorie n'au nevoe să fie scrise clar și atrăgător, ci urît și încîlcit ca și până acuma. Treaba asta să fie lăsată pe seama profesorilor muritori de rind, cari n'au altă mîngîiere. G. T.

Influența economică a Germaniei în Romînia. București, 1915.

In această broșură care ar merita să fie cît mai răspîndită, e lămurită în chip luminos una din problemele care se discută la noi cu mai multă pasiune, ignoranță sau rea credință. E un fapt că în lupta pentru cucerirea pieții noastre economice, Germania a învins pe ceilalți concurenți. Dar cauzele succesului Germaniei nu trebue căutate decît în activitatea ei extraordinară pe terenul economic și al obiceiurilor ei de disciplină, metodă, tenacitate, minuțiozitate și informație precisă. La noi ca și în celelalte părți ale globului industria germană s'a impus prin producția ei intensivă, prin avantajele ei de ordin technic și comercial.

Cu cît cantitățile produse deveneau mai mari și instalațiile mai formidabile, prețul de vînzare devenea mai redus și se știe că produsele germane sînt cele mai eftine. O altă armă puternică care a contribuit la succesul Germaniei e creditul. Pe cînd toate casele de comerț din Anglia, Franța și Italia nu acordă

credit decît pe trei sau cel mult șase luni, păsuirea caselor de comerț germane acordată negustorilor noștri a fost de nouă până la douăsprezece luni, în unele ramuri industriale chiar unul sau doi ani. Un mare rol joacă de asemeni alcătuirea atît de perfect organizată a comerțului de export german care nu caută decît un singur lucru: să se conformeze gustului consumatorului. Inginerul Victor Cambon vorbește cu admirație de cele o mie de case de export din Hamburg. Reprezentanții comerciali și consulii Germaniei la noi au avut ca și în alte părți un rol important.

După 1870, Franța a început să ne uite încetul cu încetul și pe cînd Austria și Germania încheiau tratate de comerț cu noi, ea împreună cu Anglia refuzau acest lucru, considerîndu-ne ca vasali ai Turciei, în anul 1874 ba chiar și în 1885. După această dată lupta pentru cucerirea pieții noastre s'a dat între Anglia și Germania și comerțul german care până atunci era inferior celui englez cu 41 milioane, devine la 1896 de 76 milioane și, după încheerea tratatului de comerț din 1893, importul german la noi se ridică la 85 milioane în 1905, la 138 milioane în 1910, la 149 milioane în 1913. O cauză specială a expansiunii germane la noi au fost și băncile ale căror capitaluri s'au pus la dispoziția întreprinderilor noastre ajutînd desvoltarea industrială a țării. Capitalurile pe acțiuni ale acestor bănci, ce se ridică la 67 milioane și cu fondurile de rezervă depășesc suma de 100 milioane, au înlesnit proprietarilor, arendașilor, industriașilor și negustorilor noștri operațiile bănești. Fără ajutorul capitalului german industria noastră națională nu s'ar fi putut desvolta. Germanii au făcut primele uzine electrice pentru luminat și tramvae, și în această privință încercările băncilor franceze n'au fost decît efemere.

Din cele 500 milioane investite în industria de petrol a Romînei peste 3 sferturi sînt capital german și fără acest capital industria petroliferă n'ar fi putut lua avîntul de azi. Germanii au pus în valoare adevărată munca și bogățiile noastre naționale; deschizîndu-ne drumul spre a pregăti propria noastră desvoltare economică au înlăturat produsele străine pe care noi nu le fabricăm, impuindu-ne produsele lor prin înlesnirile acordate și prin interesul pus la plasarea lor.

S'a vorbit ades de împrumuturile noastre de stat în Germania și s'a spus că din cauza lor independența noastră politică ar fi periclitată. E adevărat că toate împrumuturile noastre mari s'au făcut în Germania și că plătim pe piața Berlinului 50 de milioane lei anuități a datoriei publice. Dar aceste împrumuturi nu le puteam contracta în țară și nu le-am putut contracta aiurea. Pentru împrumutul contractat în Franța la 1900, între alte condiții oneroase, ni s'a impus și afacerea Hallier. La Berlin dimpotrivă chiar în timpuri de criză am găsit bani în condiții avantajoase și orice om cu judecata dreaptă trebue să recunoască că nu există instituție, edificiu, șosea, cale ferată, tun, instalație industrială și casă de comerț pe care să nu le datorim Germaniei.

Romînia nu trebue să se teamă de imperialismul german, bazat pe desvoltarea comercială și industrială, căci ideia acestui imperialism e fiica bună a evoluției economice și a expansiunii pacifice. Romînia nu are decît de cîștigat din relațiile ei comerciale, cu o țară de unde importă ceia ce nu poate produce ea însăși. Trebue să se teamă însă, de a nu fi lovită în posibilitatea de a exporta produsele sale, bogăția solului său, pentru a face în toată libertatea schimbul de avuții necesare vieții sale economice. Această temere nu poate veni decît dela Rusia, care produce ca și noi petrol și grîne și care, instalată la Strîmtori, ar pregăti vasalitatea noastră economică și politică sub călcîiul unui imperialism distrugător al libertății și al civilizației.

M. X.

N. Bănescu. *O „Celebritate" a științii romînești (Dl Demosthenes Roussos).* București, Ionescu, 1915, 8°, 22 pag., fără preț.

Pentru catedra de bizantinologie din București au fost doi candidați: unul, d. Russo, deja recomandat, al doilea d. Bănescu, autorul broșurii în chestiune.

D. Bănescu a făcut desigur studii bune la München, însă, supărat, vra să ne convingă că «în lunga sa carieră de învățat — ea numără acum peste două decenii — D. Demosthenes Roussos [sic!] n'a izbutit a-și asimila, măcar în liniile sale generale, elementele specialității căreia s'a închinat».

Dacă d. Bănescu ar fi lăsat mînia de sară pe dimineață n'ar fi scris o astfel de broșură și nu s'ar fi pus în contradicție cu amicul său d. Iorga, care, în «Cronica» dela 28 Iunie 1915, vorbește despre «vastele cunoștinți de filolog ale d-lui Russo», iar în «Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale», II 171 (Sept. 1915): «je pense surtout à l'érudit toujours exact et d'une information extraordinairement riche qui est M. D. Russo».

Dealtmintrelea schimbarea lui D. Russo, așa cum îl cheamă pe om, în Demosthenes Roussos ne arată dela început sentimentele care au dictat această polemică a d-lui Bănescu.

G. P.

Prof. dr. Al. Slătineanu, dr. Ionescu-Mihăești, dr. M. Ciucă. *Noțiuni de Epidemiologie și serovaccinațiuni* (cu aplicațiune specială în campanie). 1915.

E o broșură eșită din Laboratorul de Medicină experimentală din București; n'are mai mult de 60 de pagini; dar într'un cuprins așa de restrîns, autorii au reușit să pună la îndămînă medicilor, — în special pe cîmpul de războiu, — tot ce-i util, practic și rapid cu privire la combaterea epidemiilor și la tratamentul cu ser sau vaccin. E o cărticică admirabilă, de care nu se poate lipsi nici medicul de regiment, nici cel dela formațiunile sedentare, spitalicești. În valiza fiecărui doctor militar trebue să se afle această credincioasă călăuză, unde se poate găsi: un rezumat precis al boalelor infecțioase la adulți, instrucțiunile indispensabile asupra recoltării diferitelor produse patologice necesare pentru stabilirea unui diagnostic bacteriologic; indicațiunile relativ la întrebuințarea serurilor terapeutice și vaccinurilor, precum și a metodelor de dezinfectare a locuințelor, vehiculelor, tranșeelor, — mijloacele rapide pentru sterilizarea apei de băut, distrugerea insectelor, arderea cadavrelor, etc., etc — Toate aceste chestiuni sînt tratate cu multă rînduială; nimic nu prisosește, nimic nu lipsește din cîte e obligat să știe și să îndeplinească un medic pe cîmpul de războiu. Intenționat s'au evitat sfaturile acelea care nu s'ar putea realiza în condițiunile determinate de lupte; — dar s'a ținut samă de mijloacele de care dispunem, în țară la noi, — mai ales că înșiși autorii au practicat aplicarea măsurilor de prevenire și combatea epidemiilor și 'n armată și 'n populația civilă a țării noastre, așa că în alcătuirea acestei călăuze au fost conduși și de convingerile trase dintr'o experiență proprie intinsă și temeinică. Avem deci la îndămînă, o carte bună și indispensabilă pentru medicii militari.

I. M.

REVISTA REVISTELOR

Archiva (Anul XXV, 1914). După strămutarea Convorbirilor Literare la Bucureşti, mai mulţi scriitori din Iaşi s'au grupat împrejurul «Archivei» pentru a continua tradiţia publicistică a Iaşului. De atunci au trecut 25 de ani. In Romînia, unde soarta revistelor este, şi mai ales era, aşa de precară, faptul este un eveniment, pe care cu drept cuvînt l-a sărbătorit direcţiunea revistei printr'un «volum jubilar» pe întreg anul 1914 şi care conţine articole speciale, o dare de seamă a societăţii respective în cursul acestui sfert de veac şi Tabla de materii a celor 25 de volume.

«Volumul jubilar» cuprinde importante articole semnate între alţii de A. Philippide, I. Peretz, T. T. Burada, Gh. Ghibănescu, I. Tanoviceanu, G. Pascu.

Darea de seamă a activităţii societăţii pe cei 25 de ani precum şi tabla de materii a celor 25 de volume ne arată rolul pe care «Archiva» l-a jucat în mişcarea noastră intelectuală. S'au publicat articole istorice filologice cu conţinutul cel mai variat, mai ales de: T. T. Burada, Gr. Buţureanu, Gh. Ghibănescu, Nicolae Iorga (in primii ani), Doctor N. Leon, A. Mavrocordat, Th. Nicolau, G. Pascu, A. Philippide, P. Rişcanu, R. Sevastos, I. Tanoviceanu, H. Tiktin, A. D. Xenopol. Printre colaboratorii mai rari remarcăm: I. Bianu, I. Bogdan, Bogdan-Duică, A. Botez, Gaster, P. P. Negulescu, Odobescu, Spiridon Popescu C. Stere, Th. V. Stephanelli, Lazăr Şăineanu, Eugenia Carcalechi.

Urăm tovarăşei noastre din Iaşi viaţă lungă şi spor la muncă.

La Revue. (Iulie, August, Septembre). — In *L'Alcoolisme et les Allemands de l'Intérieur*, d-l *Jean Finot* ajunge la concluziile următoare:

Programul tuturor campaniilor antialcoolice ar trebui să fie redus la aceste două expresii simple:

1º Promulgarea *imediată* în întreaga Franţă pe cale de decrete, în afară de Parlament, a măsurilor tinzînd a interzice vinderea băuturilor alcoolice la femei, copii, la mobilizaţi în general şi la răniţi în particular; interzicerea tuturor aperitivelor; reducerea orelor de deschiderea debitelor de băuturi.

2º Concentrarea tuturor forţelor sănătoase ale ţării, în vederea pregătirii monopolului alcoolului, — acest leac suprem pentru regenerarea şi mîntuirea poporului francez.

D-l *Pierre Achalme* în *La Science des Civilisés et la Science allemande*: Ochii nemţilor, asemănători cu ai pasărilor răpitoare de noapte, nu sînt adaptaţi luminii. Lumina îi zăpăceşte şi pentru a o contempla, trebue să-i micşoreze strălucirea prin sticlele înegrite ale conceptelor lor.

In felul vulpii din fabulă, teutonii şi-au

preamărit infirmitatea lor şi au convins şi pe mulţi dintre noi să bea otrava care asemenea atropinei, urmează să le paralizeze pupila. Apoi ei le-au propus întrebuinţarea ochelarilor lor negri, care nu numai că micşorează lumina dar mai deformează şi obiectele. Şi mulţi au fost aceia, care au urmat moda şi au crezut că întunerecul e preferabil luminii, iar claritatea trebue să fie socotită suspectă.

S'a introdus astfel încetul cu încetul, în lumea ştiinţifică, această idee deprimantă, că fenomenele naturii sînt cu mult mai complexe decît cum au fost imaginate înainte de intervenţia germană, — că explicaţiile simple trebue să fie înlăturate, se poate zice *a priori* şi că nevoia de claritate nu-i decît o formă de lenevire. Şi iată cum pe ruinele construcţiei sobre şi clare s'a înălţat informul monument germanic în care supraîncărcarea de ornamente disparate a înlocuit eleganţa liniilor. In locul odăilor vesele, în care lumina intra în valuri, găsim săli reci, joase, prost luminate; căci în chipul unei fortăreţe, ştiinţa germană nu trebue să aibă fereşti la stradă. In adevăr, e folositor monopolului savanţilor germani, ca primul venit să nu poată să le înţeleagă opera. Ei n'ar fi în stare să priceapă cîtă armonie şi frumuseţă comportă simplitatea, cu sentimentul de siguranţă şi încredere ce o întovărăşesc. Din cele trei elemente ale ştiinţii, elemente amintite de Emile Picard într'o carte recentă (De la méthode dans les sciences): adevărul, frumosul şi utilul, barbarii nu vor să reţină decît utilul. Etc. etc...

La capitolul X: «Creerul german şi abstracţiile», se arată că, evident, «creerul «german şi mai ales cel prusac, ginădeşte cu deosebire prin imagini ab«stracte. Se pare chiar că-i lipseşte echi«librul adus de diversitatea imaginilor».

Vorbind de *principiul relativităţii*, autorul, fără nici o rezervă, îl pune alături de... futurism şi de cubism. «Cu «cît deducţiile par mai absurde, cu atît «apar mai colosale şi superioare adevă«rurilor admise şi îndată te găseşti în «prezenţa unui haos où fusionnent en «hurlant le concret et l'abstrait». Şi totuş, toată lumea ştie că genialul Henri Poincaré s'a ocupat îndelung, în ultimile-i opere, de principiul relativităţii şi a înălţat laude fizicianului german Planck, rectorul Universităţii din Berlin, descoperitorul «teoriei quantelor», despre care autorul scrie că e un bun simptom al epidemiei metafizico-matematice care ameninţă să degenereze într'un adevărat delir colectiv.

Şi restul capitolelor e scris dela aceiaşi înălţime, ce face atît de puţină onoare marei reviste franceze. Din această cauză, nu mai vorbim şi de celelalte articole ale volumului Iulie—August, «Scrisori către neutri», «Suferinţele neutrilor», «Caracterul artificial şi monstruos al limbii germane».

In volumul August—Septembre, senatoral *Charles Humbert* scrie despre «Tunuri şi muniţii». Războiul actual a răsturnat noţiunile cele mai tradiţionale ale artei ~~militare~~: jocului savant, dibaciu şi minuţios, el a substituit o brutală problemă de industrie. Am văzut născîndu-se şi dezvoltîndu-se acel războiu de tranşee, aşa de puţin potrivit cu temperamentul nostru naţional. Războiul a devenit o muncă posomorîtă, mecanică, dusă cu mare număr de maşini. Rolul numărului nu mai este acelaş. In orice caz, mai puţin importă numărul oamenilor decît al armelor. Maşinismul, care a fost simţit mai întîiu în domeniul războiului naval, a luat în armamente un loc cu totul formidabil. Artileria joacă acum rolul covîrşitor şi pune una din chestiile cele mai greu de rezolvat: alimentarea ei necontenită cu muniţii. Tot utilajul producţiei metalurgice şi chimice, şi al căilor ferate devin un compliment al maşinilor ucigătoare.

Aliaţii şi-au închipuit că Germania are să fie uşor paralizată prin un «blocus», care trebuia să o priveze de toate ma-

teriile prime necesare nu numai alimentării, dar şi trebuinţelor ei militare. Din contra, Germania a reuşit «par un prodige de descipline et d'organisation», să industrializeze procedeuri nouă menite să-i procure tot ceia ce-i lipsea; şi-a menajat finanţele sale graţie blocusului, cerînd dela naţionalii săi tot ceia ce-i era necesar; a înlocuit petrolul prin benzol, nitratele naturale prin nitrate sintetice. Ea s'a utilat ca să-şi reînoiască şi, chiar să sporească formidabila sa artilerie şi să producă o cantitate de muniţii pe care unii o evaluiază între 250.000 şi 400.000 obuze pe zi.

D-l *Jean Finot* în «Alcoolismul înaintea Guvernului şi Parlamentului (V)», conchide că inerţia guvernului echivalează cu o complicitate aproape criminală. Ţara a încetat de a mai fi înşelată de circulări iluzorii şi decrete sau legi mai mult sau mai puţin îndoelnice. Guvernul ar trebui să pună capăt scandalului alcoolismului şi a repara în măsura posibilului răul făcut ţării şi apărării naţionale prin nehotărirea, pentru a nu zice nepăsarea şi reaua sa voinţă.

În «Imperialismul socialiştilor germani», d-nul *Jean Bourdeau* vra să arate neconsecvenţa socialiştilor germani înaintea şi în timpul războiului european, — faţă de teoriile marxiste. În ce priveşte acest războiu, el prezintă caracterul extraordinar că nici unul din beligeranţi nu vrea să-şi recunoască calitatea de agresor. Un războiu ca acesta, care tîrăşte în vîrtejul său atîtea popoare, nu ar putea proveni numai dintr'o singură cauză.

Cît despre Internaţionala, după războiu se vor relua raporturile întrerupte între diferitele partide socialiste. Deja acum, cele două trunchiuri ale Internaţionalei: neutrii şi beligeranţii au ţinut congrese separate la Copenhaga şi Londra. Dar numai Nemţii n'au fost reprezentaţi nici la unul din cele două congrese; iar belgienii, cu toată protestarea lor energică de neutri violaţi, n'au fost invitaţi la Copenhaga. Congresul din Londra al socialiştilor francezi, englezi, belgieni şi ruşi a fost «în mod scandalos» prezidat de pacifistul Keir Hardie care a dus campanie în contra înrolărilor voluntare şi care a căutat apoi să provoace o grevă a lucrătorilor din arsenalele militare.

La Revue hebdomadaire. (Iulie August, Septembrie). În numărul din 28 August al acestei reviste, d. *Gabriel Hanotaux* se ocupă de Balcani. Căci războiul actual nu-i, în originile sale, decît o lichidare a chestiei Orientului. În mod schematic, s'ar putea zice, că ostilităţile au fost angajate spre a regula soarta a două oraşe: Constantinopolul şi Salonicul.

Austria a hotărît să ia prin Belgrad drumul spre Salonic. Afacerea ar fi fost terminată şi statele balcanice ar fi căzut în faţa contraatacului german, dacă puterile europene, ameninţate pe de altă parte de această expansiune, n'ar fi intervenit. Şi astfel Rusia a luat Serbia sub a sa protecţie, iar în numele principiului naţionalităţilor şi în virtutea legii de echilibru celelalte puteri au dat mînă de ajutor Rusiei. Şi aşa s'a dezlănţuit războiul. Fără ţările balcanice el n'ar fi avut loc; dar iarăşi nici nu se poate închipui ca războiul să se termine fără ca soarta Balcanilor să fie regulată.

Statele balcanice ar trebui să fie antigermane, deoarece existenţa şi dezvoltarea lor sînt în raport invers cu expansiunea austro-ungară şi cu amiciţia turco-germană. Din nenorocire aceste popoare sînt divizate între ele din diferite şi multiple pricini. În ce priveşte Romînia, care simte toată valoarea intervenţiei sale, ea reclamă de la Austro-Ungaria nu numai Transilvania, dar şi tot Banatul Temişanei, dimpotrivă ea nu s'ar da înapoi dela concesii ce-ar satisface Bulgaria. Serbia însă se resemnează cu greu să facă concesii Romîniei... în Banat, concesii ce ar sili-o să-şi deplaseze, fireşte, capitala mai spre sud.

În definitiv, statele balcanice prin ele înse-le n'ar putea cădea de acord, şi în acest caz ar rezulta că în Constantinopol s'ar întări Turcii pentru multă vreme, Bulgaria s'ar arunca asupra Serbiei şi Austro-Ungaria ar deveni stăpînă pe Salonic. Triestul, Salonicul şi Constantinopolul ar cădea deodată şi pentru mult timp sub jugul german. Astfel, marile puteri aveau motive serioase de a interveni în Balcani. Şi e ciudat că, în această privinţă, nu s'au luat precauţii chiar de la început. Asupra Turciei nici măcar nu s'au avut date precise de eventuala ei poziţie în conflict. Ba mai mult: cu cîteva zile înainte de declararea războiului, piaţa Parisului furniza Turciei Turciei un împrumut de 500 milioane.

Aceste declaraţii ale academicianului francez sînt foarte preţioase şi aruncă o vie lumină asupra faptelor ce se petrec în momentul de faţă în inima Serbiei. La data cînd scria autorul acest articol el tot mai credea că Romînia şi Bulgaria şi-ar alătura forţele lor de puterile aliate, cel puţin în ce priveşte chestia Constantinopolului, dacă li s'ar acorda garanţiile socotite de ele ca indispensabile. De aceia, articolul se sfîrşeşte cu două fraze ale d-lui Take Ionescu, prin care Balcanicii sînt îndemnaţi la o înţelegere leală, justă şi definitivă.

În numărul din 4 Septembre se publică o anchetă asupra situaţiei politice în Franţa, făcută de trimisul special al *Epocei*. În acelaş număr «Chemarea» d-lui Mircea Rădulescu e tradusă în versuri de d. *Auguste Dorchain*. D. *C. M. Savorit* scrie despre *Războiul german în contra creştinismului*: Seria enormă de prădăciuni, grozăvii şi crime monstruoase săvîrşite de germani în timpul marelui şi sîngerosului războiu actual a făcut pe mulţi contimporani să creadă că această violare a tuturor obiceiurilor războiului, tuturor obiceiurilor omeneşti şi divine era o îngrozitoare excepţie. Dar vai! în toate războaele, germanii au comis aceleaşi crime în contra naturii, în contra dreptului şi a civilizaţiei, într'un cuvînt toate crimele imaginabile, etc. etc.

The North American Review (Iulie, August, Septembre, 1915).—**Războiul şi literatura** e un articol logic şi imaginar al diferitelor influenţi ce ar putea să aibă actualul războiu asupra desvoltării literaturilor din Europa, — atît asupra „acţiunii" care formează ţesutul dramatic al nuvelei şi romanului cît şi asupra tonului moral şi al concepţiilor despre viaţă care s'ar degaja. De oarece însă literatura este „emoţie amintită în linişte", autorul prevede că actualul războiu îşi va exercita influenţa lui asupra literaturii mai tîrziu, nu acum cînd activitatea simţirii provocată de el în lume aduce suferinţă şi zdruncin şi în general stări sufleteşti infecunde pentru lucrări literare, artistice. Autorul bazîndu-se pe faptul că literatura poate reflecta viaţa sau reproduce contrastul ei şi, observînd diferinţele naţionale de caracter ale deosebitelor popoare din Europa, întrevede numeroase posibilităţi de caracterizări a literaturilor de peste două-trei generaţii. Acum deocamdată războiul aproape a suprimat adevărata literatură artistică. Tratarea subiectului aminteşte inginaţia lui Welles deşi autorul e mult mai puţin cunoscutul d. John Ervine.

În **No. din August**, d. Frank W. Mahin, — **Finanţele internaţionale**, — studiază comparativ finanţele Angliei, Franţei, Germaniei şi Statelor-Unite, din punct de vedere al cheltuelilor şi datoriilor Statului şi autorităţilor locale, calculînd cota pe cap de locuitor.

În rezumat dăm următorul tablou, socotit pe dolari (5 lei).

STATELE	CHELTUELILE STATULUI	Cheltuelile judeţelor şi comunelor	TOTAL	PE CAP DE LOCUITOR
Anglia	917.000.000	930.000.000	1.847.000.000	41
Franţa	945.000.000	420.000.000	1.365.000.000	35
Germania . .	900.000.000	1.920.000.000	2.820.000.000	42,70
Statele-Unite .	969.000.000	2.700.000.000	3.669.000.000	37,40

Cifrele date reprezintă budgetele anuale ale statelor şi autorităţilor locale respective pe curs de un an, în timp de pace. Acum de sigur aceste cheltueli sînt cu mult mai crescute pentru ţările cari sînt amestecate în războiul european

STATELE	DATORIILE STATULUI	Datoriile judeţelor şi comunelor	TOTAL	PE CAP DE LOCUITOR
Anglia	3.486.000.000	3.365.000.000	6.851.000 000	152,34
Franţa	6.346.000.000	1.100.000.000	7.446.000.000	184,60
Germania . .	1.300.000.000	5.200.000.000	6.500.000.000	98,50
Statele-Unite .	1.028.000.000	3.200.000.000	4.228.000.000	43

Cifrele date atît la cheltuelile anuale cît şi la datoriile publice sînt destul de suggestive pentru a le mai comenta.

In **No. din Septembre,** d. Charles Johnston, — **Statele Balcanice şi Aliaţii,** — arată sforţările aliaţilor pentru a decide statele balcanice să intre în acţiune alături de ei şi conchide că Balţiune alături de ei şi conchide că Balcanicii nu se vor lăsa uşor să fie tîrîţi în acest mare războiu fără compensaţii reale. Vorbind de Grecia, spune că atunci cînd se stă la tocmeală în Orient, trebue să ai punga plină, — singurul criteriu e preţul. Despre Romînia consacră o digresie aparte. Vorbeşte de tradiţia ei nobilă şi de cultura ei latină. Vorbeşte şi de justele ei revendicări naţionale: — Transilvania, Bucovina şi Basarabia. Autorul afirmă că Germania a oferit Romîniei Basarabia pentru neutralitatea ei, şi i-a oferit pe lîngă Basarabia şi Bucovina şi o parte din Transilvania pentru intrarea ei în acţiune alături de Puterile centrale, — dar Romînia a refuzat să intre în acţiune.

The Contemporary Review (Iulie, August, Septembre, 1915). Dr. Dillon, — **Neutralii nehotărîţi,** — face psihologia statelor balcanice, şi conchide că nimic încă nu se poate şti sigur asupra intrării în acţiune a statelor balcanice alături de Quadruplă. Despre Romînia, în special, îşi exprimă o mare îndoială. Deşi logica faptelor şi angajamentele luate, nu numai de şefii opoziţiei din Romînia, dar şi de membrii Cabinetului, faţă de diplomaţii străini, n'ar mai putea lăsa vreo îndoială asupra intrării Romîniei în acţiune alături de Quadruplă, totuşi pentru Orient aceste nu sînt concludente. In Orient ecvaţia personală joacă un rol preponderant în politica statelor, şi mecanismul mintal şi moral în statele balcanice se pune în mişcare prin alte resorturi decît acele care pun în mişcare popoarele mai desvoltate din Europa. Situaţia politică în Romînia e azi dominată de d. I. Brătianu, şeful guvernului şi «dictatorul virtual» al Romîniei. Moştenind prestigiul unui mare om de stat romîn el a ajuns şeful celui mai puternic partid politic din Romînia şi adevăratul conducător al statului romîn, la vrîsta cînd alţii încă luptă cu greutăţile preliminare ale succesului: — astfel, fără sforţare, I. Brătianu a ajuns azi dictatorul Romîniei: şi, dîndu-şi seamă de marea răspundere ce zace pe umerele lui, ezită să ia vreo hotărîre, căutînd să-şi păstreze libertatea de alegere în mod nedefinit. Deşi păturile orăşeneşti îşi exprimă zgomotos simpatiile pentru Quadruplă şi au în capul lor un om de stat de valoarea lui Tache Ionescu, totuşi masele mari ale poporului sînt inculte, lipsite de drepturi politice reale şi inerte. Ele au un singur ideal: să devină stăpînii pămîntului pe care-l muncesc. Pentru interese politice superioare nu au puterea de înţelegere.

In **No. din August,** Suplimentul literar, se face o biografie a lui *Sir John Lubbock,* cu prilejul apariţiei cărţii d-lui Horace G. Hutchinson, din care se detaşează o concepţie asupra vieţii omeneşti, caracteristic englezească. Numele lui Sir John Lubbock apare ca o dovadă ilustră că în istoria unui popor caracterul oamenilor publici e mai important decît geniul lor. Sir John Lubbock a avut contemporani care îl întreceau în geniu, cu toate aceste operele şi numele lor au fost uitate pe cînd numele lui Sir Lubbock trăeşte azi, peste pulberea morţii, nedeslipit de desvoltarea comerţului, ştiinţii şi literaturii engleze. El n'a fost un om mare, în cel mai mare înţeles al cuvîntului, totuşi prin munca lui neîntreruptă în toate domeniile vieţii şi prin echilibrul său sufletesc şi mintal a folosit ţării lui mai mult decît alţi oameni mari cu un geniu mai puternic decît al său.

In **No. din Septembre,** d. John Wrightson, — **Producţia hrănii în ţară în timp de războiu, şi după,** — iovit de posibilităţi ipotetice în care s'ar putea găsi Anglia în timpul unui războiu, întrevede eventualitatea înfometării din cauza neputinţii importului de cereale. Anglia azi atîrnă de flota ei. Dacă flota nu i-ar putea garanta aprovizionarea cu grîu pe mare, Anglia, cu propria ei recoltă de grîu, n'ar putea rezista decît zece săptămîni. Mai cu seamă regiunile dela nord şi dela vest sînt foarte puţin recoltate cu grîu. Situaţia n'a fost totdeauna aceiaşi. In 1854, Anglia producea tot stocul de grîu necesar pentru a-şi hrăni întreaga populaţie de atunci, de 20.000.000 locuitori. Autorul, impresionat de posibilitatea măcar ipotetică a unei înfometări a Angliei prin blocarea maritimă, cere intervenţia statului pentru a sili pe marii proprietari rurali să sacrifice parte din păşunile lor pentru cultivarea grîului.

